

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Diplomová práce

Bc. Zuzana Neufus

Rukopisy nejstarších českojazyčných mariánských hodinek

The Manuscripts of the oldest Czech Hours of the Virgin

Praha 2023

Vedoucí práce: doc. PhDr. Mlada Holá. Ph.D.

Poděkování

S vděčností děkuji své vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Mladě Holé, PhD. za její velkorysé vedení, inspiraci, konzultace a zejména za trpělivost.

Item zaměstnancům několika institucí, a to z Národní knihovny vedoucímu Oddělení rukopisů a starých tisků Mgr. Janu Vojtíškovi i paní Ester Slaninové, taktéž kurátoru Oddělení rukopisů a starých tisků Knihovny Národního muzea Mgr. Zdeňku Mužikovi a Mgr. Elišce Hospaskové, vedoucí Oddělení správy fondu a sbírek archivu Český Krumlov–Státní oblastní archiv v Třeboni, za jejich ochotu a spolupráci ve fyzickém zpřístupnění rukopisů k vytvoření katalogu mariánských hodinek. Poděkování náleží též pracovníkům Morgan Library New York za umožněnou prohlídku dokončených digitalizátů rukopisu.

Nelze též opomenout inspirativní přístup a přednášky paní PhDr. Renáty Modrákové z Oddělení rukopisů a starých tisků klementinské Národní knihovny v Praze. Zvláštní poděkování zde patří též i Mgr. Lence Navrátilové Hauptové za její dlouholetou, přátelskou vstřícnost během nekonečného doučování jazyků v průběhu celého studia, bez nichž by nebyla možnost přistoupení k tvorbě této závěrečné diplomové práce.

Prohlášení

Prohlašuji zde, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, řádně jsem citovala všechny použité prameny a literaturu a též, že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1. května 2023

Zuzana Neufus

Abstrakt CZ

Diplomová práce se zaměřuje na studium dochovaných rukopisů nejstarších českojazyčných mariánských hodiněk z vrcholného a pozdního středověku. Zejména se soustředí na rukopis KNM V H 36 zvaný Hodinky české královny, který na základě jeho výzdoby je možno přiřadit některé z tehdejších členek rodiny Václava IV., i když doposud jednoznačně a spolehlivě donátorka nebyla s přesností určena. Podle určitých znaků se přiřazuje královnám Alžbětě Pomořanské nebo Žofii Bavorské, avšak lze uvažovat o princezně Anně Lucemburské, která se později stala anglickou královnou sňatkem s Richardem II. Plantagenetem.

V práci je zpočátku představen náhled do skupiny liturgických a modlitebních kodexů období středověku. Poté je krátce zmíněn knižní vývoj, stěžejní prvky, obsah, výzdoba i vliv lucemburského období na české prostředí rukopisné kultury. Následují kapitoly věnující se mariologii a specifikaci tohoto typu rukopisu. Hlavní těžiště práce představuje zpracovaný katalog nejstarších českojazyčných hodiněk Panny Marie, včetně kodikologického a ikonografického popisu. Všechny rukopisy jsou uváděny se svou signaturou, event. dostupným odkazem na on-line digitalizát. Závěr shrnuje výsledky studia středověkých hodiněk a úvahy nad výkladem sporných iluminací. Připojené konkordance, ikonografický rejstřík, seznam signatur, pramenů a literatury předchází obrazové příloze.

Vedlejším smyslem práce byla snaha představit souhrnnější náhled na samotný kodex s příloženým jednoduchým výkladem. Úkolem přílohy je poskytnout vizuální přehled o vývoji i výzdobě rukopisu, a tím nabídnout možnost přímého porovnávání s hodinkami, aniž by se laický zájemce prvotně zabýval odborným textem. Diplomová práce by se možná jednou mohla stát další etapou pro studium smíšených mariánských hodiněk a jejich srovnání s hodinkami v latinské jazykové verzi.

Klíčová slova: rukopis, knihy hodiněk, iluminace, text, knihovna, pramen, motiv, biblický námět

Abstrakt EN

The master thesis focuses on the study of the oldest surviving manuscripts in the Czech language called Hours of the Virgin Mary, which became a bestseller in its time. The manuscript of the Hours of the Queen of Bohemia with the signature KNM V H 36, deposited in the National Library Klementinum in Prague, is the centerpiece. The manuscript is attributed to one of the royal wives of the family of King Wenceslas IV. A variant is the Empress Dowager Elizabeth of Pomerania or Queen Sophie of Bavaria or Princess Anne of Luxembourg, later married as Queen Anne of Bohemia. The commissioner or owner of the manuscript has not been precisely identified to this day.

The thesis presents a group of codices from the medieval period with signatures and possibly digital references. The main topic is the catalogue The Manuscripts of the oldest Czech Hours of the Virgin containing a description of the manuscript, its decoration, illuminations and iconographic description. The thesis concludes with a summary of the study, a pictorial appendix, lists of cited manuscripts and literature, and in addition a link to online access to the digitized Czech studies manuscripts. The thesis tries to give a simple insight into the medieval manuscripts of the Virgin's Hours Mary and their iconography. The thesis could eventually become a starting point for further study combined the manuscripts Marian Hours in Czech and Latin.

Keywords in English: manuscript, book of hours, illumination, text, library, source, motive, biblical subject matter

Obsah

Úvod	13
1 Liturgické a modlitební knihy ve středověku.....	17
1.1 Obnova knižní kultury.....	20
1.2 Význam	22
1.3 Vznik rukopisu pro liturgii a modlitbu.....	25
1.4 Iluminace.....	29
1.5 Lucemburský vliv na českou rukopisnou kulturu	36
2 Knihy hodinek Panny Marie v období středověku	45
2.1 Struktura.....	46
2.2 Fenomén mariánských hodinek.....	49
2.3 Mariánská úcta	55
2.4 Ikonografie v hodinkách Panny Marie.....	65
3 Katalog rukopisů českojazyčných mariánských hodinek	74
4 Mariánské hodinky, Praha, KNM, XVIII D 62	76
4.1 Ikonografický popis	84
4.2 Obrazová příloha.....	86
5 Hodinky české královny, Praha, KNM, V H 36.....	96
5.1 Ikonografický popis	107
5.2 Obrazová příloha.....	122
6 Hodiny o přeslavné panně Marii, Praha, NK, XVII H 30.....	140
6.1 Ikonografický popis	150
6.2 Obrazová příloha.....	156
7 Hodinky mariánské, Praha, KNM, III H 36.....	176
7.1 Ikonografický popis	183
7.2 Obrazová příloha.....	185
8 Hodinky krumlovských klarisek, SOA Třeboň, Sběrka rukopisů Český Krumlov, č. 316	200
8.1 Obrazová příloha rukopisu Hodinky kruml. klarisek, archiv ČK, č. 316 .	208
9 Hodinky Jiřího z Poděbrad, New York, MLM, MSM. 921	226
9.1 Ikonografický popis	244
9.2 Obrazová příloha.....	253
Závěr	262

Konkordance pořadí rukopisů katalogu se signaturami	265
Konkordance signatur rukopisů s pořadovými čísly katalogu.....	266
Seznam datace rukopisů v katalogu	267
Seznam ikonografických vyobrazení	268
Seznam incipitů a explicitů	270
Seznam citovaných rukopisů	279
Odkazy na vybrané digitalizáty rukopisů	286
Seznam mariánských svátků	290
Prameny a zdroje.....	292
Edice a katalogy	300
Literatura	304
On-line zdroje literatury a odborné přednášky.....	315
Internetové zdroje.....	316
Seznam katalogového vyobrazení	321
Seznam doprovodné obrazové přílohy k ostatním rukopisům.....	330
Seznam zkratk.....	340
Doprovodná obrazová příloha k ostatním citovaným rukopisům	344

Úvod

V každé civilizaci písemné kultury vznikaly rukopisy. Mívají rozličnou podobu a tematiku z oblasti teologie, astrologie, medicíny, botaniky, historie, poezie apod. Mnoho rukopisů se z rozličných příčin v průběhu staletí nedochovalo, avšak ty, jež přečkaly vrtkavý běh dějin, se staly kulturním dědictvím. Knihy jsou odrazem své doby, její mentality, vzdělanosti, vkusu a také řemeslně umělecké zručnosti. Dnes na nich lze pozorovat vývoj fyzického vzhledu, výzdoby, obsahu textu či samotného písma. Jsou to svědci svého času, nositelé lidského vědění či víry i dlouho poté, co jejich autoři a čtenáři již dávno odešli z pozemského světa.

Knížní malbě, ikonografii i rukopisům středověkého období bylo dosud věnováno mnoho odborné i populárně naučné literatury, také videodokumentů a výstav. Nelze zde vyjmenovat všechny autory, a tak zmíním tedy jen zlomkový seznam historiků, kunsthistoriků a kodikologů, mezi nimiž patří např. František Michálek Bartoš, Pavel Brodský, Hana Jana Hlaváčková, Josef Krása, Jaroslav Pešina, Pavel Spunar, Jindřich Marek, Kamil Boldan či Milada Studničková. Na výzkum jejich i dalších badatelů je poukázáno v poznámkovém aparátu a seznamu literatury.

Předkládaná práce sleduje období rukopisů vrcholného a pozdního středověku. Zaměřuje se na nejstarší českojazyčné hodinky Panny Marie, z nichž je vytvořen zdejší vlastní katalog. V praktickém zpracovávání materiálu byly nápomocny soupisy, katalogy, digitalizáty, ale zejména Knihovna Národního muzea, Národní knihovna, Oddělení správy fondů a sbírek Český Krumlov Státního oblastního archivu v Třeboni a dále Morganova knihovna v New Yorku. Inspiraci pro výběr tématu diplomové práce, mimo náplň studia, poskytla právě Národní knihovna v Klementinu, zejména výstavy středověkých rukopisů *Nebeský žebřík* (2019) i *Knihy a závoj* pořádaná k výročí mučednické smrti svaté Ludmily (2021–2022).

Smyslem je představení typu česky psané modlitební knihy, která inspirací pochází zejména z francouzského prostředí. Hodinky Panny Marie jsou fenoménem hned z několika hledisek, např. svým specifickým výběrem modliteb a jejich případným překladem z latiny, což již samo o sobě může být předmětem filologicko-teologického výzkumu textu rukopisu. Na pohled však zcela zřejmým, vedle dosavadní tzv. sáčkové

vazby, je jejich snadná přenosnost díky malému formátu. V soukromí či při společné pobožnosti tak majiteli byly lehce k dispozici. Tato praktičnost přispěla k oblíbenosti modlitební knihy. Dalším fenoménem mariánských hodinek je, že se staly předmětem osobní prezentace, veřejným vyjádřením vkusu i společenského postavení, zvláště měly-li zdobené desky, ořízku, text s hojnou ornamentikou, zlacením, bordurami, zoomorfními a figurálními scénami a barvami, obzvláště v podmanivé kobaltové modři. Dalším jejich významem zůstává, že v pozdním středověku se staly dokladem ženského vlivu na kulturu společnosti. Tehdy se ještě více zviditelňovalo postavení vysoce urozené ženy z řad aristokracie pod vlivem kultu rytířství, básnictví a umění, které se následně ještě více rozvíjely v nadcházející renesanci. Kniha hodinek v laické společnosti se užívala i mužskou aristokracií, avšak ženské preference pro její volbu byly četnější. Neopomenutelným specifikem je též jejich výchovné a učební užití urozenou mládeží, kdy se často stávaly prvním kontaktem s písmenem, slovem, textem i obsahem psané modlitby, což možná mohlo mít v určité míře vliv na oblíbenost také v dospělosti.

Studijní práce je členěna do kapitol. Počíná se kratším souhrnem modlitebních knih, pohledem na význam a možnou strukturu samotného kodexu, iluminace i stěžejní vliv lucemburského období na českou knižní malbu. Další kapitola se podrobněji zaměřuje na popis a specifikaci hodinek, také na mariologii a samozřejmě ikonografii. Závěr je tvořen konkordancemi, seznamy signatur, pramenů, literatury, zdrojů, též ikonografických a katalogových vyobrazení. Vzhledem k případnému využití obsahu práce pro laické zájemce je zde samozřejmostí připojení závěrečné obrazové přílohy, která poskytuje náhled na zmiňované rukopisy, a tím jim tak nabízí možnost jejich přímého porovnávání s katalogizovanými mariánskými hodinkami, aniž by se předtím musel prvotně zabývat odborným textem.

Těžištěm výzkumu je sestavený katalog, kde každý jednotlivý kodex nese vlastní katalogové číslo a zároveň označuje příslušnou kapitolu studijní práce. Širší pozornost je věnována rukopisu *Hodinek české královny* uchovávanému v Knihovně Národního muzea se signaturou *KNM V H 36. (Kat.č.5)* K hlubšímu rozboru, výkladu či zamyšlení o sporných ikonografických vyobrazeních ff. 61v a 77r je připojena úvaha alternativní, hypotetické varianty pro identifikaci znázorněných ženských figur v iluminacích a možnému vztahu k případné donátorce či majitelce kodexu lucemburského období.

Podobně učiněno je též u rukopisu *Hodinek Jiřího z Poděbrad, MLM, MSM. 921, (Kat.č.9)* neboť kurátorský popis newyorské knihovny z roku 1988, obsahuje oproti pozorování několik odchylek. Tyto rozpory jsem doplnila, upřesnila nebo nahradila. Možná, že snad mohly být způsobeny tehdejší neznalostí bohemikálního prostředí, což samozřejmě nelze nikterak nikomu vyčítat. Naopak, zde je prvotním úkolem ony informace v popisu doplnit či poopravit v maximálním možném rozsahu.

V ikonografickém rozboru je vycházeno z ustáleného typu zobrazování témat, k čemuž byly nápomocny současné slovníky a příručky. Všechny se odvozují z prvotní encyklopedické příručky italského humanisty Cesareho Ripy zvané *Ikonologia*¹ z roku 1593. Její druhé vydání z roku 1603 je již s obrazovým doprovodem. Proto veškerá pojmenovávání vyobrazených námětů a scén dodržují zavedená názvosloví užívaná též i pro identifikaci na deskových obrazech, freskách nebo ve figurálním sochařství. Rozbor je psán vždy majuskulními písmeny podle umělecko-historických pravidel a církevní tradice. Důvodem je docílit přehledného rozpoznávání osob, personifikací či biblických událostí. Některé náměty mívají vícero užívaných názvosloví, pak je zde upřednostňováno ono starší pojmenování. Vzorem k popisům námětů, vedle cyklu akademických přednášek prof. Jana Royta, byla nápomocna příručka *Slovník symbolů v křesťanské ikonografii* z roku 1998 a *Slovník biblické ikonografie* z roku 2006. Pro hlubší rozvinutí ikonografického výkladu byly nápomocny další odborné příručky, např. slovníky historiků umění Věry Remešové a Jamese Halla, také lexikon Helmuta Engelharta,² případně internetové stránky duchovní a biblické tematiky i další uvedené v seznamu zdrojů.

Celkově se v diplomové práci jedná o náhled na okolnosti vzniku rukopisu, typologii, vzhled, obsah a výzdobu s hlubším ikonografickým popisem. Podnětem k širšímu zpracování, členění tématu, množství zmiňovaných signatur i podrobnějšímu poznámkovému aparátu byl opakující se zájem veřejnosti na jmenovaných výstavách,

¹RIPA, Cesare, BUSCAROLI, Piero, ŠPAČEK, Jiří. *Ikonologie*. Praha: Argo, 2019.

²REMEŠOVÁ, Věra. *Ikonografie a atributy svatých*. 2. vyd. Praha: Zvon, 1991.

HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění* = [Orig.: Dictionary of subjects and symbols in art]. Přeložil Allan PLZÁK. Praha: Paseka, 2008.

ENGELHART, Helmut. *Lexikon zur Buchmalerei*: LzB. Stuttgart: Anton Hiersemann, Bibliothek des Buchwesens, 2009.

kdy mnozí okolostojící návštěvníci by tehdy uvítali možnost podrobnějšího prohlížení rukopisů nebo také přístup na digitalizát, a to ideálně ve svém soukromí. Tento projev veřejnosti trvá dodnes.

1 Liturgické a modlitební knihy ve středověku

Christianizace lidu na území dnešního českého státu začínala během 9. století v prostoru tehdejší Velké Moravy, která spadala pod církevní správu jihoněmecké pasovské diecéze, jejíž arcikněží vedli zdejší nově založené církevní školy. Pastorage i liturgie byla vykonávána především východofranckými kněžími, v menší míře také však misí z území Itálie a Dalmácie, a to již před vyžádaným příchodem soluňských věrozvěstů Cyrila a Metoděje.³ Křesťanská liturgie tak probíhala v latinském jazyce s vlivem karolinského písma a pod franckým mocenským uspořádáním.⁴

Příchozí soluňští⁵ bratři pro pastorační lidu vytvořili na základě slovanského dialektu staroslověnskou⁶ abecedu a písmo, aby vyhověli žádosti o srozumitelný liturgický jazyk, který by byl bližší onomu místnímu lidovému.⁷ Vedle již přijaté liturgie a textů v latině probíhala liturgie i v jazyce staroslověnském. Tehdy se sice přímo o češtinu nejednalo, ale je možno hovořit o období, kdy se v křesťanských modlitbách, liturgii a literatuře užíval jazyk blízký místnímu slovanskému.⁸

Věrozvěstové vytvořili vlastní překlad modliteb, evangelijních textů z řečtiny a latiny. Byly přesvědčení, že základní díla křesťanské věrouky by měla být přístupná ve vlastním jazyce. Za zásadní považovali vedení liturgie pro shromážděnou kněžici

³ Svati Konstantin, zvaný Filozof, řeholním jménem Cyril (cca 827/8–869) a jeho starší bratr Metoděj (cca 813–885) přišli roku 863 na žádost velkomoravského knížete Rostislava (†870).

ATTWATER, Donald, SVOBODA, Petr. Slovník svatých. 2. rev. a dopl. vyd. Přeložila Jitka MATĚJŮ. Vimperk: Papyrus. 1993, s. 96–97.

⁴ VAVŘÍNEK, Vladimír. Církevní misie v dějinách Velké Moravy. Praha: Nakladatelství Lidová demokracie. 1963, s. 5, 101.

⁵ Soluň je místním názvem Thessaloniki.

⁶ Označení staroslověnština je zde myšleno jako označení jazyka a dochovaných písemných památek Velké Moravy na našem území v 9. a 10. století, i když filologické členění jazyků této doby je více specifické.

MITÁČEK, Jiří a Jaroslav BLECHA. Cyril a Metoděj—doba, život, dílo=Cyril and Methodius—their era, lives, and work. Brno: Moravské zemské muzeum. 2013, s. 55–56.

⁷ HAVEL, Dalibor. Počátky latinské písemné kultury v českých zemích: nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita. 2018, s. 14.

⁸ ŠIMEČEK, Zdeněk. Geschichte des Buchhandels in Tschechien und in der Slowakei. Wiesbaden: Harrassowitz, Geschichte des Buchhandels. Přeložil Armin Hetzer. 2002, s. 1–2.

rodinu, družiníky a poté i lid v řeči jim srozumitelné, kde by se sdělení Písma stalo chápavější obsahem i hloubkou.⁹ Intenzivně se věnovali výchově žáků, jejich svěcení za nové kněží i překladům bohoslužebných textů. V této době jedinými uznávanými jazyky, které byly vhodné k náboženským zápisům, byla latina, řečtina a hebrejščina.¹⁰ Záslužným úsilím Cyrila, Metoděje i jejich žáků¹¹ se tak Velká Morava stala kolébkou slovanského písemnictví.¹²

Latina však nebyla nijak oslabena ani potlačena, ani v liturgii, ani v knižních textech. Souběžně probíhala a používala se vedle staroslověnštiny. Ta se však vývojem mocenskopolitických zájmů udržela mnohem kratší dobu.¹³ Křesťanská centra v okolí Mikulčic soustředila latinsko-bavorskou misii a prostor Starého Města, Uherského Hradiště s lokalitou Sady vymezoval centrum staroslověnsko-byzantské.¹⁴

⁹ Vedle postupně přijímaného křesťanství však přirozeně ještě po určité období nadále přetrvávalo pohanství či smíšenost vyznávání obojího kultu na Moravě, a posléze i v přemyslovských Čechách. Přejít ke všeobecnému přijetí i praktikování křesťanství všemi vrstvy lidu probíhal v mnohem delším časovém období.

¹⁰ Tato oprávněnost měla základ v trojjazyčném nápisu nad hlavou Krista při ukřížování.

¹¹ Staroslověnská knižní vzdělanost se skrze cyrilometodějské žáky a nové kněžstvo šířila dál Moravou, také do prostoru Čech, k východním a jižním Slovanům v Bulharsku, Srbsku, Chorvatsku a na Rusi, čímž oba bratři dnes mají své přízvisko Učitelé nebo Apoštolové Slovanů. Písemných památek je více, vedle Proglasu se často se zmiňují např. *Kyjevské listy* z konce 9. nebo počátku 10. století uchovávané v Národní knihovně Ukrajiny Vladimira Ivanoviče Vernadského v Kyjevě s označením pergamen číslo 8. Dochovaný text je fragmentem překladu misálu dle pravděpodobné předlohy francouzského sakramentáře v latinském jazyce. (Київ, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, НБУ, Київські глаголичні листки, Пергамен 8°). Viz digitalizát:

http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=0000005 [online]. [cit. 2023-03-10].

¹² ČAJKA, František. Staroslověnské písemnictví na Velké Moravě a ve středověkých Čechách. Praha: Středisko společných činností AV ČR, v.v.i. 2017, s. 1–2.

VEČERKA, Radoslav. Počátky slovanského spisovného jazyka: studie z dějin staroslověnského písemnictví a jazyka do konce 11. století. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. 1999, s. 5

DRAGOUN, Michal, MAREK, Jindřich, BOLDAN, Kamil, STUDNIČKOVÁ, Milada. Knižní kultura českého středověku. Dolní Břežany: Scriptorium. 2020, s. 14–1.

¹³ CEJPEK, Jiří. Dějiny knihoven a knihovnictví. 2. dopl. vyd. Praha: Karolinum. 2002, s. 83.

¹⁴ VAVŘÍNEK, V. Církevní misie Velké Moravy. 1963, s. 5, 33–35.

<https://www.youtube.com/watch?v=lwThIeJUy9Q> [online]. [cit. 2022-10-23].

Po Metodějově smrti byli žáci a klérus praktikující liturgii ve slovanském jazyce přinuceni odejít. Některým se podařilo nadále pokračovat misijní činností v Čechách, kde měli centrum v sázavském klášteře do doby jeho zrušení v roce 1096, jiní odešli ze země na vzdálená místa k jihovýchodním Slovanům.¹⁵ Po rozpadu Velkomoravské říše¹⁶ během následujícího století důsledkem rozkladu politické organizace, poklesem prestiže, válečných nájezdů, chátrání církevních staveb a také opevněných hradišť docházelo k pozvolnému odchodu uměleckých řemeslníků, přesouvání duchovního i kulturního těžiště směrem do Čech, kde se začínala formovat silící přemyslovská převaha vládnoucí knížecí moci. Utvářely se významné lokality Levý Hradec, Budeč a Pražský hrad.¹⁷

Počátek české knižní kultury nelze přesně datovat, ale lze jej spojit s nejstaršími dochovanými rukopisy. Některé jsou zde v práci zmiňovány. Zprvu byly importovány ze zahraničí jako objednávka nebo dar. Posléze knihy vznikaly v místní provenienci. Tehdy zakládané kláštery sv. Jiří, Břevnov, Ostrov a Sázava¹⁸ jsou nejstaršími nositeli písemné kultury v Čechách. Příchozí mniši sebou přinášeli potřebné liturgické knihy, mnohdy také teologická a filozofická díla. Latina byla dominantní a zůstávalo otázkou,

Historie.cs – Cyril a Metoděj (Josef Žemlička, Martin Wihoda, Lumír Poláček)

¹⁵ KOUŘIL, Pavel. Velká Morava a počátky křesťanství: 27.11.2014-28.2.2015-Palác šlechticů, Moravské zemské muzeum, Brno, 17.4.2015-28.6.2015-Císařská konírna, Pražský hrad, Praha, 7.8.2015-1.11.2015-Bratislavský hrad, Bratislava. Brno: Archeologický ústav Akademie věd ČR, Brno, v.v.i. ve spolupráci s Moravským zemským muzeem. 2014, s. 86.

¹⁶ Období Velkomoravské říše se datuje v rozmezí let 830–907. Její pád zapříčinilo několik souvislostí, vnitromocenské, hospodářské vlivy, vojenské spory s Franky a nájezdy Maďarů. Na jejím rozsáhlém území se v budoucnu postupně formovaly nové státní útvary. Moravská církevní organizace s biskupem a místní rozdrobení velmožové však zde přetrvávali nadále, byť již nejednotně a v oslabené pozici.

¹⁷ DEKAN, Ján. Velká Morava: doba a umění. Praha: Odeon. 1980, s. 28, 30, 84, 246–247.

¹⁸ Ženský benediktýnský klášter sv. Jiří byl založen roku 976, mužský Břevnov 993, Ostrov 999 a Sázavský klášter roku 1032. S příchodem nového duchovního osazenstva do břevnovského kláštera se přinesené potřebné liturgické knihy společně s knihami benediktýnské řehole pravděpodobně staly základem pro činnost vytvářeného skriptoria a po staletí budované klášterní knihovny. Provázanost mezi ním, klášterem Ostrov a skriptorium v Řezně ústí ve významném díle *Kodex vyšehradský* (Praha, Národní knihovna, NK, XIV A 13). Viz digitalizát:

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__XIV_A_13____2DJQ2U1-cs [online]. [cit. 2022-02-28].

KUTHAN, Jiří. Benediktínské kláštery střední Evropy a jejich architektura. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 2014, s. 233,283, 285, 298.

kdy dojde k opětovnému proniknutí místního jazyka do modliteb a biblických textů.¹⁹ Pro české prostředí, či přesněji řečeno, se vztahem k českým zemím, jsou nejstarší rukopisy²⁰ psané v latinském jazyce a v opatrování klementinské Národní knihovny.²¹

1.1 Obnova knižní kultury

V západní Evropě, oproti antice, bylo počátkem středověku velmi oslabené hospodářství, kulturní vazby i výstavba kamenné architektury. Projevil se i pokles gramotnosti. K rehabilitaci kulturního povědomí i potřebného vzdělávání kněžských osob přispěla rozsáhlá obnova a výstavba dalších klášterů. Výroba, šíření, opisování, překládání knih, vzdělanost a řemeslné knižní umění zajišťovala klášterní skriptoria. Šíření kodexů liturgického nebo jiného zaměření přispívala peregrinace mnichů do vzdálených klášterů a jejich knihoven za účelem výměny knih nebo získání jejich opisů pro vlastní klášterní skriptoria, školy a knihovny. Mnohé se staly významnými centry kultury a jejich školy nositelkami vzdělanosti.²² Pro dochování starověkých děl vědy, poezie, astronomie, historie díky překladům antických autorů, měla své zásluhy arabská kultura, zejména v oblasti dnešní španělské Andalusie. Některé nejstarší kláštery vlastnily antická díla nebo jejich opisy. Další velký vliv pro jejich záchranu měla knihovna založená v klášteře Vivarum v jižní Itálii, o nějž se roku 554 významně přičinil královský úředník a filozof Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus (488–583). Dochování též napomohlo užívání pergamenu, který byl trvanlivější než dosavadní papyrus. Svůj vliv měla i změna svitkového formátu do tvaru kodexu, jenž umožňoval

¹⁹ HLAVÁČEK, Ivan. *Knihy a knihovny v českém středověku: (studie k jejich dějinám do husitství)*. Praha: Karolinum. 2005, s. 37–38, 43–44.

²⁰ Viz *Zlomky řezenského Žaltáře* (Praha, Národní knihovna, NK, sign. III F 22) z 8. stol. nalezených ve vazbě *Homiliáře opatovického* (Praha, Národní knihovna, NK, sign. III F6). Dále Gumpoldova legenda v *Kodexu Wolfenbüttelském* (Wolfenbüttel, Heidelberger Akademische Bibliothek, HAB, Cod. Guelf. 11.2. Aug.4° (Heinemann č. 3008), který vznikl kolem roku 1006 v dolnosaském skriptoriu. Též *Kodex vyšehradský* z roku 1085 (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XIV A 13). (**Příloha č.9–12**).

²¹ BRODSKÝ, Pavel. *Krása českých iluminovaných rukopisů*. Praha: Academia. 2012, s. 17.

DRAGOUN, M. a kol. *Knižní kultura českého středověku*. 2020, s. 22–26.

²² Např. klášter Fulda, Cluny, Saint Denis, Sankt Gallen, Montecassino, Canterbury nebo klášter sv. Martina v Tours.

snadnější evidenci, vyhledávání a uchování na knihovnických policích. (Příloha č.5) Nová kodexová forma se tak zanedlouho stala přijatou normou.²³

Renesance Karla Velikého²⁴ se v mnohém snažila navázat na křesťanskou Římskou říši. V liturgii se kladl velký důraz na správnost citace s výkladem biblického textu, bezchybnost latinské slovní formulace při obřadních úkonech a svátostech, aby vykonaný kněžský počín či udílená svátost mohla být spolehlivě platná a již více nedocházelo ke zkomoleninám z neznalosti nebo laxnosti, protože tím by se zneplatnil provedený kněžský úkon či obřad vůči věřícímu. Karolinská doba se mmj. snažila podporovat církevní instituci, pěstování dvorské kultury, dohled nad unifikací písma i výstavbu kamenných duchovních objektů. Každá kniha tehdy znamenala důležitý artefakt vzdělanosti, liturgická se často stávala předmětem úcty, privilegiem obřadního zacházení, prostředkem pro stvrzení závazné smlouvy, slibu nebo složené přísahy. Poskytovala všestrannou ochranu, neboť byla nositelkou posvátného ritu a slova, které je vždy duchovně čisté a v přímém napojení na Božskou autoritu. Bylo výsostným zájmem, aby Slovo boží bylo přenesení hodno pečlivě psaným kaligrafickým písmem v latinském jazyce, pokud možno navíc barevným inkoustem a zlacením, aby se tak naplnila veškerá snaha i úsilí o nejvyšší dokonalost.²⁵

²³ CAVE, Roderick, AYAD, Sara. *Knihy: přehledné dějiny od klínového písma po elektronické čtečky*. Přeložil Vladimír GOLOMBEK. V Praze: Slovart. 2015, s. 56–58.

²⁴ Karel Veliký (748–814) byl francký král, od roku 800 císař a obnovitel Římské říše. Karlovy skutky i život zachytil ve 30. letech 9. století jeho současník a učenec, opat Einhart (770–840) ve svém díle *Vita Caroli Magni* (Oxford, Bodleian Library, BDL, sign. MS. Lat. class. d. 39).

²⁵ DUBY, Georges. *Umění a společnost ve středověku*. 1. vyd. Praha Litomyšl: Paseka. 2002, s. 20–21.

1.2 Význam

Život býval vždy obtížný a stejně křehký během starověku i na prahu novověku, pro jednotlivce i pro všechny společenské vrstvy. Navzdory veškerým útrapám, skýtal též radosti, úspěchy, štěstí a samotný smysl žití. Osobní hodnoty jednotlivce pro život byly stejně tak důležité, jako dnes. Tehdejší lidé bývali blížeji realitě tvrdého života, síle emocí i víry nutné k přežití, a tím tak velmi blízko samotné smrti, jehož běžnou součástí je ovšem i dnes. Tehdy ji vnímali mnohem přirozeněji nežli současný člověk. Společnost však byla schopna formulovat tehdejší otázky života, víry, umění a vědy. I prostí lidé chtěli pochopit sami sebe, svůj osud a úkol, který jim byl svěřen vlastním narozením, principem světa a řádu. Potřebovali mít nějakou oporu v obtížném a lehce pomíjivém životě.²⁶ Vědomí křehkosti lidského života končícího smrtí, bez rozdílu sociálního statutu i pozemského bohatství, a která může přijít kdykoliv, vedla k péči a snaze o osud vlastní duše, příprav jejího přechodu do jiného života, ideálně toho nadpozemského, nebeského. Snaha člověka získat možnost dobré smrti s veškerým potřebným zaopatřením, tzv. umění zemřít neboli umění umírání (*ars moriendi*),²⁷ nutila věřícího, aby jej všude číhající smrt nezastihla nepřipraveného, nesmířeného, bez odpuštění hříchů, a tím tak bez potřebné možnosti spásy. Aspoň trochu majetnější věřící ve své snaze o spásu z milosti Boží projevovali almužny, nadace a odkazy církvi.²⁸ I dnes, tak daleko od středověku, v moderní době moudrý věřící či donedávna prohlašující se ateista, dostane-li se mu v závěru svého života aspoň trochu času, sil a osvícení, se většinou snaží vyrovnat pozemské majetky, uspořádat si své záležitosti a připravuje se na přechod vlastní duše do další existence. Člověk se snaží smířit svou duši v tiché osamělosti na lůžku ve svých posledních dnech, jsou-li mu ještě dopřány a je-li schopen si je uvědomovat. Někdy v nitru duše, tiše či nahlas, prosí za odpuštění či přízeň v nadcházejícím terminálním stádiu svého života. V tom možná spočívá dnešní způsob *ars moriendi*, bohužel však málokdo si jej uvědomuje včas.

²⁶ SPUNAR, Pavel. Kultura středověku: několik pohledů do středověké kultury. Praha: Orbis, Pyramida (Orbis). 1972, s. 6, 15.

²⁷ Ve středověké ikonografii se zobrazovalo zápasem anděla a ďábla o duši umírajícího na lůžku.

²⁸ SUCHÁNEK, Drahomír, DRŠKA, Václav. Církevní dějiny: antika a středověk. Praha: Grada Publishing. 2013, s. 393–394.

Modlitební knihy byly stěžejní pro život člověka gramotného i neznalého čtení. Ten byl odkázán k naslouchání přednášeného Slova.²⁹ Nápomocen byl vizuální vjem z nástěnné fresky nebo mozaiky, soch, deskových obrazů nebo iluminovaných knih.³⁰ Obrazová složka napomáhala pastorační péči, také zpovědníci nebo duchovní rádci působili na věřící ženskou část společnosti, ať už se jednalo o klášterní řeholnice nebo ženy vysokého postavení. Užívání obrazů pro modlitbu se ve 13. století v městském prostředí rozšířilo mezi laiky, právě kvůli potřebě hlubokého duchovního prožívání vztahu k Bohu. V rukopise je četnost iluminací velmi nákladnou záležitostí a závisela na finančních možnostech objednatele. Jsou ukázkou míry umění i dovednosti daného mistra, skriptoria nebo malířské dílny.³¹ Pro výše postavenou část společnosti se tím naskytl prostředek osobní reprezentace svého kulturního vzdělání.³²

Knihy byla určena k užívání objednatelem nebo jako dar osobě, duchovnímu společenstvu, kostelu apod. Stávalo se, zejména u knihy hodinek, že byla svatebním darem pro nevěstu od ženicha, rodičů nebo příbuzných. Její opotřebení, ruční přípisky nebo proběhlé opravy vydávají svědectví a poskytují tak informace o životě knihy i člověka ve své dané době a prostředí.³³ V pozdním středověku znovu posílil názor upřednostňovat osobní, duchovní i emoční prožívání modlitby, oproti naučenému odříkávání slov, aby modlitba nebyla pouze pro zasvěceného duchovního, ale správně ji mohl vnímat i laik. Souběžně vyvstávala praktická potřeba překladu modlitebních a biblických textů³⁴ z latiny do národních jazyků jako např. francouzštiny, italštiny, němčiny, angličtiny a samozřejmě češtiny. Podmínkou musel být přísně zachovaný

²⁹ STUDNIČKOVÁ, Milada, BOLDAN, Kamil, MODRÁKOVÁ, Renáta, MAREK, Jindřich, ed. *Nebeský žebřík: pozdně středověké modlitební knihy ze sbírek Národní knihovny ČR*. V Praze: Scriptorium. 2019, s. 18.

³⁰ *Biblia pauperum* se objevuje v nástěnných obrazech nebo v rukopise *Liber depictus* z 1. poloviny 14. století (Krumlovský obrazový kodex). Byl zhotoven pro minoritský klášter Českého Krumlova. Dnes je uložen v Národní knihovně ve Vídni (Wien, Österreichische Nationalbibliothek, ÖNB, sign. Cod. 370).

³¹ STEJSKAL, Karel, VOIT, Petr. *Iluminované rukopisy doby husitské*. Praha: Grafit, 1991, s. 24.

³² KOHOUT, Štěpán. *Kde voní pergamen: čtrnáctero návštěv rukopisné knihovny olomoucké kapituly*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 2009, s. 44.

³³ STUDNIČKOVÁ, M. a kol., *Nebeský žebřík*. 2019, s. 13–15.

³⁴ Do té doby byly překládány jen části biblických textů, úryvky nebo prology z latinské bible Vulgáty sv. Jeronýma (cca 342–420), jednoho ze západních církevních Otců učitelů.

význam slov, spojení i obsah děje, aby překladem nebyl text Slova božího nikterak poškozen a nenarušil se posvátný obsah samotné modlitby. Prováděli nebo je následně kontrolovali znalci obojího jazyka.³⁵ Církev měla své výhrady a snažila se překladům zamezit, avšak nastávající doba již nemohla této duchovní potřebě více zabránit.³⁶ Francouzská *Bible Historiale* (Příloha č.95–100) se stala prvním celistvým překladem biblického textu do národního jazyka.³⁷

Nejstarší v úplnosti dochová bible bohemikálního původu, stále latinsky psaná, je *Velislavova bible*.³⁸ (Příloha č.34–38) Avšak, vzhledem k jejímu charakteru, ještě neobsahuje plně přeložený biblický text, ale jen vybrané pasáže a verše. Od 2. poloviny 14. století lze v latinských knihách, mezi marginálními poznámkami, nalézt vložená česká slova. Od počátku 15. století se tento jev vyskytoval častěji. Není výjimkou, bylo-li tomu naopak, jak lze spatřit v katalogu mariánských hodinek.³⁹ (Kat.č.4)

³⁵ VILIKOVSKÝ, Jan. Písemnictví českého středověku. Praha: Universum (Praha). 1948, s. 114, s. 122–124.

³⁶ STEJSKAL, K., VOIT, P. Rukopisy doby husitské. 1991, s. 24.

³⁷ *Bible Historiale* je opis vzniklý kolem roku 1411 (London, British Library, BL, sign. MS 19 D III). Viz digitalizát:

<http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?CollID=16&NStart=190403> [online]. [cit. 2021-11-13].

GAUDEK, Tomáš, HALAMA, Ota, HOMOLKOVÁ, Milada, MATIASOVITSOVÁ, Klára, SVOBODOVÁ, Andrea, VOLEKOVÁ, Kateřina. Staročeské biblické předmluvy. V Praze: Scriptorium. 2019, s. 16-21.

³⁸ Rukopis *Velislavovy bible* (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XXIII C 124) pochází zřejmě z let 1325–1349. Viz digitalizát:

https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__XXIII_C_124_37V71H4-cs [online]. [cit. 2023-03-21].

³⁹ VILIKOVSKÝ, J. Písemnictví českého středověku. 1948, s. 114, 122–124.

1.3 Vznik rukopisu pro liturgii a modlitbu

Některé dochované rukopisy jsou vzdáleny od svého původního místa zrodu. Způsobil to osud lidí, knih i celých knihoven v průběhu časů. O vlastnících knih, jejich obsahu a stavu svědčí dochované inventáře, soupisy, katalogy, testamentsy apod.⁴⁰

Kniha antické doby bývala psána na papyru jen po jedné straně.⁴¹ Tehdy mívala podobu srolovaného svitku na dvou dřevěných válcích, které se odvíjely během čtení pohybem ruky. Během 2. až 4. století se vzhled knihy postupně začal měnit do tvaru kodexu. Nebylo ale výjimkou, že se podle tohoto starého svitkového typu vyskytovala i pergamenová kniha⁴² uchycená na válcích.⁴³ (Příloha č.3–4) Kodex nabízel více místa k napsání textu, jednodušší vnitřní orientaci, listování i snažší vyhledání v knihovně oproti méně přehlednému množství několika na sobě ležících svitků.⁴⁴ Další výhodou pergamenu je možnost popisovat jej oboustranně nebo používat opakovaně k novému psaní, třeba i zcela jiného textu. Předchozí tak byl seškrábán neboli reskribován, a tak se pergamen stal tzv. palimpsestem.⁴⁵

Církev prohlašovala, že mistři mají při tvorbě svého díla uplatnit a projevit svůj *ars*, své nadání, čímž byly myšleny všechny možné dostupné prostředky umožňující správné vytvoření náboženského obrazu znázorňujícího zvolený motiv.⁴⁶ Rozdíl mezi dvorským a jiným iluminátorem spočíval ve stylu práce, výši zručnosti a dovednosti

⁴⁰ BRODSKÝ, Pavel, SPURNÁ, Kateřina, VACULÍNOVÁ, Marta. Liber viaticus Jana ze Středy. Praha: Academia. Komentářový svazek, Hlaváček Ivan. 2016, s. 13–14.

⁴¹ Na zlomcích papyru jsou dochovány texty knih a listinných smluv z řeckého a římského období opatrované v evropských knihovnách, např. Rakouská národní knihovna, pařížský Louvre, Vatikánská knihovna. Několik zlomků uchovává také Národní knihovna v Praze.

⁴² Viz *Kniha Jozue, Josua-Rolle* z 1. poloviny 10. století (Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana, BAV, sign. Cod. Pal. gr. 431. pt. B). Kniha je sice psána na svitku, ale materiálem je již pergamen. Výjimečností je, že v textu jsou přepsané *Martialovy básně* z let 84–86 n.l. (autorem je Marcus Valerius Martialis, cca 40/43–102/104). Viz digitalizát:

<https://www.facsimiles.com/facsimiles/joshua-roll> [online]. [cit. 2022-03-12]. (Příloha č.3–4).

⁴³ ENGELHART, H. Lexikon zur Buchmalerei. 2009, s. 56.

⁴⁴ SPUNAR, P. Kultura středověku. 1972, s. 55.

⁴⁵ WEITZMANN, Kurt. Ancient book illumination. Cambridge: Harvard University Press, Martin classical lectures. 1959, s. 9–10.

⁴⁶ DUBY, G. Umění a společnost. 2002, s. 9.

pro náročnou dvorskou zakázku.⁴⁷ Knižní malířství této doby je řemeslem a zároveň uměleckým dílem plnící funkčnost i užitek.⁴⁸ Klášterní knihovny byly propojeny s písařskými dílnami a školami. Produkce kodexů prioritně naplňovala potřebu vlastní knihovny, poté deřiných institucí a posléze i žádosti mimo svůj blízký okruh. Četnost objednávek měla vliv na rozvoj a tvorbu dílny. Dlouholetý úbytek zakázek, společně s přirozeným životním cyklem umělecky nadaného člověka, se v daném skriptoriu mohl odrazit poklesem výsledné úrovně, která je patrná v iluminacích, nicméně může být také v textu.⁴⁹ Písaři a iluminátoři bývali váženými osobami, pocházeli z místní lokality nebo peregrinovali. Ve svých kláštorech se mohly vyskytovat i velmi zručné řeholní ženské příslušnice pověřené tvorbou iluminací, avšak jejich početní zastoupení je malé. Na některá díla se uzavírala smlouva obsahující veškeré specifikace, včetně počtu iluminací, včetně celostránkových, typu i množství zdobených iniciál nebo ikonografických námětů. Výroba rukopisu mohla trvat několik měsíců, dle rozsáhlosti a náročnosti i několik let. Platba probíhala v mincích, ale i v naturáliích či převodem práv k nemovitosti. Autorství textu většinou není známo, pakliže písař své jméno vědomě nezanechal na konci textu, v ilustraci či kolofonu⁵⁰ (Příloha č.57) nebo pokud v souvislosti s rukopisem není zmínka v jiném prameni. V iluminaci lze rozeznat shodnost nebo nápodobnost s některým určitým mistrem či dílnou.⁵¹ Písaři při výrobě kodexu kusy pergamentu ořízli do potřebného formátu, načrtli počet sloupců a řádků podle typu knihy. Případné trhliny vzniklé při opracovávání pergamentu se následně sešily. (Kat.č.4,obr.7,fol.10r) Poté se přizpůsobilo rozvržení textu a budoucích iluminací tak, aby se tvůrci vyhnuli stehům a nenarušila se tak celková kompozice stránky. U nákladnějších zakázek se záhlaví textu nadepisovalo rubrikou neboli, jak název říká, červeným inkoustem. Na vynechaných, označených místech písař nechal volné

⁴⁷ KRÁSA, J. Rukopisy Václava IV. 1974, s. 156, 174.

⁴⁸ DUBY, G. Umění a společnost. 2002, s. 8.

TOBOLKA, Zdeněk Václav. Kniha: její vznik, vývoj a rozbor. Praha: Orbis, 1949, s. 17.

⁴⁹ HLAVÁČEK, I. Knihy a knihovny. 2005, s. 266, 309.

⁵⁰ Jednalo se o krátký text v samém závěru rukopisu. Užíval se v 8. století, ale ještě nebyl zcela běžným, proto se vyskytuje pouze v některých dílech, např. *Homiliář z Cambrai*, (Cambrai, Bibliothèque Municipale, BM, sign. Ms. 679). Kolofon často bývá v arabských rukopisných textech.

⁵¹ KOPECKÝ, Milan. Staročeské rukopisy a tisky. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 1965, s. 6.

místo počínajících odstavců, zdobné iniciály a témata iluminací. Jakmile pergamenový list písař dokončil, předal jej iluminátorovi s instrukcemi v marginálních poznámkách či na označených místech vyhrazených pro malbu.⁵² Složky rukopisu též se mohly rozdělit i mezi více iluminátorů a písařů, aby dílo mohlo být dokončeno v dřívějším termínu. Odlišnosti práce jsou patrné ve tvaru písmen, sklonu, ligaturách, přítlaku na pero a chybami ve slově. V iluminaci lze najít odchylky v malbě, preferenci barvy, figurálních proporcích, výrazu tváře apod. (Kat.č.6,obr.72–75,ff.11v,19v) Tyto jevy mohly být zapříčiněny životními událostmi jako stěhování, nemoc, nepokoje či války. Důvodem nedokončení kodexu mohla být insolventnost, ale též úmrtí objednatele.⁵³

Zajímavým pramenem poznání v postupnosti vzniku iluminace je práce mistra a jeho pomocníků v nedokončených iluminacích, také podkresbách,⁵⁴ náčrtnících nebo šablonách.⁵⁵ (Kat.č.6,obr.82,fol.XIXv) Celostránkové opticky rozdělily obsah či samotný text a umožňovaly orientaci a zapamatování slov modlitby, neboť stránky se tehdy ještě nečíslovaly. Figurální iniciály, oproti miniatuře, navazovaly přímo na počínající se slovo ve větě.⁵⁶

Písař a iluminátor mohl být v jednu osobou, ale časem tato práce vyžadovala specializaci, tudíž se postupně obě tyto činnosti během vrcholného středověku oddělily a osamostatnily na jednotlivé specializace dle úseků výroby rukopisu, např. rubrikátor,

⁵² KOHOUT, Š. Kde voní pergamen. 2009, s. 23.

TOBOLKA, Z., V. Kniha, její vznik. 1949, s. 44.

⁵³ KOPECKÝ, M. Staročeské rukopisy a tisky. 1965, s. 7.

⁵⁴ V rukopise Jagellonské knihovny v Krakově v *Bibli Albrechta ze Šternberka* (Kraków, Biblioteka Jagiellońska, BJ, cod. 284/1-2) z let 1371–1378 se v dokončeném textovém zrcadle na některých foliích vyskytují nedokončené podkresby s položeným plátkovým zlatem. Jinde jsou později přemalované iniciály v renesančním stylu. Iluminace jsou si podobné s *Bibli ze Sadské* (Praha, Knihovna Národního muzea, KNM, sign. XII A 8, XII A 19, XIII A 10), ale každý rukopis měl jiného mistra, jinou dílnu, přesto se ale zřejmě navzájem inspirovali.

BRODSKÝ, Pavel. Iluminované rukopisy českého původu v polských sbírkách = The illuminated manuscripts of Czech origin in the Polish collections. Přeložil Kathleen HAYES. Praha: Archiv Akademie věd ČR. Studie o rukopisech. Monographia. 2004, s. 18.

⁵⁵ Byly to příručky iluminátorských dílen se vzorníky, kombinacemi barevných odstínů, recepturami přípravy barev s doplňujícími vlastními poznámkami.

⁵⁶ STUDNIČKOVÁ, M. a kol. Nebeský žebřík. 2019, s. 17.

ornamentalista, florátor, glosátor, vazač apod.⁵⁷ Malíři při výrobě rukopisné zakázky se natolik specifikovali, že hlavní mistr mohl vykonat svou hlavní část díla a schopným pomocníkům byly svěřovány ostatní části. Ti se snažili dodržovat mistrův styl. Někteří se věnovali iniciálám, figurám nebo bordurám. Cílem byla synchronizace v postupu práce i v uměleckém projevu.⁵⁸ Hotové složky rukopisu se poskládaly do správného pořadí, svázaly a opatřily deskami potaženými usní nebo látkou. Posledním krokem knihařského díla byly případné spony nebo výzdoba kování, slepotiskem, zlacením, stříbrem, emailem, slonovinou či drahokamy, vzácnými tkaninami případně veškerou touto kombinací.⁵⁹ (Příloha č.51–52)

V některých, zejména zahraničních, kodexech je možné spatřit knižní záložky vsíté do kapitálku knihy. Vyskytovaly se již ve 12. století. Mohou být z pergamenu nalepeného na versu folia nebo nařiznutého a přeloženého proužku při jeho okraji. Další variantou jsou na okraj našívané kousky kůže, látky nebo nití. Sofistikovanější umožňovaly i označování řádku v textovém zrcadle. (Příloha č.13–14) Záložky mají specifická názvosloví, např. statické záložky, dynamické, multidynamické a jiné.⁶⁰

Díky vzrůstající vzdělanosti, rozvoji řemesel, jejich organizaci ve společnosti, novým společenským i duchovním potřebám se vyskytovali písaři a iluminátoři pracující mimo klášter. Ve svých světských dílnách byli schopni odebrat určitou část knižních zakázek, tudíž klášterní skriptoria již nebyla pouze jedinými výhradními zhotoviteli kodexů.⁶¹ Písaři pracující mimo klášter bývali nižší duchovní osoby, laičtí bratři a se vznikem univerzit také mistři. Studenti opisováním šířili jejich i jiné odborné texty.⁶²

⁵⁷ DROBNÁ, Zoroslava. Iluminované nejkrásnější rukopisy knihovny Národního muzea v Praze: katalog [výstavy], Praha, [květen-září 1965]. Praha: Národní muzeum. 1965, s. 10.

⁵⁸ BRODSKÝ, Pavel, SPURNÁ, Kateřina, VACULÍNOVÁ, Marta. Liber viaticus Jana ze Středy. Praha: Academia. Komentářový svazek, Kubík Viktor. 2016, s. 169, s. 172.

⁵⁹ KOHOUT, Š. Kde voní pergamen. 2009, s. 23.

⁶⁰ <https://medievalbooks.nl/tag/discoveries-2/> [online]. [cit. 2022-02-27].

⁶¹ DROBNÁ, Z. Rukopisy knihovny Národního muzea. 1965, s. 10.

⁶² KOPECKÝ, M. Staročeské rukopisy a tisky. 1965, s. 7.

Od konce 12. století také probíhá pozvolná znovuoobnova pravidelného obchodu s knihami, včetně zahraničního importu a exportu. Probíhal na základě individuálních objednávek světských osob aristokracie nebo potřeb kléru. V okolí rukopisných dílen se postupně formovali knihkupci (*libraires*), kteří podněcovali hromadnější, lze slovně označit až jakési sériové, knižní zakázky. Místem obchodu s knižní produkcí se staly univerzity v Bologni a Paříži. Dalšími středisky se staly Řím, Miláno, Florencie, Avignon nebo Londýn. Knihy se kupovaly během celého roku, nejčastěji však před Vánoce a Velikonocemi. Mimo přímé objednávky nebo dary obchod též probíhal odprodejem vybraných a předem určených exemplářů soukromých knihoven za již stanovenou výši ceny. Tyto požadavky mohly být obsaženy v testamentu. Zisk posléze býval předurčen na zbožnost nebo dobročinnost, za spásu duše nebo pro podporu vědy či zaopatření dědiců, případně určité skupiny studentů.⁶³

1.4 Iluminace

Ilustrace a iluminace doprovázela lidskou písemnou kulturu v Evropě i v Asii po celou dobu civilizace. Knižní malba středověkých rukopisů je specifická, odlišná od antické, novověké a samozřejmě od východoevropské, nemluvě o té orientální. Pro antickou knihu byl stěžejní text. Ilustrace, zejména u cestovatelských, vědeckých a historických textů se sice v některých dochovaných rukopisech psaných na papyru⁶⁴ vyskytuje. Může se objevit i v jejich pozdějších pergamenových opisech.⁶⁵ (**Příloha č.7**)

⁶³ HLAVÁČEK, I. *Knihy a knihovny*. 2005, s. 225–226.

TOBOLKA, Z., V. *Kniha, její vznik*. 1949, s. 170–171.

⁶⁴ Viz *Héraklův papyrus* (Oxford, Sackler Library, SL, sign. Oxyrhynchus Pap. 2331). Jde o fragment papyru řeckého rukopisu z 3. století vyprávějící o Héraklových dvanácti úkolech, který se i s jinými rukopisy našel v egyptském městě Oxyrhynchus. (**Příloha č.2**) Viz digitalizát:

<http://163.1.169.40/gsd/collect/POxy/index/assoc/HASHa630.dir/POxy.v0022.n2331.a.01.hires.jpg> [online]. [cit. 2022-02-28].

⁶⁵ Viz *Homérova Iliada* (Venice, Biblioteca Marciana, BMA, MS Homer Venetus A/B, Gr Z.454 (=822)) je na pergamentu psané dílo svázané do kodexu. Přesná doba sepsání není známa, předpokládá se 9. nebo 10. století. (**Příloha č.7**) Viz digitalizát:

<http://www.internetculturale.it/jmms/iccuviewer/iccu.jsp?id=oai%3A193.206.197.121%3A18%3AVE0049%3ACSTOR.240.10164&mode=all&teca=marciana> [online]. [cit. 2022-02-28].

Ilustrace má, narozdíl od iluminace, jednodušší vzhled i techniku. Evangelia a epištoly obsahují výhradně pouze text.⁶⁶

Prvokřesťanské svitky s náboženskými texty jsou psány od poloviny 1. století.⁶⁷ Nemají žádnou obrazovou výzdobu ani barevné odlišení iniciál.⁶⁸ Nejstarším sdělením víry, mimo mluvené slovo a kázání, byly nástěnné malby (Příloha č.1), mozaiky, posléze deskové obrazy nebo sochy.⁶⁹ Starší výzdoba kodexu odrážela vliv pozdně antických vzorů, jako ornamentika tvořená geometrickými tvary, meandry, rostlinné a živočišné prvky, které časem pronikaly do duchovní symboliky. Ornament zůstal stěžejní a jeho vývoj v knižní malbě vrcholí zejména od 7. století. Karolinské období jej ještě více rozvinulo. Během románského období přicházely vzory starokřesťanské a byzantské, kdy iniciála v textu se stávala dominantní, opticky silně výraznou, zdobnou výzdobou s důrazem na obsahový i duchovní význam textu.⁷⁰

V raném středověku se narativní iluminace v rukopisech objevovaly vzácně. Důvodem bylo přesvědčení o nevhodnosti takového vizuálního způsobu prezentace víry věřícímu, protože obraz mohl odvádět od onoho hlavního sdělení, kterým je Slovo boží. Právě to má být nejsprávnějším komunikačním prostředkem věřícího s Nejvyšší Božskou autoritou. Obrazy, fresky sochy, to vše je krásně stvořené, na pohled velmi podmanivé, ale právě tím velmi rušivé v soustředění účastníků pobožnosti na ono nejdůležitější, a to na Boží slovo. Člověk se tak sice nechává povznášet okolní krásou chrámu, ale podstata samotného Boha přeci spočívá zcela jinde než právě ve věcech stvořených lidskou rukou. Je třeba jej mít v sobě samém, rozjímat o něm i slovech obsažených v bibli, přednesených při liturgii nebo zprostředkovaných v kázání. Tímto

⁶⁶ WEITZMANN, K. Ancient book illumination. 1959, s. 9.

⁶⁷ Např. texty apoštola sv. Pavla z Tarsu (cca †67) zvané *List Římanům* pravděpodobně z roku 58.

⁶⁸ Antické iluminace na papyru doprovázely texty již od období Římské říše i Egypta. Zdobená iniciála se v textu objevuje na přelomu 5. a 6. století.

⁶⁹ Nástěnné malby v římských katakombách jsou z 3. století a byzantské mozaiky ze 4. a 5. století.

⁷⁰ MATĚJČEK, Antonín. Ilustrace [online]. Praha: Jan Štenc, 1931 [cit. 2022-02-22].

<https://www.digitalniknihovna.cz/mzk> [online]. [cit. 2022-02-22]

<https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:576e7db0-ee64-11e9-9a61-005056827e52?page=uuid:c52c4cef-c643-4310-8406-80c1ca8a5724> [online]. [cit. 2022-02-22], s. 42, 49.

směrem se má ubírat a soustředit mysl každého věřícího. V knize tak množství textu převažovalo.⁷¹ Vnímání křesťanské víry se však během 12. století změnilo. Vystaly nové a odlišné potřeby ve způsobu jeho hlásání. V duchovní péči o věřícího západního křesťanství se právě osvědčilo vizuální vnímání skrze díla obrazů, fresek, vitráží, sochařství apod.⁷² Spontánním produktem těchto změn je postupný nárůst výskytu iluminací v rukopisech. Prohlížení, symboly a výjevy vyvolávaly v pozorovateli určité emoce, které měly vést ke správnému vnímání a pochopení výkladu textu a také postoji následováníhodného příkladu Krista, Panny Marie či světců.⁷³ Skrze dílo měla být vyjádřena hluboká náboženská spiritualita. Proto srozumitelnost sdělení se soustředilo hlavně do figur, jejich gest a duchovní symboliky ve všech projevech.⁷⁴ Nadstavbou bylo, že dokonalost provedení deskové nebo knižní malby měla věřícímu poskytnout zbožnost, vnitřní sílu, pokoru a zpětně mu skrze shlédnutí předávat Milost boží.⁷⁵

Knižní malba románského období oplývá škálou barev v jemných a tlumených odstínech. Modrá i červená byly nejdražší, proto jim v ikonografii náležela preference nejvhodnějších pro posvátné zobrazování těla Panny Marie a Krista, navíc s hojným zlacením. Nejstarší západoevropské iluminované kodexy jsou z období francké říše. Ještě starší jsou ostrovní, tzv. rané irské rukopisy⁷⁶ nalézající se v knihovně Trinity College v městě Dublinu.⁷⁷ Období otoské říše s její renesancí (*Renovatio imperii*)

⁷¹ V opačném poměru, kdy obraz převažuje nad textem, je *Velislavova bible* (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XXIII C 124) z let 1325–1349 vzniklá pravděpodobně na objednávku královského notáře, diplomata a univerzitního *Mistra Velislava* (†1367). (Příloha č.34–38). Viz digitalizát:

https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_XXIII_C_124_37V71H4-cs [online]. [cit. 2023-03-21].

⁷² FRANCASTEL, P. *The Middle Ages*. [Středověk]: with 175 colour plates. London: Thames & Hudson, 196 s., il., rejstřík, 17 cm. 1969, s. 9, 12.

⁷³ DRAGON, M. a kol. *Knižní kultura českého středověku*. 2020, s. 7–12.

⁷⁴ ROYT, Jan. *Středověké malířství v Čechách*. Praha: Karolinum. 2002, s. 14.

⁷⁵ DUBY, G. *Umění a společnost*. 2002, s. 67.

⁷⁶ Rané irské rukopisy pochází ze 7.–9. století, např. *Book of Armagh* (Dublin, Library Trinity College, TCD, MS 52), *Book of Durrow* (TCD MS 57) nebo *Book of Kells* (TCD MS 58) pocházejících z 8. století. Viz digitalizát *Book of Kells*:

<https://digitalcollections.tcd.ie/concern/works/hm50tr726?locale=en> [online]. [cit. 2023-04-23].

⁷⁷ <https://www.tcd.ie/library/early-irish-mss/> [online]. [cit. 2023-04-23].

navazuje a dovršuje předchozí karolinskou. Ukázkou francké románské knižní malby dvorského prostředí 10. století je *Evangeliář ze Sainte-Chapelle*.⁷⁸ Obsahuje všechny nejčastěji užívané, jemné, tlumené barvy své doby, k nimž náleží šeríková, terakotová, modrošedá, lesní zelená a zemitá žlutá.⁷⁹ (Příloha č.9–11) Knižní románská malba doby dosáhla svého vrcholu. Výpravné luxusní exempláře⁸⁰ též přicházejí z italského území i byzantské říše. Jsou zdobně a velmi bohatě iluminované, zlacené, barvené purpurem, jemné usně, na deskách s tepaným stříbrem nebo drahými kameny. (Příloha č.51–52) Staly se inspirací pro budoucí kodexová díla a jejich donátory.⁸¹ Proto knihovní uložení bývalo vleže, nikoliv nastojato, jak je dnes zvykem.⁸² (Příloha č.5) Skrze digitalizaci lze do některých rukopisů nahlédnout i s odborným výkladem.⁸³

Styl se šířil z německých, italských a francouzských iluminátorských center⁸⁴ v nejstarších evropských klášterních skriptoriích. Charakteristický je svou ostro

⁷⁸ Viz *Evangeliář ze Sainte-Chapelle* (Paris, Bibliothèque nationale de France, BnF, sign. Ms. lat. 8851) z roku 984 (rozmezí 967–983). (Příloha č.8) Viz digitalizát:

<https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc94654n> [online]. [cit. 2022-07-21].

⁷⁹ Encyklopedie umění středověku = [Orig.: L'Art et l'Homme]. Přeložil Edgar KNOBLOCH, přeložil Vladimír MIKEŠ, přeložil Jiří PECHAR, Praha: Odeon. Umění a lidstvo. 1969, s. 399, 418.

⁸⁰ Viz *Codex Argenteus* (Uppsala, Universitetsbibliotek, UB, sign. DG.1) je evangeliář z 1. poloviny 6. století pro ostrogótského krále Theodoricha Velikého (453–526). Na purpurově barveném pergamentu je stříbrem psaný text překladu bible do gótského jazyka k šíření křesťanství ariánského směru, kdy se v Itálii usadily gótské kmeny po pádu antické Říše římské.

ENGELHART, H. Lexikon zur Buchmalerei. 2009, s. 105.

⁸¹ BISCHOFF, Bernhard. Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters. 4. Auflage. Berlin: Erich Schmidt. Grundlagen der Germanistik. 2009, s. 25.

TOBOLKA, Z., V. Kniha, její vznik. 1949, s. 183–184.

⁸² KIDSON, Peter. Stredoveké umenie. 1. vyd. Bratislava: Pallas. 1974, s. 21.

TOBOLKA, Z., V. Kniha, její vznik. 1949, 46–46.

⁸³ Odkazů na středověké rukopisy hodinek je mnoho a tyto jsou jen příkladem pro další návrhy:

<https://www.youtube.com/watch?v=pXISnFgFnp4> [online]. [cit. 2021-11-18]. Hodinky v Bruggách.

<https://www.youtube.com/watch?v=XPeX2u8b6Sg> [online]. [cit. 2021-11-18]. Hodinky Anny Boleynové

https://www.youtube.com/watch?v=_iKHkMCa6KM [online]. [cit. 2021-11-18]. Hodinky ve Virginii.

⁸⁴ Do českých zemí pronikla iluminace v rukopisech mnj. skrze diplomatické, vojenské a studijní cesty, např. absolventi univerzity Sorbonny a Boloni a jejich jejich přinesené exempláře Bible.

úhlů na končetinách a lámáním okolního prostředí postav, symbolikou nadřazenou reálné stylizaci nebo nad anatomickými proporcemi, proto figury mnohdy působí výrazností ve svých gestech a dojmem ustrnutí v zachyceném pohybu.⁸⁵ Gesta jsou podstatným schématem vyjádřeného děje. Lze je dělit na symbolická a expresivní. Podtrhují emoce a propojují své prostředím, kulturu, společenské či duchovní postavení figury nebo zastávaný úřad. Velmi typické je znázornění posvátného gesta typu *comput digital*, kdy polouzavřená dlaň má pozici nataženého 2. prstu ukazujícího nebo může být v kombinaci s 3. prstem jako gesto žehnající apod. V malířství se užívá na 36 variant pozic prstů.⁸⁶ (Kat.č.4–6a8)

Tváře si bývají navzájem velmi podobné. Iluminátor většinou užíval vlastní jednotný styl zobrazování. Rozdíly mezi mužem, ženou a ve společenském postavení měl sdělovat oděv, šperky, předměty v rukou, prostředí i samotná figurální póza. V malbě se tomuto principu členění říká *hieratická perspektiva*.⁸⁷ Pro zvýraznění plasticity mívají figury zřetelnou obrysovou konturu. (Příloha č.9–11) Tento umělecký styl s tzv. *byzantinismy* vrcholí ve 12. století i díky vzájemným kontaktům Byzance se Západem. V mariologii *byzantizující styl*⁸⁸ vystupoval v ikonách Madony s dítětem zejména výrazným řasením látky oděvu neboli drapérie, hlubokým citovým prožitkem obou přítomných figur a výraznými mandlovitými očima.⁸⁹ (Příloha č.24)

Knižní románská malba s vlivem severoitalské byzantizující ornamentiky působila celé 13. století. Ustálila hlavní prvky výzdoby, kterými jsou zdobená iniciála, kapitálky oddílů, celostránkové iluminace a též ikonografie stěžejních historických i náboženských námětů. Ve výjevu se prolínal určitými atributy nebo postavami Starý

⁸⁵ MATĚJČEK, A. Ilustrace. 1931, s. 65, 68.

⁸⁶ LEXOVÁ, Petra. Gesta v umění. Editor Lenka Vrlíková. I. vydání. Brno: B&P Publishing Masarykova univerzita, 194 stran. 2018, s. 40.

⁸⁷ JANÁČEK, Josef, KUTHAN, Jiří, ed. Umění doby posledních Přemyslovců. Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum. 1982, s. 23–24.

BLAŽÍČEK, Oldřich Jakub, KROPÁČEK, Jiří. Slovník pojmů z dějin umění: názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malby a užitého umění. Praha: Odeon. 1991, s. 158.

⁸⁸ Vliv Byzance v umění se ještě více projevil příchodem učenců, umělců a duchovních po vyplnění Konstantinopole roku 1204 při čtvrté křížové výpravě. Šlechtici i umělci mnohdy cestovali za dalším vzděláním, někteří působili v diplomatických službách nebo ve válečných taženích.

⁸⁹ KRÁSA, Josef. České iluminované rukopisy 13.–16. století. Praha: Odeon, České dějiny. 1990, s. 20.

zákon s Novým v duchu tzv. typologického paralelismu,⁹⁰ např. Šalamoun a Kristus. V tomto vrcholném období u malířského *lámaného stylu* dominují proporce figur, řasení oděvu v antickém stylu a výrazná, jasně čitelná gesta rukou.⁹¹ Ukázkově mohou posloužit, např. *Žaltář Ludvíka Svatého* a *Žaltář Blanky Kastilské*.⁹² (Příloha č.18–21) V českém prostředí umělecký styl přetrvával do doby kolem roku 1305, tedy do konce přemyslovského období, např. pozdně románský *Sedlecký antifonář*.⁹³ (Příloha č.23–28) Mnohdy se v řádcích textu vyskytují dekorativní lišty zvané fleurony obsahující rostlinný nebo ornamentální motiv. (Příloha č.94) Vložením ke konci řádku zarovnávají zrcadlo do celku,⁹⁴ např. pařížský rukopis *Žaltář královny Ingeborg*.⁹⁵ (Příloha č.15–17)

Přicházející gotická iluminace se zrodila ve Francii.⁹⁶ Do Čech se šířila po roce 1300 z německého prostředí, kde také vznikaly dceřiné italské a francouzské malířské dílny. Vycházela z inspirativních zářivých barev vitrážových lomených oken kostelů a kaplí, kterými prostupovalo denní světlo. Mířtři se snažili na pergamen zachytit i napodobit tyto motivy, jejich oslnivý barevný odstín, také jas možnými dostupnými malířskými prostředky minerálního, rostlinného či živočišného původu.⁹⁷ Nejčastěji

⁹⁰ ROYT, J. Středověké malířství. 2002, s. 14.

⁹¹ FRANZ, Heinrich Gerhard. Spätromanik und frühgotik. [Pozdně románské a raně gotické umění]. Baden-Baden: Holle Verlag, 283 s.: Kunst der Welt, 1969, s. 181–182.

⁹² Viz *Žaltář Blanky Kastilské* z období kolem roku 1230 (Paris, Bibliothèque de l’Arsenal, BA, sign. Ms. lat. 1186), také *Žaltář Ludvíka Svatého* z let zhruba 1260–1270 (Paris, Bibliothèque nationale de France, BNF, sign. Ms. lat. 10525). Viz digitalizát *Žaltář Blanky Kastilské*:

<https://portail.bibliissima.fr/ark:/43093/mdata2b9f8c179ce59055fd75f6f8273d38f16d5d308e> [online]. [cit.2021-12-25].

⁹³ Viz *Sedlecký antifonář* (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XIII A 6) pocházející z poloviny 13. století. (Příloha č.23–28).

ROYT, J. Středověké malířství. 2002, s. 133.

⁹⁴ <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Fleuronn%C3%A9> [online]. [cit. 2022-02-16].

⁹⁵ Viz *Žaltář královny Ingeborg* (Chantilly, Musée Conde, MC, MS. 1695) vznikl v letech 1215–1218. Viz digitalizát:

<http://initiale.irht.cnrs.fr/en/codex/10261> [online]. [cit. 2022-03-26].

⁹⁶ Na francouzském území první stavbou s gotickými velkými vitrážovými okny byl kostel v opatství Saint Denis (1137), po něm ještě monumentální pařížský Notre Dame (1163).

⁹⁷ Např. lapis lazuri, malachit, indigo, kukurma, purpur, uhlíkové saze, ale také kov zlata, stříbra a další.

užívanými barvami byly jaspisová zeleň, ultramarínová, pařížská nebo egyptská modř, rumělková červeně, písková žlutá nebo růž šípkového okvěti.⁹⁸

Velmi častým prvkem výzdoby středověkého rukopisu je kaligrafická výzdoba zvaná fleuronée. Jedná se o velmi jemné, nitkovité rozviliny pečlivě lemující iniciálu. Dle jejích drobných odchylek Jan Květ rozlišuje tzv. palmetu, polopalmetu, čtverce, pupencový a perlovcový typ. Fleuronée může být jediným samostatným dekorem méně výpravných rukopisů. V mariánských hodinkách je častým prvkem. Obklopuje iniciálu, může však rámovat také celostránkovou iluminaci.⁹⁹ **(Kat.č.6)** V rukopisech pod textem bývá též droalerie, v níž se ukrývá symbolika hlavních lidských vlastností nebo skrytá personifikace Dobra a Zla v podobě zvířat či fantaskních figur. **(Kat.č.9)** **(Příloha č. 33,59,60–61)**

Přelomem 13. a 14. století, pod vlivem válečných a epidemiologických útrap, se znovu změnilo vnímání víry, Boha a jeho znázorňování. V malířství se Hospodin zobrazoval nikoliv ještě jako zářivý paprsek světla, ale již jako tvář či osoba lidského vzhledu.¹⁰⁰ **(Kat.č.5,obr.21,22,30,31,ff.1v+41v)** Iluminátoři v námětech dodržovali ustálené ikonografické předlohy figurálních scén s možností menší dávky variability. Stabilně se však dodržuje znamení jejich svatosti, kdy svatozář má tvar pravidelného kruhu. Aureola je jemná, nakloněná kružnice, která může mít i tvar oválu. Nimbus jediný v sobě nese symbol kříže. Bývá vyhrazen zejména Kristovi, bývá použit též u Boha Otce nebo Ducha svatého v podobě holubice. Obecně však mají společný význam, spočívající v tom, že znázorněné postavy jsou obdařeny svatostí jako darem z Milosti boží nebo odměnou za jejich život i skutky vykonané pro větší Slávu boží.¹⁰¹

ENGELHART, H. Lexikon zur Buchmalerei. 2009, s. 63–64.

⁹⁸ Encyklopedie umění středověku = [Orig.: L'Art et l'Homme]. Přeložil Edgar KNOBLOCH, přeložil Vladimír MIKEŠ, přeložil Jiří PECHAR, Praha: Odeon. Umění a lidstvo. 1969, s. 399.

⁹⁹ Ibidem, s. 418.

¹⁰⁰ DUBY, G. Umění a společnost. 2002, s. 67.

¹⁰¹ KRÁSA, Josef. Rukopisy Václava IV. 2. vyd. Praha: Odeon. České dějiny. 1974, s. 126.

1.5 Lucemburský vliv na českou rukopisnou kulturu

Lucemburské období a kontakty panovníků na západoevropské dvory přinesly velkou podporu i rozvoj ve všech oblastech umění. Knižní navázalo na přemyslovskou éru s novými vlivy i směry, z nichž vzešla dochovaná jedinečná díla své doby.¹⁰²

Vzrůstající počet klášterů a skriptorií předchozí doby si vyžadoval potřebnost rukopisů. Pod vlivem tehdejších uměleckých center Paříže, Boloni a Benátek malířství rozšířilo soubor ikonografických námětů v knižní, nástěnné i deskové malbě. Pozdně románský styl vlády posledních Přemyslovců ustupoval novému gotickému. Přechod se odráží v prvku, kde znázornění lidské postavy je v kompaktním, vyváženém celku působí harmonickým dojmem. Jev se označuje jako protogotická fáze.¹⁰³ Tyto projevy jsou pozorovatelné např. u rukopisu *Pasionál abatyše Kunhuty*.¹⁰⁴ (Příloha č.29–30) Lucemburkové jej podporovali a svými vazbami s uměleckými centry rozšířili o další lokality. Nová panovnická dynastie tak byla příchodem nové doby, s kterou nastával tzv. zlatý věk českého středověkého malířství,¹⁰⁵ během níž dosáhlo svého vrcholu. Příkladem dvorské iluminace a ikonografie¹⁰⁶ je *Bible Václava IV.*¹⁰⁷ (Příloha č.64–65) Ornamentální výzdoba v krásném slohu, schémata i symbolika jsou velmi detailními a bohatými svou výpravností.¹⁰⁸

Gotická iluminace se projevuje dynamikou figurálního pohybu a vyobrazenou architekturou v pozadí obrazu, který je vsazen do pravoúhlých, později kazetových

¹⁰² JANÁČEK, J. a kol. Umění doby posledních Přemyslovců. 1982, s. 33.

¹⁰³ JANÁČEK, J., KUTHAN, J. Umění doby posledních Přemyslovců. 1982, s. 24.

¹⁰⁴ Rukopis *Pasionál abatyše Kunhuty* (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XIV A 17) je datován do rozmezí let 1313–1400. (Příloha č.29–30).

¹⁰⁵ ROYT, J. Středověké malířství. 2002, s. 21–22, 132.

ŽEMLIČKA, Josef, HLAVÁČEK, Ivan, SKÝBOVÁ, Anna, TŘEŠTÍK, Dušan. Století posledních Přemyslovců. 2. přeprac. vyd., Praha: Melantrich. 1998, s. 378.

¹⁰⁶ STEJSKAL, Karel. Umění na dvoře Karla IV. Praha. 1978, s. 19, 76.

¹⁰⁷ Viz *Bible Václava IV.* (Wien, Österreichische Nationalbibliothek, ÖNB, sign. Cod. 2759–2764) vznikla pro krále Václava IV. (1361–1419) v letech 1389–95. (Příloha č.64–65).

¹⁰⁸ BRODSKÝ, P. Krása iluminovaných rukopisů. 2012, s. 17–18.

rámů s přijatými novými ikonografickými tématy.¹⁰⁹ (Kat.č.5a6) Původní mariánský obraz byzantsko-italského stylu byl nyní obohacen francouzskými prvky v detailech klenotů a pláště, projevující se vyobrazenou dvojí korunou. Královská liliová koruna odkazuje ke Královně nebes, diadémová čelenka k jejímu panenství, Kristu a Nevěště Církvi.¹¹⁰ Prsten zastupuje symboliku Zaslíbení se Kristu, Slovu božím jako Nevěsta Slova (*Sponsa Verbi*).¹¹¹ Toto vše, dané atributy, symboly, ornamentální pozadí i precizní detaily šperků nese deskový obraz Madony zbraslavské, datovaný rozmezím let 1350–1360.¹¹²

Během lucemburského období se v malířství celkem třikrát změnil umělecký stylový modus. Pro období let 1310–1365 v Čechách dominoval linearizující styl. Silný vliv Itálie byl v rozmezí 1330–1370. Důsledkem životních událostí Karla IV. se linearizující modus po roce 1355 změnil v monumentální, reprezentativní, císařský styl (*kaiserliche Still*), zvaný také jako *ars nova*. V malbě se projevoval kontrastem, šerosvitem a lomem světla s výrazným nasvícením dominantních prvků ve výjevu. S nástupem Václava IV. na trůn pak přecházel v další, nový, umělecký *kresebný styl*, *dvorský* neboli *krásný sloh*.¹¹³ Byl vstupující inspirací z evropských dvorů díky dlouholetým kontaktům a vlivům Lucemburků v Říši, Itálii¹¹⁴ a zejména ve Francii.¹¹⁵

¹⁰⁹ KUTAL, Albert. České gotické umění. Praha. 1972, s. 32.

¹¹⁰ FAJT, Jiří, BOEHM, Barbara Drake. Karel IV., císař z Boží milosti: kultura a umění za vlády posledních Lucemburků 1310-1437. Praha: Academia. 2006, s. 51–52.

¹¹¹ ROYT, Jan, GLOC, Jan. Praha středověká. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum. 2019, s. 146.

¹¹² BRODSKÝ, P. a kol. Liber viaticus. Komentářový svazek, Hlaváček Ivan. 2016, s. 14.

¹¹³ FAJT, J. a kol. Karel IV., císař z Boží milosti. 2006, s. 74.

¹¹⁴ Italský vliv mistrů z Lombardie vnášel nový způsob vyjádření malířského a iluminátorského umění, zejména spektrem barevných odstínů, propracovaností detailů na vymalované látce či záhybech oděvu, také ve znázornění světla, interiéru a vnímání krajinomalby.

¹¹⁵ Na francouzských dvorských zakázkách výroby rukopisů, zejména pro iluminované knihy hodiniek a rytířské romány, měly důležitý vliv vysoce urozené ženy, zejména francouzské královny. Příkladem jsou *Hodinky Jany z Évreux (Jeanne d'Evreux)* (1310–1371) z let 1325–1328 (New York, Metropolitan Museum of Art, MMA, sign. 54.1.2) od iluminátorského mistra Jeana Pucelleho (cca 1300–1355). (**Příloha č.31–33**) Dále *Hodinky Bony (Guty, Jitky) Lucemburské* (1315–1349) vzniklé před rokem 1340 (New York, Metropolitan Museum of Art, MMA, sign. 69.86) od iluminátora Jeana Le Noir (1331–1375). (**Příloha č.39–43**) Bona byla dcerou Elišky Přemyslovny a Jana Lucemburského, sestrou Karla IV., provdané na francouzský dvůr za vévodu Jana II. Normanského, řečeného Dobrý (1319–1364), kde se stala matkou vévody Jana z Berry (1340–1416) známého donátorstvím velmi

Tehdy se v italské malbě pozvolna začaly objevovat prvky protorenesance, projevující se novým pojetím prostoru skrze perspektivu a psychologizaci zobrazeného děje.¹¹⁶

Rukopisy se vytvářely v klášterních skriptoriích,¹¹⁷ ale též ve světských dílnách pracujících na zakázku. V menší míře, počátkem 14. století, též při církevní kapitule, a po vzniku univerzit i na akademické půdě. Kniha i knihovna zde byla, oproti ranému středověku, více užívanou a praktickou pomůckou¹¹⁸ než symbolem posvátné úcty či místem pro uchování knih.¹¹⁹ Za vlády krále Jana přibylo několik dalších písarských

inspirativního rukopisu zvaného *Přebohaté hodinky vévody z Berry* z roku okolo 1410 (Chantilly, Musée Condé, MC, sign. 65). **(Příloha č.86–94)**

Viz odkazy na digitalizáty těchto rukopisů hodinek:

Hodinky Jany z Évreux (Jeanne d'Evreux)

https://www.metmuseum.org/toah/hd/hour/hd_hour.htm [online]. [cit. 2021-11-16].

Hodinky Bony Lucemburské

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/471883> [online]. [cit. 2021-11-18].

Přebohaté hodinky vévody z Berry

<https://portail.bibliissima.fr/fr/ark:/43093/mdata2ed44cf11cd47fa1dcf490d50af276190b628900> [online]. [cit. 2021-12-25].

¹¹⁶ Poprvé se prvky protorenesance vyskytují v malbách Giotta di Bondone (cca 1267–1337), který byl prvním, kdo v obrazech zobrazoval postavy z profilu. Viz:

<https://www.youtube.com/watch?v=crpiUCJ3fWg&t=4164s> [online]. [cit. 2023-01-15].

Prof. Jan Royt: Katedrála sv. Víta II.; Středověké malířství v Evropě I. (in 01:10:27 hod)

STUDNIČKOVÁ, M. a kol., Nebeský žebřík. 2019, s. 18, 77.

¹¹⁷ Nejstarší klášterní knihovna v Čechách se nachází v dodnes fungujícím klášteře Břevnov založeném roku 993. Další v premonstrátském klášteře na Strahově založeném roku 1143. Na Moravě je nejstarším klášteřem Rajhrad pravděpodobně z roku kolem 1048.

¹¹⁸ Způsob užívání knih v knihovně býval jako volný svazek, ale některé knihy byly připevněny řetězem, tzv. katenáty. Pro osobní potřebu nebo užívání knih při cestování je znám typ tzv. sáčkové vazby, která uchovávala svazek v pokračujícím potahu usně z desek, čímž tvořila ochranný obal jako sáček.

¹¹⁹ BRODSKÝ, P. a kol. Liber viaticus. Komentářový svazek, Hlaváček Ivan. 2016, s. 14.

a iluminátorských dílen, rozkvět pokračoval na Karlově i Václavově dvoře.¹²⁰ Pozadu nezůstával ani Joštův dvůr v Brně ani biskupské centrum v Olomouci.¹²¹

Časová náročnost a zejména nákladnost na výrobu kodexu, zhotovení většího počtu iluminací a zdobnost vazby v době císařské Karlovy vlády často převýšila cenu deskového obrazu.¹²² Karel IV. byl podporovatelem kultury, jakožto prostředku šíření vlastní ideje a své císařské reprezentace v Evropě. Po celý svůj život byl fundátorem umění, donátorem rukopisů, jejich dárcem pro univerzitu, také sběratelem cenných děl i svatých ostatků. Produkce uměleckých děl této doby lze nazvat obdobím karlovského umění. Knižní kultura měla velkou podporu panovníka i několika vysoce postavených duchovních blízko trůnu.¹²³ Jejich podíl na rozvoji dvorského umění byl významný tím, že napomáhal šíření knižního, deskového či nástěnného malířství na jejich vzdálenější rezidence, hrady i kláštery.¹²⁴ Patronem malířů byl sv. Lukáš.¹²⁵ Za vlády Karla IV. se malíři deskových i knižních maleb, výrobci pergamenu, vazači knih a další související řemesla v polovině 14. století sdružovali do nově vznikajícího společenství s danými pravidly, zvaného cechovní malířské bratrstvo.¹²⁶ Císařský otec i syn byli nadšenými sběrateli a podporovateli umění své doby. Václavovou prioritou zájmu se staly knihy. Není znám přesný obsah a rozsah jeho knihovny, neboť po jeho

¹²⁰ Císař Karel IV. (1316–1378), syn král Václav IV. (1361–1419), jeho bratranec moravský markrabě Jošt (1351–1411). Otcem i dědem byl Jan Lucemburský (1296–1346).

¹²¹ Ibidem. Komentářový svazek, Hlaváčková Hana, s. 120–121.

¹²² STEJSKAL, K., VOIT, P. Rukopisy doby husitské. 1991, s. 24.

¹²³ Např. rukopis *Laus Mariae (Mariale Arnesti)* z let 1356–1360 (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XVI D 13) s nádhernými iniciálami a celostránkovou iluminací Zvěstování a Obětování v chrámu. Rukopis vznikl z podnětu prvního arcibiskupa Arnošta z Pardubic (1297–1364). Viz digitalizát:

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NMP__XVI_D_13___3K4AU6C-cs [online]. [cit. 2022-03-27].

¹²⁴ STEJSKAL, K., VOIT, P. Rukopisy doby husitské. 1991, s. 13, 24.

¹²⁵ ROYT, J., GLOC, J. Praha Karla IV. 2016, s. 28.

¹²⁶ Více se k tématu se vztahují studie Pražská malířská bratrstva 1348–1783 z roku 1997 prof. Hany Pátkové (článek Sdružení pražských malířů v prvním století existence, s. 12–17) a též Tomáše Sekyrky (Mistři umění malířského mezi gotikou a renesancí, s. 19–22). Uveřejněné jsou v publikaci Umění a mistrovství, 1997.

smrti byla rozchvácena.¹²⁷ Václavův osobní kult knihy napodobovali světští i duchovní dvořané, čímž se rozvíjel další počet i tvorba skriptorií a iluminátorských dílen.¹²⁸

Knižní malba lucemburského období dokládá výraznou inspiraci¹²⁹ a oblíbenost používání zářivých barev, jejich sytost a lom světla. Rozeznatelné jsou při porovnání s malbami z 11. století,¹³⁰ kdy se naopak užívalo menší spektrum zejména v tlumených odstínech, např. šeríková, fialová, modrozelená a zemitá žlutá.¹³¹ Českým příkladem je breviář *Liber viaticus*¹³² (**Příloha č.44–49**) velmi kvalitního provedení,¹³³ znamenající významný přelom ve vývoji české iluminace 14. století.¹³⁴ Dokazuje mmj. osobitý styl,

¹²⁷ BRODSKÝ, P. a kol. *Liber viaticus*. Komentářový svazek, Hlaváčková Hana. 2016, s. 121.

¹²⁸ POCHE, Emanuel. Praha středověká: Čtvero knih o Praze: Architektura-sochařství-malířství-umělecké řemeslo. 1. vyd. Praha: Panorama, 780 s., fot., sch.-Bibl. Pragensia. 1983, s. 603.

¹²⁹ Viz *Přebohaté hodinky vévody z Berry* (Chantilly, Musée Condé, MC, sign. 65) (**Příloha č.86–94**), dále rukopis *Liber viaticus* (Praha Národní knihovna, NK, sign. XIII A 12) (**Příloha č.44–49**), také *Bible Václava IV.* (Wien, Österreichische Nationalbibliothek, ÖNB, sign. Cod. 2759–2764). (**Příloha č.64–65**).

¹³⁰ Viz *Kodex vyšehradský* (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XIV A 13). (**Příloha č.9–12**).

¹³¹ ECO, U. *Umění a krása*. 1998, s. 62.

¹³² Breviář *Liber viaticus* (Praha, Knihovna Národního muzea, KNM, sign. XIII A 12) (**Příloha č.44–49**) byl vyhotoven v letech 1353–1364 pro olomouckého biskupa Jana IX. ze Středy (1310–1380), latinsky zvaného *Johannes Noviforensis*. Byl také donátorem rukopisu *Misál Jana ze Středy* (Praha, Knihovna pražské metropolitní kapituly, KPMK, sign. Cim 6) z doby kolem roku 1364. V iluminaci Zvěstování je vypodobněn s rukopisem v adorující póze k Panně Marii. (**Příloha č.50**) Viz digitalizát:

<http://hymnologica.cz/source/5361> [online]. [cit. 2022-03-15]. Missale ad usum episcopi, Cz-Ph Cim 6

¹³³ Rukopis vykazuje podobnost ve stylu mistrovského královského iluminátora francouzského dvora Jeana Pucelly (cca 1300–1334), který vytvořil knihu hodinek pro francouzskou královnu *Hodinky Jeanne d'Evreux* (New York, Metropolitan Museum of Art, MMA, sign. 54.1.2) (**Příloha č.31–33**). Viz digitalizát

https://www.metmuseum.org/toah/hd/hour/hd_hour.htm [online]. [cit. 2021-11-16].

Encyklopedie umění středověku = [Orig.: L'Art et l'Homme]. Přeložil Edgar KNOBLOCH, přeložil Vladimír MIKEŠ, přeložil Jiří PECHAR. Praha: Odeon. Umění a lidstvo. 1969, s. 404.

¹³⁴ Iluminátor zvaný *Mistr Viaticu* vložil do svých iluminací svůj styl s prvky starší české knižní malby a tehdejšími zahraničními vlivy umění panovnického dvora Karla IV. a jeho syna Václava IV. v Praze.

BRODSKÝ, P. *Krásy iluminovaných rukopisů*. 2012, s. 31.

charakter a projev české malby čerpající ze zahraničních iluminátorských center, avšak zachovávající si vlastní jedinečný umělecký styl.¹³⁵

V 1. polovině 14. století jsou v iluminacích náročně a detailně propracovány rostlinné prvky, zvlněné akantové listy, detaily draperie, bordury s florálními úponky nebo propletené větve s nebeským ptactvem apod. (Kat.č. 9) (Příloha č.39–43) Český typ iniciál dvorského slohu mívá akant v obrysu nebo dřívku písmene v tlumených barvách, často v kombinaci s figurálním motivem na výrazném pozadí,¹³⁶ (Kat.č.5) který je zprvu schématický.¹³⁷

Ideálem gotické krásy je velmi štíhlé, esovitě prohnuté tělo, ženská oválná tvář s vysokým čelem, jemným nosem, mandlovitýma očima, drobnými ústy a po dlouhé šíji v proudech splývající dlouhé kadeřavé vlasy. U mužských tváří jsou patrný ostřejší rysy, nos a hlavně módní vous. Italské vlivy se u figur projevují zejména v gestech ukazujících nebo nabádajících či vyjadřujících znamení pokory. Oděv odráží dobu, volně splývající záhyby šatů mají husté a harmonické řasení.¹³⁸ (Kat.č.6) V době Václava IV. se však móda mění. Ženská figura zdůrazňuje siluetu šněrováním, úzkými živůtky zdůrazňující poprsí, nosí se jemné závoje a složité klobouky. (Příloha č.78,84) Vlasy mohou být volné k ramenům nebo svázané do copů, případně ozdobně sčesané kolem uší. Mimo duchovní stav je mužský oděv vypasovaný se širšími rameny a útlým pasem. Na nohou výrazné špičaté boty a stejně jako u žen volně zavěšený opasek.¹³⁹ Zachycené detaily luxusních látek a šperků jsou pozorovatelné jak na deskových obrazech, tak bohatě iluminovaných rukopisech,¹⁴⁰ nevyjímaje knihy hodinek. (Kat.č.6) (Příloha č.78,84) Právě honosnost a detailnost ve vyobrazení se ještě více prohloubilo

¹³⁵ KRÁSA, J. Rukopisy Václava IV. 1974, s. 106–107.

¹³⁶ BRODSKÝ, P. a kol. Liber viaticus. Komentářový svazek, Kubík Viktor. 2016, s. 169, 172.

¹³⁷ ECO, U. Umění a krása. 1998, s. 34, 62.

¹³⁸ Ibidem, s. 34, 62, 75.

¹³⁹ MODRÁKOVÁ, Renáta. Čas odložil svůj šat: móda z rukopisů 11.–16. století. Praha: Národní knihovna České republiky. 2008, s. 11–33.

¹⁴⁰ LE GOFF, Jacques, TRUONG, Nicolas. Tělo ve středověké kultuře. Přeložila Věra DVOŘÁKOVÁ. Praha: Vyšehrad, Kulturní historie. 2006, s. 43–44, 104–107.

a rozšířilo zejména v severoitalských městech,¹⁴¹ v knižním, deskovém i freskovém malířství právě nadcházející renesance.¹⁴² Náměty iluminací mohou být celostránkové nebo vložené pouze v miniatuře. **(Kat.č.9)** Častěji bývají včleněny do ornamentálních či zoomorfních iniciál vložných na barevná či zlacená pole. Mnohdy i vystupují z rámu. Z lucemburské dvorské dílny vzešla dochovaná díla ze zakázek panovnických, duchovních osob i dvořanů,¹⁴³ je též známo několik jmen iluminátorských mistrů české dvorské dílny.¹⁴⁴ Někteří jsou zmiňováni v katalogovém popisu. **(Kat.č.5a7)**

České knižní malířství pražského královského dvora 14. století mělo částečně vliv i na anglickou knižní malbu díky vzájemným kontaktům a umělci¹⁴⁵ v družině české princezny Anny Lucemburské¹⁴⁶ provdané na anglický dvůr za mladého krále Richarda II. Plantageneta roku 1382. Český vliv se zde projevoval ornamentikou akantového listu i rozvilin užívaných v břevnu iniciály. **(Kat.č.5)** Zdobená iniciála pak mohla být napojena k žerdi. Anglický akant je českému podobný odstínem světlých barev a výraznou plasticitou. Dle českého vlivu v nich převládala modrá a růžová barva, často doprovázená zelenou. **(Kat.č.9)** V anglické výzdobě se též objevuje akant na rámu textového zrcadla. Vliv měl rukopis *Hodinek královny Alžběty*¹⁴⁷ datovaný

¹⁴¹ Např. freska Průvod Tří králů v kapli Medicejského paláce ve Florencii z 15. století.

¹⁴² BRODSKÝ, P. Krása iluminovaných rukopisů. 2012, s. 24–25.

¹⁴³ BRODSKÝ, P. a kol. Liber viaticus. Komentářový svazek, Hlaváčková Hana. 2016, s. 120–121.

¹⁴⁴ Památky archeologické a místopisné: vydávané od archeologického sboru Musea království Českého nákladem Matice české. Praha: Matice česká, [1854–1913]. Díl XIII, Ročník 1885,1886, s. 151–152, 159–160.

¹⁴⁵ O uměleckých kontaktech obou dvorů svědčí rukopis *Liber regalis* (London, Westminster Abbey, WA, sign. Ms 38) z roku 1382. Jedná se o opis staršího korunovačního řádu anglických králů konaného ve Westminsteru. Výzdobou poukazuje na Mistra pražské iluminátorské dílny, o čemž svědčí i figurální stylizace krále Richarda II. na trůně ve stylu tehdejšího zpodobňování lucemburských panovníků.

FAJT, J. a kol. Karel IV., císař z Boží milosti. 2006, s. 438, 463.

¹⁴⁶ Princezna Anna (1366–1394) byla sestrou krále Václava IV. (1361–1419) a ve svých 15 letech byla provdána za anglického krále Richarda II. Plantageneta (1367–1400).

KYAS, Vladimír. Česká bible v dějinách národního písemnictví. Redaktor Jaroslava PEČÍRKOVÁ. Praha: Vyšehrad, Studium Vyšehrad. 1997, s. 56.

¹⁴⁷ Anglická královna Alžběta z Yorku (1466–1503) byla manželkou krále Jindřicha VII. Tudora (1457–1509). Rukopis *Hodinek královny Alžběty* (British Library, BL, sign. Add Ms 50001) na fol. 22r nese kursivní zápis jejího jména. **(Příloha č.123–128)** Viz digitalizát:

http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=add_ms_50001 [online]. [cit. 2022-01-18].

roku 1410.¹⁴⁸ (**Příloha č.123–128**) Počátkem 15. století se vliv českých iluminátorských dílen šířil do polské, saské a severoněmecké knižní malby. Čechy se tak v této době staly jakýmsi kulturním mostem pro vlivy nizozemského a italského malířství.¹⁴⁹

Pozdně gotický iluminátorský sloh se, po předchozím období zjemnělosti, stává tvrdším. Dekorace jsou méně výpravné, dokonce přechodně ustupuje tradiční prvek akantového listu, který je nyní nahrazován květem orlíčku¹⁵⁰ a růže.¹⁵¹ Krásný sloh však nadále výrazně přetrvával ve figurách.¹⁵² Udržel se však taktéž v následujících časech v době poděbradské, a to i díky objednavatelům vyžadujícím tradiční schémata mariánských obrazů. Patrné to je u rukopisů *Modlitební knihy Ladislava Pohrobka*¹⁵³ (**Příloha č.105–107**), *Šellenberské bibli*¹⁵⁴ a *Hodinek Jiřího z Poděbrad*.¹⁵⁵ (**Kat.č.9**).

Další důležitou událostí lucemburského období je skutečnost, že vznikaly první, již kompletní, překlady bible do češtiny. Tou je *Bible leskovecko-drážďanská* z roku cca 1360, která se však nedochovala. Pozdější je bible Petra Zmrzlíka ze Svojsína¹⁵⁶ zvaná *Bible třeboňsko-litoměřická*, tzv. *Zmrzlíkova*¹⁵⁷ z let 1411–1414 dochovaná

¹⁴⁸ DOSTÁL, Eugen. Příspěvky k dějinám českého iluminátorského umění na sklonku XIV. století. Brno: Filosofická fakulta MU. Spisy Filosofické fakulty Masarykovy university v Brně. 1928, s. 45, 49.

¹⁴⁹ ENCYKLOPEDIE umění středověku = [Orig.: L'Art et l'Homme]. Přeložil Edgar KNOBLOCH, přeložil Vladimír MIKEŠ, přeložil Jiří PECHAR. Praha: Odeon. Umění a lidstvo. 1969, s. 404-405, 441.

¹⁵⁰ Květina orlíček svým tvarem připomíná malého orla nebo holubici v letu, čímž je znamením Ducha svatého. Obvykle bývá vyobrazen se sedmi květy symbolizujícími Sedm darů Ducha svatého (rozum, vědění, moudrost, rada, zbožnost, bázeň, láska).

¹⁵¹ Toto období přechodu slohu v pozdní gotice a projevy náznaků přicházející renesance se odráží v *Jenském kodexu* (Praha, Knihovna Národního muzea, KNM, sign. IV B 24), původním názvem je *Antithesis Christi et Antichristi* vzniklým v letech 1490–1510.

¹⁵² DROBNÁ, Z. Rukopisy knihovny Národního muzea. 1965, s. 11–13.

¹⁵³ Viz *Modlitební knížka Ladislava Pohrobka, Orationale regis Ladislai Posthumi* (Praha, Národní knihovna, NK, sign. Teplá Ms.c. 87) je z období let 1450–1457. (**Příloha č.105–107**).

¹⁵⁴ Viz *Šellenberská (Šelmberská) bible* (Praha, Strahovská knihovna, SK, sign. DG III 15) pochází z roku 1440.

¹⁵⁵ DRAGON, M. a kol. Knižní kultura českého středověku. 2020, s. 132–133.

POCHE, E. Praha středověká. 1983, s. 615-616.

¹⁵⁶ Petr Zmrzlík ze Svojsína (cca 1375–1421) byl dvořan a mincmistr krále Václava IV. (1361–1419).

¹⁵⁷ Bible je uložena ve 2 svazcích v SOA Litoměřice a 1 svazek v SOA Třeboň, oddělení Třeboň, č. 146.

ve třech svazcích.¹⁵⁸ **(Příloha č.83)** K nim patří též *Boskovická bible*¹⁵⁹ z roku okolo 1415 uložená v olomoucké Vědecké knihovně.¹⁶⁰ **(Příloha č.101–104)**

¹⁵⁸ KRÁSA, J. Rukopisy Václava IV. 1974, s. 31–33.

¹⁵⁹ Viz *Boskovická bible* (Olomouc, Vědecká knihovna, VK, sign. M III 3). **(Příloha č.101–104)**
Viz digitalizát:

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-VKO__M_III_3_____1MMUSY7-cs [online]. [cit. 2022-02-27].

¹⁶⁰ STUDNIČKOVÁ, Milada a Maria THEISEN, ed. Art in an unsettled time: Bohemian book illumination before Gutenberg (c. 1375–1450). Prague: Artefactum, 2018, s. 150.

2 Knihy hodinek Panny Marie v období středověku

Knihy hodinek procházely změnami a úpravami, používaly se i během novověku a tiskem se vydávají i v dnešní době. Svým stvořením, iluminacemi i pozdějšími přípisky vypovídají staré knihy o majitelích, osudu, preferencích vkusu, umění doby, jeho módních stylech či dobových reáliích, např. skrze užívané nádoby, ve figurálním zobrazování a též řemeslném zpracování knihy. Někdy tak může rukopis poskytnout nástin o svém zhotoviteli nebo majiteli a jeho společenském postavení, tím spíše, byla-li majitelkou žena, která tehdy ve svých radostech i starostech byla sice jiná, ale přesto stejná jako ta dnešní.

Modlitební knihy vznikaly pro lidskou duchovní potřebu během dne i celého roku. Stěžejní texty byly přebírány z bible. Nejznámější novozákonní modlitba Otčenáš (Mt 6,7–15) a Magnificat (Lk 1,46–55) jsou většinou známé i ateistům. Během středověku byly duchovními učenici, církevními otci, významnými teology i dnes již neznámými autory skládány modlitby nebo zpěvy, které se od 11. století slučovaly do jediné knihy zvané breviář. Ten spolu se žaltářem se nejčastěji užíval pro osobní modlitbu i žen vyšší aristokracie. Souběžně se hojně užívaly individuálně sestavované knihy modliteb (*libri precum, orationale*), neopomenutelně i hodinek (*horae, liber horarum*).¹⁶¹ Hlavním textem je malé mariánské oficium neboli *Officium parvum Beatae Mariae Virginis*, taktéž nazývané *Cursus Beatae Mariae Virginis*. Svým zaměřením náleží ke skupině knih s náboženskou tematikou. Typologicky se rozlišují na sakramentáře (*sacramentarium*), misály (*missale*), breviáře (*breviarius, viaticus*), též žaltáře (*psalterium*), pasionály (*passio*), homiliáře (*homilia*), hymnáře (*hymnus*), temporály (*proprium de tempore*), sanktorály (*proprium de sanctis*), antifonáře (*antiphonarium, liber antiphonarius*) a další.¹⁶² Modlitby zaznívaly při společné liturgii v kostele, duchovním společenstvu, také v soukromí umožňující hluboké prožívání člověčenství v propojenosti s Božstvím. Právě soukromá meditace se stala prioritou, kdy ji navíc umocňoval vizuální a hmatový prožitek nad ikonografickými náměty v iluminacích.

¹⁶¹ STUDNIČKOVÁ, M. a kol. Nebeský žebřík. 2019, s. 11–15.

¹⁶² Např. *Sedlecký antifonář* pochází z 13. století (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XIII A 6). (Příloha č.23–28).

Neopomenutelný význam knihy hodinek též spočívá v možnosti jejich užití, jakožto první výukové pomůcky tehdejší mládeže k osvojení základní gramotnosti.¹⁶³

2.1 Struktura

V knihách hodinek se nacházejí texty pro obřad oficia (*officium divinum, boží úřad*) konaného o sedmi denních hodinách a jedné hodině noční. Tyto časové úseky, tzv. denní modlitby církve, hodinky či hory jsou ustanoveny dle římskokatolického ritu od 6. století. Počínají se od jitřního rozbřesku až po noční bdění. Jedná se tedy o část dne mezi východem i západem slunce a během celého kalendářního roku. Úseky dne se jednotlivě nazývají *matutinum* (*vigilie, nocturni*, noční bdění, jitřní),¹⁶⁴ *laudis* (ranní chvály),¹⁶⁵ *prima* (při východu Slunce), *tercie, sexta, nona* (třetí,¹⁶⁶ šestá¹⁶⁷ a devátá¹⁶⁸), *vesperae* (nešpory)¹⁶⁹ a *completorium* (kompletář, po západu Slunce).¹⁷⁰ Nešpory a ranní chvály jsou nejstaršími hodinkami dne. Úseky byly různě dlouhé v závislosti na délce modlitby, čtení písma, zpěvu žalmů, hymnech, antifonách. Den začínal důležitými vigiliemi, neboť v tento čas je velmi hrozící nebezpečí působení ďábla. Proto modlíci se jednotlivci či osazenstvo kláštera byli nabádáni k usilovnější

¹⁶³ Pařížský františkánský učenec teologie Mikuláš z Lyry (1270–1349) rozlišoval veřejnou modlitbu s hlasitým přednesem a soukromou pobožnost s tichou meditační modlitbou. Toto dělení pak vstoupilo v obecnou praxi.

https://publikace.nm.cz/en/file/afaaf81fdc9dbf89bdf8eca03089d271/24683/9_Recenze_Sichalek.pdf. [online]. [cit. 2021-11-18]. ACTA MUSEI NATIONALIS PRAGAE, roč. 65. 2020, s. 65.

¹⁶⁴ Třetí čtvrtina noci, doba od půlnoci do rozbřesku.

¹⁶⁵ Přibližně od přelomu 4. a 5. století se bohoslužba v noci označovala jako *vigilie* a za svítání *laudy*. Později došlo k posunu označení. V 8. století bylo *matutinum* názvem pro bohoslužbu během svítání. Dle římského ritu bývají *laudy* spojovány s *matutinem*. Byzantský, pravoslavný ritus je odlišnější.

¹⁶⁶ Doba uprostřed dopoledne, časově odpovídá 9. hodině. Odřikávaly se modlitby k Duchu svatému.

¹⁶⁷ Časově se jedná o poledne. Připomíná dobu Pilátova soudu nad Kristem v Jeruzalémě.

¹⁶⁸ Doba uprostřed odpoledne, odpovídá 15. hodině. Připomíná dobu Kristova utrpení na kříži.

¹⁶⁹ Hodina před západem Slunce, okolo 18 hodiny, s modlitbami ke Kristu přinášejícího do lidských duší Boží světlo a lásku.

¹⁷⁰ Hodina před spaním. Modlitby se odřikávají nebo zpívají před večerí. Zahrnují modlitbu *Magnificat*. Ten je chvalozpěvem na Pána s pronesenými slovy z tématu Navštívení Panny Marie.

BLÁHOVÁ, Marie. Historická chronologie. Praha: Libri, 2001, s. 284.

modlitbě za spásu svou i celého lidstva. Kanonické hodinky v kláštorech měly přísný rytmus i důraz na dodržování, kdy vigilie měly začít po půlnoci, a ještě v noci skončit. Denní hodinky se též posouvaly podle ročního období a tomu potřebných prací. Nona tak v létě mohla být posunuta na dřívější dobu, naopak v zimě se zas mohla posunout tercie. Bylo běžné, že zimní vigilie bývaly delší než letní.¹⁷¹

Každá kapitola se nadepisovala rubrikou. Právě rumělková barva specifikuje tento název. **(Kat.č.4)** Posun a změna výběru barev u textové výzdoby během pozdního středověku je rozpoznatelná, kdy označování rubrik se začala užívat také modrá barva ve svých odstínech, počínaje ultramarínovou modří, přes pařížskou až po egyptskou. **(Kat.č.8)** Nebylo výjimkou, že pro záhlaví textu mohl být místo rumělky použit inkoust shodný jako pro text.¹⁷² **(Kat.č.7,obr.86,fol.1r)**

Liturgie hodin prošla časovým vývojem.¹⁷³ Právě zkrácená a zjednodušená verze mariánského officia se stala hlavní částí knihy hodinek. Počíná se matutinem, následují laudy, které laici mohli odříkávat dohromady s textem matutina nebo primy. Cyklus uzavíral kompletář. Mohly obsahovat přidané modlitební texty z jiných liturgických knih, nejčastěji však z breviáře, jako např. officium za zemřelé, žalmy,¹⁷⁴ antifony,¹⁷⁵ orace,¹⁷⁶ chvalozpěvy, hymny a litánie.¹⁷⁷ Dalšími kapitolami mohou být modlitby

¹⁷¹ Ibidem, s. 285.

MODRÁKOVÁ, Renáta. Knižní kultura kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě. Praha: Národní knihovna České republiky. 2022, s. 133–134.

LEMAÎTRE, Nicole, SOT, Véronique, QUINSON, Marie-Thérèse. Slovník křesťanské kultury. Praha: Garamond. 2002, s. 119–120.

¹⁷²[https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Rubrika_\(rukopisn%C3%A1_kniha\)](https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Rubrika_(rukopisn%C3%A1_kniha)) [online]. [cit. 2022-05-24].

¹⁷³ Benediktinský a cisterciácký řád v první polovině 12. století zavedl každodenní recitaci mariánského officia jako součást hodinkové liturgie. Světský klérus, působící ve své diecézi pod správou místního biskupa, jej přijal kolem roku 1200.

¹⁷⁴ Jedná se o žalozpěvy popisující lidskou bídu, prožívané utrpení, hrozbu nebezpečí z blížící se smrti a pomíjivosti, kdy prosebník přijímá vinu jako kající a prosí tím o své vysvobození.

¹⁷⁵ *Antifona* je zpívaný nebo recitovaný verš z Písma.

¹⁷⁶ Kratší modlitby začínající výzvou „*oremus*.“

¹⁷⁷ *Litánie* jsou prosebné modlitby ke Kristu, Panně Marii a světcům.

hodinek sv. Kříže, sv. Ducha a pašijové texty,¹⁷⁸ dále mariánské modlitby zdůrazňující radosti, bolesti a spoluutrpení Panny Marie, čtení z evangelia, Starého zákona a života svatých.¹⁷⁹ Úpravou oficia pro laiky se tak poskytla možnost praktikovat svou víru podle vzoru kléru. Mohli tak nápodobně odříkávat modlitby i chvály k Ježíšově matce Panně Marii doprovázející syna po celý jeho život, čímž tak s ní mohli duchovně souznít a napodobit ji jako fyzickou matku, stejně jako otcové trpělivost sv. Josefa, a oba tak doprovázet své děti životem skrze modlitbu.¹⁸⁰

Na začátku rukopisu mariánských hodinek bývá jednoduchý nebo velmi zdobný roční kalendář.¹⁸¹ Obsahuje vyznačené svátky světců, významných církevních dní.¹⁸² Nejdůležitější dny jsou zvýrazněny rubrikací nebo zlacením. Velmi luxusní exempláře mohou mít v záhlaví nebo u hlavních svátků užitá zlacení. Každý měsíc jednotlivě bývá vyobrazen na celé folio. Dle velikosti formátu a množství zvolené výzdoby mohl zabírat i celou aperturu.¹⁸³ Kalendář mívá lemování ornamentikou, výjevy zvěrokruhu či prací jednotlivých ročních období.¹⁸⁴ Za ním je někdy seznam modliteb. Většinou

¹⁷⁸ Texty vyprávějící o utrpení a smrti Krista.

¹⁷⁹ STUDNIČKOVÁ, M. a kol. Nebeský žebřík. 2019, s. 11–12, 18.

¹⁸⁰ https://www.metmuseum.org/toah/hd/hour/hd_hour.htm [online]. [cit. 2021-11-16].

¹⁸¹ Nejstarší kalendárium psané v českých zemích je v *Olomouckém horologii* (Stockholm, KB, Theol. Mss. A 144) z let 1136–1137 (**Příloha č.22**), dále např. kalendárium v *Breviáři kláštera sv. Jiří* v Praze (Praha, NK, VI E 13) z XII.^{med} a kalendárium v *Břevnovském breviáři* (Praha, NK, VI G 11) z období kolem 1184.

BLÁHOVÁ, M. Historická chronologie. 2001, s. 175.

Rukopis *Olomoucké horologium* viz digitalizát:

<https://www.loc.gov/item/2021667921> [online]. [cit. 2022-07-06].

¹⁸² České země převzaly obecný křesťanský kalendář z oblasti jižního Německa, zřejmě z prostředí Řezna. Ve 12. století se v písemných záznamech objevují vřazené svátky patronů sv. Ludmily, Václava, Vojtěcha, záhy i Prokopa. V následujících dobách přibývali další světci a svěťice.

Ibidem, s. 99.

¹⁸³ Např. francouzský rukopis z 1. poloviny 15. století *Liber horarum ad usum Rothomagum* (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XXIII G 59).

¹⁸⁴ (**Příloha č. 15, 18, 22, 31, 39, 45, 70, 75, 85–87, 116, 123**).

se navazuje figurální iluminací na foliu nebo apertuře¹⁸⁵ nebo jen zdobenou iniciálou. (Kat.č.4,5,6,7,8,9)

Hodinky, jako samostatný kodex, mívají menší formát umožňující majitelům být k dispozici na jakémkoliv místě a jakékoliv denní nebo i roční době. V duchovní meditaci soukromé, tiché, osamocené modlitby pomáhaly hlouběji přistoupit k Bohu. Jsou věřícímu oporou a povzbuzením v jeho obtížných životních situacích. Kniha mohla zároveň fungovat jako ochranný amulet před bezprostředním nebezpečenstvím. Odříkávání modliteb také mělo napomoci zkrátit dobu utrpení pro duši zemřelého v Očistci nebo si vymodlit přimluvu za vlastní duši u Nejvyššího Božství či určitého světce. Při vyhodnocování umění doby, každodennosti, ikonografických zobrazování i náboženských textů je třeba odlišovat zbožnost a vnímání Boha v období středověku od novověké zbožnosti, ovlivněné následným náboženským vývojem a zejména osvícenstvím,¹⁸⁶ a nemluvě o zbožnosti současné.

2.2 Fenomén mariánských hodinek

Kniha hodinek v některých rodinách panovnických i vyšší aristokracie mnohdy poskytovala základní domácí výuku čtení. Spojení obrazu a textu usnadnilo chápání výkladu Písma, neboť převážná většina běžného obyvatelstva byla zcela negramotná nebo čtení velmi málo znala. Slabá znalost se nevyhnula ani panovnickým rodinám, protože u mužů byl kladen důraz spíše na fyzickou bojeschopnost a umění diplomacie, u žen na ruční práce, manželské a mateřské povinnosti. Přesto nebývalo výjimkou, pakliže ženy z vysoké společnosti se staly vzdělanějšími ve čtení, písmu, poezii nebo filozofii. Jejich role a vliv ve společnosti mohla být velmi důležitá také v diplomacii pro jejich konexe na šlechtu a panovnické dvory.¹⁸⁷ Nedostatek gramotnosti u mužské aristokracie i panovníků rozhodně nebyl chápán jako slabost. U světských urozených osob se samozřejmě obdivovalo vynikající vzdělání, cit pro umění a kulturu. Karel IV.

¹⁸⁵ https://www.metmuseum.org/toah/hd/hour/hd_hour.htm [online]. [cit. 2021-11-16].

¹⁸⁶ STUDNIČKOVÁ, M. a kol. Nebeský žebřík. 2019, s. 11–14.

¹⁸⁷ MODRÁKOVÁ, R. Knižní kultura kláštera benediktinek. 2022, s. 46–47.

ovládající několik jazyků byl v tomto ohledu spíše předvojem budoucna.¹⁸⁸ Ve své autobiografii *Vita Caroli Quarti*¹⁸⁹ (Příloha č.121–122) zmiňuje každodenní vzdělávací četbu z knihy *Hodinek blahoslavené Panny Marie*,¹⁹⁰ kterou obdržel darem od svého strýce, francouzského krále Karla IV. Sličného,¹⁹¹ při svém pobytu a výchově v období dospívání na jeho dvoře. Kniha není blíže známa a zřejmě se nedochovala.¹⁹²

Po církevní synodě v Toulouse roku 1229 bylo povoleno laikům používat během soukromé pobožnosti knihu hodinek a žaltář, avšak pouze v latině, překlady církev zakázala. Tento typ knihy se kolem roku 1300 začal výrazně prosazovat mezi laiky na francouzském královském dvoře v Paříži. Poté se rozšířil na severní část Francie, dále pronikl do Burgunska, Nizozemí, Anglie i severní Itálie. Postupně do těchto knih, v příslušném národním jazyce, pronikaly glosy, rubriky, krátké texty či mariánské modlitby. V západním prostředí v polovině 14. století při volbě výběru modlitebních knih právě hodinky získávaly početní převahu.¹⁹³ Stěžejní nákladné zakázky náležely panovnické rodině nebo nejvyšší aristokracii. Ke konci tohoto století do modlitebních knih v Nizozemí a Porýní pronikaly přípisky v národních jazycích. Posléze do rubrik, a ještě později do textu. Vznikaly souvislé překlady modliteb a biblických textů také pod vlivem hnutí *devotio moderna*,¹⁹⁴ přicházejícího duchovního proudu zvaného

¹⁸⁸ DRAGON, M. a kol. Knižní kultura. 2020, s. 7–12.

¹⁸⁹ Autobiografické dílo *Vita Caroli Quarti* (Wien, Österreichische Nationalbibliothek, ÖNB, cod. s. n. 2618) popisuje životní období od časů Karlova mládí až do římskokrálovské korunovace roku 1346. (Příloha č.121–122).

¹⁹⁰ Zmínka o četbě hodinek se nachází ve III. kapitole, latinsky s. 28, česky s. 29. Část textu zní:

„A tak jsem se naučil číst hodinky blahoslavené Marie Panny, a když jsem jim poněkud porozuměl, čítal jsem je denně v dobách svého dětství stále raději, neboť mým opatrovníkům bylo od krále nařízeno, aby mne k tomu nabádali.“

KAREL IV. Vlastní životopis. Vyd. lat. textu 7., v Odeonu 2. Přeložil Bohumil RYBA, přeložil Jakub Pavel. Praha: Odeon. 1978, s. 29.

¹⁹¹ Francouzský král Karel IV. Sličný (1294–1328) mu byl při obřadu biřmování kmotrem. Tak tím přijal český princ Václav jeho jméno Karel. Francouzskému králi byla třetí manželkou Jana z Évreux (1310–1371) na jejíž knihu hodinek je poukázáno na s. 37–38 v kapitole 1.5 *Lucemburský vliv* a také na s. 287 odkazem na digitalizát kodexu.

¹⁹² STEJSKAL, K. Umění na dvoře Karla IV. 1978, s. 13.

¹⁹³ Leon Delaissé (1914–1972) byl historik umění, který označil tento jev svým výrokem „bestseller“ knih středověku.

¹⁹⁴ Strůjcem myšlenky hnutí devotia byl Geert Groote (1340–1384). Vzniklo krátce po jeho smrti. Zásady devotio moderny shrnul v 15. století Tomáš Kempenský (1380–1471) ve své knize *Následování*

nová zbožnost.¹⁹⁵ Bylo reakcí na církevní neklidné poměry, avignonské papežství, schizma, rozpolcenost rozmařilého života kléru s jeho hlásáním přísnosti i askezi vůči druhým. Mělo též svůj podíl na prohloubení mariánského kultu, odříkávání modliteb růžence¹⁹⁶ nebo Zdravas Maria, což přispělo k širší oblíbenosti volby a užívání knihy hodinek. Hnutí velmi usilovalo o harmonii propojenosti laického i duchovního. Cílem bylo skutečné a hluboké osobní prožívání víry, kdy se věřící upřímně v hloubi své duše i vědomí setkává s Kristem.¹⁹⁷

Krista (*De imitatione Christi*): „*Bud' vděčný za ty nejmenší dary, pak možná dostaneš větší. Láska létá, běhá, raduje se a je svobodná, nic ji nemůže zadržet. Udržuj mír nejdřív sám v sobě, pak ho budeš moci přinést i druhým. Nezlob se, že nemůžeš dosáhnout, aby druhý byl podle tvého přání, nemůžeš toho dosáhnout ani sám u sebe. Ze dvojího zla musíme volit to menší. Pamatuj, že ztracený čas se nevrátí. Nikdy nezahálej, čti, piš, modli se, rozjímej nebo dělej něco pro obecné dobro. Zaměstnaného pokoušá jeden ďábel, zahálčivého celý pluk.*“

SUCHÁNEK, D., DRŠKA, V. Církevní dějiny. 2013, s. 376–377.

Je patrné, že tyto zásady jsou i po pětistiletí znovu, a možná i více aktuální, neboť jsou psychologicko-sociologicky doporučovány jako základní kroky pro pomáhající a pečující profese stížená moderním syndromem vyhoření.

¹⁹⁵ STUDNIČKOVÁ, M. a kol. Nebeský žebřík. 2019, s. 18, 77.

¹⁹⁶ Více o seznamu, pořadí a opakování modliteb viz:

<https://www.timotej.cz/modlitba-ruzence/> [online]. [cit. 2022-06-02].

¹⁹⁷ Předstupněm devocia moderny bylo hnutí bekyň neboli žen svatého života, provozujících zbožnost a charitu potřebným. Své prostředky získávaly prodejem zhotovovaných domácích výrobků zajišťující obživu jejich komunitě. Sdružovaly a uchylovaly se stranou, kde si vytvořily vlastní volně stojící, případně spojené příbytky, tzv. bekináže, někdy s ochrannou zdí po vzoru kláštera, ale bez řeholních slibů a omezení. Jejich působnost probíhala zásadně ve městech, aniž by se ve své službě prokazované Bohu stranily dění okolního světa a života. Prvotně hnutí vzniklo v městě Lutychu v Belgii, v době křížových výprav ke konci 12. století v důsledku citelného oslabení i úbytku mužské části populace v celé společnosti i rodinách. Během doby se pod dohledem katolické církve ve 13. století hnutí rozšířilo do okolních měst holandského území, a záhy i za hranice. U bekyň časem narůstala jejich finanční nezávislost i svobodné myšlení, což vedlo k odlišnosti veřejných názorů na stav a dogma církve, tudíž začaly být kritizovány a někdy i pronásledovány. Na českém území je známa jejich působnost v Brně na Pekařské ulici nebo Českém Krumlově na Latráně vedle kláštera klarisek. V Praze, podle Anny Kolářové–Císařové, se bekináže nacházely např. v okolí Betlémské kaple, kde byl dům založený Dorotou mydlářkou. Další uváděná jména jsou např. bekyň Eliška u Betléma, také Anežka ze Štítného (otcem jí byl Tomáš Štítný ze Štítného) nebo též šlechtična Petra z Řičan žijící společně do roku 1418 s Markétou z Peruce a též Důrou z Betléma. Anna Kolářová–Císařová zmiňuje taktéž dům bekyň Posenpachových a Geuherových u kostela sv. Františka z Assisi na dnešním Křižovnickém náměstí. Dále v místě dnešního náměstí Republiky a Celetné ulici, též bekináž na Novém městě v prostoru dnešní Jindřišské ulice v domě náležející dřívější tzv. Angelově zahradě, který byl lékárníkem Karla IV. Na Hradčanském náměstí býval taktéž dům bekyň na lokalitě dnešního Schwarzenberského paláce. Jeho výstavbě předcházely tři domy, z nichž jeden byl bekináž. Pravděpodobně je shodný s oním domem bekyň pro dvanáctičlenný sbor žen, který roku 1400 založila šlechtična Kateřina Kaplířová ze Sulevic (†?).

KOLÁŘOVÁ-CÍSAŘOVÁ, Anna. Žena v hnutí husitském. Praha: Sokolice. 1915, s. 125, 129–130.

Nástrojem hnutí mělo být úsilí vzdělávání se, duchovní meditace, modlitba, zbožnost, také snahy o skromnost, askezi i zdrženlivost. Podstatou bylo srozumitelné praktikování víry, vnímavá a srozumitelná četba Písma, rady soužití v duchovním souladu a důraz na následování Kristova člověčenství (*Imitatio humanitatis Christi*). Cílem se stala snaha o vyrovnanost propojení hlavních složek zbožnosti ve veřejném i soukromém prostředí. Mělo tak věřícího přivést k životnímu zmoudření, skutečnému, hluboce prožívanému životu v meditaci nad knihou, vnitřnímu propojení s Bohem, hledání osobní spásy a přípravě na život věčný. V českém prostředí byl v hnutí devotia kladen důraz na vážnost, moudrost, vyšší lidské hodnoty, osvědčené životní pravdy, umírněnost v radostech a požiticích, snahu o askezi, zřeknutí se pozemské slávy, lesku i okázalosti, zamítali almužny, hledali způsob návratu na cestu k Bohu a vyvíjeli snahu o vnitřní zbožnost každodenního života.¹⁹⁸

Laikové se snažili o šíření myšlenky hnutí a osobní růst, následování evangelia, fyzická práce měla umožnit sebepoznání. Snažili se o udržování vřelých mezilidských vztahů. Domy byly shromaždištěm společenstva hnutí či zbožných bratrstev. Hnutí přinášelo hlubokou emocionalitu i přitažlivost poutních míst, nových světců i zázraků, tzv. poutní turistiku. Ve městech společenství mohlo založit kolej pro peregrinující studenty nebo též provozovat školu pro mladší mládež.¹⁹⁹ Bohoslužby duchovními probíhaly ve skromnosti předmětů a bez vzácných tkanin. Náboženské hnutí mělo vliv i na řádový život, např. řeholní řád augustiniánských kanovníků (*Ordo sancti Augustini*), ovlivňující kulturu a vzdělanost. Od 14. století se v Čechách zakládaly jejich kláštery, z nichž nejstarší v Roudnici nad Labem je z roku 1333. Myšlenky hnutí oslovily některé osobnosti své doby, jako byl Arnošt z Pardubic (1297–1364), Jan Milíč z Kroměříže (1325–1374), Mikuláš Kusánský (1401–1464), Erasmus Rotterdamský (1436–1536) nebo Martin Luther (1483–1546).²⁰⁰

ENNEN, Edith a KARÁSEK, Jindřich, RYCHTEROVÁ, Pavlína. Ženy ve středověku. 1. vyd. Praha: Argo, 338 s. Každodenní život; sv. 12. 2001, s. 118–121, 146–151.

¹⁹⁸ ENNEN, E. a kol. Ženy ve středověku. 2001, s. 26, 148–150.

¹⁹⁹ ALTRICHTER, Michal. Krátké dějiny křesťanské spirituality. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma. Prameny spirituality. 2013, s. 86–87.

²⁰⁰ SUCHÁNEK, D., DRŠKA, V. Církevní dějiny. 2013, s. 376–377.

Dalším ze specifík mariánských hodinek je, že i když byl text napsán v latině, kterou zrovna laický věřící zcela dobře neovládal, mohl být schopen si zapamatovat výklad textu nebo jej pochopit z iluminace. V soustředění mohl na ni hledět a dotýkat se jí, o čemž může vypovídat otěr neboli sprašnost pigmentu, (Kat.č.4) a tím prožívat odříkávanou modlitbu. Právě díky obrazové výzdobě se umocňovalo osobní duchovní prožívání v propojení s Božstvím i celebrující osobou při společné mši. Kompletní nejstarší staročeský text mariánského officia v sobě nese rukopis *Hodiny o přeslavné Panně Marii* uložený v Národní knihovně, sign. XVII H 30.²⁰¹ (Kat.č.6) Toto vedlejší označení,²⁰² podle první kapitoly, použil v roce 1885 Karel Chytil ve svém článku o vývoji malířství. Uvádí jej též Josef Truhlář v roce 1906 v katalogu rukopisů a roku 2012 Milada Studničková ve své studii o rukopise, i když stabilní název zní *Mariánské hodinky*.

Objednavatel rukopisu hodinek v rámci kanonického rámce si mohl vybrat počet a druh modliteb, které chtěl do knihy zahrnout. Mohl zvolit, jaká má být rozmanitost výzdoby, zda s uvedením vlastního erbu nebo jména, jaký počet a jak zdobných iniciál, množství užitého zlacení, modré barvy, vzhled a objem celostránkových iluminací, řádků textového zrcadla, jemnost pergamenu nebo výzdobu desek apod. Dle souboru těchto prvků, celkové náročnosti provedení, materiálu knižní malby, výzdoby desek i propracovanosti spon se odvíjela cena rukopisu, která mohla běžně dosahovat hodnoty jedné vesnice s poddanstvem. Velmi nákladné provedení značilo vyšší osobní reprezentaci majitele a bylo znamením vůči veřejnosti o jeho osobní zbožnosti i zájmu o umělecká díla a kultivovaný vztah k umění své doby. Při změnách majitele darem, dědictvím či jinou cestou mohly být hodinky individuálně dodatečně upravovány, třeba přemalbou jména, vymalováním heraldického znaku nebo osobního emblému,²⁰³

²⁰¹ STUDNIČKOVÁ, M. a kol. Nebeský žebřík. 2019, s. 14–18, 77.

²⁰² *Hodiny o przeslawne pannye Marigy*.

²⁰³ Po francouzském vzoru si takový emblém zvolil i král Václav IV. (1361–1419) v podobě ledňáčka v točenci. Opakovaně je vyobrazen např. v *Bibli Václava IV* (Wien, Österreichische Nationalbibliothek, ÖNB, sign. Cod. 2759-2764). (Příloha č.64–65).

KRÁSA, J. Rukopisy Václava IV. 1974, s. 59.

(Kat.č.9,obr.139–143,fol.3r) (Příloha č.59,65,78,83,84,107) také přidáním dalších iluminací či textu, případně mít větší výskyt marginálních poznámek.²⁰⁴

Individuálně sestavovaný výběr obsahu textu pro osobní objednávku rukopisu²⁰⁵ byl hojně preferován. Poprvé bylo užito tohoto uspořádání v např. Alkuinově daru osobní modlitební knihy Karlu Velikému,²⁰⁶ dále v *Modlitební knize svaté Hildegardy z Bingen*²⁰⁷ a *Modlitební knize Jana ze Středy*.²⁰⁸ Tyto sborníky modliteb pro osobní zbožnost jsou formulované v *ich formě* za účelem co nejbližšího setkání s Božskou duchovní podstatou.²⁰⁹ V 15. století se také tvořily knihy hodinek se skromnější výzdobou pro nižší šlechtu a dobře situované měšťanstvo. Tím tak knihy získávaly podobu jakési základní sériové výroby. O produkci těchto standartizovaných rukopisů se starali knižní prodejci. Důležitou podstatou však zůstává, že soukromá modlitební kniha mohla plně naplnit vlastní potřebu zbožných laiků a touhu vlastnit osobní kodex, ať již tak z důvodů spirituálních, meditačních, výukových nebo reprezentativních potřeb.²¹⁰

²⁰⁴ https://www.metmuseum.org/toah/hd/hour/hd_hour.htm [online]. [cit. 2021-11-16].

²⁰⁵ Takové specifické typy rukopisu se nazývají *libelli precum*. Modlitby sestavovali přední církevní učenci, např. Bernard z Clairvaux (†1153) nebo Anselm z Cantenbury (†1190). Svou oblíbenost měly též v církevním a dvorském okruhu císaře Karla IV. (1316–1378), posléze v ženské dvorské části, čímž záhy pronikaly do ženských klášterů a místní aristokracii.

²⁰⁶ Kněz, teolog a filozof Alcuin z Yorku (735–cca 804) byl přítelem a rádcem franckého císaře Karla Velikého (cca 747–814).

²⁰⁷ Viz *Modlitební kniha sv. Hildegardy* (München, Bayerische Staatsbibliothek, BSB, Clm 935) pocházející z 12. století. Viz digitalizát:

'Agatha, Hildegardis: Series precum ad singula Dei et Christi opera, quae figuris pictis repraesentantur, se referentium-BSB Clm 935', Image 8 of 154 [online]. [cit. 2022-03-13].

²⁰⁸ Bohemikální dílo *Modlitební kniha Jana ze Středy* (London, British Library, BL, Ms.Add. 15 690) pochází z konce 14. století. Více viz: Johannes Klapper (ed.), *Schriften Johans von Neumarkt IV: Gebete des Hofkanzlers und des Prager Kulturkreises (Vom Mittelalter zur Reformation. Forschungen zur Geschichte der deutschen Bildung 6,4)*, Berlin 1935. Digitalizát není.

²⁰⁹ STUDNIČKOVÁ, M. a kol. *Nebeský žebřík*. 2019, s. 22–23.

²¹⁰ LEMAÎTRE, N. a kol. *Slovník křesťanské kultury*. 2002, s. 177.

2.3 Mariánská úcta

Stěžejním motivem knihy hodinek je projev úcty Panně Marii prostřednictvím christologicko-mariánského cyklu.²¹¹ Tento cyklus mateřských prožitků nad životem dítěte je ve středověkém chápání odrazem podobenství údělu rodičovství matky i otce, neboť lidský život, zejména ten dětský, byl velmi křehký a náhle ztratitelný.²¹²

Mariánská úcta, marianismus, zahrnuje všechny formy jejího kultu a má svou staletou pozici v katolické i východní ortodoxní církvi. Mariologie obsahuje výklad, aspekty, styl a ikonografii jejího zobrazování.²¹³ Zmínky o osobě Panny Marie a jejím uctívání se objevují od dob rané křesťanské církve. Význam jejího jména je milovaná, pokorná, sloužící Bohu.²¹⁴ Hmotným svědectvím mariánské úcty jsou archeologické vykopávky,²¹⁵ texty v písemných pramenech²¹⁶ i křesťanské legendy.²¹⁷ Panna Marie je totiž předobrazem samotné Matky Církve (*Mater Ecclesiae*), která má pro věřícího ochranný, přímluvný a pomáhající význam. Schéma Madony s Ježíškem vychází

²¹¹ Jedná se o soubor námětů ze života Panny Marie a Krista. Obsahuje radostné a bolestné prožitky Marie jako matky v životě, péči a následování svého dítěte až do smrti jeho i své vlastní.

²¹² STUDNIČKOVÁ, M. a kol. Nebeský žebřík. 2019, s. 18.

²¹³ ROYT, Jan. Slovník biblické ikonografie. Praha: Karolinum. 2006, s. 189.

²¹⁴ HOLUBOVÁ, Markéta, SUCHOMELOVÁ, Marcela, ALTOVÁ, Blanka. Salve regina: mariánská úcta ve středních Čechách. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky. 2014, s. 27.

²¹⁵ Považuje se, že nejstarším dochovaným obrazem Panny Marie, tzv. Madony s dítětem, v pozici Kojící Madony (*Lactans*), by mohla být nástropní malba v raně křesťanských pohřebištích v římských katakombách sv. Priscily. (**Příloha č.1**) Viz:

<https://www.vaticannews.va/cs/svet/news/2019-11/katakomby-sv-priscily.html> [online]. [cit. 2021-11-14].

FRANCASTEL, P. The Middle Ages. 1969, s. 18.

²¹⁶ Zmínka v *Schettstadském rukopise* (Selestat, Bibliothèque Humaniste, BH, Ms. 11) z roku 845 ve *Fuldských análech* (*Gesta quorundam francorum regum 715–882*) je o křtu čtrnácti knížat Čechů a jejich družiníků u východofranckého krále Ludvíka II. Němce (805–876) vykonaného pravděpodobně v Řezně. Viz digitalizát:

<https://www.flickr.com/photos/adulau/5043892896/> [online]. [cit. 2021-11-14].

²¹⁷ Pro české prostředí je předobrazem pečující ženy ve výchově dítěte latinsky psaný spis legendy *Vita et passio sancti Venceslai et sancte Ludmille ave eius*, pojednávající o životech a smrti prvních českých světců, sv. Ludmily vychovávající svého vnuka sv. Václava. Říká se jí také *Kristiánova legenda*, *Legenda tzv. Kristiána*. Přesné datování není určeno, vkládá se do 10., popř. též 12.–14. století. Úplný text legendy se nachází v rukopise ze 14. století uloženém v Knihovně pražské metropolitní kapituly v Praze, pod sign. G 5. Donátorem rukopisu byl biskup Jan IV. z Dražic (1260–1343).

z byzantských ikon a do knižní malby pronikla skrze deskové malířství.²¹⁸ Písemné záznamy se objevují ve spisech církevních hodnostářů začátkem 2. století²¹⁹ Zmínky v evangeliu sv. Matouše popisují Ježíšův rodokmen, (Mt 1,1–25)²²⁰ kde Marie a sv. Josef pocházeli z rodu starozákonního krále Davida (1039–969 př. n. l.). Dle apokryfního Jakubova protoevangelia²²¹ rodiči jsou sv. Jáchym a sv. Anna, jejichž význam jmen zní příprava na Pána a laskavá.²²² Sv. Lukáš ve svém evangeliu zmiňuje Pannu Marii při setkání s archandělem Gabrielem (téma *Zvěstování, Zvěstování Páně, Panna Maria Annunciata*), zasnoubení se sv. Josefem a též při setkání v těhotenství se sestřenicí Alžbětou, která očekává narození sv. Jana Křtitele (námět *Navštívení Panny Marie, Visitatio Beatissimae Mariae Virginis*).²²³ (Lk 1,26–56) Východním centrem mariánské úcty bývala Byzantská říše s městem Konstantinopolí, odkud se šířil kult na západní část křesťanství. Podle figurálního schématu Madony a Ježíška, projevovaného gesta i osou nachýlení figur k sobě se rozeznává jejich pojmenování, např. Theotokos,²²⁴ Glykofilúsa,²²⁵ Hodégétria,²²⁶ Dexiokratúsa,²²⁷ Pelagonétésa,²²⁸

²¹⁸ BRODSKÝ, P. Krása iluminovaných rukopisů. 2012, s. 19–20.

²¹⁹ HOLUBOVÁ, M. a kol. Salve regina. 2014, s. 27.

²²⁰ NOVÝ ZÁKON, žalmy a přísloví. Mezinárodní svaz gedeonů. 2010, s. 1–191, 309–329.

²²¹ Apokryfní evangelia jsou náboženské spisy nezařazené do kanonického Písma svatého.

²²² ATTWATER, D., SVOBODA, P. Slovník svatých. 1993, s. 19, 189, 259.

²²³ WEIS, Martin. Mariánské květy. Tišnov: Sursum, Studie Teologické fakulty Jihočeské univerzity. 2003, s. 17.

²²⁴ *Theotokos* je typ zobrazení, kdy tváře Madony a Ježíška jsou něžně k sobě přitisknuty a Ježíšek vztahuje k ní ruku. Osa figur je nakloněna k pravému rameni Bohorodičky, např. byzantská ikona Bohorodice Vladimírské.

²²⁵ *Glykofilúsa* je opakem typu Theotokos, kdy Ježíšek je držen u levého ramene matky, např. ikona Bohorodice Psovské.

²²⁶ *Hodégétria* je situována vlevo, Ježíšek má rovnou osu těla, čelní pozici k divákovi a je držen u levého ramene matky, např. byzantská ikona Bohorodice Smolenské nebo brněnská ikona Panna Marie Svatotomské (palladium Moravy). Jde o velmi reprezentativní typ znázornění, uctívané jako palladium Byzance až do jejího pádu roku 1453.

²²⁷ *Dexiokratúsa* je opakem předchozího typu, kdy Ježíšek je držen u pravého ramene matky, např. ikona Bohorodičky Tříruké v klášteře na hoře Athos.

²²⁸ *Pelagonétésa* je varianta typu Glykofilúsy, ale Ježíšek se vzpíná v náručí matky, hlava je pootočena na druhou stranu tváře, tělo vykazuje napětí a pohyb, např. ikona klášteře Svaté Kateřiny na Sinaji, kde se nacházejí nejstarší mariánské ikony.

a další.²²⁹ Oficiální typologii zobrazování Panny Marie i dogmatické stvrzení dosud užívané její titulatury Bohorodičky (*Theotokos*) bylo roku 431 uznáno na církevním koncilu v Efesu.²³⁰ Prvním doloženým básníkem, opěvujícím chválu Panny Marie, je svatý Efrém Syrský (306–373).²³¹ Svůj vliv na rozšíření mariánského kultu mělo potlačení náboženského křesťanského proudu ariánství.²³² Od 6. století ještě více posiloval i díky ustanoveným svátkům, např. Narození (*Nativitas*) Panny Marie (8. září), Obětování (*Presentatio*) v chrámu (21. listopadu), Zvěstování (*Annuntiatio*) Panny Marie (25. březen), Narození Páně (*Nativitas Domini*) (25. prosinec), Smrt (*Koimésis, Dormitio*) a také Nanebevzetí (*Assumptio*) (15. srpen).²³³ Dalším, velmi významným podporovatelem mariánského kultu byl sv. Bernard z Clairvaux.²³⁴ Své celoživotní dílo, konání i víru svěřil pod duchovní ochranu Panny Marie, jakožto blahoslavené Matce Boží (*Beata Dei genetrix Maria, Maria Mater Dei, Sancta Dei Genitrix*).²³⁵

Od 12. století a zejména v následujícím zesiluje kult Panny Marie s rozšířenou modlitbou Zdravas Maria (*Ave Maria*). V průběhu doby se přidávají další modlitby, z nichž v hodinkách je nejčastější „*Pane, rty mé otevři*“ (*Domine labia mea aperies*). Právě ta modlitba bývala tou první v knize hodinek, kterou ve svých rodinách urozené ženy výukově používaly pro své děti a mládež, aby si osvojili čtení a gramotnost.²³⁶ (Kat.č.5,obr.23,fol.2r) (Kat.č.7,obr.89,fol.50r)

²²⁹ ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 201–205.

²³⁰ HOLUBOVÁ, M. a kol. *Salve regina*. 2014, s. 27.

²³¹ LEMAÎTRE, N. a kol. Slovník křesťanské kultury. 2002, s. 223.

²³² Spory o božskou podstatu Ježíše Krista byly zakončeny na koncilu v Nikaji v tzv. Nikajské vyznání víry v roce 325.

FILIPÍ, Pavel. *Křesťanstvo: historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*. 4., dopl. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 2012, s. 98.

²³³ LEMAÎTRE, N. a kol. Slovník křesťanské kultury. 2002, s. 223.

²³⁴ Sv. Bernard z Clairvaux (cca 1090–1153) byl zakladatelem cisterciáckého řádu, je mu připisováno několik posledních veršů antifony Zdravas Královno (*Salve Regina*).

²³⁵ LEMAÎTRE, N. a kol. Slovník křesťanské kultury. 2002, s. 223.

²³⁶ *Ibidem*, s. 223–224.

Další nárůst mariánské úcty nastal od konce 13. a hlavně ve 14. století v době rytířství a křížových výprav provázejících lidské strádání, nebezpečí a utrpení duševní i fyzické. Dle výkladu teologů se Mariin syn stal Vykupitelem, a tím tak ona odčinila dávný ženský hřích biblické starozákonní pramáti Evy.²³⁷ Proto zejména synové, kteří vstoupili do duchovního stavu, mohli být vnímáni svými matkami jako naplněný symbol díkůvzdání Bohu, splnění božích slibů za vyvedení z prožitých útrap, nemoci či odevzdání ke službě pro vykoupění nějakého nedobrého činu v rodině a životě.²³⁸ Mariánská personifikace působila na věřícího, neboť ona je duchovní spolutrpitečkou, obhájkyní (*Advocata*) a přímlovkyní (*Mediatrix*) u samotného Krista či Svaté Trojice (*Sancta Trinitas*). Společně tak tvoří quaternitu neboli čtverost. Panna Marie je hlavou i tělem Církve, ochránkyní mateřství a svého lidu na podkladě biblických hymnů, jako je Píseň písní. Přirovnává se Noemově arše, holubici, lilii, růži, uzavřené zahradě (*hortus conclusus*), hvězdě jitřní, Slunci i Měsíci. Též je v podobenství přirovnávána ke studni nebo prameni života dávající život i plodnost všem matkám. Symbolizuje pokřesťanstvím pohanskou úctu k Matce Zemi, hlubinu planety propojenou s celým Kosmem. Její syn Spasitel znamená osu propojení Země a Kosmu. Tím se tak stává dárkyní života a všeho dobrého. Vše, co z ní vychází, má pomáhat pozemským tvorům žít a také se uzdravovat. Panna Marie je tak pomáhající duchovní bytostí ve všech strastech věřícího člověka, protože smrt je všudypřítomná, vždy nečekaná, a člověk musí být na ni řádně připraven. Nejlépe tak, že je očištěn skrze vlastní pokání a tím chráněn před Peklem a zatracením vlastní duše. V tomto období je časté zobrazování Bohorodičky, jako např. Ochránitelky (Panna Marie Plášťová, Matka Milosrdná, *Mater Misericordiae*) oděné do širokého pláště, kterým zahaluje všechny modlíci věřící, kdo jí uctívají nebo k ní vzhlíží hledající u ní pomoc a ochranu. Ikonografické zobrazování je rozličné a vztahuje se k určitému místu či atributu, např. Panna Marie Orans, Sněžná, Růžencová, Klasová, v rajske zahradě, Hvězda moře (*Stella maris*),

²³⁷ Ve scéně Zvěstování přichází archanděl Gabriel sděluje Panně Marii slova „*Ave gratia plena, Dominus tecum*“ (Zdravas milosti plná, Pán s tebou). Pozdrav „*Ave*“ bývá některými církevními otci vysvětlován vztahovou přesmyčkou ke jménu „*Eva*,“ a tím probíhá okamžik vykoupění prvotního hříchu. Panna Marie se tak stává druhou, novou Evou (*novissime Eva*).

²³⁸ KVĚT, Jan. Iluminované rukopisy královny Rejčky. Příspěvek k dějinám české knižní malby ve století XIV. Praha: Česká akademie věd a umění. 1931, s. 14.

také Sedmibolestná (*Mater Dolorosa*), Kojící (*Lactans*), Dobrá pastýřka (*Pastrix bona*), Srdce Mariino a mnohé další.²³⁹

Zobrazování Panny Marie Radostné a Sedmibolestné se odráželo nápodobností životního cyklu a údělu ženy, její prožívané radosti i bolesti nad osudem svých dětí. Ve ztotožňování se s její duchovní osobou přispívalo prožívání vlastních útrap i radostí ve stejné lidské identitě ženy, matky a vdovy. V iluminacích vyobrazované adorující figury bývaly nejčastěji právě ženy vysokého, urozeného až královského postavení.²⁴⁰ Muži však rozhodně nebyli vyloučeni. **(Kat.č.5,9) (Příloha č.78,84)** Tradiční názor o ženě říkal, že sice je velmi důležitá v životě muže a celé společnosti, avšak její postavení spočívá zejména ve službě rodu, rodině a manželovi.²⁴¹ Během vrcholného středověku se to však začíná v nejvyšší aristokracii ve Francii a Itálii výrazně měnit. V pozdějším období také ve střední Evropě. Výše postavená žena od 13. století začíná zvolna vystupovat z ústraní a stává se objektem větší pozornosti. Dostává se do zájmu básníků oslavujících kult rytířství, krásu i zbožnost. Taková žena se viditelně zúčastňuje tehdejšího kulturního a společenského dění, dvorských slavností, turnajů, svatby, korunovací apod. V této době, častěji nežli dříve, příslušnice vznešené společnosti panovnických dvorů bývaly podporovatelkami nebo zakladatelkami nových klášterů. Není ojedinělé, že v různých životních situacích se staly i přestavenými a tím nabývaly větší osobní nezávislosti na mužích.²⁴² Výuka v ženských klášterech měla dlouhou tradici. Svatojiřský klášter se v rámci své doby stal vzdělávací institucí žen a dívek z vyšších vrstev. Zaměřoval se na znalost čtení, psaní, zpěvu a společenských neboli dobrých mravů.²⁴³ Jejich vzory úcty byla Panna Marie a také proslavené zakladatelky konventu. K nejvyhledávanějším, vedle kláštera benediktínek sv. Jirí na Pražském hradě, patřily též klarisky Anežského kláštera na Starém Městě nebo premonstrátky v Doksanech.²⁴⁴

²³⁹ ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 191–208.

²⁴⁰ BRODSKÝ, P. Krása iluminovaných rukopisů. 2012, s. 22.

²⁴¹ LE GOFF, J., TRUONG, N. Tělo ve středověké kultuře. 2006, s. 43.

²⁴² DUBY, G. Umění a společnost. 2002, s. 70.

²⁴³ MODRÁKOVÁ, R. Knižní kultura kláštera benediktínek. 2022, s. 139–140.

²⁴⁴ ŽEMLIČKA, J. a kol. Století posledních Přemyslovců. 1998, s. 307.

Nejstarší mariánská úcta na našem území je z přelomu 8. a 9. století na Moravě. Přichází skrze bavorskou, salcburskou a také cyrilometodějskou misii s přinesením byzantských mariánských obrazů. V průběhu 10. století docházelo k přesunu hlavního přemyslovského sídla na lokalitu Pražského hradu, zřejmě z politickoekonomických důvodů. Kníže Bořivoj I.²⁴⁵ nechal vybudovat kamenný kostel Panny Marie.²⁴⁶ Druhý zdejší chrám, bazilika sv. Jiří, byla založena knížetem Vratislavem I. (881–921) kolem roku 916. Při ní kolem roku 976 knížecí princezna Mlada, za podpory otce a zejména bratra Boleslava II. založila benediktýnský klášter.²⁴⁷ K dalším dokladům mariánské úcty v Čechách patří reliéfní obraz Madony s Ježíškem. Dle legendy byl věnovaný

²⁴⁵ Bořivoj je prvním písemně doloženým přemyslovským panovníkem v Čechách žijící přibližně v letech cca 852–890/894.

²⁴⁶ Dnes se nachází na II. nádvoří Pražského hradu, avšak z posledních výzkumů je jeho datace mladší, a tak se opouští od dosavadního spojení s knížetem Bořivojem a jeho křtem. Archeologové se dnes přiklání k závěru, že by se mohlo spíše jednat o kapli s pohřebištěm, kde měl být uložen kníže Bořivoj. Stále však platí vyprávění z *Kristiánovy legendy*, která je dochovaná v textech z 12. století a obsahem odkazující do 10. století., kde Bořivoj splnil svůj příslib o vybudování kostela ke chvále křesťanského Boha po potlačení místní pohanské revolty, avšak učinil tak spíše na jiné blízké lokalitě než přímo v prostoru nálezu kostela II. nádvoří. Konkrétní kostel Panny Marie na dnešním II. nádvoří je zmiňován v písemných pramenech legendisty skrze slova sv. Ludmily při smrti a pohřbu jejího prvního syna knížete Spytihněva (cca 875–905/915) do tumb „vedle té větší určené pro otce Bořivoje.“ Později zde byla uložena i Spytihněvova, blíže neznámá, manželka. Stejně se tak předpokládá, že křest sv. Ludmily od sv. Metoděje proběhl nejspíše v Čechách, pravděpodobně na významném hradišti Levý Hradec, v rotundě sv. Klimenta při misijní návštěvě, a nikoli na Moravě s Bořivojovým křtem. Českou misii s přineseným ostatkem světce sv. Klimenta (cca†101) provedli Metodějovi žáci, kteří s knížecím párem tak položili základy tohoto kostela na Levém Hradci.

<https://www.youtube.com/watch?v=lwThIeJUy9Q> [online]. [cit. 2022-10-23].

Historie.cs – Cyril a Metoděj (Josef Žemlička, Martin Wihoda, Lumír Poláček)

²⁴⁷ Jeho abatyší se stala přemyslovská knížecí dcera Mlada (930/935–cca 994), dcera knížete Boleslava I. (cca 915–967/972) a sestra Boleslava II. (cca 932–994). Na své diplomatické cestě do Říma roku 973 se jí podařilo svým poselstvím u papeže Jana IV. vyjednat svolení k založení pražského biskupství a také ženského kláštera. Tím české země odešly z dosavadní správy řezenského biskupství. V Římě se zdržela zhruba rok a půl. Vstoupila tam do benediktýnského řádu a po této investituře přijala řádové jméno Maria. Po návratu zpět, s příchozími sestrami ze svého doprovodu i novými italského původu, založila konvent. Druhým nejstarším klášterem je mužský benediktýnský klášter v Břevnově založený roku 993.

MODRÁKOVÁ, Renáta. Knížní kultura kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě. Praha: Národní knihovna České republiky. 2022, s. 29, 45–47.

ROYT, J., GLOC, J. Praha středověká. 2019, s. 17–18.

HALL, J. Slovník námětů a symbolů. 2008, s. 278, 319.

<https://www.youtube.com/watch?v=lwThIeJUy9Q> [online]. [cit. 2022-10-23].

Historie.cs – Cyril a Metoděj (Josef Žemlička, Martin Wihoda, Lumír Poláček)

sv. Metodějem jako křestní dar sv. Ludmile.²⁴⁸ Obraz je uctívaným Palladiem²⁴⁹ země české.²⁵⁰ Také archeologické nálezy na významném přemyslovském hradišti v Budči, vedle rotundy apoštolů svatých Petra a Pavla, dokládají kostel velkomoravského typu zasvěcený Narození Panny Marie.²⁵¹

V knižním malířství, vztahujícímu se k českým zemím, je nejstarší vyobrazení Panny Marie ve *Vyšehradském kodexu*²⁵² nacházející se na fol. 8r. v iluminaci *Narození Páně*.²⁵³ (Příloha č.9–12) Nejstarším mariánským obrazem v Čechách je nástěnná malba *Obětování Panny Marie (Presentatio)* (Lk 1,28)²⁵⁴ z konce 12. století v apsidě kostela v Dolních Chabrech.²⁵⁵ Druhé, velmi významné palladium s vyobrazením Madony s dítětem, avšak zde jako ochránitelky města Brna a celé Moravy, je ikona Panny Marie Svatotomské, tzv. Drahokam či Perla Moravy (*Gemma Moraviae*). Dle legendy ikonu našla císařovna sv. Helena²⁵⁶ v jeruzalémském chrámu a měla být zhotovena

²⁴⁸ Svatá Ludmila (cca 860–921) byla kněžnou, manželkou knížete Bořivoje, babičkou sv. Václava (cca 907–929/935) a svatořečena roku 1144. Je prvním z řady následujících panovnic českého státu.

²⁴⁹ Jedna z několika legend vypráví o Ludmilině předání pohanských bůžků a předmětů z cenných kovů sv. Metoději (cca 813/815–885) pro zhotovení bohoslužebných předmětů pro kostel. Z nich pak nechal vyrobit obraz Madony s Ježíškem neznámým byzantským umělcem. Jiná legenda vypráví o vzniku korintské mědi, z níž je obraz vyroben.

Item, Historie.cs – Cyril a Metoděj (Josef Žemlička, Martin Wihoda, Lumír Poláček)

²⁵⁰ WEIS, M. Mariánské květy. 2003, s. 31, 57–59.

²⁵¹ BRANIŠ, Josef. Dějiny středověkého umění v Čechách. V Praze: Höfer a Klouček. 1892, s. 1–2, 11–13.

²⁵² Viz *Kodex Vyšehradský* (Praha, Národní knihovna, NK XIV A 13) vzniklý kolem roku 1086. Viz digitalizát:

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_XIV_A_13_2DJQ2U1-cs [online]. [cit. 2022-03-29].

²⁵³ HOLUBOVÁ, M. a kol. *Salve regina*. 2014, s. 27.

²⁵⁴ NOVÝ ZÁKON. 2016, s. 1–191, 309–329.

²⁵⁵ ROYT, J. *Středověké malířství*. 2002, s. 11–12.

²⁵⁶ Císařovna Helena (255–330) byla matkou Konstantina (cca 285–337), prvního křesťanského císaře pozvedající a zrovnoprávňujícího toto náboženství v Římské říši. Sv. Helena podnikala křesťanské poutě do Svaté země někdy kolem roku 325. Navštěvovala christologická místa a hledala artefakty, které přivezla do Říma. Jednalo se o jakési prvotní amatérské archeologické vykopávky v Jeruzalémě. Zlatá legenda (*Legenda aurea*) z konce 13. století vypráví příběh o nalezení sv. Kříže. Jeho svátek připadal na 13. září a později byl sloučen se svátkem Povýšení sv. Kříže na 14. září.

evangelistou sv. Lukášem. Moravské palladium je tak jeho pozdější kopií.²⁵⁷ Markrabí Jan Jindřich Lucemburský²⁵⁸ roku 1353 v Brně spoluzaložil augustiniánský klášter s kostelem Zvěstování Panny Marie a sv. Tomáše apoštola. Císař Karel IV. roku 1356 věnoval novému kostelu tento obraz Madony.²⁵⁹ Byl umístěn do mariánské kaple a záhy začali k němu proudit prosebníci a poutníci.²⁶⁰

Mariánské svátky, modlitby, zpěvy, fresky, mozaiky, deskové obrazy a také iluminace s námětem z christologického cyklu, počínající se Kristovým zrozením (námět *Nativitas Domini*, *Narození Páně*, *Vtělení Páně*, *Adorace Krista*) přispívají k hlouběji prožívanému období Vánoc²⁶¹ a dalších významných svátků v kalendáři.²⁶² Další oblíbené náměty vrcholného středověku dokládají zmínky ve Zlaté legendě (*Legenda aurea*) ze 13. století a Písni písni. Vypráví o vztahu ženicha a nevěsty, tedy Krista a Církve, zobrazovanými v jejich objetí pažemi, polibkem nebo dotykem tváří, jako např. *Pasionál abatyše Kunhuty*²⁶³ (**Příloha č.29–30**) nebo *Boskovická bible* (**Příloha č.101–104**). Rozvinutější příběh námětu je na fol. 152v v kodexu *Velislavovy bible*,²⁶⁴ kde dolní pole má dvojí ikonografický námět Smrt Panny Marie (*Koimésis*, *Dormitio*) a Nanebevzetí (*Assumpta*). (**Příloha č.78**) V horním poli se nachází scéna Korunování Panny Marie. (**Příloha č.38**) Korunovace Svatou Trojicí (*Sancta Trinitas*)

²⁵⁷ Předpokládalo se, že obraz pochází z 8. nebo 9. století, avšak ukazuje se, že je spíše z přelomu 12. a 13. století, s pozdějšími úpravami ze 14. století. Uložen je v kostele sv. Tomáše na Moravském náměstí v Brně.

²⁵⁸ Jan Jindřich Lucemburský (1322–1375) byl bratrem císaře Karla IV. (1316–1378) a moravským markrabím v období let 1349–1375. Po smrti spravoval markrabství jeho syn Jošt Lucemburský neboli Moravský (1351–1411).

²⁵⁹ <https://via-sancta.cz/madona-svatotomska/> [online]. [cit. 2022-07-24].

²⁶⁰ <https://www.opatstvibrno.cz/bazilika/obraz-p-marie-svatotomske.html> [online]. [cit. 2022-07-24].

²⁶¹ Podobně je na tom postní období Velikonoc do Letnic s christologickými náměty zakončenými tématem Zmrtvýchvstání (*Resurrectionis Domini*) a Nanebevstoupení (Krista, Páně, *Ascencio Domini*).

²⁶² HOLUBOVÁ, M. a kol. *Salve regina*. 2014, s. 27.

²⁶³ *Kodex Pasionál abatyše Kunhuty* byl vyhotoven v rozmezí let 1313–1321. Deponován je v Národní knihovně v Praze pod sign. XIV A 17. (**Příloha č.29–30**).

²⁶⁴ Viz *Velislavova bible (Biblia picta Velislai)* z roku kolem 1340 je uložena v Národní knihovně v Praze pod sign. XXIII C 124. Hlavním sdělením obsahu je spíše obrazová kresba, nežli text. (**Příloha č.34–38**).

ROYT, J. *Středověké malířství*. 2002, s. 31.

nebo jen pravicí Kristovou (*Dextera Dei*) korunou Věčného života znamená příslib Věčnosti věřícímu a věrnému v Kristu. Tím se tak korunovaná Panna Marie (*Maria Incoronata*) stává Královnou nebes (*Regina Coeli, Maiestà*), což je poslední z cyklu Sedmera bolestí a radostí Panny Marie. Zakončuje celý mariánský cyklus.²⁶⁵

Projevy úcty nejsou jen hmatatelné a vizuální. Patří k nim i *adventní mariánské mše*. Ty začínají tzv. roráty, což jsou ranní mše k počtě Panny Marie, které začínají před denním úsvitem. Skládají z chorálních zpěvů, zpívaných komentářů a modliteb. Jejich původ pochází z 9. století. Název je odvozen od počátečních slov liturgického zpěvu o čtvrté neděli adventní, které zní „*Rosu dejte, Nebesa shůry*“ (*Rorate coeli desuper*). Tématicky se vztahují k námětu Zvěstování a Narození Páně. Zachycené jsou v kancionálech a *Antifonáři Arnošta z Pardubic*²⁶⁶ z roku 1364. Císař Karel IV. ctil mariánský kult, podporoval zhotovování kancionálů, výuku zpěvu pro mše a zejména pro roráty. Ty se v českých zemích těšily velké oblibě. Texty byly postupně rozšiřovány a tím se prodlužovala celková délka trvání ranní adventní mše.²⁶⁷

V knize hodiněk jsou vyznačeny dny svátků Panny Marie, její nejvyšší úcty jakožto Bohorodičky, tzv. hyperdulie.²⁶⁸ Též svátky svatých²⁶⁹ a úcta k nim, tzv. dulia. V setkání věřících se ve výročních dnech četly příběhy svatých označované termínem legenda.²⁷⁰ Některé sváteční dny se v minulosti posunovaly, slučovaly nebo měnily, např. svátek Sedm radostí Panny Marie (*Septem gaudia*) o 24. září. Uctívání kultu

²⁶⁵ ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 205, 208, 233–234, 267–268.

²⁶⁶ Viz *Antifonář Arnošta z Pardubic* (Praha, Archiv Pražského hradu, APH, fond Knihovna metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. P VI/2). Rukopis není digitalizován.

<http://hymnologica.cz/source/27> [online]. [cit. 2022-06-04].

²⁶⁷ <https://www.biskupstvi.cz/2019-11-26-prichazi-cas-roratu> [online]. [cit. 2022-06-04]. Biskupství brněnské.

<http://www.gregoriana.cz/cs/koncertni-programy/adventus-domini-adventni-marianska-mse-v-ceskych-kancionalech-15-16-stoleti> [online]. [cit. 2022-06-04]. Schola Gregoriana Pragensis.

²⁶⁸ Z teologického hlediska tato úcta nemá být slučována s úctou a klaněním se samotnému Bohu (tzv. latria).

²⁶⁹ Nejstarší písemné záznamy o svatých mučednících jsou soudní protokoly určené prokonzulovi římskému. Ten byl v době císařství pověřen správou vzdálené provincie se všemi správními i soudními pravomocemi v zastoupení císaře a Senátu římského.

²⁷⁰ CHLUMSKÝ, Jan. Vzory křesťanského života. Třebíč: Arca JiMfa. 1991, s. 12.

Bohorodičky silně probíhalo po celý středověk a též přineslo zavedení nových mariánských svátků. Stávající měly být nadále dodržovány, včetně omezení či zákazu vykonávání určitých prací nebo činností v onen slavnostní den.²⁷¹

V českých zemích první oficiální kodifikaci pro dodržování a slavení svátků v kalendáři provedl roku 1336 pražský biskup Jan IV. z Dražic (1260–1343). Uložil dodržování stávajících jako Narození Panny Marie (*Nativitas*) (8. září), Zvěstování (*Annuntiatio*) Panny Marie (25. březen), svátek Očišťování Panny Marie (*Purificatio*) (2. únor) a Nanebevzetí Panny Marie (*Dormitio, Assumptio*) (15. srpen). Včlenil i nové, jako svátek Obětování (*Presentatio*) (21. listopadu) nebo Sedm radostí (*Septem gaudia*) připadající na 24. září. Později arcibiskup Arnošt z Pardubic (1297–1364) přidal roku 1349 a 1355 do kalendáře ještě navíc svátek sv. Kříže. Po něm Jan z Jenštejna (1347–1350) krom jiných roku 1385 svátek Panny Marie Sněžné (*Nivis*) na 5. srpen, též svátek Neposkvrněného početí Panny Marie (*Conceptio Immaculata*) (8. prosinec) a svátek Navštívení (*Visitatio*) připadající na 2. červenec, k němuž se v hodinkách vztahuje modlitba Magnificat. (Kat.č.8,obr.122,ff.38v–39r) V chronologických tabulkách lze nalézt i další přidávané svátky, např. svátek Panny Marie Sedmibolestné (*Mater Dolorosa*) (15. září) nebo v roce 1416 Zasnoubení (*Desponsatio*) (23. ledna).²⁷² Roku 1456 byla do liturgie vřazena ranní a večerní modlitba Anděl Páně (*Angelus Domini*) připomínající námět Zvěstování. Některé svátky se slučovaly. Např. v roce 1913 Slavnosti Růžence Panny Marie (*Mariae rosarii festum*) se spojil se svátkem Panny Marie Vítězné (7. říjen) zavedenému roku 1571. V liturgickém kalendáři se vyskytují svátky i z nedávné doby, jako z roku 1944 Neposkvrněného srdce (*Immaculati cordis*) Panny Marie (22. srpna). Mariánské svátky se slaví dodnes, počínaje 1. lednem (svátek Matky Boží) od roku 1970 a konče 8. prosincem roku (svátek Panny Marie počaté bez poskvrny dědičného hříchu) a mnohé další.²⁷³ Dalším typickým projevem kultu jsou prosebné a děkovné mariánské poutě zejména ke starobylým poutním místům,

²⁷¹ BLÁHOVÁ, M. Historická chronologie. 2001, s. 98–99.

²⁷² Ibidem, s. 99.

²⁷³ ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 219–220.

např. kostel Zvěstování Panny Marie v dnešní městské části Brno–Tuřany a bazilika Nanebevzetí Panny Marie na Velehradě.²⁷⁴

2.4 Ikonografie v hodinkách Panny Marie

Středověk estetiku přejal z antiky a přizpůsobil si ji svému rámci a době. Avšak vnímání lidského těla bylo dvojí. Duchovně je fyzické tělo popíráno, zejména v askezi. Duše je zároveň formou těla a jeho neoddelitelnou součástí.²⁷⁵ Fyzická estetika přišla z umění a odívání. Na malbách je znázorňováno krásné šatstvo, květiny, šperky nebo honosné stavby. Tělesný ideál ženské postavy s útlým pasem doplňuje zdůrazněné poprsí ve výstřihu šatů. Duchovní estetika, která je definovaná svatým Augustinem,²⁷⁶ se věnovala do specifického středověkého vnímání, kdy krása vnější se stává pomíjivou, byť uznávanou, nikoliv však tou hlavní. Oproti tomu je vnitřní krása lidské bytosti vnímána jako ta nehynoucí. Zdobí ji bohabojný život a milosrdné skutky vůči bližnímu a potřebnému člověku v duchu Kristova předobrazu. Tato krása pak plně slouží Bohu, pro jeho věčné Jméno i Slávu. Slučuje vnímání esteticko-umělecké, božskost a lidské chápání. Běžně spojuje krásné umění s uměním užitným v podobě rukopisů, skla, vitráží, stavitelství, řezbářství apod. Je však rozlišováno umění manuální a ušlechtilé, které je vznešené a předurčené pro chválu Nebes. Umělec má pochopit své dovednosti jako dar. Vnímat, že se mu dostalo nadání od Boha, aby mohl svůj um vložit do díla a že mu byla dána schopnost zasvěcovat své žáky, a tím pokračovatele svého umění.²⁷⁷

Prvními donátory rukopisů byl zejména klérus. Později se jimi stávali panovníci, posléze vysoká aristokracie, a ještě později příslušníci bohatého měšťanstva. Donátoři bývají v rukopise nejčastěji zobrazeni v iluminaci figurálně v pozici adorující postavy

²⁷⁴ SUCHÁNEK, D., DRŠKA, V. *Církevní dějiny*. 2013, s. 392–393.

²⁷⁵ LE GOFF, J., TRUONG, N. *Tělo ve středověké kultuře*. 2006, s. 31–32.

²⁷⁶ Aurelius Augustinus (354–430) byl biskup v městě Hippo, církevní učitel, rétor, jeden z nejvíce inspirujících světců pro svůj život a filozoficko-teologické myšlenky. O definici krásy psal ve svém třetím listu *Epistula*. K jeho velkým dílům patří *De civitate Dei* (O obci Boží) a životopisný spis *Vyznání*.

ATTWATER, D., SVOBODA, P. *Slovník svatých*. 1993, s. 58–59.

²⁷⁷ ECO, U. *Umění a krása*. 1998, s. 13, 21–24, 45, 143, 147.

k Panně Marii,²⁷⁸ ke Kristu nebo k určitému vybranému světcí. (Kat.č.5,obr.48,50,fol.77r) (Příloha č.78,84,107) Mohou být zastoupeni heraldickým motivem nebo někdy i textovou zmínkou. V hodinách bývají vyobrazeny osoby vysokého společenského postavení v nádherném ošacení, prostředí a s určitými atributy ve snaze pokorného přiblížení se k zobrazené Vyšší božské autoritě. (Kat.č.9,obr.149,150,152,154,ff.33r+94v) Modlitební knihy předkládají představu o hodnotách a jednání dobového člověka, nevyhnutelně vystaveného útrapám, hříchům i nebezpečnostem během svého pozemského života. Skrze meditaci, a ještě více iluminaci, poskytují mariánské hodinky sílu nebo inspiraci, jak přijmout, snášet svůj těžký úděl a obstát tak před obrazem Božím. Hledá možnost svést svůj duchovní zápas i snahu rozpoznat v sobě protiklady dobra a zla v neodvratné pomíjivosti lidského života.²⁷⁹

Výjimečné, velmi inspirativní byly *Přebohaté hodinky vévody z Berry*,²⁸⁰ jejichž mistrovské iluminace zobrazují roční zemědělské práce, nebeský kalendář, měsíční fáze, zvěrokruh či perspektivu tehdejší krajiny.²⁸¹ Iluminátory byli nizozemští bratři Limbourgové.²⁸² Jejich knižní malba skýtá podrobný náhled na útržky každodennosti, užívané nářadí, barvy, druhy látek, skladbu oděvu, módní řasení, krajinu a někdy

²⁷⁸ Příkladem je *Modlitební knížka Ladislava Pohrobka (Orationale regis Ladislai Posthumi)* z let 1450–1457 (Praha, Národní knihovna, NK, sign. Teplá Ms.c. 87) vyrobená pro krále Ladislava Pohrobka (1440–1457). Na konci knihy jsou vřazeny hodinky, na jejíž apertuře je vyobrazen adorující panovník před žehnajícím Pannou Marií s Ježíškem na klíně. (Příloha č.107).

STUDNIČKOVÁ, M. a kol. *Nebeský žebřík*. 2019, s. 101–103.

²⁷⁹ BRODSKÝ, P. *Krásy iluminovaných rukopisů*. 2012, s. 13–15, 19–20.

²⁸⁰ Francouzský vévoda Jan z Berry (1340–1416) rukopis objednal kolem roku 1410. Dnes je uložený ve Francii (Chantilly v Musée Condé, MC, sign. 65).

Digitalizát:

<https://portail.bibliissima.fr/fr/ark:/43093/mdata2ed44cf11cd47fa1dcf490d50af276190b628900>[online]. [cit. 2021-12-25].

Timothy B. Husband. *The Art of Illumination: The Limbourg Brothers and the Belles Heures of Jean de France, Duc de Berry*. Exhib. Cat. J. Paul Getty Museum and The Metropolitan Museum of Art: Yale University Press, 2009. 376 pp. index. chron. bibl. \$65. ISBN: 978-0-300-13671-5. [online]. [cit. 2021-11-16], s. 5, 8.

²⁸¹ STUDNIČKOVÁ, M. a kol. *Nebeský žebřík*. 2019, s. 18, 77.

²⁸² Stěžejním dílem bratrů jsou astronomické lunety. Bratři Herman, Jean a Paul zemřeli pravděpodobně v průběhu roku 1416, tudíž dílo není zcela dokončené oproti jiným detailním měsícům, jako např. únor, červen, říjen, prosinec versus leden, duben, květen, srpen.

Timothy B. Husband. *The Art of Illumination*. [online]. [cit. 2021-11-16], s. 35, 43.

podobu dochovaných staveb.²⁸³ (Příloha č.86–95) Kvalita práce se projevuje v detailu drapérie, stavbě, ale zejména u figur v detailu tváře, úpravě vlasů, oděvu a obutí. Výmluvnost figurální scény skrze znázorněné gesto podtrhuje hloubku celého výjevu, a tím promlouvá k pozorovateli.²⁸⁴

Ikonografie námětů, scén a postav dodržuje základní zobrazování námětu, včetně doprovodných výjevů či atributů, které se schématicky ustálily ve skriptoriích a řemeslných dílnách. Mohli se znát a navzájem inspirovat. Zaznamenávali náčrty nebo si tvořili vlastní vzorník návrhů pro svého budoucího donátora.²⁸⁵ Iluminace v hodinkách nejsou klasickou ilustrací, jak jsme zvyklí dnes, ale duchovně vycházejí z mariánsko–christologického cyklu. Zaměřují se na stěžejní události života Panny Marie. V rukopisech hodinek pořadí ani výběr námětu nejsou pevně stanoveny, a tím je tak každá kniha individuální. Nejčastěji začínají tématem *Zvěstování* (Lk 1,26–38)²⁸⁶ v hodině *matutina*. *Laudy* mají téma *Navštívení Panny Marie* (Lk 1,39–56). V hodině *primi* to bývá scéna *Narození Páně* (Lk 2,1–16) (Mt 1,18–25) nebo *Adorace Děcka, Krista*. V *tercii* zas téma *Zvěstování pastýřům* (Lk 2,8–20), u *sext* téma *Klanění tří králů* (Mt 2,1–12). Následující *nony* mají vyobrazení *Obětování Krista* neboli *Uvedení Krista do chrámu* (Lk 2,21–39) či *Očišťování Panny Marie*. Pokračují *nešpory* námětem *Útěk do Egypta* (Mt 2,13–18) nebo méně časté *Vraždění neviňátek* (Mt 2,16–18). Poslední *kompletář* uzavírá námět *Korunování Panny Marie*.²⁸⁷ (Zj 12,1)

Právě ikonografické téma *Klanění tří králů, tři mudrců od Východu* neboli *Zjevení Páně (Epiphania Domini)* je pro ikonografii vrcholného středověku a pozdější doby specifické. Často se vyskytuje v modlitebních knihách a na deskových obrazech. Koncem 15. století byl námět vlivem reformačního hnutí redukován, avšak zejména italská renesance jej znovu rozvinula, včetně detailů místní vysoké aristokracie. Téma tří králů se ve dvorském malířství stalo velmi oblíbeným, až téměř devocionálním.

²⁸³ FRANCASTEL, P. *The Middle Ages*. 1969, s. 169–170.

²⁸⁴ LEXOVÁ, P. *Gesta v umění*. 2018, s. 14.

²⁸⁵ BRODSKÝ, P. *Krásy iluminovaných rukopisů*. 2012, s. 13.

²⁸⁶ NOVÝ ZÁKON. 2016, s. 1–191, 309–329.

²⁸⁷ STUDNIČKOVÁ, M. a kol. *Nebeský žebřík*. 2019, s. 18–19.

https://www.metmuseum.org/toah/hd/hour/hd_hour.htm [online]. [cit. 2021-11-16].

Evropští panovníci a vysoká aristokracie se často personifikovala do jedné z postav mudrců (*Imitatio pietas*), např. nástěnná malba v kapli sv. Kříže na Karlštejně.²⁸⁸ Vyjadřovali tak zbožnost, výlučnost, jedinečnost i požehnanost lidskou a královskou v Boží přízni, že tak mohli stanout v blízkosti Spasitele. (Kat.č.6,obr.66,67,fol.7v) (Příloha č.81) Tříkrálový kult zesílil po nálezů jejich ostatků v antické době a opět po jejich převozu do Německa ve 12. století.²⁸⁹

Nejstarší vyobrazení uctívání a námětu Tří králů je z první poloviny 4. století. Nachází se na freskové malbě v římských katakombách sv. Priscilly. První oficiální záznam o slavení tohoto svátku je v roce 400 na den Zjevení Páně 6. ledna. Počet mudrců neboli králů na tři postavy se ustálil v 5. století, jejich jména (Iz 60,1–6) pak kolem roku 500. V tomto období se též rozlišoval jejich věk, symbolizující tři hlavní fáze lidského života, a to rané mládí, zralost a stáří. Od 13. století byl v tříkrálovém námětu přidáván motiv políbení Ježíškovy nožky, jakožto jemu vyjádřený projev hluboké úcty. Dle legendy přišli mudrcové až v Ježíškově věku dvou let, proto bývá u pozdějšího znázornění sedícím batoletem v klíně sedící Panny Marie. V pozdním středověku se tříkrálová symbolika přiřazovala, toho času známým, kontinentům Evropě, Asii a Africe. Mudrcové symbolicky propojují i světovládu skrze tři velké říše starověkého Východu uznávající Krista, jako vládce (*Pantokrator*) a Spasitele světa (*Salvator mundi*).²⁹⁰

Anglický mnich a učenec Beda Venerabilis²⁹¹ přiřadil hlubší význam přineseným vzácným darům tříkrálové tematiky. Zlato je symbol Kristovy královské důstojnosti a úcty k němu, kadidlo božství i modlitby stoupající k nebesům a myrha

²⁸⁸ ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 110–111.

²⁸⁹ Dle legendy byly ostatky tří králů odvezeny z Konstantinopole do Milána, kde byl před městem pro ně vybudován kostel sv. Eustorgia. Stal se poutním místem na cestě přes Miláno do Říma. Sarkofág je dnes prázdný, neboť po dobytí Milána v tažení roku 1158 si ostatky císař Fridrich I. Barbarossa (cca 1122–1190) vyžádal a nechal je kolínským arcibiskupem převézt k novému uložení do zlatého relikviáře v Dómu, katedrále sv. Petra, v Kolíně nad Rýnem.

Ibidem, s. 111.

²⁹⁰ Ibidem, s. 112–113.

²⁹¹ Beda Venerabilis neboli Ctihodný (cca 672–735) byl benediktýnský mnich, učenec, vědec a historik známý mnoha svými vědeckými díly a komentáři.

BLÁHOVÁ, M. Historická chronologie. 2001, s. 30.

ukřižování a uložení do hrobu. Užívala se také jako vzácné léčivo ve formě masti utišující fyzickou bolest a k pohřebním úkonům na těle zemřelého. Tím je tento dar předzvěstí budoucího utrpení, smrti, balzamování těla při pohřbívání, ale i nadějí vzkříšení. Identifikace jména a věku třech králů bývá mnohdy zaměňována. Shoda zůstává v představovaném ději a kompozici, kdy nejstarší z mudrců vždy v pokorné úctě stojí či klečí před Ježíškem. Jména králů mají svůj skrytý význam. Melichar, *Melchior* (ten, který přináší světlo) bývá nejstarší s korunou, oděný do červeného pláště a přináší truhličku se zlatem. Symbolizuje tak Evropu. Baltazar, *Balthasar* (ten, který přináší ochranu života) s turbanem a korunou, v zeleném plášti přináší Ježíškovi kadidlo. Kašpar, *Caspar* (ten, který přináší poklad) bývá nejmladší, v šátku s korunou a přináší myrhu. Rozlišení jejich věku mělo být zejména v barvě vousu, kdy dospělost je znázorněna postavou krále s černým plnovousem, narozdíl od krále bělovousého a bezvousého.²⁹² Zde se postupně vyvinulo zobrazování postavy se zveřšením tmavé pleti. Kašpar se takto na obrazech objevuje zhruba od 2. poloviny 14. století. Tím pak představuje africký kontinent, ale zejména však tehdejší dobovou symboliku vítězství křesťanské víry nad jinověrci, tehdy označovanými za bezvěrce či pohany v duchu dlouhodobé reconquisty nad maury a saracény. V pozdějších dobách je zvýrazněn jeho exotický původ jako příslušníka středoafriického etnika s typicky tmavou pletí. Často však bývá zaměňován s Baltazarem. V Čechách je takové nejstarší znázornění z let 1360–1372 v Praze ambitu kláštera Na Slovanech zvaného Emauzy.²⁹³

S mariologií úzce souvisí christologický cyklus s náměty, obsahující narození, život, události a smrt Ježíše Krista. Z tohoto cyklu se v hodinkách lze nejčastěji setkat s ikonografickými náměty Panny Marie ve Zvěstování (*Annuntiatio*) (Lk 1,26–38),²⁹⁴ Zasnoubení (*Desponsatio*) nebo Sňatek (*Sponsalio*) (Lk 1,27) (Mt 1,18–25), Navštívení Panny Marie (*Visitatio Beatissimae Mariae Virginis*) (Lk 1,39–56), Narození Páně (*Nativitas Domini*) (Lk 2,1–16) (Mt 1,18–25), Klanění tří králů neboli Zjevení Páně (*Epiphania Domini*) (Mt 2,1–12), Seslání Ducha svatého (*Pentecostec*) (Mt 3,16–17)

²⁹² Takovým typickým znázorněním je nástěnná mozaika z 6. století v kostele s. Apolináře v Ravenně (Basilica di Sant' Apollinare Nuovo).

²⁹³ ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 110–113.

HALL, J. Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění. 2008, s. 218–219.

²⁹⁴ NOVÝ ZÁKON. 2016, s. 1–191, 309–329.

a Pašijový cyklus (*Passio*) (Lk 18–19) (J 12,12–14) s důrazem na námět Ukřižování (*Excrutiatus*) (J 19,17–30) (Lk 23,32–49) (Ma 15,21–41) (Mt 27,32–55), Zmrtvýchvstání Páně (*Resurrectio Domini*) (J 20,1–18) (Lk 24,1–7) (Ma 16,1–8) (Mt 28,1–15) i Nanebevstoupení (*Ascensio Domini*) (Ma 16,19) (Lk 24,51). Není výjimkou, když se v hodinkách, zejména zahraniční provenience, objevují výjevy námětů ze Starého zákona. (Příloha č.40) V českých však převažuje cyklus mariánské ikonografie a téma zobrazování Madony s dítětem.²⁹⁵

Často se vyskytuje scéna *Narození Páně* (Lk 2,1–16) (Mt 1,18–25) s vyobrazením ležící ženy v uvolněné póze s dítětem. Ještě častější je narození Ježíška *Adorace Děcka* (Krista, Páně), která zobrazuje Pannu Marii, případně i sv. Josefa, který tvoří Svatou rodinu (*Sancte familia*). Někdy jsou přidávány další postavy adorující k Ježíškovi. Ikonografickou protiváhou je námět *Ukřižování* se zdůrazněnými ranami po mučení. (Kat.č.9,obr.156,fol.138v) Navazuje na ně motiv Zmrtvýchvstalého, Vítězného Krista²⁹⁶ (*Resurrectio*) a to ideálně z uzavřené tumbou. Tím je zdůrazněno vítězství nad Smrtí, což ještě umocňuje korouhev držaná v Kristově ruce.²⁹⁷ (Kat.č.6,obr.72,73,fol.11v)

Rozšířeným zvykem v českojazyčných hodinkách je, že první celostránková iluminace vlevo (*verso*) zahajuje obsah knihy mariánských hodin. Na protilehlé stránce (*recto*) se většinou nachází výrazná iniciála s figurálním výjevem (Kat.č.5-6) nebo miniatura. (Kat.č.9) Někdy tato úvodní iluminace může zabírat celou aperturu. (Kat.č.4) Florální dekor často vybíhá z iniciály a může přejít do bordury, kde pak obepíná textové zrcadlo. Nemusí být závislá na zdobené iniciále, ale vždy lemuje okraj stránky dekorativním motivem. Bordury mohou obkružovat heraldické znaky majitele kodexu nebo odkazují na jeho významné společenské postavení. (Kat.č.9,139,142,fol.3r) (Příloha č.59,63,83–84) Její rostlinný motiv často tvoří akantové listoví nebo větvoví,

²⁹⁵ Příkladem z mnoha je fol. 17r v italských hodinkách z osekého kláštera v rukopise *Horae beatae Mariae virginis* (Praha, Národní knihovna, NK, sign. Osek 64) z let 1500–1524.

BRODSKÝ, P. Krása iluminovaných rukopisů. 2012, s. 19.

²⁹⁶ Téma *Zmrtvýchvstání* s odloženými nástroji mučení a otevřenou tumbou, ze které Kristus právě vyšel, je starším typem zobrazování. Později je kladen důraz právě na uzavřenou pohřební tumbou a navíc zapečetěnou, symbolizující tak samotný zázrak Kristova zmrtvýchvstání, čímž se dokazuje jeho božství. Dává se tím naděje věřícímu na vlastní vzkříšení. Toto zobrazení je patrné v rukopise z 20. let 15. století *Antifonář Zbigniewa Oleśnického* na fol. 242v (Krakow, Biblioteka Jagiellońska, BJ, cod. 2324).

²⁹⁷ Ibidem. 2012, s. 20.

posázené zlatými koulemi či terčíky a také zvířectvo a létající nebeské ptactvo.²⁹⁸ (Kat.č.5,7,9) (Příloha č.39–43,61–63) Mimo dekoraci jsou létající ptáci znamením lidské duše, čímž se tak prohlubuje význam obsahu textu knihy. Symbolika zvířat může stát samostatně v borduře či drolerii nebo může být vtěsnána do těla ornamentální iniciály. (Kat.č.5) Výzdoba se může vztahovat k textu, ale nemusí to však být pravidlem.²⁹⁹

Ikonografických námětů mariánské symboliky je mnoho a doprovází ji nejen fauna a flóra. Nejčastěji se vyskytuje růže,³⁰⁰ která značí prožité utrpení i královskou krev. Svými pěti okvětními lístky připomíná *Pět ran Kristových*.³⁰¹ Bílé a rudé růže mezi trnitými stonky naznačují panenství Panny Marie a její mučednictví odolávající pozemské krutosti. Jasmín vznešenost a boží lásku, jednorožec symbolizuje panenství, lilie zas nevinnost, neposkvrněnost a odevzdání se do vůle boží. Kosatec odkazuje na neposkvrněné početí, hrách na ctnost, dobrotu i pomoc, orlíček na Ducha svatého a jeho sedm darů. Bodlák s trny bývá nejčastěji zobrazovaný společně se stehlíkem a Ježíškem sedícím na klíně Panny Marie, čímž odkazuje na budoucí Kristovo utrpení na kříži a prolití Spasitelovy krve. Konvalinka připomíná lidskou spásu, fialka pokoru. Zejména ve francouzských hodinkách se mohdy vyskytuje s květy či zralými plody jahodníku a jeho listy, jakožto symbolu Nejsvětější Trojice (*Sancte Trinitas*).³⁰²

Christologický význam v námětu Madony s dítětem bývá hojně vyobrazen, např. třešně jsou symbolem ovoce z Ráje, broskve pro svou třívrstvnost (jemný povrch a dužina ochraňující jádro plodu) Nejsvětější Trojici, citron znamená panenství,

²⁹⁸ Např. v rukopise *Hodinky Bony (Jitky) Lucemburské* z cca 1340 (New York, Metropolitan Museum of Art, MMA, 69.86) na ff. 9v–10r se nachází kalendář měsíce září. (Příloha č.39).

²⁹⁹ *Ibidem*, s. 19–20.

³⁰⁰ Mariánskou symboliku květu růže rozvinula ve svých spisech sv. Brigita Švédská (1303–1373).

Spisy *Revelationes a Opera Minora II: Sermo Angelicus*. Viz náhled:

<http://www.umilta.net/birgitta.html> [online]. [cit.2022-06-14].

<http://www.umilta.net/bk11.html> [online]. [cit. 2022-06-14].

³⁰¹ Vývoj v zobrazování Pěti ran Kristových je blíže popsán v kapitole 9.1 *Ikonografický popis u námětu Ukřižování*. (Kat.č.9,fol.138v,obr.156)

³⁰² ROYT, J., ŠEDINOVÁ, H. Slovník symbolů v křesťanské ikonografii. 1998, s. 80, 83–90.

ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 122, 193

granátové jablko zas čistotu a spásu, hrozen vína, obilné klasy či džbánky poukazují na eucharistii. Mák představuje Kristovo utrpení a smrt. Moucha vykreslená v rohu obrazu nebo v borduře má za úkol chránit nábožný deskový obraz nebo iluminaci před skutečným hmyzem, aby jej neposkvrnil či nepoškodil. (Kat.č.7,obr.89,90,fol.50r) Motýl sedící na ruce malého Ježíška symbolizuje vzkříšení lidské duše při biblickém Posledním soudu. Též kobylka neboli luční koník je připomínkou zmrtvýchvstání.³⁰³

Neodlučitelnou ikonografickou symbolikou je pštros a jeho pera značící víru, naději či lásku. Pštrosí vejce připomíná vzkříšení, symbol spravedlnosti, jednoty, také eucharistii a samotného Krista. Pelikán, fénix, stehlík, dudek, orel, páv nebo lvíce křísící svá mláďata k životu jsou symboly oběti Krista a prolité krve, Krista povstalého ze smrti k novému životu i nesmrtelnosti s příslibem života věčného. Ovce a beránek mají hojné ikonografické zastoupení nejen v křesťanství, ale i v několika pohanských náboženstvích. Chov ovcí byl u starých civilizací životně důležitým zdrojem obživy, ošacení a pro božstvo sloužil coby nejpřirozenější obětina. V křesťanství je beránek přirovnáván ke Kristu skrze vlastní smrt i pokorné obětování se pro zachování života druhých. Tím se tak stal spásou pro člověka samotného před vlastní smrtí. Beránek má pak připomínat Kristovu oběť na kříži, obraz Vykupitele za všechny hříchy lidského světa a Spasitele pro život věčný. Je tak utvořen atribut Kristova předurčení v podobě Beránka Božího (*Agnus Dei*), kde v rozvinutějším ikonografickém námětu má křížový nimbus, korouhev a další atributy, např. námět *Křest v řece Jordánu*, *Poslední večeře Páně* nebo *Zmrtvýchvstání*.³⁰⁴ Zoomorfni motiv jako medvěd, vlk i liška znamenají negativní lidské vlastnosti. Drak, saň, bazilišek a podobná monstra jsou připomínkou apokalyptického zániku světa.³⁰⁵ (Příloha č.61) Opice vždy poukazuje na zákeřnost, škodolibost či pohanství, symbolizuje lidskou pošetilost, domýšlivost, povrchnost a ješitnost, protože v její přirozenosti jsou vlastnosti jako sebestřednost, sobectví a zpupnost. (Kat.č.9,obr.139,140,143,fol.3r) Také značí ošklivost, hamižnost a neřest. V iluminacích opice střílející na nebeské ptactvo symbolizuje hřích, který ohrožuje čistou duši člověka. Pes znamená věrnost, ale s držící kostí v tlamě však značí lakotu,

³⁰³ Ibidem, s. 88, 97–99, 105–106, 111–112.

³⁰⁴ Ibidem, s. 122, 131–134, 147, 193, 205–206.

³⁰⁵ BRODSKÝ, P. Krása iluminovaných rukopisů. 2012, s. 23.

jakožto jeden ze sedmera hlavních hříchů. V drolerii se často vyskytuje motiv lovu, značící projev pronásledování Dobra Zlem. Zajíc vyjadřuje bázlivost a rozmařilost. **(Příloha č.59)** Orlem (Kristem) ulovený je symbolem potření lidského hříchu. Zaječí plodnost je vnímána jako požehnání. Ve středověkém pojetí odráží vazbu na Pannu Marii. Proto se mnohdy objevuje ve vyobrazeních se Svatou rodinou. Zajíc u jejích nohou znamená víru vítězí, která přemáhá výše zmiňované negativní lidské vlastnosti.³⁰⁶

Figury osob, zvířat, rostliny i předměty jsou přizpůsobeny danému prostoru. Znázorňování je specifické a je třeba vykládat je individuálně a v kontextu zobrazené scény. Stejně jako barvy užití ve větším množství či v neobvyklých kombinacích. **(Kat.č.6)** Barva bílá, červená, zelená jsou barvou dobra. Žlutá s černou značí bolest a pokání, bílá je barva panenství, čistoty a věrnosti.³⁰⁷ Rostlinné, zoomorfní i figurální výjevy v náboženském motivu podtrhují Boha, víru i člověčenství a mohou podmínit ve čtoucím pocit ztotožnění se s prvky na obraze. Skrze něj v iluminaci, desce či jiném podkladu může pro hluboce věřícího znamenat duchovní setkání a mít možnost skrze daný obraz přijmout vnitřní sílu i požehnání.³⁰⁸

³⁰⁶ ROYT, J., ŠEDINOVÁ, H. Slovník symbolů v křesťanské ikonografii. 1998, s. 80, 83–89, 128, 132, 151–156, 160–161.

ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 122.

³⁰⁷ ECO, U. Umění a krása. 1998, s. 58, 75.

³⁰⁸ BRODSKÝ, P. Krása iluminovaných rukopisů. 2012, s. 19–20.

3 Katalog rukopisů českojazyčných mariánských hodinek

Ve víru časů byly rukopisy rozesety ze svých původních míst. Dnes se nacházejí v různých evropských a světových knihovnách. Nevyhnuly se tomu ani mariánské hodinky. Některé zůstaly ve vlastní zemi svého vzniku, jiné putovaly z různých příčin za hranice až do vzdálených míst.

Všechny rukopisy zdejšího vytvořeného katalogu poskytly ke kodikologickému a ikonologickému popisu jejich správní instituce. Digitalizáty přednostně byly čerpány z Manuscriptoria.³⁰⁹ Katalog také čerpá informace ze starších soupisů rukopisů nebo katalogů pořádaných výstav a odborné literatury. Nicméně po fyzické prohlídce jsem je doplnila o případné další, zjištěné poznatky. V určitých iluminacích jsou připojeny event. úvahy nad sporným popisem.

Základní systematizace popisu proběhla podle zásad Komise pro soupis a studium rukopisů při Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd České republiky v Praze.³¹⁰ Praktickou předlohou schematizace diplomové práce se stal katalog iluminovaných rukopisů Rakouské národní knihovny,³¹¹ také české katalogy³¹² i další příručky.³¹³

³⁰⁹ <http://www.manuscriptorium.com/cs> [online]. [cit. 2021-11-17].

³¹⁰ https://www.mua.cas.cz/sites/default/publicFiles/SOUBORY/2015/09/22/11-22-33/rkp_zasady.pdf [online]. [cit. 2021-11-17].

PRAŽÁK, Jiří, HOFFMANN, František, KEJŘ, Jiří, ZACHOVÁ, Irena. Zásady popisu rukopisů. Sborník Národního muzea – C XXVIII. 1983, s. 49–95.

³¹¹ FINGERNAGEL, Andreas, ROLAND, Martin. Mitteleuropäische Schulen: (ca. 1250–1350). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Veröffentlichungen der Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters. Reihe I: Die illuminierten Handschriften und Inkunabeln der Österreichischen Nationalbibliothek (Fortsetzung des beschreibenden Verzeichnisses der illuminierten Handschriften der Nationalbibliothek in Wien). 1997

³¹² BRODSKÝ, P. Iluminované rukopisy českého původu v polských sbírkách. 2004

BRODSKÝ, P. Krása iluminovaných rukopisů. 2012

KRÁSA, J. Rukopisy Václava IV. 1974

³¹³ HORÁK, František, URBÁNKOVÁ, Emma, WIZDÁLKOVÁ, Bedřiška. Pravidla jmenné katalogizace: starých tisků, prvotisků a rukopisů. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 1971, s. 136–146.

KOPECKÝ, Milan. Staročeské rukopisy a tisky. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 1965, s. 6–7, 12, 39.

Středověký text rubrik, incipitů nebo explicitů je v katalogu, dle zásad o přepisování textu do roku 1600, transkribován. Avšak v poznámce pod čarou je text zachován v transliteraci pro lepší orientaci v případě fyzické prohlídky rukopisu. Dále vzhledem k situaci, že katalog je zpracováván jako studentská absolventská práce, je ke každému rukopisu s obrazovou přílohou přiřazeno katalogové číslo shodné se samostatnou kapitolou. Začíná identifikací, datací a není-li známa přesněji, pak časovým obdobím století. Dále následuje vnější i vnitřní popis, výčet folií s výzdobou a ikonografický rozbor. Ke každému rukopisu je připojen soupis vztahující se literatury ve zkrácené formě citace. Ta je následně v plném znění uvedena závěrečném seznamu literatury.

Vedle již zmíněných inspirativních prací se soupisem a katalogizací rukopisů z prostředí světského i církevního zabývali již v úvodu výše jmenovaní, avšak je třeba zmínit i další osobnosti, jako např. Michal Dragoun, Vladimír Dokoupil, Zorozlava Drobná, Renáta Modráková, Josef Truhlář nebo Emma Urbánková. Přestože všichni nejsou zde vypsáni, nic to neubírá na zásluhách v oboru. Na jejich publikace, které i po mnoha letech jsou stále vyhledávané a inspirující, je odkazováno v seznamu literatury.

4 Mariánské hodinky, Praha, KNM, XVIII D 62

- Typ: Fragment
- Vznik: Čechy
- Datace: XIV.³ století, pravděpodobně 70. léta, hraniční rozmezí 1350–1390
- Materiál: pergamen, papír, tempera, zlato. Pergamen v rozsahu ff. 1r–26v
- Rozměr rukopisu výška /šířka: 165 x 115 mm
- Rozsah: I + 26 + VI ff., 26 ff., novodobá paginace grafitovou tužkou
- Skladba: VII (fol.14) + III (fol.20) + (V–1, fol.26).
- Jazyk textu: čeština
- Stav rukopisu: sprašování barevných pigmentů, inkoust místy setřelý až opadaný, celostránková iluminace je poškozena novověkými přípisky černým inkoustem. Pergamen protržený mimo textové zrcadlo, pravděpodobně při výrobě, ponechaný bez sutury na ff. 1r–1v, 10r–10v, 20r–20v, 25v–25r. Stopy se vyskytují na ff. 23r–23v, ale stehy jsou již nepřítomné. Ztráta jednoho folia na konci rukopisu. Celkově vykazuje běžné opotřebení.
- Vazba: novodobá z přelomu XIX. a XX. stol., desky lepené máčeným papírem šedomodré barvy, přideščí je vylepeno papírem. Šití provedeno na 3 vazy. Hřbet oblý, bez kapitálku. Ořízka nezdobena. Předsádky papírové s filigránem.
- Výzdoba: rubrikace, iniciály, celostránkové iluminace temperou se zlacením.
- Písmo: kaligrafická gotická minuskula (textura, gothica textualis formata), dobové marginální poznámky kursivním gotickým písmem (bastarda), novověké přípisky humanistickým písmem a kurentem.
- Textové zrcadlo: 105x65 mm, linkování inkoustem o 19 řádcích v 1 sloupci, okraje vpravo mají 350 a dolní 400 mm. Obsahuje dobové latinské marginální poznámky červeným inkoustem označující místa modliteb. Viditelné vpichy po linkování.
- Digitalizát:
http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NMP__XVIII_D_62__2KNJOB3-cs#search [online]. [cit. 2022-01-18].
- Filigrány jsou novověké a pocházejí z pozdější převazby. Polovinu obrazu mají uchycenou ve vazbě nebo jsou zasaženy ořízkou, tudíž velikost je nepřesná. Filigrán tvaru maltéžského kříže o přibližné velikosti 50x50 mm přesahuje osnovu

papíru. V druhém poli, pravděpodobně ve funkci kontramarky, se nachází hrotnaté písmeno M velikosti 45x40 mm umístěné v rádcích osnovy. (Obr.1)

o **Provenience:**

Do Knihovny Národního muzea se rukopis dostal jako koupě od dr. Otakara Kudrny z Netolic³¹⁴ dne 20. března roku 1947 za částku 17.500,- Kčs.³¹⁵ Na zadní předsádce (VIv) je červeným inkoustem napsané přírůstkové číslo 3215/47. Přední přídeščí (FS) má exlibris KNM se signaturou a zřejmě z této doby je nad ním grafitovou tužkou nadepsána poznámka *Hodinky o Zvěst[ování] p.[anně] Marii, Počátek XIV. stol.* Vedle něj se nachází novodobý zápis seznamu kapitol. Na předsádce ff. I–IV odlišnou rukou, kurentním písmem a v češtině jsou psané vlastnické přípisky datované rokem 1818. Pod nimi se nachází signatura rukopisu a novodobým kulatým červeným razítkem a nápisem: *Knihovna Národního muzea Praha*. Vlastnické přípisky zní:

„Přítomny pozůstatek stareho Rukopisu sem roku 1817 skáže wytrhl a destkami opatřiti nechal, kdyby se byli z něj Škarnautky wyhotowyt nechaly, tak by gistie, gak se (u Pana B) se mnohými wzácnými starými kniehamy a ginými spisy stalo, záhuby nebyl ussel. W Netolicých 23 9bris [octobris] 1818. Jan Sswjha m[anu] p[ropria].“

³¹⁴ BRODSKÝ, Pavel. Katalog iluminovaných rukopisů knihovny Národního muzea v Praze: Catalogue of the Illuminated manuscripts of the Library of the National Museum. Prague. Praha: Koniasch Latin Press. Praha, sv. XXV, 69, sv. XXVII, 34. Studie o rukopisech. Monographia. 2000, s. 304–305.

³¹⁵ Viz Prozatímní katalog rukopisů KNM, rok 2020:

https://www.nm.cz/cs/file/4163b6709d8e0c393205bc53e14be093/23751/Bartos_2020.pdf [online].[cit . 2022-04-26].

Též na předsádce, avšak jinou rukou, mladší češtinou a kurentem pokračují zápisy ve znění: „*Po w pánu zesnulem P. Janovi Šwjhowi obdržel přjtomný rukopis Jakub. Svob. Borowský.*“

Další strana verso má pokračující stejně psaný vlastnický přípisek: „*Na to majetek p. M[U]Dr. Jos. Kudrny lékaře v Netolicích do r. 1879. Potom od něho darováno p. JUDr Otakaru Kudrnovi advokátu v Netolicích, synu jeho.*“

Poslední nese dataci 1940. Text je český, písmo humanistické: „*Od tohoto darováno v roce 1940 synovci tohoto JUD[r]. Otakaru Kudrnovi, advokátu v Netolicích, synu Jaromíra Kudrny, architekta, syna shorauvedeného MUDr. Josefa Kudrny, tedy vnuku MUDr. Jos. Kudrny. D[r]. Ot. Kudrna.*“

○ **Figurální iluminace celostránková:**

ff. 9v–10r – Zvěstování Panny Marie (Obr.8–10)

○ **Ornamentální zladená iniciála:**

fol. 11r – W(–ynde) prutek z korzena (Obr.11)

○ **Iniciály zdobená fleuronée:**

fol. 10v – H(–odyny) o zwiestowanye (Obr.11)

fol. 11r – W(–ynde) prutek z korzena (Obr.11)

fol. 14v – W(–ssed) andiel k Marigi (Obr.13–14)

○ **Iniciála 3řádková:**

fol.4v, 20v, 23r

○ **Iniciála 5řádková zdobená fleuronné:**

fol. 14v

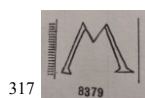
○ **Iniciála 6řádková zdobená fleuronné:**

fol. 10v, 11r

○ **Popis**

Rozsah celého textu rukopisu se nachází v rozmezí ff. 1r–26v, ovšem je patrná ztráta neurčitého počtu pergamenových listů, pravděpodobně při převazbě, na začátku a konci knihy. Navíc je znatelné vyříznutí jednoho folia mezi ff. 23–25.³¹⁶ Ke konci rukopisu, za posledním fol. 26v, 6 prázdných papírových listů č. 27–31 (ff. Ir–VIv) bylo pravděpodobně vřazeno při novodobé převazbě, kdy střídavě první z nich nese filigrán ve tvaru maltéžského kříže, jehož polovina je všita do vazby. Také druhý list papíru nese ve vazbě všitou poslední třetinu písmene M. Stejný filigrán, ve tvaru osmihrotého kříže svatého Jana Křtitele, se nachází na papírové přední předsádce s novověkými vlastnickými přípisky. (Obr.1) Zde je jeho vnější levá část poškozena ořízkou. Obtížně lze určit původ. Může pocházet z jižních zemí jako import nebo pocházet, vzhledem k technicky preciznímu provedení, z mnohem pozdější doby. Mohl by i též náležet případně manufaktuře Komendy řádu Maltéžských rytířů neboli Johanitské komendy s kostelem Panny Marie pod řetězem, popřípadě řádu Křižovníků s červenou hvězdou sídlícího na Malé Straně v Praze. Filigrán ve tvaru hrotnatého písmene M se velmi podobá Briquetovu filigránu BR 8379,³¹⁷ datovanému k roku 1566 z bavorského

³¹⁶ V popisu na serveru Manuscriptotia je uvedeno u kviternu ztráta 4 folií viz (V–4, f. 26). Avšak to neodpovídá skutečnosti. Viditelný je nálezný vyříznutého pouze jednoho folia. Ovšem, dle obsahu textu, je rozeznatelná ztráta neurčitelného množství pergamenových folií, a to na začátku i konci knihy.

Memmingenu v Německu.³¹⁸ U Piccarda ani Zumana³¹⁹ nebyla nalezena žádná blízká podobnost.

Písařských rukou je více a často se prolínají na jedné straně textu nebo se střídají v rubrice versus text. Nejvíce patrné je to u fol. 23r v porovnání s následným fol. 23v. Novověké přípisky jsou převážně v němčině. Dobové však v latině a češtině. Jedna ruka tvořila kaligrafickým písmem, další červeným inkoustem, gotickou polokursívou latinské přípisky označující začátek modlitby. Nelze však vyloučit, že se může jednat o stejného autora textu ovládajícího oba typy písma. Celý text hodinek je psán černým inkoustem, často přesahuje zrcadlo. Slova jsou tak v řádku často dělena. Zevní okraje má široké, což značí vyšší standard zakázky. Opadaný inkoust mají ff. 3r, 3v, 4r, 7r. Patrné jsou vpichy po linkování, které nebyly ořízkou odstraněny, předsádky papírové, foliace provedena po 5 listech.

Rukopis hodinek je fragmentem, obsahuje celkem 3 kaligrafické iniciály zdobené rumělkovým fleuronée typu lombardy a dále 2 poškozené celostránkové iluminace námětu *Zvěstování Panny Marie* (Lk 1,26–38)³²⁰ rozložené po celé apertuře ff. 9v–10r, kde anděl se nachází na fol. 9v a Panna Marie na protějším fol. 10r. Obrazy jsou vsazeny do pravoúhlého zeleného rámu se zlacením a v rozích zakončených lipovým listem. Navzdory otěru provedená malba výrazných barev působících luxusně a podmanivě. Vedle rámoví se nachází rozvilina černým inkoustem z období novověku, bohužel zasahující do iluminace. Může se event. jednat o monogram Jana Švihy, zmíněného v prvním vlastnickém přípisku na předsádce. Figurální proporce anděla působí rigidně, narozdíl od uvolněné Panny Marie v přirozené póze a gestu. Její tvář vykazuje jemné rysy i přes otěr. Iluminace provedené temperovými barvami mají zlacení s převažující modrou a červenou barvou. Pavel Brodský, který je prvním zpracovatelem popisu, tuto

³¹⁸ BRIQUET, Charles-Moïse. Les filigranes: dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600. Tome 3, L–O: Pages 427 à 620 - Nos. 7878 à 12395 / . 2. ed. New York: Hacker Art Books, 1966, III. díl.

³¹⁹ PICCARD, Gerhard. Wasserzeichen. Stuttgart: W. Kohlhammer, 1977–1978.

ZUMAN, František. České filigrány XVI., XVIII., XIX. století. Praha: Česká akademie věd a umění, 1927, 1932, 1934.

³²⁰ NOVÝ ZÁKON. 2016, s. 1–191, 309–329.

iluminaci zpodobňuje s Mistrem rukopisu Bible ze Sadské, proto časově jej zařazuje do 70. let XIV. století.

V textu se nachází dvě šestiřádkové iniciály, velmi setřelé, ale pod světelnou lupou s patrným zlacením. První iniciála **H**(-odyny) se nachází na fol. 10v, kde je soudobá chyba v zápise s dvakrát opakujícím se slovem *hospodyne*. Druhé je vyškrobáno. (Obr.11) Iniciála **W**(-ynde) fol. 11r je zavěšená na žerdi se zlacenými koncovkami a modrá **W**(-ssed) na fol. 14v, obě zabírají 5 řádků. Tři iniciálky jsou třířádkové. První z nich modrá iniciála **R**(-zekl) na fol. 4v. Druhá **Y**(-akoz), ve smyslu J, se nachází na fol. 23r. Třetí **W**(-ten czas) v červené barvě na fol. 20v. Ostatní písařské iniciálky se hojně vyskytují ve dvou či jednom řádku. Pravidelně se střídají v modré a červené barvě.

V textu jsou rubrikami vyznačeny kapitoly na ff. 4r, 8r, 11r, 24v. Lekce v počtu devíti jsou taktéž uvozeny rubrikacemi na ff. 14v (I.), 15r (II.), 16r (III.), 17v (IV.), 18r (V.), 22r (VI.), 23r (VII.), 26r (VIII.), 26v (IX.). Český přípisek k nim je psaný na ff. 22r a 23r grafitovou tužkou humanistickým písmem. Hodinky jsou iluminací na apertuře rozděleny na dvě části. První část knihy má rozmezí ff. 1r–9r. Zde chybí začátek textu. Incipit na fol. 1r zní: „[...] *nad soudy spravedlnosti tvé.*“³²¹ Na fol. 4v ve 14. řádku je poloreskribované a červeným inkoustem přeškrtnuté slovo *Aleluja*. Modlitba sděluje, že se textem shodnuje jako v hodině sexty. Začíná rubrikou *Modlitba jako na šesté hodině*. Na stejném foliu navazují nešpory: *Počínají se nešpory téhož dne.*³²² Incipit zní: „*Svatého ducha milosti ráčí být s námi. Amen*“³²³ V dolní části začínají laudy ve znění: „*Antifony jako na laudy všechny každou po jedné.*“³²⁴ Modlitby pokračují v druhé části mezi ff. 10v–26v, začíná s incipitem fol. 10v: „*Hodiny o zvěstování Matky boží toto jsou a takto první nešpory.*“³²⁵ Dále pokračují lekce. První na fol. 14v tématem Zvěstování Panny Marie: „*Přežehnání od Syna královny (Nebes) jako dříve. Lekce první. Vsed anděl k Marii řka: Zdrávas milosti plná, Hospodin s tebou, požehnaná jsi mezi*

³²¹ [...] *nad siudy spravedlenstvie tvého.*

³²² *Modlitba jako na ssestey hodine. Poczina sie nesspor tehoz dne.*

³²³ *S[w]ateho ducha mylost racz bity s nami. Amen.*

³²⁴ *Antifony jako na laudes wssieczki kazda po gednom.*

³²⁵ *Hodiny od zvestovanie matky buozie tyto gsu a takto prwy nesper.*

ženami.“³²⁶ Ke konci knihy na fol. 20v jsou čtení sv. Lukáše a fol. 21r milánského biskupa sv. Ambrože. Závěr rukopisu uvádí jitřní modlitba na fol. 25r: „*Počíná se jitřní jako jindy. Pozvání na jitřní.*“³²⁷ Text končí na fol. 26v explicitem: „*Aneb když pýcha pokoru přemoci nemůže.*“³²⁸ Následující folia chybí.

Z postupu řazení modliteb a obsahu rubrik je možné usuzovat, že rukopis hodinek je postižen ztrátou neurčitého množství folií a jejich záměnou, zřejmě při převazbě, a to na obou stranách knižního bloku. Některá folia totiž svým textem nebo písarskou rukou uprostřed slova či věty až tak přesně nenasazují, např. ff. 23r–23v–24r. Lze vzít v úvahu možnou variantu, že kniha by mohla být koncipována rozšířeným začátkem nočního bdění, modlitbami pro několik hodin odpoledních, večerních nešpor i vigilií a poté běžně následují úseky hodinek.

Rukopis pro rychlou orientaci po okraji textového zrcadla obsahuje marginální poznámky červeným inkoustem, latinsky a kursivním gotickým písmem, např. fol. 11v: *Ave maris stella* (Zdávas hvězdo mořská)³²⁹ nebo fol. 14v *Ingressus a[n]g[e]/[u]s*³³⁰ (*Příchod anděla*) vztahujících se k námětu *Zvěstování*, jejíž slova pronáší archanděl Gabriel k Panně Marii. (Obr.8–10) Dále na fol. 18r: *Dixit angelus ad Maria* (Zvěstuje anděl Marii), téže fol. 22r: *Dixit aut[em] Maria* (Sděluje taktéž Marii). V textu lze spatřit několik opravných soudobých vsuvek. Fol. 11v vykazuje vsuvku *namyleyssie* (nejmilejší) ve větě začínající slovy *Kristova panno* [...]. Druhá vsuvka k Panně Marii je suspenzí psané spojení slov [*Christi*] *virgo* (Kristova panno). U fol. 25r stejnou rukou, typem písma a černým inkoustem je připsáno *Hospodyne rty mo[je]*. Na fol. 21v se nachází další, psaná texturou ve znění *bila* (–*oddana*). Toto opomenutí je soudobým zápisem. Antropomorfní motiv nese fol. 24v, kde u iniciály **D**(–*iekujem*) *hospodynu* jemné tahy vykreslují lidskou tvář z profilu, tzv. masku. (Obr.16–17) Na následujícím dolním řádku se napojuje na písmeno **w**(–*Chwala buohu*). Časově odpovídá době

³²⁶ *Przizehnanye od sina te kralowny yako drziew. Lekczie prwa. Wssed andiel k marigi urczie zdrawa myslosty plna hospodyn s tebu pozehnanas mezy zenamy.*

³²⁷ *Poczyna sie gitrsnye yako gyndy. Pozwanye na gytrsny.*

³²⁸ *Aneb kdiz picha pokory priemoczy nemuoz[...].*

³²⁹ *Jedno z mnoha přízvisek Panny Marie užívané zejména pro námořní a říční plavební prostředí.*

³³⁰ *Jedná se o známou modlitbu holdující Panně Marii v latině začínající slovy „Ave Maria gratia plena.“*

vzniku textu rukopisu hodinek. Opravu vyškrábáním slova *Srdce* červeným inkoustem lze nalézt na fol. 4r, kde je pod ním správně suspenzí v latině psané spojení slov *Corde [et] a[n]i[m]o* (Srdce a duše). (Obr.5)

Novověké přípisky psané kurrentním a humanistickým písmem v němčině i latině se nacházejí při okrajích textového pole u několika folií rukopisu. Mnohdy zasahují do iluminace, např.: *milowati* na fol. 2r nebo datace 2.4.[18]88. Také přípisek u fol. 2v ve znění *morti-ficatione* (umrtvování těla, ve smyslu pokání) nebo *Ad Ferdinand[us] [manu propria]* na fol. 5v (od Ferdinanda vlastní rukou) či monogramy *AB* fol. 4r. (Obr.4–5) Další přípisky jsou již odlišnou rukou. Může se jednat o jména a monogramy vepsané pro upomínku přátel vlastníka rukopisu, kdy kniha hodinek snad mohla být používána během XVIII. a XIX. století ve funkci památníku. Např. u fol. 11r se nachází přípisek *Baron de Vaus Infanterie* nebo fol. 11v slovo *Netoliz*. (Obr.11–12) Stejnou rukou, černým inkoustem se zdobnými rozvilinami jsou vykresleny další iniciály jmen a přípisky na ff. 2r–3r, 4r–7r, 8v–10r, 11r–13v, 15r, 17v, 19v–20r. Kresba fol. 4v, při okraji textového zrcadla u modlitby *Chvála Otci*, je inkoustem namalovaný jeruzalemský kříž. (Obr.6)

○ Literatura

Bartoš, F. M., Soupis rukopisů Národního muzea. 1926, č. 1770, s. 323

Brodský, P., Katalog iluminovaných rukopisů KNM. 2000, č. 284a, s. 304

Dragoun, M., Soupis středověkých rukopisů KNM. 2011, č. 123, s. 470

Petr, S., Hradilová, M., Brodský, P., Tošnerová, M., Rukopisné fondy muzeí a galerií v ČR. Díl III, 2001, č. 123, s. 131

4.1 Ikonografický popis

fol. 9v – *archanděl Gabriel (Obr.8–9)* Většinou se příchodí anděl zobrazuje klečící, v gestu, s bílou lilií na znamení neposkvrněné čistoty a milosti Boží. V iluminaci je vyobrazen s polorozevřenými křídly značícími jeho příchod, kdy právě pokleká před Pannou Marií s překříženými pažemi vyjadřujícími pokoru a úctu. Zdvíženým 2. a 3. prstem levé ruky (*comput digital*) dává najevo důležité sdělení, svou zvěst, obsah nebeského poslání. Figura anděla se zlacenou svatozáří je v iluminaci položena na kobaltově modré pozadí se zlatými hvězdami patrnými lupou a pohybem osvětlení. Na křídlech anděla jsou plasticky bílou barvou naznačeny jednotlivé peroutky. I zde, navzdory značnému otěru, je při pohybu patrné zlacené lemování červeného pláště posázeného zlatými hvězdami.

fol. 10r – *Panna Marie (Obr.8,10)* je vyobrazena dle zavedených zvyklostí. Scéna *Zvěstování* (Lk 2,26–38)³³¹ souvisí s námětem *Vtělením Páně, Inkarnací Krista* neboli *Narozením Páně* (Lk 2,1–16) (Mt 1,18–25), kdy božská bytost vstoupila do lidského těla.³³² Obraz působí dojmem, že Panna Marie byla právě vyrušena nečekanou příchodí bytostí a jako by nedokončila přirozený pohyb k uzavření rozečtené knihy. Uvolněná póza s lehce nachýlenou hlavou značí přízeň a pozornost v naslouchání příchodímu. Panna Marie sedí nad rozevřenou knihou, která odkazuje k textu proroka Izajjáše: „*Hle panna počne a porodí syna a dá mu jméno Immanuel, Bůh je s námi.*“³³³ (Iz 7,10–14) Položená na *prie-die*, neboli *klekátku*, užívaného pro osobní modlitbu v soukromí, dotýká se jí pravou rukou a levou se zdviženým 2. a 3. prstem stvrzuje přijetí Božího vůle. Zlacená svatozář je setřelá, výraz a rysy její tváře i odstín pleti, tzv. *inkarnát*, je přirozeně živý s hlubokým dojmem, působí žensky zrale, ale přesto mladistvým dojmem. Na zlaceném pozadí, dle zbytku otěru, je rozeznatelná draperie růžové barvy. Odkazuje tím k oponě jeruzalémského chrámu, která se roztrhne v okamžiku Kristova

³³¹ NOVÝ ZÁKON. 2016, s. 1–191, 309–329.

³³² ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 166.

³³³ ROYT, J., GLOC, J. Praha středověká. 2019, s. 233.

skonu na kříži. (Lk 23,45) (Ma 15,38) (Mt 27,51) Draperie má dekorativní vzor růže,³³⁴ která je Mariiným atributem krásy, urozenosti i utrpení. Roucho má obvyklé barvy, kdy modrý plášť posetý zlaceným vzorem lilií připomíná panenství a čistotu. Odstín odkazuje k barvě nebes, poznání pravdy v pokoře a panenství. Červená značí lásku, život, královskou urozenost i oběť prolité krve.³³⁵

³³⁴ Skrze symboliku někdy vyobrazených trnů růže v námětu Zvěstování je připomínáno budoucí prolití Ježíšovy krve při mučení a ukřižování.

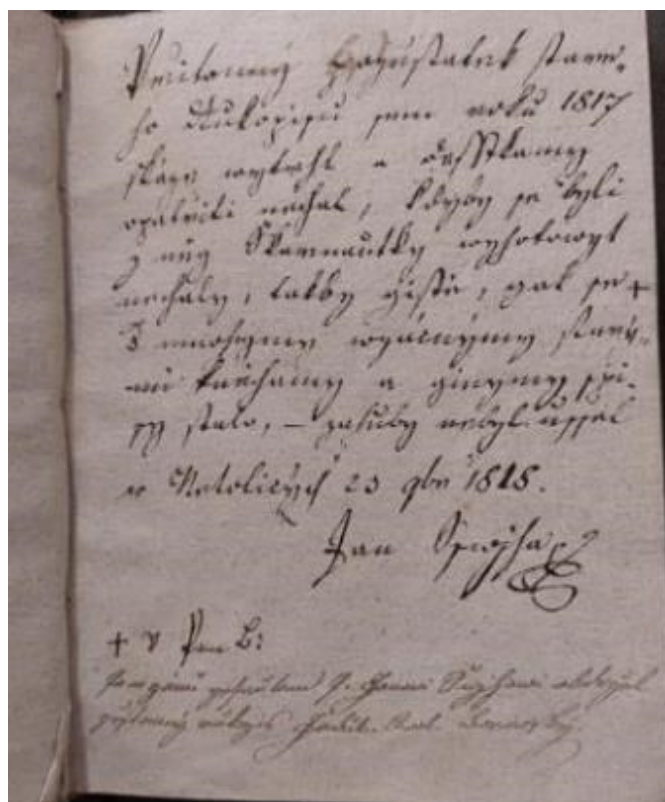
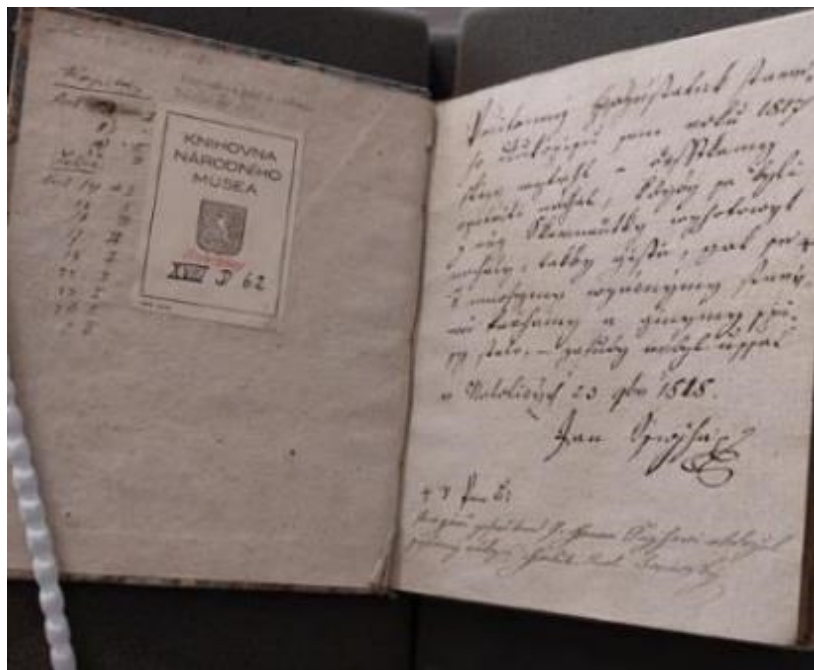
³³⁵ ROYT, J., ŠEDINOVÁ, H. Slovník symbolů v křesťanské ikonografii. 1998, s. 91–92.

4.2 Obrazová příloha

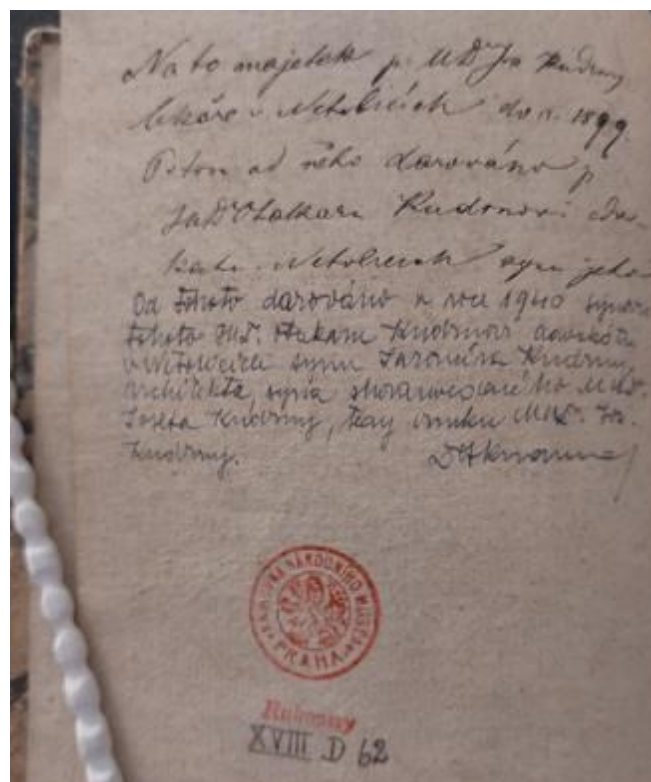
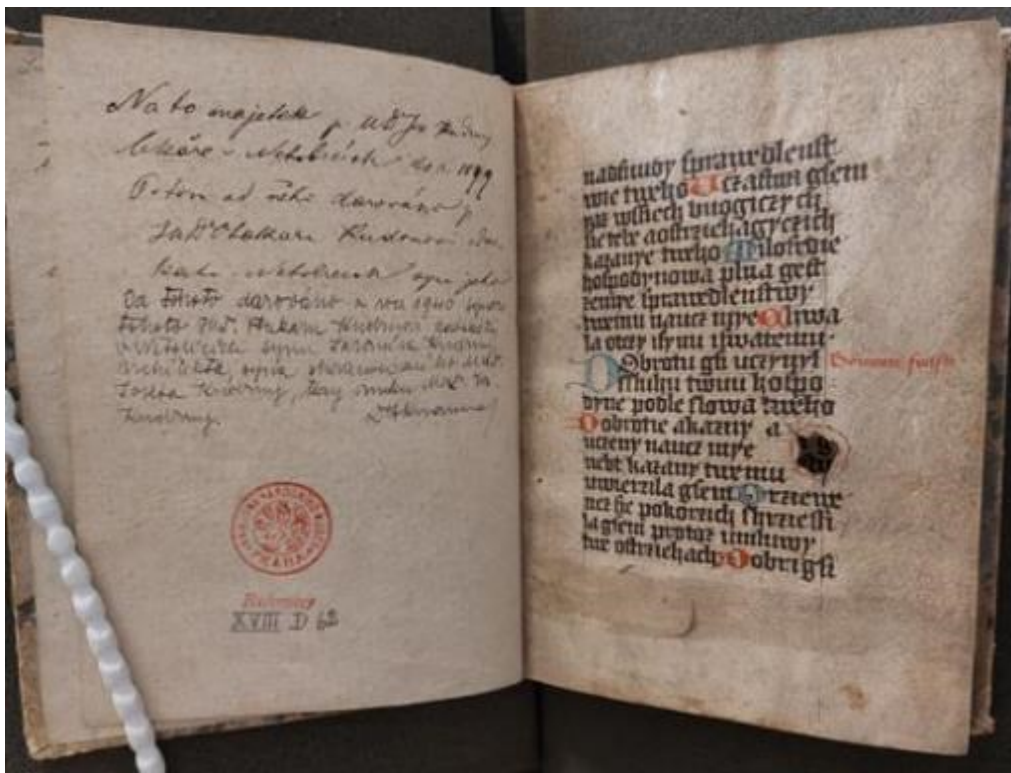
Zdroj obr. 1–17: foto vlastní, KNM Praha, Oddělení rukopisů a starých tisků

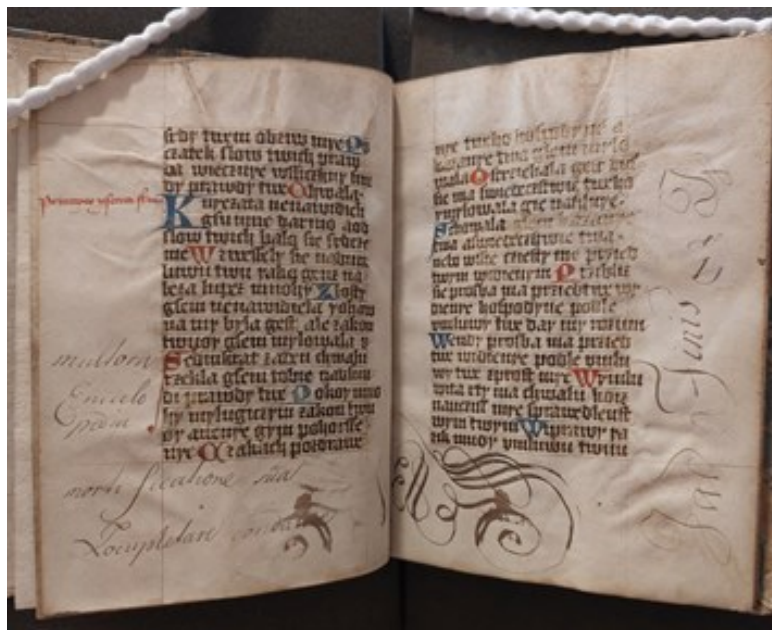
Obr. 1 Rukopis mariánských hodinek **KNM, XVIII D 62**. Přední desky, ořízka, filigrán ve tvaru kříže a písmene M

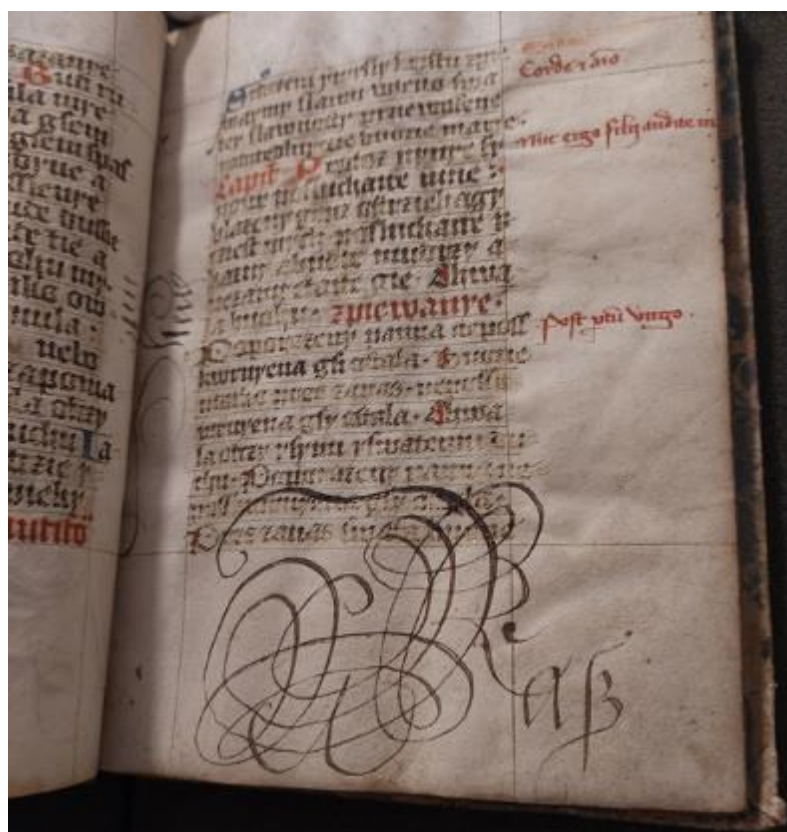
Obr. 2 Exlibris na předeštlí a předsádka s vlastnickými přípisky, detail, ff. FS–Ir

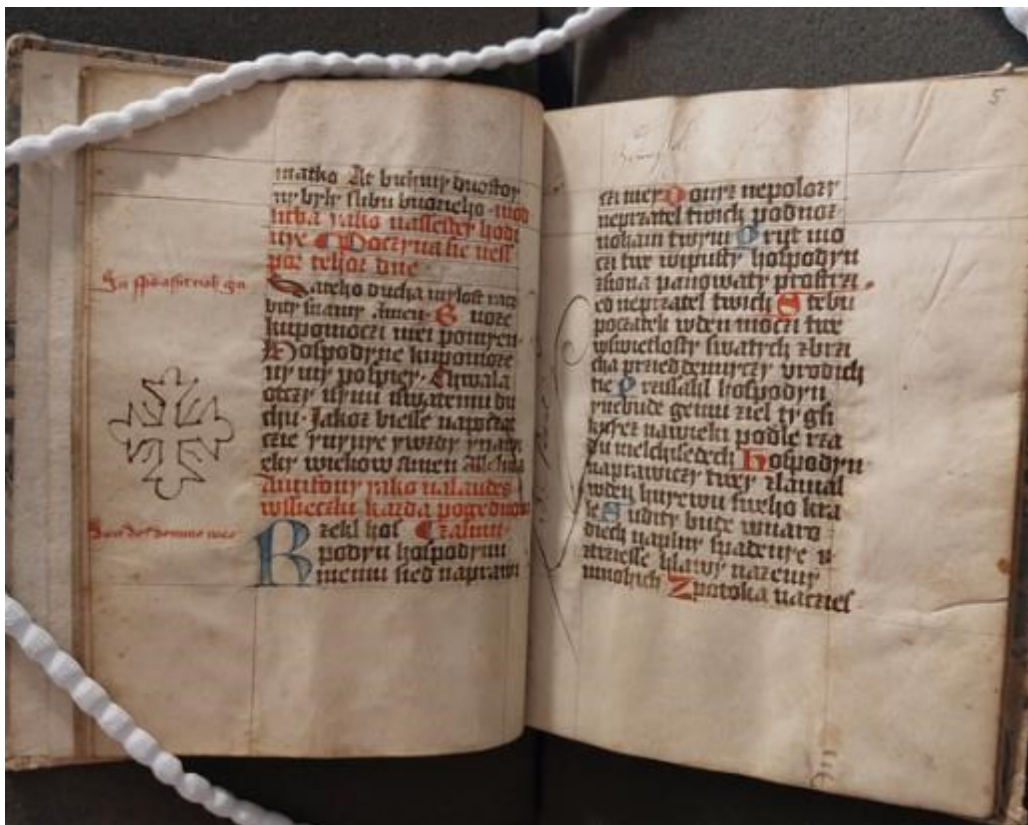
Obr. 3 Vlastnické přípisky na předsádce a první strana rukopisu s perforací v pergamenu při výrobě, které se písař při psaní textu vyhnul, detail, ff. Iv–1r

Obr. 4 Novověké přípisky, ff.2v–3r

Obr. 5 Novověké přípisky a zdobné iniciály inkoustem mezi soudobými latinskými marginálními poznámkami s červeným inkoustem označujícími modlitby, detail, fol. 4r

Obr. 6 Soubové přípisky označující kapitoly a novověká ilustrace kříže, ff. 4v–5r

Obr. 7 Viditelné soudobé vpichy po linkování folií neodstraněných ořízkou při vazbě, detail, fol. 10r

Obr. 8 Scéna Zvěstování na apertuře ff. 9v–10r. Poškození iluminace novověkými přípisky inkoustem a zdobnými iniciálami

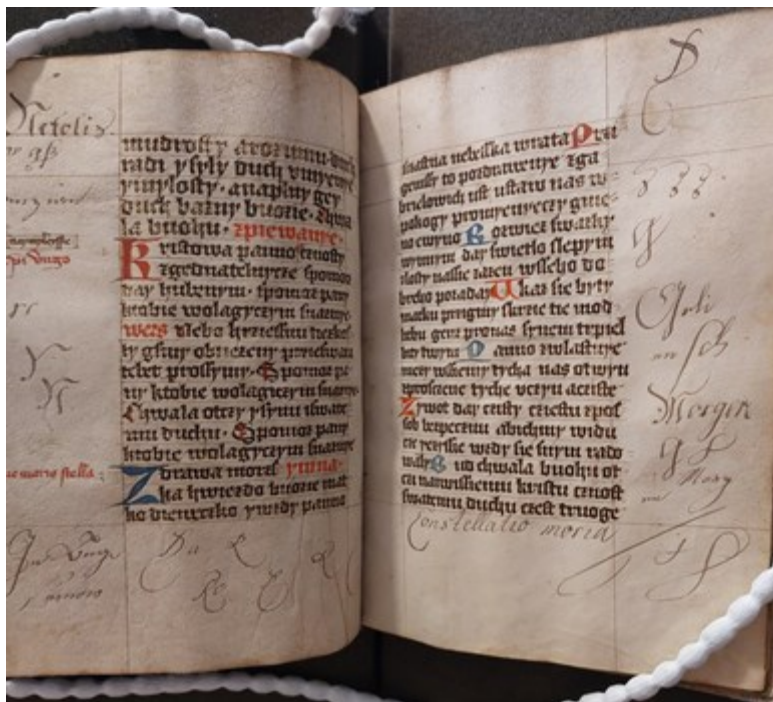
Obr. 9 Scéna Zvěstování, archanděl Gabriel, detail, fol. 9v

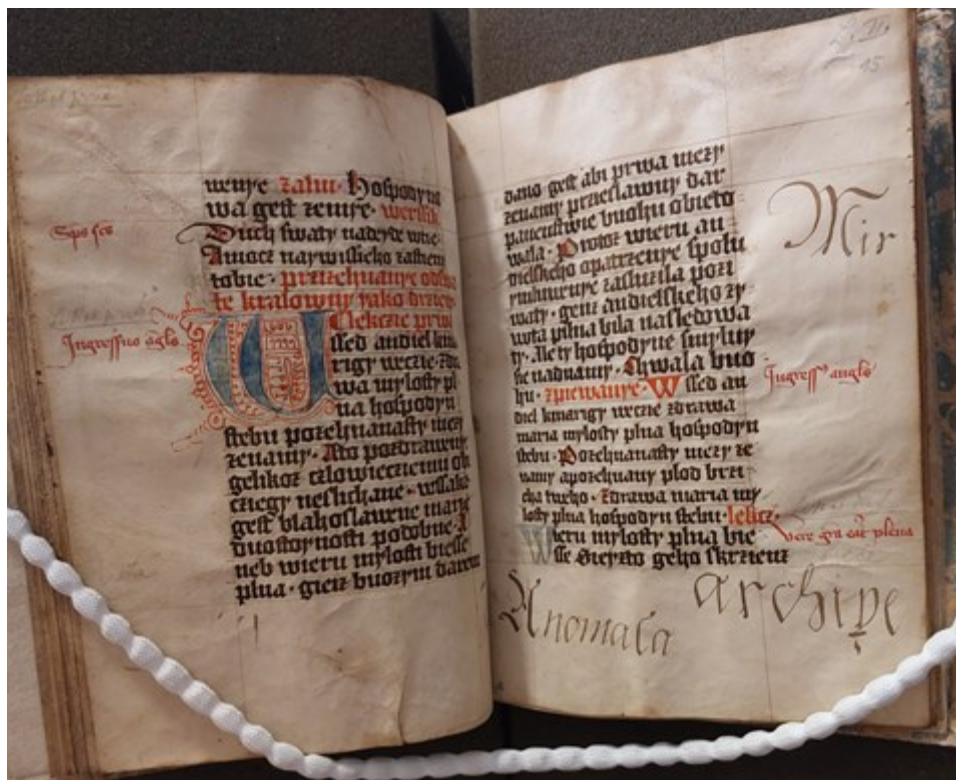
Obr. 10 Scéna Zvěstování, Panna Marie, detail, fol. 10r

Obr. 11 Iniciála H zdobená fleuronée, reskribované slovo *hospodyne*, ff. 10v–11r

Obr. 12 Novověké přípisky mezi soudobými latinskými marginálními poznámkami červeným inkoustem. V levém horním rohu je poznámka *Netoliz*, která snad může mít souvislost se zmínkou na předsádce v prvním přípisku z roku 1818, ff. 11v–12r

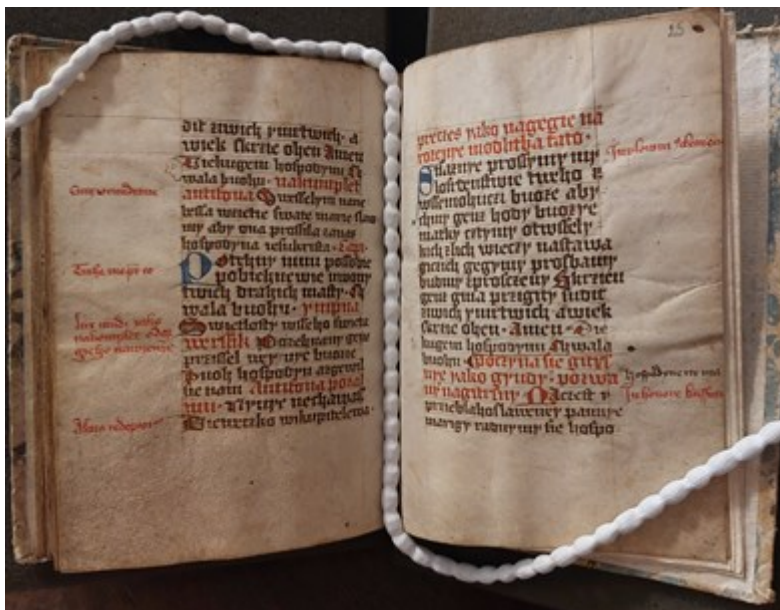
Obr. 13 Iniciála W zdobená fleuromnée, novověké přípisky, ff. 14v–15r

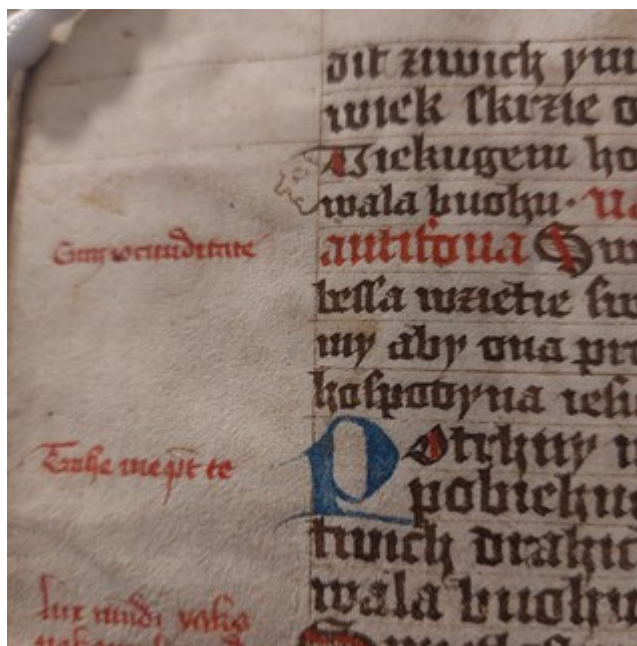
Obr. 14 Iniciala W zdobená fleuronée, soudobý latinský přípisek červeným inkoustem krácený kontrakcí (*Ingressus angelus ad Mariam, Ave Maria*) označující začátek modlitby. Nad ním grafitovou tužkou novodobý přípisek pro vlastní označení kapitoly (*Lekce prvá*), detail, fol. 14v

Obr. 15 Novověké přípisky iniciál v okrajích textového zrcadla, ff. 19v–20r

Obr. 16 Maska spojující dva řádky, v okrajích dobové poznámky označující modlitby, ff. 24v–25r

Obr. 17 Maska ve dvou řádcích textu, fol. 24v

5 Hodinky české královny, Praha, KNM, V H 36

- Další název: *Mariánské hodinky, Hodiny svaté Máří, Cursus sanctae Mariae*
- Typ: kodex
- Vznik: Čechy, Praha
- Datace: XIV.³ století, hraniční rozmezí 1390–1395
- Materiál: pergamen, papír, tempera, zlato. Pergamen je v rozsahu ff. 1v–84v, papír ff. I–II
- Rozměr rukopisu: 100 x 80 mm
- Rozsah: II+84+II ff, 84 ff., novodobá paginace grafitovou tužkou
- Skladba: 8. V+ II
- Jazyk textu: čeština
- Stav rukopisu: sprašování barevných pigmentů, inkoust v textu místy již setřelý, ztrátou poškozený vnější roh u ff. 40r–40v. Celkově rukopis vykazuje dobrý stav a běžné opotřebení.
- Vazba: novodobá z přelomu XIX. a XX. století, useň černé barvy, zdobení slepotiskem a zlacením. Desky jsou velmi zdobné, v lineárním kazetovém stylu, se slepotiskovým zlaceným dvojlinkovým rámem, vtlačovanými ornamentálními vzory okvěti mariánských chrp a růží. V rozích se opakuje symbol Měsíce uvnitř hvězdy vsazeného do okvěti růže. Pole routového vzoru má zlacený, hustě posetý květ růže a jetelový lístek, který odkazuje k Nejsvětější Trojici. Při vnějším obvodu zlaceného rámu jsou rozesety konvalinky.³³⁶ Přídeští je vylepeno papírem. Šití na 3 vazy. Uvolněný knižní blok mezi ff. 60v–61r. Hřbet má kapitálek a zlacený vzor akantu se dvěma svatými kříži s textem *Hodiny Matky svaté Marie*. Hedvábná novověká záložka žluté barvy je přichycena mezi ff. 40v–41r. Ořízka bez zdobení.

³³⁶ V křesťanství je konvalinka jedním z atributů Panny Marie. Symbolizuje její pokoru a prolité slzy za ukřižovaného syna. Ve vztahu ke Kristu symbolizuje spásu věřícího i spásu světa. Legenda vypráví, jak po zvěstování o narození Ježíška v Betlémě se pastýři vydali na cestu se svými stády. Beránci a ovečky po cestě poztrácely své zvonečky zavěšené na krku a z nich vyrostla kvítka podobná oněm zvonečkům. Z beránčích zvonečků vyrostl náprstník a koniklec, ze zvonečků oveček konvalinky. Další legenda připisuje konvalinky k slzám Evy, když byla s Adamem vyhnána z Ráje po spáchání prvotního hříchu.

https://www.bobek.cz/static/kvetiny/kvetiny_v_pohadkach_mytech_legendach.html#konvalinka-convallaria [online]. [cit. 2022-02-23].

Předsádky papírové. Zadní předsádka s červeným vlastnickým razítkem muzea obsahuje filigrán.

- Výzdoba: rubrikace, iniciály, celostránkové iluminace temperou a zlacením.
- Písmo: kaligrafická gotická minuskula (textura, gothica textualis formata).
- Textové zrcadlo: 70x50 mm, linkování inkoustem o 12 řádcích v 1 sloupci, okraje vpravo jsou 150 mm, dolní 250 mm. Viditelné vpichy po linkování.
- Digitalizát:

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NMP__V_H_36_____211IH74-cs#search [online]. [cit. 2022-01-30].

- Filigrán papíru, vložený při pozdější převazbě, se nachází ve vnějším horním rohu. Vsazení se jeví mezi osnovu nebo na ní, avšak kvůli zásahu ořízky je filigrán patrný pouze v malém a hůře identifikovatelném zlomku o přibližné velikosti 450x500 mm. Tvar připomíná část pavích per, peroutek obráceného orla či orlice, event. lva nebo gryfa, popř. paprsky lemující kartuši erbu. (Obr.18)

- **Provenience:**

Do Knihovny Národního muzea se rukopis dostal darem roku 1872 dne 16. února od technika V. Kasíka. Na předním přidešti (Iv) se nachází exlibris *Museum Regni Bohemiae* se signaturou psanou inkoustem V.H.36. Pod ní je červenou a grafitovou tužkou vepsaná starší pomocná signatura 15. Kulaté červené razítko muzea se opakuje na předním i zadním přidešti a předsádkách. Rukopis byl vyhotoven pro společensky vysoce postavenou ženu, nejspíše z rodinného okruhu krále Václava IV. (1361–1419), neboť tomu odpovídá zdobnost rukopisu i kvalita iluminací, včetně vyobrazení fol. 77r představující urozenou ženu v královském hermelínovém plášti na modlitbách. Proto rukopis nese ve svém dalším názvu přívlastek *Hodinky české královny*. Její identita nebyla dosud s přesností určena. Konkrétněji se uvažuje o třech královských ženách, i když přesná identifikace donátorky není dodnes známa.

Josef Krása se domnívá, že by se mohlo jednat o Václavovu druhou manželku královnou Žofii Bavorskou (1376–1428). Připouští však i další možnost, císařovnu vdovu po Karlu IV. (1316–1378) Alžbětu Pomořanskou (1346/7–1393), která byla Václavovi macechou a zároveň matkou sourozenců Zikmunda (1368–1437) a Anny (1366–1394) Lucemburských.

Barbara Brauer se přiklání k verzi Anny Lucemburské, sestry krále Václava IV., která z politických a dynastických záměrů otce Karla IV. byla provdána za anglického krále Richarda II. Plantageneta (1367–1400), a tak se stala královnou. Plánovanou svatbu po otcově smrti v roce 1382 naplnil až bratr Václav. Na britských ostrovech princeznu nazývali Annou Českou. Barbara Brauer svůj názor postavila na základě možného výkladu figurální iniciály **H(-ospodine)** u fol. 61v. Ta zobrazuje ženskou postavu světice v modrém rouchu, se zahalenými vlasy, svatozáří a knihou v okamžiku vstupu do chrámu s ústupkovým portálem, na jehož patě, pravděpodobně dodatečně, jsou zlatá písmena AB. Poukazuje se tím na možnost významu písmen pro jméno *Anna Bohemica*.³³⁷

Hana Jana Hlaváčková se domnívá, že by obrazový výjev v iniciále fol. 61v mohl být prezentován jako žena donátorka, patronka nebo stylizace dané osoby do světice, kterou by snad mohla být Anna nebo Alžběta. Blíže však neurčuje, zda úvaha se vine směrem k svaté Alžbětě (matce Jana Křtitele) nebo sv. Anně (matce Panny Marie) nebo zda pomýšlí na případnou donátorku rukopisu, císařovnu Alžbětu nebo případně princeznu Annu, členky okruhu královské rodiny Václava IV.

Milada Studničková připomíná dochovaný pozůstalostní soupis královny Žofie Bavorské, kde je uvedeno vlastnictví nejméně dvou modlitebních knih, z nichž jedním je žaltář s českojazyčným textem vázaný v usni odstínu červené barvy. Druhý rukopis se identifikuje jako českolatinské mariánské hodinky vázané ve stříbrnozlatenných deskách. M. Studničková upozorňuje na skutečnost, že rukopis hodinek KNM, V H 36 rozhodně nelze ztotožnit s popisovanou knihou v pozůstalostním inventáři. Avšak připouští, že s jistotou nelze vyloučit předchozí vlastnictví královnou Žofií. Připomíná nedochování žádné knihy Anny Lucemburské v anglickém prostředí. Jediná doložená

³³⁷ Brauer, B., *The Prague Hours and Bohemian Manuscript 14th Century*. 1989, s. 499–521

kniha, přiřazovaná Anně, spadá do období pobytu v Anglii. Tento bohatě iluminovaný rukopis *Hodinek Anny Lucemburské*³³⁸ však proveniencí pochází z Flander. Opatruje jej Bodleinská knihovna v Oxfordu signatury MS. Lat. Liturg. f.3.³³⁹ (**Příloha č.59–63**)

○ **Figurální iluminace celostránkové:**

fol. 1v – Zvěstování Panny Marie	(Obr.21–22)
fol. 41v – Adorace Krista	(Obr.30–31)
fol. 49r – Klanění tří králů	(Obr.36)
fol. 55v – Zmrtvýchvstání Krista	(Obr.40)
fol. 61r – Nanebevstoupení Krista	(Obr.42–43)
fol. 66v – Soslání Ducha Svatého	(Obr.46)
fol. 76v – Smrt Panny Marie	(Obr.48–49)

³³⁸ Přímá nebo písemně doložená souvislost s královnou Annou však není prokázána. Je odvozována z vyobrazených anglických (fol. 5v) a českých (fol. 15r) heraldických motivů v iniciálách. Historička Linda Eileen Dennison (1953–2021) ve své disertační práci z roku 1988 usuzuje na pravděpodobnost, že tento vlámský rukopis byl vyroben již kolem roku 1345. Hrabě Ludvík II. Flanderský (1330–1384) jej snad mohl darovat Anně při jejím pobytu v Bruselu. L. E. Dennison se domnívá, že kolem roku 1380 hrabě nechal rukopis upravit dodatečnými heraldickými motivy v iniciálách a také celostránkovými iluminacemi s vyobrazením svatby Anny Lucemburské na fol. 65v i její adoraci k Madoně s dítětem na fol. 118r. Viz digitalizát:

<https://digital.bodleian.ox.ac.uk/objects/5ca7ccd2-c893-499c-85b8-90061b25dc0b/> [online].[cit. 2022-03-15].

³³⁹ STUDNIČKOVÁ, M. a kol. Nebeský žebřík. 2019, s. 33–34.

○ **Figurální iniciály:**

- fol. 2r – **H**(-ospodyne) rty moge (Obr.21–23)
fol. 42r – **H**(-ospodyne) k memu poczatku przihleday (Obr.32)
fol. 49v – **H**(-ospodyne) k memu poczatku przihleday (Obr.37–38)
fol. 56r – **H**(-ospodyne) k memu poczatku przihleday (Obr.41)
fol. 61v – **H**(-ospodyne) k memu poczatku przihleday (Obr.44–45)
fol. 67r – **H**(-ospodyne) k memu poczatku przihleday (Obr.47)
fol. 77r – **O**(-brat) ny hospodyne spasytely (Obr.50)

○ **Ornamentální iniciály:**

- fol. 42v – **K**(-raly) Kriste mylostywy (Obr.33)
fol. 43v – **B**(-oze) w tve ginye uzdraw
fol. 44v – **P**(-ozehnal) gsy lozie (Obr.34)
fol. 46v – **C**(-hwalte) Hospodyna (Obr.35)
fol. 50v – **K** hospodynu když se smutnyech (Obr.39)

○ **Zlacené iniciály:**

ff. 4v, 7r, 11r, 12v, 14v, 17v, 19v, 22v, 29v, 30v, 32v, 34r, 35v, 36v, 39r, 40v, 50r, 52v, 57r, 58v, 60v, 62r, 63v, 65r, 65v, 68v, 70v, 71v, 73v, 78v, 80v, 81v, 83v

○ **Iniciály zdobené fleuronée:**

ff. 2v, 4v, 5v, 7r, 9v, 11r, 12v, 14v, 17r, 17v, 19r, 22v, 25v, 29v, 30v, 32v, 33v, 34r, 34v, 35v, 36r, 36v, 37v, 38r, 39r, 39v, 40v, 48r, 50r, 51v, 52v, 54r, 54v, 56v, 57r, 57v, 58v, 59v, 60v, 62r, 62v, 63v, 64v, 65r, 65v, 66r, 67v, 68v, 69v, 70v, 71v, 72v, 73v, 74v, 77v, 78v, 79v, 80v, 81v, 82v, 82v, 83v

○ **Iniciály 3řádkové:**

ff. 17r, 19r, 50v

○ **Iniciály 4řádkové:**

ff. 42v, 43v, 44v, 46v

○ **Iniciály 8řádkové:**

fol. 2r, 42r, 49v, 56r, 67r, 77r

○ **Iniciála 9řádková:**

ff. 61v

○ **Ornamentální bordury:**

ff. 1v, 2r, 41v, 42r, 42v, 43v, 44v, 46v, 49r, 49v, 50v, 55v, 56r, 61r, 61v, 66v, 67r, 76v, 77r

○ **Popis:**

Rukopisu je přiřazováno vícero pojmenování. Vedle názvu *Mariánské hodinky české královny* je přídatným názvem *Hodiny svaté Máří*. Latinská verze zní *Cursus sanctae Mariae*. Pořadí pergamenových složek rukopisu nese značení kustodami. Nacházejí se pod textovým zrcadlem uprostřed při dolní ořízce knihy. Jsou to římské číslice v celkovém počtu osmi, kdy druhá se nachází na fol. 20v, třetí u fol. 30v, čtvrtá fol. 40v, pátá fol. 50v, šestá fol. 60v, sedmá je na fol. 70v, osmá na fol. 80v. **(Obr.29)**

Text se nachází v rozmezí ff. 2r–41r, 42r–48v, 49v–55r, 56r–60v, 61v–66r, 67r–76r. Od ff. 16v–33r je zřetelná vybledlost a sprašnost pigmentu. Největší otěr se nachází v rozmezí ff. 20v–22v i 29v–32r, což vypovídá o velmi častém užívání těchto textů rukopisu. Znečištění a poškození vlhkostí je patrné u ff. 31r–35r. Na předním i zadním příděštích jsou setřelé a špatně čitelné mariánské modlitby psané latinsky novověkou kurzívou. Kvůli opadanému inkoustu je zhoršená čitelnost textu na ff. 16v, 18r–19v, 20v–23r, 26r, 26v, 28v, 29v–32r. Vybledlé písmo u fol. 21v má obtažení černým inkoustem,

avšak již odlišnou písařskou rukou. Lze rozpoznat střídání dvou písařských rukou, např. na fol. 60v, ff. 33r–37r nebo ff. 81v–83v s patrnými rozdíly ve velikosti, přítlaku, sklonu a váhy písma.

Rukopis obsahuje celkem 7 celostránkových iluminací, 1 devítiřádkovou iniciálu, 6 osmiřádkových, 4 čtyřřádkové, 3 třířádkové iniciály a 37 zlacených jednořádkových iniciálek. Iluminace jsou provedeny temperovými barvami se zlacením. Ze spektra převažuje růžová, zelená, modrá a žlutá jasného odstínu. Ornamentika nese rostlinný motiv ve tvaru akantového listu. Jeho trsy vyráží z nároží, avšak v horní části folia jsou poškozeny ořízkou. Akantové výhonky se vlní do kytky nebo bordur, floratura částečně rámuje textové zrcadlo. Kaligrafické iniciály typu cadelle s akantem v dříku, na zlaceném poli mají ve výplni arabesku (fol. 43v), florální motiv (ff. 44v a 46v), plastický ornament (fol. 42v) nebo pilovitý tvar při vnějším okraji iniciály, tzv. lancetu (viz ff. 42v a 50v). **(Obr.33)** Iluminace jsou figurální, zobrazování zvířat na vybraných místech. Z nich se nejčastěji objevuje lev, pštros a pes jako symboly královské síly, čistoty i oddanosti Panny Marie. Modelace oděvu s množstvím záhybů je provedena odstínováním barvy. Zoomorfní motiv se objevuje na ff. 1v a 46v u iniciály **C** (*-hwalte hospodyna*), kde je vyobrazen drak. **(Obr.21,23,35)** Další má iniciála **H** (*-ospodyne*) ff. 2r a 56r. **(Obr.21,23,41)** V textu se dále nacházejí zlacené kapitálky s dodržovaným pravidlem vždy modré barvy fleuronée, např. fol. 11r. **(Obr.25)** Iniciály typu lombardy se střídají v modré a rumělkové barvě zdobené modrými a fialovými fleuronée. Vyšší výskyt zlacení referuje o vyšší uměleckořemeslné úrovni rukopisu. Červená barva rubrik zvýrazňuje kapitoly, žalmy, antifony nebo samotný význam posvátného slova *Amen*.

Mariánské officium uvádí celostránková iluminace zabírající aperturu s námětem *Zvěstování Panny Marie* na fol. 1v a *Panna Marie v naději* v iniciále **H** (*-ospodyne*) na fol. 2r **(Obr.21–23)**, která je přes polovinu folia na 8 řádcích. Incipit uvádí slova: „*Tuto se počínají hodiny, jež se nazývají kult Matky. Hospodine rty moje otevři.*”³⁴⁰ Zde začínají matutina. Na fol. 41r končí laudy. Dále pokračují první celostránkovou iluminací *Adorace Páně* a *Zvěstování pastýřům* v iniciále **H** (*-ospodyne*) na ff. 41r–42r s incipitem „*Potom počíná se prvá hodina hodiny svaté Marie. Amen. Hospodine*

³⁴⁰ *Tuto sye poczynagy hodyny gesto slowe kult matky. Hospodyne rty moge otewrzy.*

*k mému počátku přihlédni.*³⁴¹ (**Obr.30**) Tercie začínají na ff. 48v–49v iluminací *Klanění tří králů* a *Sen tří králů* v iniciále **H**(–ospodyne). Incipit je ve znění: „*Tuto se počíná třetí hodina svaté Marie. Hospodine k mému počátku přihlédni. Bože ku mé pomoci pospěš.*“³⁴² (**Obr.36**) Následující sexty iluminací *Zmrtvýchvstání Krista* a *Tři Marie u hrobu* v akantové iniciále **H**(–ospodyne) na ff. 55r–56r. (**Obr.40–41**) Opakuje se stejný incipit,³⁴³ a taktéž na ff. 61v–62r. Zde začínají nony iluminací *Nanebevstoupení Krista* a též *Svěťice před chrámem* v iniciále **H**(–ospodyne). (**Obr.42–45**) Nešpory začínají stejným incipitem a celostránkovou iluminací *Seslání Ducha svatého* i námětem *Kázání svatého Petra* v ornamentální iniciále **H**(–ospodyne) na ff. 66v–67r. (**Obr.46–47**) Kompletorium uzavírá námět *Smrt Panny Marie* a *Královna na modlitbách* v iniciále **O**(–brat) ff. 76v–77r. Incipit zní: „*Obrat' nás Hospodine, spasiteli náš.*“³⁴⁴ (**Obr.48–50**) Text rukopisu končí explicitem fol. 84r: „*Amen takto Bůh dal. Zde se končí hodiny.*“³⁴⁵

Knižní malba má velmi dobrou kvalitu, převažují jemné odstíny barev obrazů v pravoúhlých rámech. J. Krása upozorňuje na rozdíly v kvalitě provedení iluminací, z čehož se domnívá, že dle dobových zvyklostí byly některé části iluminací svěřeny pomocníkům. Společně s M. Studničkovou ve studii také uvádí, že svým provedením se přibližují dílně Mistra *Samsonovy historie z Bible Václava IV.* (**Příloha č.64–66**) avšak autor není totožný s žádným iluminátorem z Václavovy dvorské dílny. To však vyvrací Karel Stejskal a Olga Pujmanová. Ti se podle výzdoby iniciál, zjevu, postoje figur i výrazu tváří domnívají, že by Mistr mohl být totožný s iluminátorem rukopisu *Misál Václava z Radče*³⁴⁶ (**Příloha č.68–69**) na základě iluminace *Zmrtvýchvstání* na fol. 85v nebo *Adorace Páně* na fol. 11r či *Klanění tří králů* u fol. 17r. Dále O. Pujmanová, z podnětu K. Stejskala, popisuje zjevnou podobnost iluminací na ff. 55v, 56r, 61r, 66v

³⁴¹ *Potom poczyna ssye prwa hodyna hodyn Swate marie. Amen.*

³⁴² *Tuto se poszyna trzetie hodyna swate marzie. Hospodyne k memu poczatku przyhlediy, Boze k mey pomoczy pospyey.*

³⁴³ *Potom sye poczyna sesta hodyna. Hospodyne k memu poczatku przyhlediy, Boze k mey pomoczy pospyey.*

³⁴⁴ *Obrat ny hospodyne spasytely nas.*

³⁴⁵ *Amen tak buoh day tuto skonawagy sye hodyny.*

³⁴⁶ Rukopis *Misál Václava z Radče* z let 1379–1417 (Praha, Knihovna pražské metropolitní kapituly, KPMK, sign. P 5). (**Příloha č.68–69**).

s deskovým obrazem *Mistra Vyšebrodského oltáře*³⁴⁷ z roku 1350 ve správě Národní galerie v Praze a také podobnost se soudobým deskovým obrazem *Ukřižování z Emmauz* pocházejícím z období kolem roku 1365.³⁴⁸ Spočívá v rozložení figurální scény, držení těla, zobrazených tváří a užitého spektra barev. Plastický dojem Panny Marie, esovitá figura, její alabastrový inkarnát s mírným rumělcem, zasněný výraz i mladičkový zjev jsou obecné znaky krásného slohu. Díky nim Pavel Brodský vyhodnocuje datování iluminace na jeho počáteční období v českých zemích.³⁴⁹

³⁴⁷ Deskové obrazy *Mistra Vyšebrodského oltáře* jsou národní kulturní památkou pod inv.č. 6786-6794. Viz digitalizát: <https://pamatkovykatalog.cz/oltar-vysebrodsky-2006497> [online]. [cit. 2022-06-26].

https://iispp.npu.cz/mis_public/searchDocument.htm?search=id%3A%281255084+OR+1255085+OR+1255086+OR+1255087+OR+1255088+OR+1255089+OR+1255090+OR+1255091+OR+1255092%29 [online]. [cit. 2023-01-17].

³⁴⁸ Deskový obraz od neznámého autora *Emmauzské ukřižování*, inv.č. 1252, spravuje Národní galerie v Praze. Viz https://sbirky.ngprague.cz/dielo/CZE:NG.O_1252 [online]. [cit. 2022-06-26].

³⁴⁹ PUJMANOVÁ, Olga, Nová gotická deska českého původu. Umění: časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky, č. 31. 1983, s. 131–146.

<https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:872722f2-c659-4ebe-bb14-04a33e345e9e?page=uuid:bfdbc85a-49b3-4b23-9beb-76c11ffdb7e9> [online]. [cit. 2022-06-26].

○ **Literatura:**

- Bartoš, F. M., Soupis rukopisů Národního musea. 1926, č. 1770, s. 323
- Brauer, B., The Prague Hours and Bohemian Manuscript 14th Century. 1989, s. 499–521
- Brodský, P., Iluminované rukopisy českého původu. 2004, s. 86
- Brodský, P., Katalog iluminovaných rukopisů KNM, sv. XXV. 2000, č. 58, s. 69
- Brodský, P., Krása českých iluminovaných rukopisů. 2012, obr. č. 62, 142, 174, s. 79, s. 113, s. 128, s. 294, s. 298–299
- Brodský, P., Národní muzeum-sbírka rukopisů. 1995, s. 551
- Dragoun, M., a spol, Knižní kultura českého středověku. 2020, s. 284
- Drobná, Z., Nejkrásnější iluminované rukopisy KNM. 1966, s. 234
- Fajt J. a spol., Karel IV., císař z Boží milosti. 2006, s. 499
- Frinta, M. S., A Unique Feature in Bohemian and Central European Illumination. 2009, s. 31
- Hlaváčková, H., Die Buchmalerei des Schönen Stils. Prag um 1400. 1990, č. 51, s. 119–120
- Krása, J., Die Buchmalerei, Parler und der schöne Stil 1350–1400. 1978, s. 746
- Krása, J., Knižní malba. 1970, č. 370, s. 284
- Krása, J., K výtvarnému doprovodu Vlastního životopisu Karla IV. 1978, s. 204–205
- Krása, J., Rukopisy Václava IV. 1974, obr. 122, pozn. 134, s. 157, s. 174, s. 244,
- Krása, J., Výstava rukopisů KNM. 1966, s. 603–607
- Kutal, A., České gotické umění. 1972, s. 128
- Matějček, A., Malířství. 1931, s. 338
- Patera, A., Hodiny sv. Maříe ze XIV. století. 1901, s. 87–103, s. 351–363
- Pavlasová, K., Ikonografie iluminovaných misálů. 1993, s. 94
- Pešina, J., Nový pokus o revizi dějin českého malířství 15. století. 1960, s. 109–134
- Pujmanová, O., Gotický pseudotriptych ze státního zámku Žleby. 1990, s. 109
- Pujmanová, O., Nová gotická deska českého původu. 1983, s. 131

- Schmidt, G., Malerei bis 1450. 1969, pozn. 367, s. 437
- Schmidt, G., Die Wenzelsbibel. 1998, pozn. 378, s. 192
- Stejskal, K., Iluminátor ceroniánského rukopisu Pulkavy. 1988, s. 357
- Stejskal, K., Voit, P. Rukopisy doby husitské. 1991, č. 5, s. 40
- Stejskal, K., K problematice českého knižního malířství. 1974, s. 556–557
- Stejskal, K., Nové poznatky o iluminovaných rukopisech. 1995, s. 420
- Stejskal, K., O některých výsledcích uměleckohistorického zkoumání. 1990, s. 66
- Stange, A., Deutsche Malerei der Gotik. 1936, s. 53
- Stange, A., Deutsche Malerei der Gotik. 1958, s. 128
- Studničková M. a spol, Nebeský žebřík. 2019, s. 31–34, s. 77–80

5.1 Ikonografický popis

fol. 1v – *Zvěstování Panny Marie (Obr.21–22)* (Lk 1,26–38)³⁵⁰ Archanděl Gabriel v iluminaci působí živě, plasticky a s lehkostí, dle znázorněných peroutek na křídlech. Přichází k Hospodinem vyvolené Panně Marii stojící v modrém rouchu pod zeleným baldachýnem v nachýleném postoji a zvěstuje jí Boží záměr o narození Syna Spasitele. Výraz, rysy tváře a inkarnát je přirozeně živý, pohled výrazný a hluboký s naznačeným lehkým úsměvem. V levém horním rohu se nachází vyobrazený Hospodin, nikoliv ještě jako paprsek, ale již s lidskou tváří. Podoba má patřičný plnovous Vševědoucího moudrého starce. V odstínu nebesky modré barvy dolů shlíží z červenozlatého oblaku na Pannu Marii, ke které míří velmi lehce naznačená, průhledná holubice Ducha svatého. Ta přijímá andělova slova v jasném gestu a postoji těla, se zkříženými pažemi na hrudi vyjadřujícími pokoru a přijetí. Scéna je vložena na zlatené pozadí s routovým vzorem s růžemi. Ve vnitřním zeleném rámu zdobeného perlovcem z nároží vyráží modrorůžové akantové listy tvořící kytku se zlatou šiškou. Symbolizuje zrození lidské bytosti do Božství, duchovní propojení, a tím se odkazuje přímo na Krista. Hlavní rám obrazu má zlaté patrné i přes otěr. Z něj vystupuje zvířectvo. Ve spodní linii dva proti sobě ležící lvi znamenají starozákonní odkaz ke králi Šalamounovi a jeho trůnu Moudrosti. Ten je duchovní paralelou a předchůdcem samotného Krista v moudrosti konání skutků, vlády a výkonné soudní moci nad lidmi. Zcela vpravo dole se nachází pes značící oddanost. Po stranách se nachází pozemské ptactvo. Volavka symbolizuje Kristovo utrpení a prolité slzy. Páv vznešenost Matky Boží, příslib zmrtvýchvstání a nesmrtelnost Syna. V levém dolním rohu rámoví se nachází hůře identifikovatelný pták. Vzhledem k ikonografickému významu je pravděpodobné, že by se mohlo jednat o vyobrazení pštrosa. Legenda o pštrosovi vystavujícího svá vejce přímému slunci bez další, větší péče je totiž připodobněním obrácení se ke Kristu, jakožto Světlu božímu. Tím se tak propojuje souvislost mezi Betlémskou hvězdou a Ježíškovým narozením. Pštrosí vejce dále symbolizuje početí Krista z Ducha svatého v lůně Panny Marie a je též symbolem Kristova vzkříšeného znovuzrození.³⁵¹

³⁵⁰ NOVÝ ZÁKON. 2016, s. 1–191, 309–329.

³⁵¹ ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 131–132.

fol. 2r – *Panna Marie v naději* (Obr.21,23) (Lk 1,42) (Mt 1,23) Modrá iniciála **H**(-ospodyne) je vsazená do jednoduchého červeného rámu na zlaceném pozadí. Vyobrazením navazuje na předchozí celostránkovou iluminaci fol. 1v. Panna Marie symbolizuje Nevěstu Slova božího a Církve svaté. Její rysy jsou velmi mladistvé a inkarnát přirozené růžové barvy, avšak s menším dojmem oproti předcházející iluminaci. Na figuře, modlící se pod baldachýnem, je viditelné těhotenství. Zaoblení křivek v partii břicha připomíná motiv *Panny Marie v naději*, tzv. *Maria gravidita*.³⁵² V českém knižním malířství tento námět nebývá tak častý. Výjev i modrá iniciála **H** jsou položeny na zlacené pozadí s routovitým vzorem, s každou jednotlivou perlou uprostřed. V rozích rámu vybíhají akantové listy s výhonky v zelené, modré, růžové a zlaté barvě tvořícími borduru. V dřívku stojí anděl v žehnajícím gestu a hledí na Pannu Marii. V oblouku písmene je patrný drak, který může být předobrazem starozákonního hada z Ráje a tím tak duchovním symbolem námětu Neposkvrněného početí Panny Marie a jejího vykoupení prvotního hříchu.

fol. 41v – *Adorace Páně* (Obr.30–31) (Lk 2,1–16) (Mt 1,18–25) Námět je položen na zlaté pozadí, se šachovnicovým vzorem, okvětím růží a v šedomodrém rámu zdobeném perlou. Obklopuje jej silnější zlacený rám. Vnitřní výplň nese výzdobu otáčivými akantovými listy ve střídavě zelené a růžové barvě. V iluminaci je výrazná, trojitá mandorla Ježíška, kde v prostřední jej obklopují andělé. Poukazuje na jeho božský původ. Nad ním se sklání Panna Marie v modlitbě, šatu obvyklých barev a zlacenou svatozáří. Z pravého horního rohu, modrých nebeských oblak shlíží Bůh Hospodin, který ji rukama v pozici oranta žehná. Dle obvyklých pravidel je přítomen osel a vůl, neboť jsou součástí Vánočního příběhu narození Ježíška. Obě zvířata jsou znamením oddanosti, božího následování, poslušnosti přijetí předurčené cesty, osudu a údělu života. Dle proroka Izaijáše je touto symbolikou ve Starém zákoně řečeno, že: „*Vůl zná svého hospodáře a osel jesle svého pána, mne však Izrael nezná, můj lid je nechápavý.*“³⁵³ (Iz 1,1–3) Vyobrazení jsou v levém horním rohu u žlabu se senem či trávou. Za nimi se nachází stavba s branou odkazující na město Betlém. V dolní

³⁵² Ibidem, s. 220.

³⁵³ Ibidem, s. 165–167.

části obrazu jsou boty a plášť představující obdarování od pastýřů. Okolo se nachází hůře identifikovatelné květiny. Podle užitých barev, vzhledu listů, vazby k mariologii a ikonografickému námětu lze usuzovat, že by se mohlo jednat o bodlák, karafiát, hrách nebo dobromysl.³⁵⁴

fol. 42r – *Zvěstování pastýřům (Obr.30,32)* (Lk 2,8–20) Modrá iniciála **H** (*ospodyne*) je vsazená do červeného rámu na zlaceném pozadí a lemována zdobným perlovcem. V dřívku i rozích vybíhají akantové listy s výhonky zelené, modré, růžové a zlaté barvy. Anděl se zlacenou svatozáří hledí na pastýře se stádem koz a ovcí stojící na vyvýšeném terénu. Vyjevuje se zde děj, jak archanděl Gabriel zvěstuje naslouchajícím pastýřům i veškerému přítomnému lidu událost narození Páně skrze nápisovou pásku s textem: „*An[n]untio vobis gaudiu[m] magnu[m] q[ui]a no[bis]*“ (Zvěstuji vám velkou radost, poněvadž se nám...).

fol. 49r – *Klanění tří králů (Obr.36)* (Mt 2,1–12) Barvy vyjadřují královskou hodnost. Rám iluminace je po vnějším obvodu zlacený, ve vnitřním růžový. Výjev je na pozadí pařížské modře s výrazným a hustým zlacením rostlinné ornamentiky. Panna Marie drží Ježíška na klíně před červenou drapérii se vzorem kříže a zdobně lemovaným okrajem v červenomodrých zlacených barvách. Taková luxusní drapérie je odznakem královského postavení a přeneseně znamená oponu jeruzalémského chrámu, kterou v dospívání tvořila Panna Marie (**Příloha č.117**), avšak roztrhne se ve chvíli Kristova skonu na kříži. (Lk 23,45) (Ma 15,38) (Mt 27,51) Obě hlavní figury mají zlacenou svatozář, zlacené jsou i přinesené dary. Baldachýn nad Madonou ve starozákonním smyslu představuje Nebeskou klenbu s Rajskou zahradou. Odkazuje k vykoupení prvotnímu

³⁵⁴ Mariánská legenda vypráví, jak Panna Marie připravila Ježíškovi lůžko z vonné bylinky dobromyslu. Další legenda vypráví o vraždění nevinátek králem Herodem a útěku Svaté rodiny do Egypta. Popisuje, jak na jedné části cesty se Panna Marie skryla v bodláčí, aby mohla nakojit hladového Ježíška. Pár kapek jejího mléka dopadlo na listy bodláku, čímž tak získal léčivou moc i přízvisko mariánský. V jiné legendě se mluví o karafiátu. Cestou na Golgotu k místu ukřižování na místa, kam dopadla kapka Kristovy krve z jeho ran a slza jeho doprovázející matky, tam vyrostl karafiát. Hrách svými zdvihajícími se úponky a vinutím vzhůru promítá symboliku vznášejících se modliteb k Nebesům.

https://www.bobek.cz/static/kvetiny/kvetiny_v_pohadkach_mytech_legendach.html#astrahv%C4%9Bzdice-aster [online]. [cit. 2022-02-25].

hříchu skrze druhou Evu (Pannu Marii) a druhého Adama (Ježíše Krista). Nad figurami tří králů, mágů neboli mudrců z Východu září hvězda následovaná až do Betléma.³⁵⁵ Znázornění králů přinášejících své dary, zlato, kadidlo a myrhu je provedeno podle zvyku, kdy nejstarší v úctě klečí před Ježíškem. Figura s korunou, modrým pláštěm a držící truhličku je ve tváři nápadně podobná lucemburským rysům známým z jiných iluminací nebo dobových kamenných soch, např. na Staromostecké věži Karlova mostu či v triforiu pražské svatovítské katedrály. Proto se lze domnívat, že v souladu s dobovou umělcovou znalostí podoby panovníka a oblíbeným devočním motivem se může jednat i vzhledem k dataci rukopisu a úpravě vousu o krále Václava IV. vládnoucího v letech 1378–1419.

fol. 49v – *Sen tří králů* (Obr.37–38) (Mt 2,12) Na vyobrazenou scénu obvykle následuje motiv Josefův sen, Útěk do Egypta a Vraždění nevinátek. (Mt 2,13–18) Modrá iniciála **H**(–*ospodyne*) v zeleném rámu s perlovcem vsazená na zlacené šachovnicové pozadí, dřík i oblouk písmene nese zdobení akantem. V rozích vybíhají akantové listy v zelené, modré, růžové a zlaté barvě. Ve snu anděl zvěstuje králům hrozící nebezpečí z rozkazu krále Heroda a nabádá je, aby se k němu již více nevraceli zpět do Jeruzaléma a odešli do své země jinudy, bezpečnější cestou, kterou jim anděl právě ukazuje.

fol. 55v – *Zmrtvýchvstání* (Obr.40) (J 20,1–18) (Lk 24,1–7) (Ma 16,1–8) (Mt 28,1–15) Obraz v modrém rámu s plastickým vzorem je vsazen na zlacené pozadí se šachovnicovým vzorem. Z nároží a delších stran rámu vyráží akantová kytka v obvyklé modré, růžové a zelené barvě. Kristus Vítězný s korouhví, viditelnými zraněními na těle a žehnajícím gestem hledí na pozorovatele v póze připomínající vládce na trůně, po jehož stranách klečí dva adorující andělé. Tumba v detailu je uzavřená a neporušená, jakožto důkaz Kristova Božství a přemožení samotné Smrti. Dva pověření strážní se tak stali svědky zmrtvýchvstání a triumfu nad Smrtí. (Mt 28,4) Jejich úkolem bylo zabránit učedníkům vstupu do hrobky a odnesení Kristova těla, aby tak nemohli šířit nějaké falešné zvěsti

³⁵⁵ Město Betlém (Bethleem) ve svém významu znamená dům chleba. Je archetypem vnitřního života a místem, kam věřící v duchu vnáší to nejlepší ze sebe.

ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 14, 111.

o údajném zázraku. Kristus sedící na sarkofágu je duchovní paralelou k Božímu hrobu v Jeruzalémě, Nebeskému trůnu, eucharistii či oltářní menze, na které se koná oběť v podobě vína a hostie, nikoliv již zabitího zvířete.³⁵⁶ Rysy jeho tváře jsou mladistvé, inkarnát působí přirozeně a projasně s hlubokým pohledem. Iluminace připomíná výše zmiňovaný obraz Mistra Vyšebrodského oltáře v Národní galerii v Praze.³⁵⁷

fol. 56r – *Tři ženy u hrobu (Obr.41)* (J 20,1–18) (Lk 24,1–7) (Ma 16,1–8) (Mt 28,1–10) Modrá iniciála **H**(*–ospodyne*) v růžovém rámu na zlaceném pozadí má v dřívku písmene dva psy, jako symbol oddanosti a oblouku postavu krmící orla. V rozích vybíhají akantové listy s výhonky v zelené, modré, růžové a zlaté barvě. Námět také bývá pojmenováván jako *Tři Marie u hrobu*. Evangelisté shodně uvádějí jména dvou Marií, a to Marie Magdaleny, dále Marie Salome, matky Jakuba Většího a Jana Evangelisty, synů Zebedeových. Třetí jméno kolísá mezi osobami jako je Panna Marie nebo Marie Kleofášova (matka Jakuba Mladšího) či Marie z Betánie (sestra vzkříšeného přítele Lazara).³⁵⁸ V iluminaci tři ženy přicházejí k hrobce Josefa z Arimatie, kde je uloženo Ježíšovo tělo. V rukou přinášejí pixidu, dobovou nádobu s vonnými mastmi obsahující myrhu,³⁵⁹ aby vykonaly balzamování těla a potřebné pohřební rituály. Nacházejí však otevřený a prázdný hrob. Andělé poukazují na Ježíšovo vzkříšení. Někdy u námětu bývá vyobrazen pouze jeden anděl v gestu ukazujícím na odložené pohřební plátno Kristova těla. (**Příloha č.27**) Sestava figur, držení těla i rukou, typ nádoby balzamovací

³⁵⁶ ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 313–316.

³⁵⁷ Deskové obrazy *Mistra Vyšebrodského oltáře* jsou národní kulturní památkou pod inv.č. 6786-6794.

Viz digitalizát: <https://pamatkovykatalog.cz/oltar-vysebrodsky-2006497> [online]. [cit.2022-06-26].

https://iispp.npu.cz/mis_public/searchDocument.htm?search=id%3A%281255084+OR+1255085+OR+1255086+OR+1255087+OR+1255088+OR+1255089+OR+1255090+OR+1255091+OR+1255092%29 [online]. [cit. 2023-01-17].

Soubor 15042: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentPreview.htm?id=1255090 [online]. [cit. 2023-01-17].

³⁵⁸ ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 313–314.

³⁵⁹ Myrha se dlouhodobě užívala v pohřebních rituálech. Byla věnována Ježíškovi při narození jako lék, ale též jako předobraz budoucí smrti. Dodnes je stálou součástí posvátného oleje ke svatému pomazání. Užívá se také v kosmetice a léčebných mastech.

masti v iluminaci je velmi podobné deskovému obrazu Mistra Vyšebrodského oltáře uloženému v pražské Národní galerii, inv.č.6792.³⁶⁰

fol. 61r – *Nanebevstoupení Krista (Obr.42–43)* (Lk 24,51) (Ma 16,19) (Sk 1,9–11)³⁶¹ Obraz je vložen do zeleného rámu zdobeného perlami, z jehož rohů vybíhají bujné kytky akantu v syté zelené, modré, červené, zlaté a šedomodré barvě. Na delší straně v nároží je rozevřený květ se zlaceným listem Pozadí má černou barvu s rozvilinami v tlumené hnědé barvě. Spodní část obrazu tvoří zem s rostlinkami. Scéna zachycuje okamžik, kdy Kristus v oblaku vstupuje na Nebesa na hoře Olivetské, nedaleko Jeruzaléma, v přítomnosti svých učedníků a matky. V popředí stojí adorující Panna Marie, naproti svatý Petr s ostatními apoštoly. Všichni mají zlacené svatozáře, jen za Marií stojí mladý sv. Jan Evangelista má svatozář modré barvy. Odlišnost může odkazovat k Ježíšově matce, kterou v hodině své smrti na kříži svěřil pod ním stojícímu Janovi.³⁶² Zde všichni v modlitbě přihlíží Kristovu vystoupení na Nebesa v červeném oblaku, z něhož jsou patrné pouze bosé nohy. Výraz tváře s přivřenýma očima Panny Marie je velmi něžný, uvolněný, až šťastný a patří k jejím Sedmeru radostem. Oči mají učedníci otevřené a zbožně sledují svého Mistra. Vizualně je zde patrná podobnost s obrazem Mistra Vyšebrodského oltáře inv.č.6786.³⁶³ V ikonografických popiscích

³⁶⁰ Deskové obrazy *Mistra Vyšebrodského oltáře* jsou národní kulturní památkou pod inv.č. 6786-6794. Viz digitalizát: <https://pamatkovykatolog.cz/oltar-vysebrodsky-2006497> [online]. [cit. 2022-06-26].

https://iispp.npu.cz/mis_public/searchDocument.htm?search=id%3A%281255084+OR+1255085+OR+1255086+OR+1255087+OR+1255088+OR+1255089+OR+1255090+OR+1255091+OR+1255092%29 [online]. [cit. 2023-01-17].

Soubor 15042: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentPreview.htm?id=1255090 [online]. [cit. 2023-01-17].

³⁶¹ NOVÝ ZÁKON. 2016, s. 1–191.

³⁶² *Kristus na kříži s posledními slovy svěřil matku pod ochranu oblíbenému učedníku Janovi. Když Ježíš spatřil matku a vedle ní učedníka, kterého miloval, řekl matce: „Ženo, hle, tvůj syn.“ Potom řekl tomu učedníkovi: „Hle, tvá matka.“ V tu hodinu ji onen učedník přijal k sobě. (J 19,26–27)*

Ibidem, s. 118.

³⁶³ Deskové obrazy *Mistra Vyšebrodského oltáře* jsou národní kulturní památkou pod inv.č. 6786-6794. Viz digitalizát: <https://pamatkovykatolog.cz/oltar-vysebrodsky-2006497> [online]. [cit. 2022-06-26].

námětu se někdy chybně uvádí, že Nanebevstoupení proběhlo přímo v Jeruzalémě, což odporuje Novému zákonu. V evangeliu se píše, že se toto událo až za městem, za jeho hradbami směrem k městu Betánii, v údolí Cedronu na hoře Olivetské neboli Olivové, která je nad Getsemanskou zahradou. (Lk 24,50–52) (Ma 16,6–20) (Mt 28,16–20) (Sk 1,9–14) Dnes samozřejmě je tato lokalita součástí připojených čtvrtí současného města Jeruzaléma.

fol. 61v – Světice před chrámem (Obr.44–45) Zelená akantová iniciála **H**(–*ospodyne*) je položena na zlacené pole v rámu červené barvy. Ženská postava se svatozáří, pečlivě upraveným šlojířem, knihou v ruce, oděná v mariánských barvách, avšak netradičně šedém plášti stojí před chrámem s ústupkovým portálem, na jehož úpatí je vyobrazený zlacený monogram **AB**. Figura je zachycena v okamžiku vstupu. Zde se rozvíjí níže rozepisovaná úvaha o alternativní identifikaci světice, zda by se snad mohlo jednat o sv. Annu či Alžbětu, a to právě se vztahem k následujícímu fol. 77r a vůči donátorce rukopisu hodinek.

I) ► Mohu-li zde rozvinout vlastní úvahu, pak po posouzení v širším záběru obecných zobrazování světic bych se u této iluminace přikláněla spíše ke *svaté Anně*, matce Panny Marie. Úvaha zahrnuje porovnávání zavedeného ikonografického zobrazování sv. Agáty, sv. Alžběty (matky Jana Křtitele), sv. Alžběty Durynské, sv. Anastázie, sv. Anežky Římské, také sv. Anežky České, sv. Anny (matky Panny Marie) a sv. Apolonie.³⁶⁴ Mnohé zde vyjmenované světice lze okamžitě vyloučit, neboť jejich atributy jsou nezaměnitelné. Navíc nemají souvislost se zdejším smyslem obsahu textu hodinek, ani výběrem iluminací, mariánským i christologickým cyklem. Z celkového

https://iispp.npu.cz/mis_public/searchDocument.htm?search=id%3A%281255084+OR+1255085+OR+1255086+OR+1255087+OR+1255088+OR+1255089+OR+1255090+OR+1255091+OR+1255092%29 [online]. [cit. 2023-01-17].

Soubor 15036: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentPreview.htm?id=1255084 [online]. [cit. 2023-01-17].

³⁶⁴ REMEŠOVÁ, V. Ikonografie a atributy svatých. 1990, s. 6–11.

výběru, shodně s názorem Hany J. Hlaváčkové, zůstává jen sv. Alžběta a sv. Anna. Obě jsou matkami dvou stěžejních postav Nového zákona.

II) ► Svou pokračující úvahou bych z těchto zbývajících dvou světic vyloučila i svatou Alžbětu, přestože shodně jako sv. Anna, mívá taktéž podobu starší ženy se zavínutou hlavou, v dlouhém, pečlivě zahalujícím, zřaseném a přepásaném šatu. Zobrazování sv. Alžběty jako zcela osamocené figury či jejího atributu, však nebývá obvyklé, na rozdíl od svaté Anny. Tradičně a neodlučitelně bývá sv. Alžběta zobrazována coby matka s Janem Křtitelem u nohou či těhotná v námětu Navštívení Panny Marie (**Příloha č.118**) nebo ve společnosti s Pannou Marií, kdy si u jejích nohou hrají, co by malé děti, Ježíšek i Jan, později zvaný Křtítel. Proto selekcí světic a jejich vypořádání zůstává nejbližší obecnému zobrazování, tématu hodinek, s přihlédnutím k celkovému výběru iluminací právě sv. Anna jako matka Panny Marie. Její nejčastější zobrazování bývá jako Anna Samatřetí (s Pannou Marií a malým Ježíškem) nebo Vyučující (s knihou a Pannou Marií) či v námětu Setkání ve Zlaté bráně (s manželem sv. Jáchymem).

III) ► Navazujícím podkladem této úvahy je právě atribut obecného ikonografického znázorňování sv. Anny Vyučující, kdy v ruce drží knihu k výuce mladičké Panny Marie. Kniha v ruce světice je též paralelním duchovním vzkazem k starozákonní zvěsti o Mesiáši i odkazu v evangeliu, např. „*Hle panna počne a porodí syna a dají mu jméno Immanuel, to je Bůh s námi.*“ (Mt 1,23) Ikonograficky svrchní plášť sv. Anny mívá barvu zelenou, symbol jara a znovuzrození, a tím tak i nesmrtelnosti v příslibu věčného života. Pod ním bývá červený šat, symbol citu lidské lásky i Boží přízně. Panna Marie má modrý plášť a též červené roucho, kdy modrá symbolizuje Královnu Nebes, červená barva lásku a prolitou Kristovu krev.³⁶⁵

V iluminaci u fol. 61v barva oděvu vyobrazené světice, zelená iniciála i scéna připomíná zmiňovaný námět Setkání ve Zlaté bráně. Dle apokryfních textů se sv. Anna setkala s manželem sv. Jáchymem v hradební bráně města Jeruzaléma v okamžiku, kdy se vracel z chrámu po jeho zamítnuté oběti kněžími kvůli své bezdětnosti, neboť

³⁶⁵ HALL, J. Slovník námětů a symbolů. 2008, s. 50, 178, 326.

tento stav byl ve starém Izraeli považován za projev Boží nepřízně vůči Jáchymovi, přestože po mnoho let chrámu štědře věnoval mnoho ze svých obchodních výnosů.³⁶⁶ Sv. Anna šla vstříc, aby radostně sdělila zvěst archanděla Gabriela o jejich vyslyšené modlitbě. Setkali se ve Zlaté bráně, a právě v okamžiku jejich objetí došlo k otěhotnění Anny, tudíž Neposkvrněnému početí (*sine macula, Immaculata*) a budoucímu narození panny nejčistší, Panny Marie (*Virgo Purissima*), která je tímto zrozením vyvolena a předurčena ke Vtělení Páně. Někdy ve vyobrazeních jeruzalémská městská brána bývá zlatě zlacená, jako odkaz k jejímu názvu, a také může být, dle biblických textů uzavřená (*porta clausa*).

Sv. Anna byla oblíbenou světicí a zejména patronkou vdaných žen i babiček. Zobrazování mnohdy bývá podobné jako u Bohorodičky.³⁶⁷ Při prohlídce iluminace je patrná vizuální podobnost s figurálním znázorněním Panny Marie, včetně barev oděvu. Vstup do chrámu tak podsouvá vztah k námětu Setkání ve Zlaté bráně.

IV) ► Právě na otěhotnění sv. Anny z Milosti boží může poukazovat řasení v úrovni břišní partie. Dlouhý cíp pláště je přehozen po antickém způsobu odívání přes pravé předloktí, které je v přirozeném pohybu. Levá paže skrytá pod oděvem nebrání ženskému úchopu větších předmětů, aniž by musela být zcela odhalena. Stylizace oděvu dodává pocit jakési ochrany, soukromí ženskosti a zároveň je tím těhotenství částečně skryto před veřejnými pohledy. Tyto projevy odpovídají své době i snaze uchování onoho soukromí. Také přítomný atribut knihy sv. Anny je shodný s atributem knihy v námětu Zvěstování nebo u fol. 2r Panna Marie v naději, i když na iluminaci fol. 61v je kniha v ruce držena a uzavřená, (Obr.44–45) nikoliv položená, otevřená na prie-die jako na fol. 2r. (Obr.19,21,23) Kniha je však, jak bylo výše řečeno, obvyklým a stěžejním atributem při zobrazování tématu sv. Anny Vyučující.

³⁶⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=crpiUCJ3fWg&t=4164s> [online]. [cit. 2023-01-15].

Prof. Jan Royt: Katedrála sv. Víta II.; Středověké malířství v Evropě I. (in 01:23:03 hod)

³⁶⁷ ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 29–30.

V) ► Na základě všech těchto úvah se přikláním k názoru, že konkrétně v iluminaci na fol. 61v se jedná právě o *sv. Annu*, nikoliv *sv. Alžbětu*. Je možno vložit několik dalších prvků do širšího výkladu této úvahy. Tou je kupř. vizuální podobnost s figurou a barvou oděvu Panny Marie na ff. 1v, 2r, 61r, 66v. Také souvislost figury v iluminaci s vyobrazením u portiku má vůči Panně Marii duchovní výklad jako Matky církve. K tomu lze připomenout pečující a vzdělávací vztah mezi *sv. Annou* a *Pannou Marií*, stejně tak podstatu obsahu i samotný typ knihy hodinek vůči čtoucímu věřícímu nebo jejich užití pro výuku šlechtické mládeže své doby. Širší souvislost shledávám též v dobově oblíbeném vyobrazování *svaté Anny*, jakožto patronky provdaných žen, ochránkyně manželských párů a vdov, přímluvkyně za šťastný sňatek s požehnaným plozením dětí a jako pomocnice při šťastném porodu.³⁶⁸

VI) ► Monogram **AB** u paty onoho portiku chrámu lze obtížně specifikovat. Další úvaha je také pouze hypotetická, neboť již nelze konkrétně a s jistotou doložit úmysl zhotovitele. Může se odvíjet pouze v rovině domněnek a možné alternativy obvyklých zvyklostí mezi příbuznými v průběhu života, i když se zde jedná o královskou rodinu před mnoha staletími. Výsledkem je pouhá spekulace, avšak bez dalších známých písemných pramenů.

Znovu zde připomínám, že B. Brauer se názorově přiklání k *Anně Lucemburské* (1366–1394, korunovace 1382) zvané *Anna Česká* (*Anna Bohemica*). Hana J. Hlaváčková, pravděpodobně také k *Anně Lucemburské*, přesto ale nevylučuje ani možnost *Alžběty Pomořanské* (cca1346–1393, korunovace 1363). M. Studničková naopak preferuje *Žofii Bavorskou* (1376–1428, korunovace 1400) na podkladě jejího pozůstalostního inventáře.

Monogram mohl být vložen do knihy při zhotovení nebo možná až dodatečně. Alternativně se může vztahovat k Alžbětě Pomořanské, která se v čase svého vdovství skrze iluminaci personifikuje ve stejnojmennou světici a symbolicky se tak uchyluje do božího chrámu či skutečného klášterního ústraní. Obě písmena by pak mohla být zkratkou jejího křestního jména **ALŽBĚTA** (Elisabeta, Eliška, Běta).

³⁶⁸ RAVIK, Slavomír. O světcích a patronech. 1. vyd. Praha: Levné knihy KMa, 2006, s. 136.

Možná, vzhledem k dataci rukopisu z poslední třetiny nebo 90. let XIV. století, mohl souviset s císařovnou vdovou *Alžbětou* a později přejít v dědický odkaz její dceři *Anně* s pokynem na vmalování monogramu a odeslání rukopisu do její nové anglické domoviny. Darování knihy hodinek by při takové životní události mělo důvod. Anna odcházející na anglický dvůr do neznámého prostředí, by tak potřebovala duchovní patronku i pro svůj nový statut právě provdané ženy, za šťastné manželství i budoucí mateřství. Také jako přímělkyni zdárného porodu, neboť v tomto směru na ni ležela velká odpovědnost za chlapecké narození a zároveň přítomné zdravotní riziko. Svatba Anny se konala ve čtvrtém roce vdovství její matky císařovny Alžběty a téměř 10 let před jejím skonem.

Další variantou by mohla být přímá objednávka Anny Lucemburské. V době vyhotovení rukopisu již byla anglickou královnou, avšak stále v kontaktu s českými mistry a pravděpodobně tak i s českou dvorskou dílnou. Zcela hypoteticky, vzhledem k její předčasné smrti zhruba rok před odhadovaným hraničním letopočtem dokončení, by tak rukopis nestihl odejít. Kdyby však přesto byl odeslán, pak by se mohl navrátit do země v její dámské družině s některými věcmi jako pozůstalostní dar třeba blízké dvorní dámě či možná pro švagrovou Žofii Bavorskou, lze-li však předpokládat vřelé příbuzenské vztahy.

VII) ► Nutno však vzít znovu v úvahu rozmezí datování vzniku rukopisu, tentokrát z jiného úhlu pohledu. Přiřazuje se do mezidobí let 1390–1395. Tím by se rukopis nejlépe vázal k době pobytu i samotné osobě *Žofie Bavorské*, druhé manželky krále Václava IV., důvěrně nazývané *Offney*. Ještě výrazněji se tak zde jeví souvislost Žofie s následnou iluminací na fol. 77r *Královna na modlitbách (Obr.50)* Zde je vyobrazena žena v hermelínovém plášti odkazujícím ke královské hodnosti, avšak bez korunované insignie. Příchod Žofie do Čech se počíná svatbou roku 1389. Korunovace proběhla až v roce 1400, tedy po dlouhých 11 letech jejího pobytu v Čechách z celkových 22 let manželovy vlády. Také 7 let od smrti tchýně císařovny vdovy Alžběty, 6 let po smrti švagrové Anny Lucemburské a v průběhu odhadovaného rozmezí 10 let vzniku tohoto rukopisu hodinek. Je historicky známo, že Žofie se rychle adaptovala na nové prostředí českého dvora, aktivně se účastnila dění, ovládala češtinu, docházela do Betlémské kaple na kázání, podporovala i obhajovala postoje Mistra Jana Husa, jeho stoupenců

i samotné myšlenky reformace. Právě kvůli jejich obhajobě i podpoře a ještě více po Husově smrti, se dostávala do osobních konfliktů s manželem a svými bratry, bavorskými vévody Arnoštem a Vilémem. Mezi aristokracií, ve své společenské třídě vzbuzovala pohoršení, nevoli u katolických duchovních i šlechty za svou veřejnou aktivní podporu husitských kněží i přijímání podobojí, že posléze byla donucena ustoupit ze svého přesvědčení a upustit od angažovanosti jejich podpory. Při ovdovění se stáhla na svá věnná města, posléze do rodného Bavorska, a ještě později odešla do Uher, kde žila v dlouhodobém finančním nedostatku z nevyplácených vdovských královských nároků. Kvůli tomu byla nucena rozprodávat inventář pro udržení chodu svého dvora. V pozůstalostním inventáři královny Žofie Bavorské, který zpracovávala Božena Kopičková, je seznam všech cenností, předmětů a osobních věcí ke dni úmrtí. Tím je pravděpodobné, že vzhledem k potížím svého vdovského života v emigraci, stálého nedostatku peněz potřebných, právem jí náležejících i jejímu společenskému postavení musela vlastnit mnohem více šperků, mobiliáře a jistě i rukopisů, nežli obsahuje samotný soupis. Ve výčtu věcí je výrazná osobní obliba mariánského kultu, neboť tyto předměty si ponechala až do doby dožití v klášteře klarisek v Přešpurku, dnešní Bratislavě. Příkladem je malá soška Madony z alabastru, ikona Madony připisovaná sv. Lukáši,³⁶⁹ domácí mariánské oltáříky, modlitební růžence z mořského korálu, monstrance s výjevem Zvěstování Panny Marie, modlitební kniha O sedmi radostech Panny Marie a českolatinský rukopis mariánských hodinek.³⁷⁰ V soupisu pozůstalosti je uvedeno celkem třináct knih. Polovina uvádí bližší popis, např. Bible, Desatero božích přikázání, Matoušovo evangelium a Život Alexandrův. Početně převažují české knihy oproti německým, což právě může dosvědčovat, že je zřejmé

³⁶⁹ Snad neurčitě by se mohlo jednat o kopii ikony darované Karlem VI. markraběti Joštovi při dostavbě augustiánského kostela svatého Tomáše v Brně, tzv. Brněnské palladium, Perla Moravy, obraz Panny Marie Svatotomské. Viz kapitola 2.3 *Mariánská úcta*.

³⁷⁰ KOPIČKOVÁ, Božena. Česká královna Žofie: ve znamení kalicha a kříže. Praha: Vyšehrad, Velké postavy českých dějin. 2018, s. 14, 30, 208.

ROYT, Jan a Jan GLOC. Praha středověká. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum. 2019, s. 60-61.

byla nucena rozprodávat.³⁷¹ Českojazyčné hodinky se však v pozůstalosti nenachází. Nevylučuje se, že by popisovaný rukopis NK, V H 36 nemohl být vyhotoven právě pro královnu Žofii, zejména v mezidobí jejího příchodu na český dvůr a do doby korunovace, kdy sice již byla manželkou krále, v postavení i titulaci královny, avšak stále ještě nekorunované, tudíž neuvedené ve svůj oficiální statut, který v této době byl velmi důležitým obřadem. Pokračování popisu i úvahy následuje u fol. 77r.

fol. 66v – Soslání Ducha svatého (Obr.46) (Sk 2,17–21) Téma spadá do liturgického slavení pohyblivého svátku Letnic neboli svátku sv. Ducha v rozmezí měsíců května a června připadajících na desátý den po Kristově Nanebevstoupení a padesátý den od svátku Velikonoc, tedy ode dne Poslední večeře.³⁷² Ve výjevu Panna Marie sedí mezi apoštoly, všichni na sebe navzájem hledí a modlí se. Z nebes, modrého oblaku, sestupuje Duch svatý v podobě holubice. Všechny figury mají kolem hlavy svatozář jako symbol i znamení vstoupeného Ducha svatého. Po pravici sedí sv. Jan Evangelista a po její levici sv. Petr. Panna Marie zde představuje Svatou Matku Církev. Právě z ní apoštolové vycházejí a k ní se i modlí. Někdy mohou mít v ruce svítek nebo knihu odkazující tak na Písmo svaté. Tato scéna předchází vyobrazení Smrti Panny Marie. Obraz je vsazen do červeného plastického rámu na zlaceném pozadí s routovým vzorem. Z nároží, podél delší strany rámu, vyráží akantová kytka v obvyklé modré, růžové, zelené a šedé barvě. Podobnost iluminace nápadně připomíná obraz inv.č. 6787 Mistra Vyšebrodského oltáře.³⁷³

³⁷¹ KRMÍČKOVÁ, Helena. *Querite primum regnum Dei: sborník příspěvků k poctě Jany Nechutové*. Brno: Maticе moravská, kapitola: KOPIČKOVÁ, Božena *Pisemnosti z pozůstalostního řízení po úmrtí české královny-vdovy Žofie. Dodatek k výpovědi pozůstalostního inventáře*. 2006, s. 487–488.

³⁷² ROYT, J. *Slovník biblické ikonografie*. 2006, s. 261–262.

³⁷³ Viz digitalizát: <https://pamatkovykatolog.cz/oltar-vysebrodsky-2006497> [online]. [cit.2022-06-26].

https://iispp.npu.cz/mis_public/searchDocument.htm?search=id%3A%281255084+OR+1255085+OR+1255086+OR+1255087+OR+1255088+OR+1255089+OR+1255090+OR+1255091+OR+1255092%29 [online]. [cit. 2023-01-17].

Soubor 15037: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentPreview.htm?id=1255085 [online]. [cit. 2023-01-17].

fol. 67r – *Kázání svatého Petra (Obr.47)* (Sk 4,1) Růžová iniciála **H**(*-ospodyne*) v zeleném rámu je vsazena na zlacené pozadí. Dřík i oblouk písmene v sobě nese akantové listy. V rozích vybíhají listy tvořící kytku s výhonky v zelené, modré, růžové a zlaté barvě. Výjev připomíná sv. Petra na apoštolské cestě, kdy šířil Kristovu víru, budoval církev a svolával k naslouchání nového učení. Zachycen je v okamžiku, kdy v zeleném oděvu z kazatelny neboli pulpitu šíří evangelium a promlouvá v kázání naslouchajícím věřícím. Právě zelená barva je barvou lidské naděje, obnovy, vzkříšení a zvěstování.

fol. 76v – *Smrt Panny Marie (Obr.48–49)* (Zj 12,1) Na iluminaci je vyobrazeno zesnutí Panny Marie na loži mezi apoštoly. V popředí stojí sv. Petr s knihou Písma, u její hlavy mladý sv. Jan Evangelista. Kristus ve zlatočervené mandorle v noční době, znázorněné modrým pozadím s hvězdami, bere do rukou duši své matky a odnáší ji na Nebesa. Ve Zlaté legendě, také v apokryfních legendách o zesnutí Bohorodičky, je zmiňováno, že se tak stalo kolem třetí hodiny noční. Tato scéna bývá nazývána Panna Marie ležící na lůžku neboli *Dormitio*. Na ni navazuje téma Panny Marie Nanebevzeté (*Assumpta*) (**Příloha č.78**) a Korunování Panny Marie.³⁷⁴ (**Příloha č.38**) Obraz je umístěn v růžovém rámu s plastickým vzorem. Z nároží vyráží skromná akantová kytka pouze v modré a červené barvě. Po stranách rámu se rozvíjí mohutnější akantový trs růžové, modré, zelené a šedé barvy.

fol. 77r – *Královna na modlitbách (Obr.48,50)* Růžová iniciála **O**(*-brat*) se nachází v modrém rámu na zlaceném pozadí. V dříku i oblouku jsou akantové listy. Vybíhají v rozích rámu v zelené, modré, růžové a zlaté barvě. V iniciále je zobrazena ženská figura při soukromé modlitbě, oděná do hermelínem lemovaného pláště v královské modré barvě, čímž se tak odkazuje na urozenou dámu z nejvyšší společnosti. Soukromí modlitby naznačuje místnost s drahocennou zelenou draperií na stěně a vyšívanou širokým krumplováním. Klečící ženská figura je skloněná v modlitbě nad otevřenou knihou Písma položenou na prie-die, potaženém látkou červené barvy a protkávanou

³⁷⁴ Ibidem, s. 267–269.

zlatým rostlinným vzorem. Mladí ženy je patrné z rysů tváře, velkých výrazných očí, přirozeného inkarnátu a zejména symbolu volně splývajících zvlněných kadeří vlasů, kdy takový účes nebyl odepřen ani vdaným urozeným ženám, jak dokazují podoby mladých lucemburských královen v triforiu katedrály sv. Víta, Václava a Vojtěcha. (Příloha č.131–132)

Vlasy upravené do copů splývajících na ramena či stočených kolem uší, stejně tak dlouhé vlasy zcela volně spuštěné, se vedle rozličných dámských pokrývek hlavy doplňovaly módním vyšším čepcem širší obruby ze vzácných, vyšíváných či velmi jemných látek. Vysoké vyztužení mívalo tvar rozličných variací, hladké lemování, zvlněné nebo výrazné špice po stranách. Tyto honosné čepce se nosily samostatně nebo s připevněným závojem, případně zavinutím pod bradou. V některých popisech publikací, dle zlacení u této iluminace na fol. 77r, je pozorovatel sveden pro uváděnou královskou korunu, nikoli čepce.

Při bližším ohledání pod lupou, porovnáváním replik čepců se skutečně jedná spíše o výše zmiňovaný čepce, zde bohatě zdobený, s jemným náznakem krumplování a posázený čtyřmi drahokamy viditelných z pozice pozorovatele, nežli domnělá liliová královská koruna. (Obr.48,50) Proto, a v souladu s názorem Josefa Krásky a Milady Studničkové, je velmi pravděpodobné, že zde může jít o vyobrazení mladé královny *Žofie Bavorské*, v čepci z doby lucemburské a královské důstojnosti, symbolizované hermelínovým pláštěm. Královny však stále ještě nepomazané a nekorunované, čímž by tak mohl být potvrzen vznik rukopisu ještě před rokem 1400.

5.2 Obrazová příloha

Zdroj obr. 18–23,25,27–32,37–39,42–50: foto vlastní, KNM Praha, Oddělení rukopisů a starých tisků

Zdroj obr. 24,26,33–36,40–41: server Manuscriptorium
http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NMP__V_H_36_____2I1IH74-cs [online]. [cit. 2022-03-09].

Obr. 18 Rukopis hodinek KNM, V H 36, vazba a hřbet

Obr. 19 Přideští s ex libris KNM a náhled na ff.1v–2r

Obr. 20 Přední a zadní předsádka s vlastnickým razítkem KNM a novověké přípisky mariánských modliteb v latině na obou přideštích, ff. 11v–1r a ff. 84v–1r

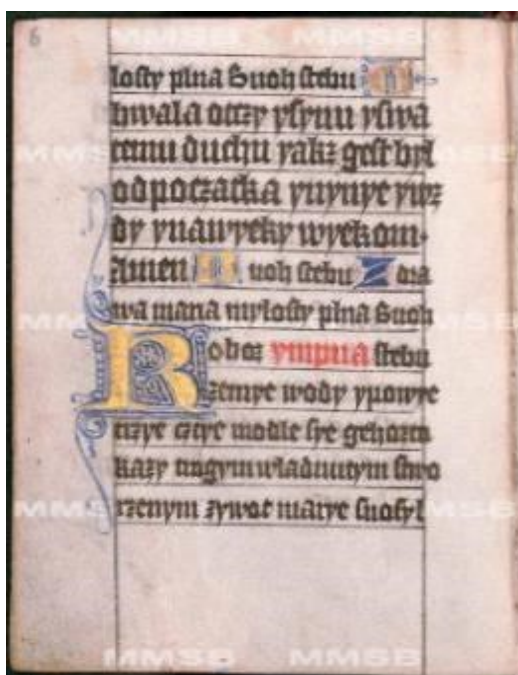
Obr. 21 Scéna Zvěstování a Maria gravidita v iniciále H, ff. 1v–2r

Obr. 22 Scéna Zvěstování, detail, fol. 1v

Obr. 23 Scéna Maria gravidita v iniciále H s andělem a drakem, fol. 2r

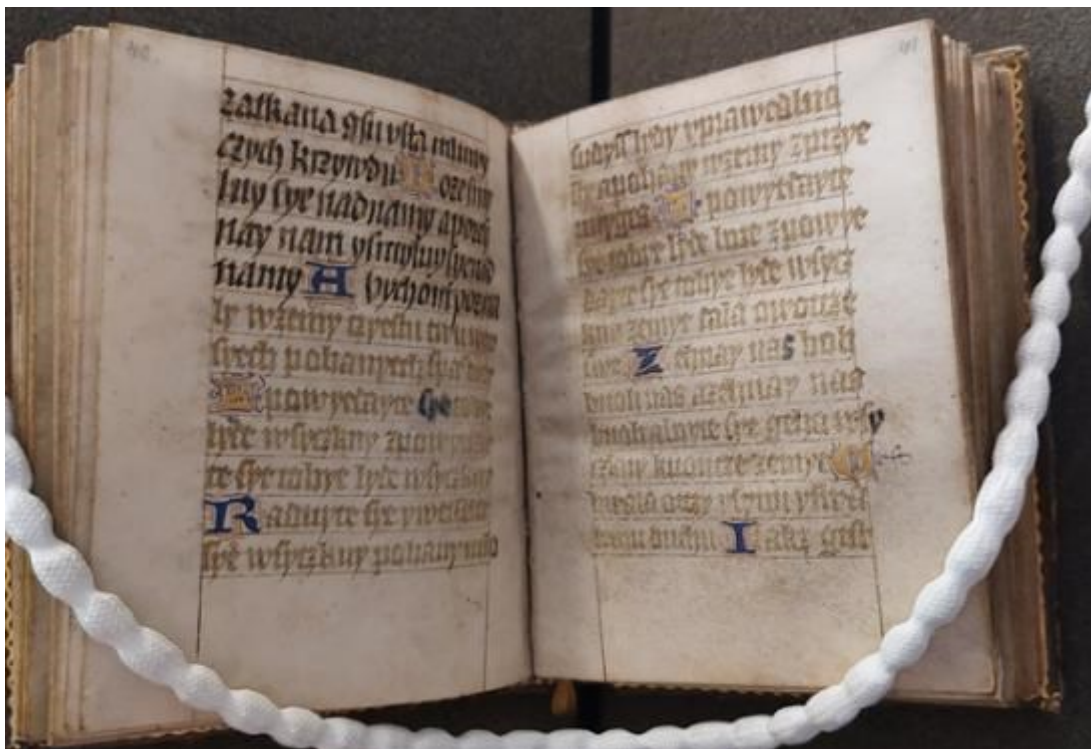
Obr. 24 Inicialy zdošené fleuonné, B a R zladené, fol. 4v

Obr. 25 Zlacené iniciály K, X, O, P zdobené modrým fleuromnée, detail, fol. 11r

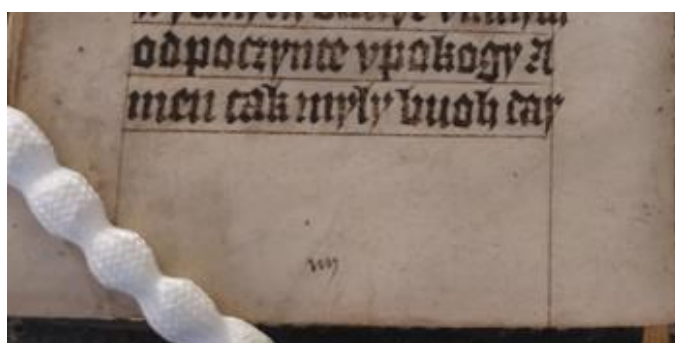
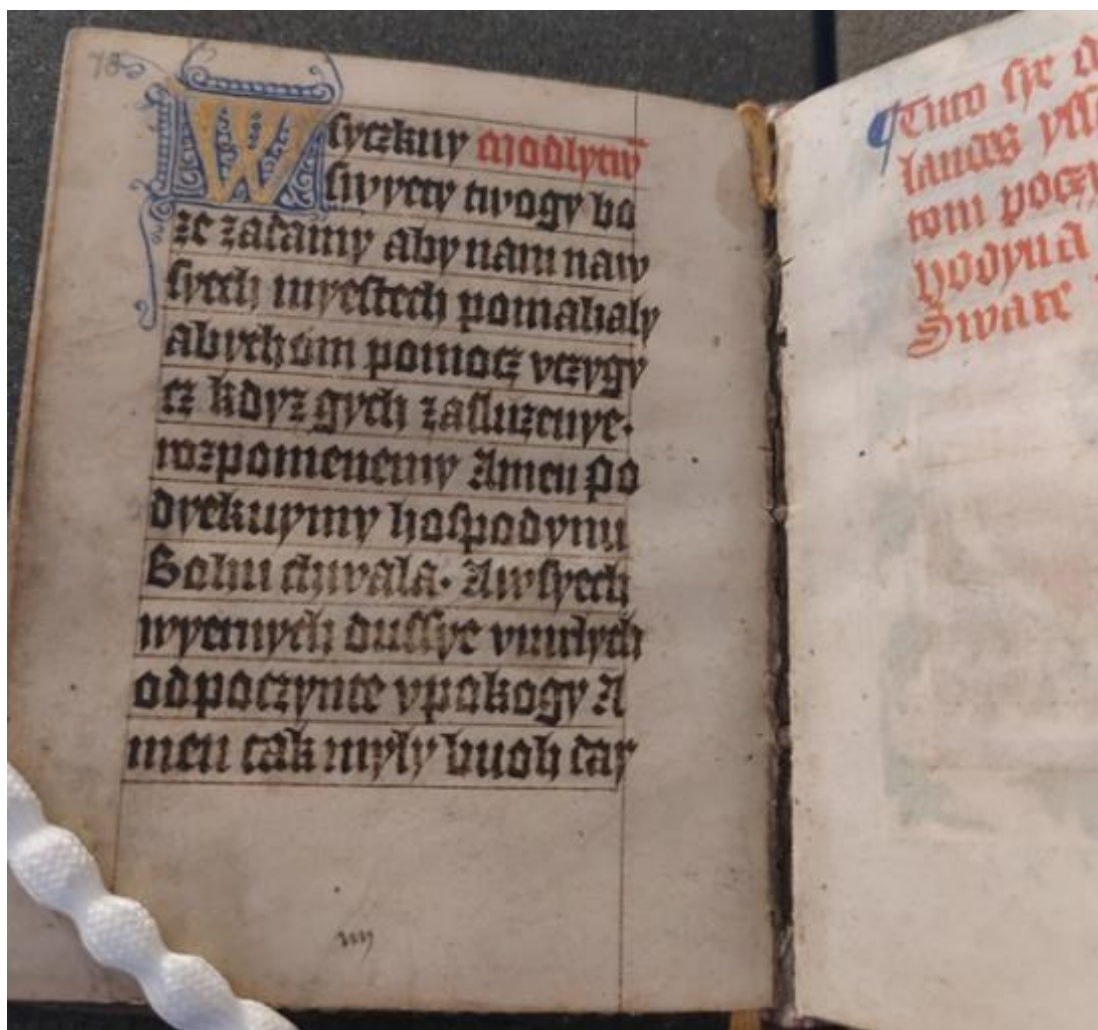
Obr. 26 Iniciály zdobené fleuromnée, horní B zlacená, fol. 17r

Obr. 27 Setřelý text a částečné obtažení inkoustem odlišnou písarskou rukou, ff. 21v–22r

Obr. 28 Iniciála H zdobená fleuromnée, novodobá hedvábná záložka z pozdní převazby, dvě střídavé písarské ruce, ff. 39v–40r

Obr. 29 Zlacená iníciała W zdobená modrým fleuronée, rubrika označujúcí konec úseku hodin laudy a začátek primy, detail iníciały, pod textovým zrcadlem kustoda IIII označující čtvrté pořadí složky pro svázání, ff. 40v–41r

Obr. 30 Scéna Adorace Páně a Zvěstování pastýřům v iniciále H, ff. 41v–42r

Obr. 31 Scéna Adorace Páně, detail, fol. 41v

Obr. 32 Scéna Zvěstování pastýřům v iniciále H s akantem i archandělem Gabrielem v dřívku, detail, fol. 42r

Obr. 33 Ornamentální iniciála R s lancetou ve zlaceném poli, zdobení akantem, iniciálky s fleuronée, zlacené I (ve smyslu J), fol. 42v

Obr. 34 Ornamentální iniciála P ve zladeném poli zdobená akantem, versálky s fleuronée, zladené I a O, fol. 44v

Obr. 35 Ornamentální iniciála C ve zladeném poli zdobená akantem, iniciály s fleuronée, zladené N a S, fol. 46v

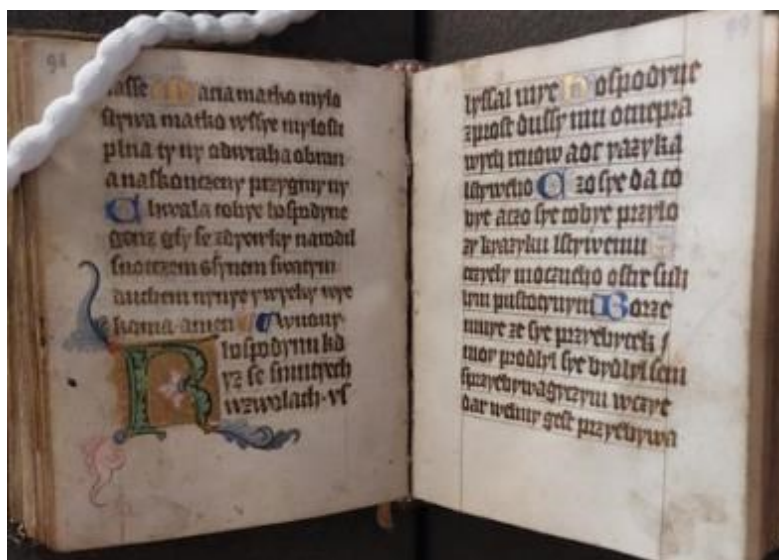
Obr. 36 Scéna Klanění tří králů, detail, fol. 49r

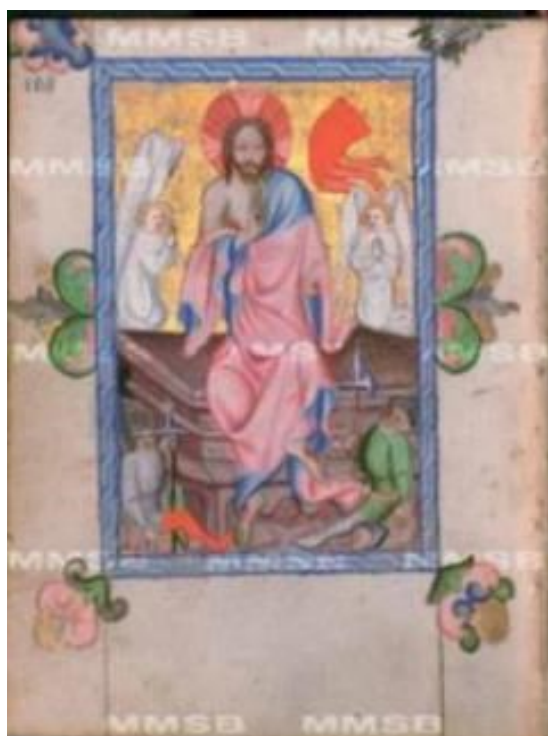
Obr. 37 Scéna Sen tří králů v iniciále H zdobené akantem, zlacené iniciály C a K s fleuronée, ff. 49v–50r

Obr. 38 Scéna Sen tři králů, detail, fol. 49v

Obr. 39 Ornamentální iniciála R s lancetou ve zlaceném poli, zdobení akantem, zlacené versálky M a H s fleuronée, detail, ff. 50v–51r

Obr. 40 Scéna Zmrtvýchvstání, fol. 55v

Obr. 41 Scéna Tři Marie u hrobu, v dřívku iniciály H jsou figury psů a orla, fol. 56r

Obr. 42 Zlacená iniciála P zdobená modrým fleuronée, scéna Nanebevstoupení Krista, ff. 60v–61r

Obr. 43 Scéna Nanebevstoupení Krista, detail, fol. 61r

Obr. 44 Scéna Světice před chrámem, zlacená iniciála K zdobená modrým fleuromnée, ff. 61v–62r

Obr. 45 Scéna Světice před chrámem v iniciále H s akantem, detail, fol. 61v

Obr. 46 Scéna Soslání Ducha svatého, fol. 66v

Obr. 47 Scéna Kázání sv. Petra v iniciále H s akantem, fol. 67r

Obr. 50 Scéna Královna na modlitbách v iniciále O s akantem, detail, fol. 77r

6 Hodiny o přeslavné panně Marii, Praha, NK, XVII H 30

- Další název: *Mariánské hodinky, Hodiny o przeslawne pannye Marigy*³⁷⁵
- Typ: kodex
- Vznik: Čechy
- Datace: XV.¹ století, hraniční rozmezí 1400–1450
- Materiál: pergamen, papír, tempera, zlato. Pergamenové listy v rozsahu ff. 1r–75v a ff. 1r–1v, papír ff. 11r–XXXVv
- Rozměr rukopisu: 165 x 120 mm
- Rozsah: XXXV+75+II ff, 75 ff., novodobá paginace grafitovou tužkou
- Skladba: IV (fol.8) + III (fol.14) + (IV–1, fol.21) + IV (fol.29) + IV (fol.37) + IV (fol.45) + I (fol.47) + IV (fol.55) + IV (fol.63) + II (fol.67) + IV (fol.75).
- Jazyk textu: čeština
- Stav rukopisu: celkově je rukopis ve velmi opotřebovaném stavu, zejména desky, kdy barvená černá useň je po vrstvách excoriována, místy až do spodních vrstev s viditelnou strukturou kůže zvířete. Přídeští vylepeno papírem. V závěru knihy text chybí, z čehož je patrná ztráta neurčitého množství folií. Zadní strana desek má zbytkové ornamentální zdobení slepotiskem a rozsáhlé ztrátové poškození v místě spon s řemínky, kde zůstaly hluboké trhliny zasahující až na dřevěný podklad. Vnitřní desky a ff. XXVIIr–XXXVv vykazují poškození hmyzem, stejně takové je ff. 27–33. Na digitalizátu ff. 38r–38v má trhlínu v pergamenu zasahující do textu, ale nyní již je provedena restaurátorská oprava. Přiložený je protokol o restaurování knihy u příležitosti výstavy v roce 2019, uváděné opravy: čištění, přešití uvolněných složek, navázání vazů a všití uvolněného fol. 38, ambulantní oprava trhliny pergamenu.
- Vazba: hřbet novodobý v odlišné světlé barvě, oblý, bez kapitálku. Ořízka zlacená. Přídeští má vylepené filigránovým papírem. Následují dva linkované, prázdné pergamenové listy, stejně jako na konci knihy. Vazba obsahuje 35 papírových listů s filigránem. Stáří dřevěných desek potažených hnědou usní i samotnou převazbu zařazuje Milada Studničková do rozmezí let 1480–1510. Zdobené jsou zlacněním a slepotiskem provedeným v kazetovém stylu s trojím linkováním. Ve vnitřním

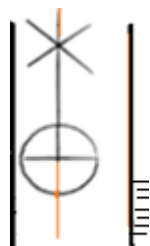
³⁷⁵ Toto vedlejšího označení rukopisu použil v roce 1885 Karel Chytil. Více viz kapitola 2.2. *Fenomén mariánských hodinek*.

rámu jsou rozeznatelné hustě poseté vtlačované květy lilie, ve vnějším zas úponky akantu stočené proti sobě. Uvnitř vazby jsou patrné stopy po vlhkosti i znečištění, šití provedeno na 3 vazby. Digitalizát ukazuje, že knižní blok není pevně spojen, uvolnění ff. XXX–XXXV a jeho vytržení u ff. XXIXr–8v, avšak rukopis je nyní již restaurován.

- Výzdoba: rubrikace, iniciály, celostránkové iluminace temperou a zlacením.
- Písmo: kaligrafická gotická minuskula (*textura, gothica textualis formata*).
- Textové zrcadlo: 110x70 mm, linkování inkoustem o 16 řádcích v 1 sloupci, okraje vpravo mají 30 mm, dolní 40 mm, viditelné vpichy po linkování.
- Digitalizát:

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__XVII_H_30__27EO3HA-cs#search [online]. [cit. 2022-02-05].

- Filigrán vsazený na osnovu má podobu hvězdy či komety nad Sférou nebo Měsícem ve velikosti 100x50 mm. V knize je vložen horizontálně a vpůli je předělen vazbou. (Obr.55–56)

○ **Provenience:**

Bližší informace o získání do fondu Národní knihovny nejsou známy. Předpokládá se, že by rukopis mohl být přijat v mezidobí let 1782–1849 při přesouvání fondů ze zrušených klášterů na základě císařského nařízení Josefa II. Na předním přidešti (FS) je uvedený zápis o starší signatuře dvojí písarskou rukou. Při dolním okraji přidešti se nachází starší klementinská signatura XI.F.2 napsaná černým inkoustem, následuje přeškrtnutá signatura XVII.H.28 s prepisem na číslici 30. Uprostřed přidešti je nálepka aktuální signatury. Pod ní grafitovou tužkou další signatura Cim E 21 a kolmá čára, tzv. cenzurní, modré tužky. První zápis o kodexu pod signaturou XVII H 30 Karel Chytil uvádí ve své studii z roku 1885. Rukopis patří k nejstarším památkám tohoto typu modlitební knihy a zřejmě byl určen pro urozenou ženu vysokého společenského postavení. Bližší identifikace není známa. Lze připustit možnost, že rukopis mohl být darován nebo vyhotoven na objednávku donátorky, neboť by tomu tak napovídala text v kapitole *Desatera* (ff. 68r–75v) v tzv. dekalogu (Ex 24,12–18), kde je čtoucí opakovaně oslovována v „*du formě*“ nebo *panno* a nabádána ke skromnosti i umírněnosti v úpravě zevnějšku či přístupu k životu, manželství nebo dodržování svátků modlitbou, nikoliv nevhodnou prací ve sváteční den.³⁷⁶ Např. ff. 69r–69v při Třetím přikázání má psáno: „*Abys veškeré marnosti lehce odolala a radostně v něm rozjímala, než abys doháněla, cos v pracovní den zameškala.*“³⁷⁷ Nebo v Devátém přikázání u fol.72v: „*Ty panno, nepožádáš muže své bližní. To splníš, když žádnou tu jmenovanou věc křivě přivolanou nechceš a zvláště muže.*“³⁷⁸

Papír obsahuje filigrán (**Obr.55–56**) umístěný v horizontální poloze pozorovatele. Obraz uprostřed je rozdělen všítm do vazby. Nese podobu hvězdy či komety stojící nad Sférou nebo Měsícem, který v sobě nese kříž. Spodní část obrazce³⁷⁹ se objevuje

³⁷⁶ STUDNIČKOVÁ, M. a kol. *Nebeský žebřík*. 2019, s. 77, 80.

³⁷⁷ *Neb sy mye wsie marnosty lehcze odolaty mile o nyem rozgymaty czoz by w dyelny den zameskala.*

³⁷⁸ *Ty panno nepozadass muze bliznye swe. To napilnyss když ny zadne te wyeczy gmenowane krzywywe przywolenye newzchoczess a zwlastye muzye.*

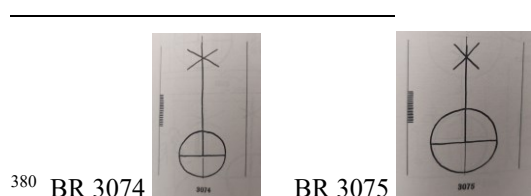
³⁷⁹ Spodní část obrazce filigránu se Sférou či Měsícem vyplněného křížem je na listu VI, IX, XIII, XVI, XX, XXX, XXXIII.

Dolní část obrazce filigránu s hvězdou či kometou se nalézá na listu VII, XII, XV, XIX, XXIII, XXVIII, XXXI.

střídavě s horní částí či prázdným polem v závislosti na poskládání archu papíru všítych do vazby. Zřejmě mohl být původně situován na jednu polovinu archu. Velmi se podobná dvěma vodoznakům z Briquetova souboru. Prvním z nich, kde vzájemná podoba je takměř identická, je filigrán BR 3074 z roku 1521 s místem určení Basilej. Druhým velmi blízkým je filigrán BR 3075 datovaný k 1542 z italského Reggio Emilie v Lombardii.³⁸⁰ Časově filigrán v kodexu může odpovídat tehdejšími stykům a vazbám na italská, německá i francouzská území. U Piccarda ani Zumana³⁸¹ nebyla nalezena žádná podobnost.

○ **Figurální iluminace celostránkové:**

fol. 1v – Zvěstování Panny Marie	(Obr.57–58)
fol. 4v – Adorace Páně	(Obr.61–62)
fol. 7v – Klanění tří králů	(Obr.65–67)
fol. 11v – Zmrtvýchvstání Krista	(Obr.72–73)
fol. 19v – Kristus Soudce neboli Apokalyptický Kristus	(Obr.74–75)

BRIQUET, Charles-Moïse. Les filigranes: dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600. Tome 2, Ci–K: Pages 235 à 426 - Nos. 3647 à 7877 /2. ed. New York: Hacker Art Books, 1966, II. díl.

³⁸¹ PICCARD, Gerhard. Wasserzeichen. Stuttgart: W. Kohlhammer, 1977–1978.

ZUMAN, František. České filigrány XVI., XVIII., XIX. století. Praha: Česká akademie věd a umění, 1927, 1932, 1934.

○ **Ornamentální zlacené iniciály:**

- fol. 2r – **H**(–ospodyne) rty mee otewrzy (Obr.57)
fol. 5r – **B**(–oze) ku pomocy (Obr.61,63)
fol. 8r – **B**(–ozze) ku pomocy (Obr.66)
fol. 12r – **B**(–ozze) ku pomocy
fol. 15r – **O**(–brat)ni bozze spasily (Obr.70)
fol. 17r – **P**(–ane) buozze otcze wssemohutzy (Obr.71)
fol. 20r – **H**(–ospodyne) ne unahlosty swey (Obr.76)

○ **Iniciály zdobené fleuronné:**

ff. 2v, 4v, 5v, 7r, 9v, 11r, 12v, 14v, 17r, 17v, 19r, 22v, 25v, 29v, 30v, 32v, 33v, 34r, 34v, 35v, 36r, 36v, 37v, 38r, 39r, 39v, 40v, 48r, 50r, 51v, 52v, 54r, 54v, 56v, 57r, 57v, 58v, 59v, 60v, 62r, 62v, 63v, 64v, 65r, 65v, 66r, 67v, 68v, 69v, 70v, 71v, 72v, 73v, 74v, 77v, 78v, 79v, 80v, 81v, 82v, 82v, 83v

○ **Iniciály 3řádkové:**

ff. 34r, 34v, 37v, 38v, 40r, 42r, 43r, 44r, 45v, 48r, 50r, 51r, 52r, 54r, 56r, 57r, 58v, 59v, 61r, 64v, 65r, 65v, 66v, 67r, 68r

○ **Iniciály 4řádkové:**

ff. 5r, 8r, 12r, 15r, 17r, 20r, 63r

○ **Iniciála 6řádková:**

fol. 2r

○ **Popis:**

Rukopis, díky vyšší kvalitě uměleckořemeslné práce, je velmi reprezentativním dílem. Výběrem modliteb, mimo přidaných žalmů, odkazuje na západoevropský vzor mariánských hodinek.³⁸² V malbě jsou rozpoznatelní dva iluminátoři. Pavel Brodský je rozlišuje dle osobitých znaků malby a preferencí barev u ff. 11v a 19v. Řadí vznik rukopisu a malby do doby před zobecněným a ustáleným krásným slohem.³⁸³ Kniha vykazuje opotřebení, na konci je patrná ztráta neurčitého počtu folií. Jsou zde patrné vpichy po linkování, které nebyly odstraněny ořízkou. **(Obr.54)** Na přelomu XVI. století byl rukopis převázán, čímž podle M. Studničkové zřejmě došlo k vložení prázdných pergamenových linkovaných listů. E. Urbánková objevila u fol. XIXv zbytek šablony v červené barvě s rostlinným motivem, která pravděpodobně mohla být používána k předkreslení bordury složitých ornamentů.³⁸⁴ **(Obr.82)** Stejná šablona je ve fragmentu na fol. Iv. Text rukopisu se nachází v rozmezí ff. 2r–75v. Prázdné listy má fol. 67v. Poté pokračuje výklad Desatera s incipitem: „*Zde se počíná desatero božích přikázání.*“³⁸⁵ Na konci, za fol. 75v je vložena makulatura z linkovaného pergamenu o šířce 45 mm (Ir, Iv). Zadním přideštlí (IIv) má novověký přípisek nikterak nesouvisející s obsahem ani tématem rukopisu.³⁸⁶ **(Obr.53)** Oprava ve foliaci se nalézá u fol. 19r, které vychází z chybného původního označení čísla 18. Při novodobé katalogizaci bylo provedeno značení částí knižního bloku modrou (tzv. cenzurní tužkou), neboť vpisy jsou v tomto pořadí: *N*₁ na fol. 19r (kapitola *Sedm žalmů*), *N*₂ na fol. 37v (*Nešpory*), *N*₃ u fol. 44r (*Vigilie*) a *N*₄ na fol. 68r (*Desatero přikázání*).

Celkem jsou v rukopise obsaženy 4 celostránkové iluminace, 1 miniatura *Adorace Páně* na fol. 4v, 6 zlacených iniciál zabírající čtyři řádky a jedna zlacená šestiřádková na fol. 2r. **(Obr.57)** Kaligrafické iniciály typu lombardy mají zdobení rumělkovým

³⁸² STUDNIČKOVÁ, M. a kol. Nebeský žebřík. 2019, s. 18, 77–79.

³⁸³ STEJSKAL, K., VOIT, P., Rukopisy doby husitské. 1991, s. 41.

³⁸⁴ STUDNIČKOVÁ, M. a kol. Nebeský žebřík. 2019, s. 80.

³⁸⁵ *Tuto sye poczyna desatero bozye przykazanye.*

³⁸⁶ Jedná se o pokyny ke zhotovení repelentní vody proti komárům. Text je psaný v češtině kurentním písmem, černým inkoustem ve znění: „*Proti komari. Kup za trzi mali peníze krup jeczných a uwarz att sau wothirzky a tou wodou omaczeje ssat a mej se.*“ **(Obr.53)**.

nebo fialovým fleuronée, polopalmetami, případně ukončené dlouhým výběžkem, tzv. kaudou. (Obr.70–71,75–76,78) Mnohdy přecházejí pod textové zrcadlo, kde tvoří jemnou borduru, např. ff. 37v, 43v, 54r. Iluminace jsou provedené temperovými barvami s hojným zlacením. Některé vykazují větší otěr, pravděpodobně z dotyků projevované zbožnosti. V ornamentice převážně rostlinného motivu převažuje barva zelená, modrá, černá, červená, růžová a žlutá jasných odstínů. Čtyři iluminace náleží hodinkám, textu matutina, primy, tercié a non. Předpokládá se, že ostatní jsou ztraceny s chybějící částí knihy. Z celkového počtu pěti celostránkových iluminací se jeví jako zajímavost, že iluminátor preferoval užití černé barvy na větší ploše u třech iluminací, a to u scény *Adorace Páně* fol. 4v (Obr.61–62), *Klanění tří králů* na fol. 7v (Obr.66–67) a *Kristus Soudce* čili *Apokalyptický Kristus* na fol. 19v (Obr.74–75), kde černá barva tak dává vyniknout bohatému zlacení s velmi jemným rostlinným dekorem s rozvilinami. Zbývající dvě iluminace *Zvěstování* a *Zmrtvýchvstání* mají v draperii shodně užitě ultramarínové modře s bohatým, jemným zlacením, ale již v odlišném vzoru. U tématu *Zvěstování* (Obr.57–58) na fol.1v má draperie zlacení rostlinnými úponky, ale narozdíl od fol. 11v *Zmrtvýchvstání* (Obr.72–73) silně orámovaný vzor zlacené kosé šachovnice, tzv. routový vzor, s královskými liliemi v každém poli. Takový dekor a kombinace barev ve spojení s osobou Krista odkazuje na důstojenství i původ, který se odvozuje od starozákonního krále Davida a jeho syna Šalamouna.³⁸⁷

Obsahem rukopisu jsou texty mariánského oficia v rozmezí ff. 2r–19v, dále sedm žalmů kajících na ff. 19r–37v, officium za zemřelé ff. 37v–44r a vigilie s ff. 44r–45v. Následují lekce a modlitby k Hospodinu obsahují ff. 45v–67r. Výklad Desatera Božích přikázání Mojžíšových desek, zvaných dekalog se nacházejí na ff. 68r–75v.³⁸⁸ Incipit hodinkového oficia začíná *matutinem* na fol. 2r zlaceným textem: „*Hodiny o přeslavné panně Marii, matce pána našeho Ježíše Krista. Hodiny se počínají. Hospodine rty mé otevři a ústa má budou zvěstovati chválu tvou.*“³⁸⁹ Předchází fol. 1v celostránkovou iluminací *Zvěstování Panny Marie*. (Obr.57–58) Tercié začínají fol. 7r námětem *Klanění*

³⁸⁷ Král David bývá často vyobrazován jako král hrající biblické žalmy na lyru (psaltérium) tzv. David žalmista, avšak někdy vyobrazeným hudebním nástrojem může být citera. (Příloha č.98,129).

³⁸⁸ STUDNIČKOVÁ, M. a kol. Nebeský žebřík. 2019, s. 77.

³⁸⁹ *Hodiny o przeslawne panye marigi matcze pana nasseho yesu crysta. Hodiny sie potzynagy. Hospodyne rty mee otewrzy A usta ma budu zwiestowaty chwalu twu.*

tří králů fol. 7v. Incipit zní: „*Bože ku pomoci mi přispěj. Hospodine ku pomožení mému pospěš.*“³⁹⁰ Nony se počínají na fol. 11r, kde uvozující je námět *Zmrtvýchvstání Krista* na fol. 11v. (Obr.72–73) Nedopsaný začátek na druhém řádku fol. 18v, kde po slově *Amen* černým inkoustem chybí text následující věty, která je červeným inkoustem ve znění: „[...] *kterýžkoliv věřící člověk.*“³⁹¹ Poté následuje *Sedm kajících žalmů* začínajících na fol. 19r. Oficiium za zemřelé u fol. 37v uvádí slova: „*Počínají se nešpory za duše a mrtvé.*“³⁹² Dále pokračují vigilie se žalmy, lekce a modlitbami na fol. 44r. Foliace modrou tužkou se objevuje u fol. 68r, kde je v pravém horním rohu číslice shodná s pořadím listu, pod ní značka *N[umero] 4* provedená stejnou modrou tužkou. U kapitálek v modré, červené i zlaté barvě florátor pro zhotovení fleuronné střídavě použil červenou a fialovou barvu.

V textu se nachází několik opravných vsuvek. In margine na fol. 13r ve znění *naplnilo...proroctwije*. Také další fol. 21v obsahuje opomenutý zápis slova *gsu* ve větě *otputyeny...gychzto*. Další vsuvka *k tobie* se nachází na fol. 22v ve větě *modlity sie bude*. Na fol. 25v stejnou rukou, typem písma a černým inkoustem je připsána červená písařská iniciálka *N* uvozující větu „*Neb se[m] rzekl abi...*“ Fol. 29v je psáno odlišnou rukou s použitím jednoduchého minuskulního *v*, oproti předchozímu textu s většinou používaným *w*. Další vsuvka *milosrdenstvie* se nachází ve větě *tweho newymyluwneho*. Poslední je u fol. 44v *bude myeti...hospodyn*. (Obr.77) Při porovnání textu rukopisu lze rozeznat dokonce 3 střídavé písařské ruce. Patrné např. na ff. 65r–65v a ff. 69r–69v. Celý text rukopisu hodinek končí výkladem Desatera přikázání na fol. 75v, kde je částečně chybějící a nedokončená věta explicitu ve znění: „*Prohlédnout říši svatou, zajistiti svou odměnu, aby rozpoznal věrné v tomto živobyті, může velebnost spatřiti[...].*“³⁹³ (Obr.83)

³⁹⁰ *Bozze ku pomoczy me przyzrzy. Hospodyne ku pomozzeny memu pospyey.*

³⁹¹ *[...] kteryzkoly wyericy czlowyek.*

³⁹² *Poczyna se nesspor zadussny anebo za mrtwe.*

³⁹³ *Ohledaty rzisi swatu opatrzyti swy odplatu zyz poznaty wyernye w rzalobytie tohoto welebnost muzie uhlidati [...].*

M. Studničková zařazuje rukopis do období po roce 1410 na základě porovnání malířské výzdoby a fleuronné s kolmými, dlouhými a úzkými, ozdobnými smyčkami. (Obr.69,71,79) Poukazuje také na dva iluminátory, patrné v odlišnosti figury poslední iluminace na fol. 19v. (Obr.74–75) Malíři se inspirovali vzorem rostlinného ornamentu použitého na rám obrazu a pozadí. Figurální znázornění vystupující z rámu připomíná období pronikání českého krásného slohu do knižní malby. První iluminátor je stylem své práce podobný iluminacím rukopisu *Hodinek české královny KNM, V H 36*. Není vyloučena možnost, že se zřejmě vyučil v okruhu dvorských iluminátorů. Dle těchto znaků pracovali na rukopise dva mistři malby a florátor. Pravděpodobně se též podíleli na výzdobě rukopisu *Martyrologia z Gerony*,³⁹⁴ jak uvádí M. Studničková.³⁹⁵ Tyto drobné odchylky v malbě obou iluminátorů jsou pozorovatelné i ve výrazu tváře Krista jejich vzájemným porovnáváním. Jemný, křehký výraz Panny Marie odráží velmi podobný výraz Krista na oněch čtyřech iluminacích. Pouze v jednom *Kristus Soudcem* čili *Apokalyptický Kristus* na fol. 19v je viditelná odchylka, kdy jeho tvář je mnohem výraznější a tělo mohutnější. (Obr.74–75) Ruce v pozici oranta jsou zde v přirozenějším pohybu, ale oproti fol. 11v v námětu *Zmrtvýchvstání* (Obr.72–73) jsou kolena mnohem zřetelnější i pod tunikou, navíc mají přirozené postavení úhlů kloubů končetin.

³⁹⁴ Rukopis *Martyrologia Usuardova z Gerony* (London, British Library, BL, sign. Add Ms 16918) vznikl kolem roku 1410. Stejně fleuronné se nachází v *Sedleckém antifonáři* z roku 1414 (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XIII A 6). (Příloha č.23–28) Mistr *Martyrologia* patří k nejvýznamnějším iluminátorům doby Václava IV.

³⁹⁵ STUDNIČKOVÁ, M. a kol. *Nebeský žebřík*. 2019, s. 77–80.

○ **Literatura:**

Baum, A., O českých miniaturách. 1890–1891, č. 85, s. 147

Chytil, K., Vývoj miniaturního malířství. 1885–1986, s. 160

Jungmann, J., Historie literatury české III. 1849, č. 945, s. 115

Matějček, A., a kol., Dějepis výtvarného umění v Čechách. 1931, s. 338

Stejskal, K., O některých výsledcích uměleckohistorického zkoumání. 1990, s. 96

Stejskal, K., Voit, P., Rukopisy doby husitské. 1991, obr. č. 9, s. 41

Studničková, M., Hodiny o přeslavné panně Marii. 2012, s. 203–217

Studničková M., a kol., Nebeský žebřík. 2019, s. 31–34, s. 77–80

Truhlář, J., Katalog českých rukopisů. 1906, č. 359, s. 135

Urbánková, E., Rukopisy a vzácné tisky. 1957, s. 69

Svobodová M., Katalog českých a slovenských rukopisů sign. XVII. 1996, s. 213

6.1 Ikonografický popis

fol. 1v – Zvěstování Panny Marie (Obr.57–58) (Lk 1,26–38)³⁹⁶ Výjev působí vyrovnaně, hlubokým, příjemným dojmem z barevného spektra v sytých odstínech, kompozice vyvážená a figury jsou v přirozených pózách. Rozložení scény odpovídá zvyklostem, zachycuje okamžik z Lukášova evangelia, kdy archanděl Gabriel pokleká před Pannou Marií v gestu pokory a zvednutými dvěma prsty na znamení zvěstování sděluje slova o jejím vyvolení nápisovou páskou: „*Ave gratia plena Dominus tecum*“ (Zdrávas milosti plná, Pán s tebou). Panna Marie stojí proti němu, tělo prohnuté v esovité póze charakteristické pro krásný sloh, se zlatou svatozáří, tvář je soustředěná s přivřenými očima, pokorná, jemných rysů. Odění má v netradiční šedohnědé barvě šatu, přepásáno řeholním provazem, tzv. cingulum. Plášť taktéž vykazuje změnu barev. Modrou barvu královské urozenosti, oproti ustálené tradici, má vnitřní část pláště. Spočívá na šedém řeholním rouchu, svým ochranným dotykem tak může symbolizovat duchovní vazbu na některý tehdejší významný ženský řeholní řád, a tím naznačovat ochranu onoho řádu mariánským pláštěm v duchu námětu Panny Marie Plášťové. Zároveň poukazuje na blízkost tohoto určitého kláštera vůči královskému majestátu. Do úvahy by mohl připadat klášter benediktýnek sv. Jirí na Pražském hradě, Anežský klášter klarisek či dominikánský klášter sv. Anny.³⁹⁷ Pozorováním, selekcí typických barev řádového oděvu,³⁹⁸ akceptací blízké vazby na panovnické prostředí i napojením na jeho tradici by tedy připadaly v úvahu, také barvou řeholního roucha, benediktýnky od sv. Jirí Pražského hradu nebo klarisky Anežského kláštera. Porovnáním roucha s cingulem je nejbližší k vyobrazení v iluminaci právě řeholní oděv klarisek.

Další odlišností v tradici vyobrazení je Mariinin svrchní plášť pískově žlutého odstínu. V duchovní propojenosti se Starým zákonem žlut symbolizuje barvu moci, barvu vzácného šafránu, barvu náležející vladařské a císařské hodnosti starobylých biblických říší Východu, jako byla perská, babylonská a také již čínská říše v období

³⁹⁶ NOVÝ ZÁKON. 2016, s. 1–191, 309–329.

³⁹⁷ STUDNIČKOVÁ, M. a kol. Nebeský žebřík. 2019, s. 78–79.

³⁹⁸ HALL, J. Slovník námětů a symbolů. 2008, s. 94–95.

vzniku rukopisu. Symbolizuje taktéž lidskou moudrost a zlato. Plášť na hrudi Panny Marie je sepnutý jednoduchou sponou. Pozice její levé ruky zahalené pláštěm a držící uzavřený kodex s řemínkovými sponami je odkazem k proroctví ze Starého zákona.³⁹⁹ Figura nápadně připomíná sv. Annu v iluminaci na fol.61v rukopise KNM V H 36. **(Kat.č.5) (Obr.44–45)** Na pozadí se nachází modrá drapérie s bohatě zlaceným dekorem rostlinných rozvilin. Obvykle má růžovou až červenou barvu. Její význam symbolizuje Pannou Marií tkanou oponu jeruzalémského chrámu. **(Příloha č.117)**

Obraz je vsazen do mohutného rámoví, vnitřní část má červený plastický rám se zlatým hřbetem. Obepíná jej mohutný, jaspisově zelený rám s esovitě prohnutým rostlinným motivem stvolu kapradí. V jeho rozích vyráží akantové listoví svázané v kytce zelených, červených, modrých a zlatých listů. Zelený rám při delší straně, v polovině vybíhá do třech zlatých plodů. Vnější rám tvoří fleuronné fialové barvy. Iluminace je na vnější levé straně silně poškozena otěrem, pravděpodobně od užívání kodexu a dotyků na iluminaci.

fol. 4v – Adorace Páně (Obr.61–62) (Lk 2,1–16) (Mt 1,18–25) Výjev působí velmi tmavým dojmem. U iluminace, vůči obecnému zobrazování, neobvykle převažuje černá barva. Lze se domnívat, že úmyslem iluminátora mohlo být zdůraznění noční hodiny narození Ježíška, kdy symbolicky Světlo poráží Temnotu, kterou Kristus porazil svým vtělením a jeho narozením tak přišla Naděje pro lidstvo. Odkazuje na příchod člověka na svět, který se rodí z temnot v útrokách lidského nitra. Červená drapérie s bohatým zlaceným vzorem má vztah k chrámové jeruzalémské oponě, kdy duchovně lze výjev propojit s předjímaným námětem Ukřižování a Zmrtvýchvstání neboli Krista Vítězného. Tělo narozeného Ježíška je obklopeno zlatou mandorlou, z níž vycházejí výrazné paprsky osvětlující celý prostor oslnivým jasem. Zlacený křížový nimbus znamená Kristovu Vykupitelskou smrt, vítězství nad ní a připomíná tím jeho božství. Ostatní prvky scény jsou tradiční. Šat Panny Marie je velmi řasený, čehož je docíleno efektem stínování. Obě figury si navzájem hledí do tváře s naznačeným úsměvem. Póza je strnulejší, rysy tváře Marie nejsou natolik výrazné, nicméně i tak z obrazu vychází pocit něhy a lásky.

³⁹⁹ Viz Izajášovo (Izaiášovo) proroctví v kapitole 4.1 *Ikonografický popis*, fol.10r.

Přítomnost osla a vola u jeslí je taktéž tradiční. Vyobrazení skromného až chatrného příbytku Ježíškova narození odkazuje na duchovní čistotu a pokoru. Použité kmeny stromu, jako podpěry střechy i jeslí, připomínají větve Stromu ukřižování, nazývaného též Strom života. Mohou být též odkazem na vinný strom.⁴⁰⁰ Ve střeše skromného příbytku jsou poodkryté došky, kterými prochází blíže neurčitý předmět. Vyvolává domněnku, že by se mohlo jednat o paprsek boží nebo Betlémské hvězdy odrážející zmiňované světlo v temnotách.

Celý výjev je vsazen do mohutného rámoví, kde vnitřní modrý rám se zlacením působí plasticky, podobně jako na předchozí iluminaci. Obepínán je zeleným rámem s routovým vzorem, který pod světelnou lupou má patrné zlacení a perlovec. Z nároží vybíhá akantové listoví v kytici zelených, červených, modrých a zlatých listů. Vnější rám tvoří fleuronné fialové barvy ve tvaru polopalmet a kaudy.

fol. 7v – Klanění tří králů (Obr.66–67) (Mt 2,1–12) Výjev i přes ořez působí vyrovnaným, uvolněným dojmem. Figury jsou k sobě nachýlené v projevované úctě a náklonosti. Obklopuje je bohatě zlacená floratura na černém pozadí. Držení těla Panny Marie, výška rukou, úchyt Ježíškova těla na jejím klíně a ohnutí kolen je oproti ostatním figurám disproporční, avšak to nikterak neubírá na úmyslu iluminátora zdůraznit její majestátnost jako ženy a Bohorodičky před králi, mudrci z Východu. Vnitřní strana jejího pláště nese opět netradiční šedou barvu. Může to mít navazující spojitost s předcházející iluminací *Zvěstování* na fol.1v. **(Obr.57–58)** Na vyobrazení je úmyslně zobrazený Mariin plášť zachycený na ostrvi podpírající skromný baldachýn, čímž podvědomě se tak odkazuje ke starozákonnímu propojení motivu o vykoupení Evina prvotního hříchu v Ráji narozením Spasitele. Pozice třech králů se nachází v obvyklém postoji. Nejstarší, někdy s obnaženou hlavou na znamení ještě větší úcty a pokory, klečí a odevzdává přinesený dar. Figura svým šatem, společně s nejmladším z králů, přesahuje rám a tím z něj plasticky vystupuje. Věkem prostřední, v zeleném šatu, pláští

⁴⁰⁰ Někdy se v malbě užívá zobrazení *Ukřižování* na vinném keři se zatočenými větvemi do ornamentu, v jehož větvoří sedí nebeské ptactvo symbolizující Kristovu prolitou krev, např. stehlík nebo pelikán. Takové vyobrazení mělo oblibu ve 14. století.

se zlatohlavem a výraznou zlacenou korunou vykazuje jisté odlišnosti. Přináší svaté Bohorodičce a malému Ježíšku zlatý beraní roh, nástroj pastýřů, ochránce a strážitele svěřeného stáda. Tím lze usuzovat na symboliku božského Pastýře, Beránka božního, který byl obětován. Bližším pohledem do tváře krále se podbízí nápadná podobnost s dobovým vyobrazením lucemburských králů. V úvahu nejvíce připadá Václav IV. ve věku vyzrálého muže. Podoba je porovnatelná s vyobrazením i v jiných rukopisech či sochařským dobovým zpodobněním v pražské katedrále, Mostecké věži či konzoli Týnského chrámu. **(Příloha č.133)** Navíc doba vzniku rukopisu koresponduje s obdobím Václavova panování. Králova tvář jistě byla iluminátorovi známa, stejně i oblíbenost užití personifikace (*Imitatio pietas*) tříkrálového námětu.

Obraz je zasazen v mohutném rámoví. Vnitřní červený rám má plastický zlatý hřbetem. Obepíná jej mohutný zelený s motivem zlatého kapradí. V jeho rozích vybíhá akantové listoví v kytici zelené, červené a modré se zlatým lemováním. Vnější rám tvoří fleuronée polopalmet fialové barvy.

fol. 11v – Zmrtvýchvstání (Obr.72–73) (J 20,1–18) (Lk 24,1–7) (Ma 16,1–8) (Mt 28,1–15) Scéna dodržuje zavedené obvyklé schéma. Na Kristově těle, lehce přioděného žlutým pláštěm,⁴⁰¹ jsou viditelná stigmata. Pohyb figury je zachycen v okamžiku výstupu z otevřené tumby, která je duchovní paralelou k oltární menze. Strážci u Kristova hrobu hledí v úžasu prožitého zázraku. Vzkříšený Kristus vychází s vítěznou korouhví v ruce, kterou při horním konci na žerdi zakončuje latinský kříž. Na bílém vlajícím praporci se však nachází řecký kříž. Při podrobném ohledání lupou je kolem něj patrný velice jemný nitkovitý rostlinný ornament rumělkové barvy. Vzájemná blízkost obou typů křížů na korouhvi možná může mít svou symboliku propojenosti křesťanské víry západní a východní církve. Pravá paže má pózu v žehnajícím gestu.

Rámování i pozadí se shoduje s ostatními, pouze barva hlavního rámu je oproti ostatním červená, i když zde zůstává stejný rostlinný motiv použitý i na ff. 1v a 7v. Vnitřní plastický zelený rám se zlatým hřbetem obepíná mohutný červený s motivem

⁴⁰¹ Nápadně podobný plášť je v iluminaci *Zvěstování Panny Marie* na fol. 1v s popisem významu barvy. **(Obr.57–58)**.

stvolu kapradí zlatavých odlesků. V nárožích vybíhá akantová kytka v zelené, červené a modré se zlatými plody, což je výrazná odchylka od ostatních iluminací v rukopise.

fol. 19v – *Kristus Soudce* čili *Apokalyptický Kristus* (**Obr.74–75**) (Iz 11,4–49) (Zj 1,16)
Vyobrazení iluminace znázorňuje Krista jako Soudce, čímž tak scéna patří k námětu *Posledního soudu* a *Apokalypsy*, kdy Kristus na Nebesích rozděljuje duše zemřelých, zda jsou hodni vejít do království Nebeského k věčnému životu a spasení nebo svými hříchy jsou odsouzeni k věčnému zatracení a utrpení. Scéna Posledního soudu bývá obvykle ve větší kompozici a obsahuje další figury s atributy, např. vstávání z hrobů, souzený lid, přímluvce u Krista v osobě Panny Marie a svatých, andělů a další nebeské bytosti,⁴⁰² jako kupř. u mozaiky Zlaté brány svatovítské katedrály. V iluminaci Kristus v mandorle⁴⁰³ trůní na nebeské Sfěře s odhalenými stigmaty, oděný v plášti růžové barvy připomínající chrámovou oponu. Ruce má v pozici oranta. Mandorla, nebeská Sféra i nimbus jsou zde zlacené. Obvyklé vyobrazení námětu mívá nástroje Kristova soudu a rozsudku, kde trest je znázorněn podobou namířené meče vycházejícího z jeho úst po levici a milost zas v podobě bílé lilie v pravici. Na zdejším vyobrazení se spíše zdůrazňuje hrozba trestu věčného zatracení, protože meče z Kristových úst vycházejí po obou jeho stranách.

V porovnání s ostatními iluminacemi je zde ve figurálním vyobrazení zjevné několik drobných odlišností vůči všem předchozím. Kristova tvář i tělesné proporce vykazují odlišnost ve výrazu tváře, rysech i držení celého těla. Dále je pozorovatelné, že zranění na Kristově hrudníku po Longinově kopí⁴⁰⁴ má jinou polohu. Malíř totiž většinou mívá svá ustálená schémata a těch se obvykle přidržuje. Výrazné odlišnosti, dle vlastní úvahy, právě zde poukazují na odlišného, druhého iluminátora rukopisu. Navíc zejména při detailnějším porovnání figur na ff. 11v (**Obr.72–73**) a 19v (**Obr.74–75**)

⁴⁰² Ibidem, s. 239–244.

⁴⁰³ Mandorla neboli duha je symbolem smlouvy mezi Bohem a jeho lidem. Vztahuje se k osobě proroka Mojžíše ze Starého zákona, kdy mu Hospodin udělil Desatero přikázání. Mandorla mívá v iluminacích většinou zlatou barvu a je vyhrazena Kristovi.

Ibidem, s. 123.

⁴⁰⁴ RAVIK, Slavomír. O světcích a patronech. 1. vyd. Praha: Levné knihy KMa, 669s. 2006, s. 78.

Kristus má neobvykle zobrazený dlouhý řez se suturou na svém zmrtvýchvstalém těle v lokalitě hrudní kosti (*sternum*). Významově tento řez má dosvědčovat vyjmutí srdce a prohloubit onu skutečnost vítězství nad samotnou Smrtí. Iluminátor vyobrazením této reálie pravděpodobně upozorňuje na naději ve vzkříšení v den Posledního soudu. Vyjmutí srdce a balzamování těla při uložení do hrobu po způsobu zemřelých vládců velkých starobylých říší se odkazuje na Kristovu královskou hodnost. Tyto pohřební rituály se prováděly také u francouzských králů.

Výjev působí luxusním dojmem. Černé pozadí se zlacenou floraturou je shodné jako na fol. 7v ve scéně *Klanění tří králů*. (Obr.66–67) Podobá se i rámováním obrazu, jen vykazuje drobné odchylky. Vnitřní červený rám je plochý. Mohutnější zelený nese stejný rostlinný motiv zlatého kapradí, jako na většině ostatních iluminací, avšak směr listů je zde opačný. V rozích a po delších stranách uprostřed rámu vybíhá akant svazku kytky v zelené, červené, modré a zlaté barvě. Pouze zde rám není zdobený fleuronée. Vzhledem ke skutečnosti, že chybí závěrečná část knihy, event. i další iluminace, nelze přesně vyslovit důvod, proč zrovna zde fleuronée chybí, zda to byl záměr nebo zda zakázka byla z případných časových, finančních či jiných důvodů omezena, případně již nebyla dokončena.

6.2 Obrazová příloha

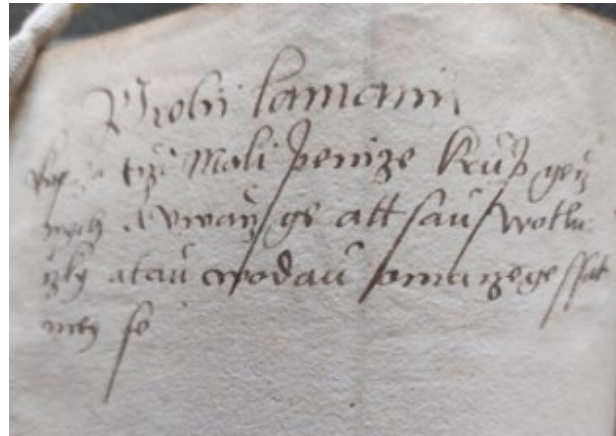
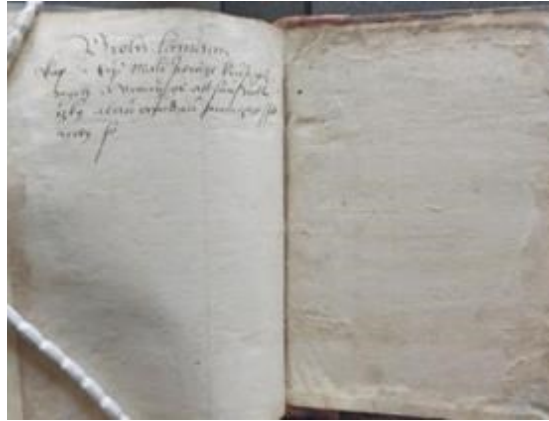
Zdroj obr. 51–83: foto vlastní, NK Praha, Oddělení rukopisů a starých tisků

Obr. 51 Rukopis NK, XVII H 30, desky a ořízka

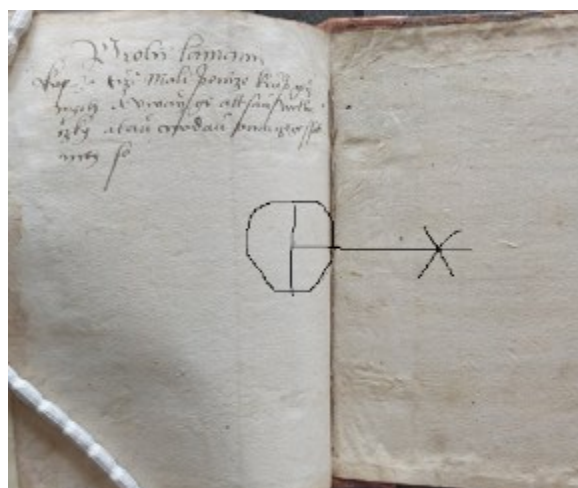
Obr. 52 Signatura na přídeští (FS)

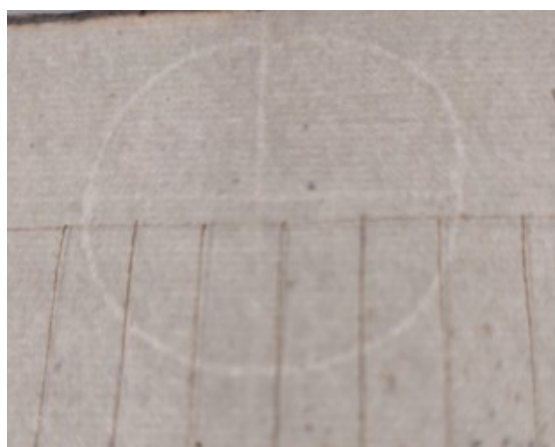
Obr. 53 Zadní předeštl s přípisem návodu ke zhotovení repelentu proti komárům a detail

Obr. 54 Viditelné vpichy po linkování textového zrcadla, které zůstaly neoříznuty při vazbě

Obr. 55 Filigrán papíru vložen do knihy horizontálně

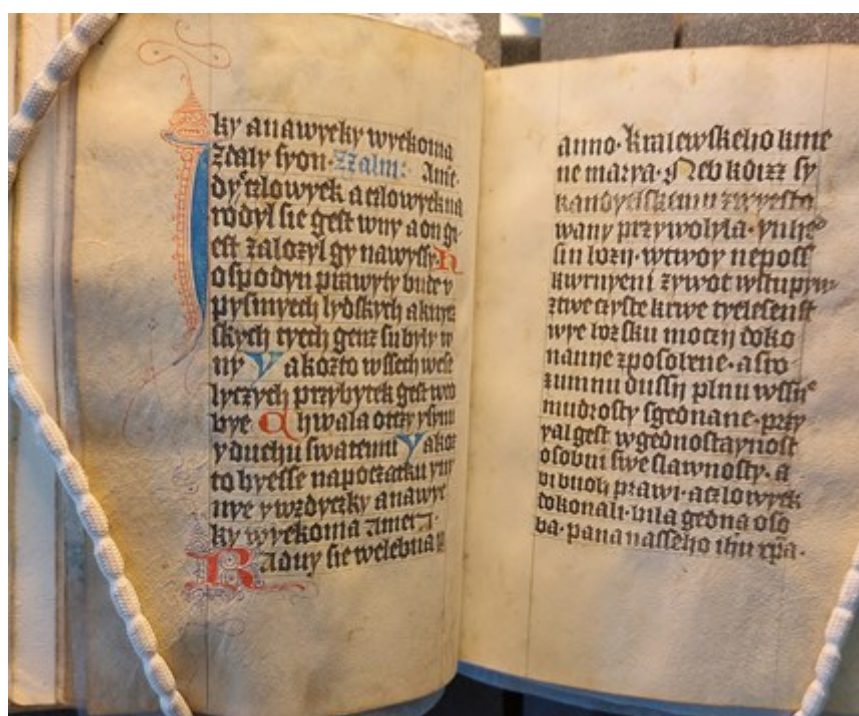
Obr. 56 Horní část filigránu ve tvaru hvězdy či komety vystupující z vazby. Spodní část filigránu papíru ve tvaru sféry či měsíce na ose osnovy je vsítá do vazby knihy

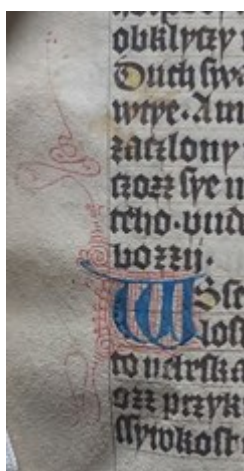
Obr. 57 Scéna Zvěstování a zladená iniciála H zdobená fleuromnée, detail, ff. 1v–2r

Obr. 58 Scéna Zvěstování, detail, fol. 1v

Obr. 59 Iniciály zdobené fleuronée, fol. 2v

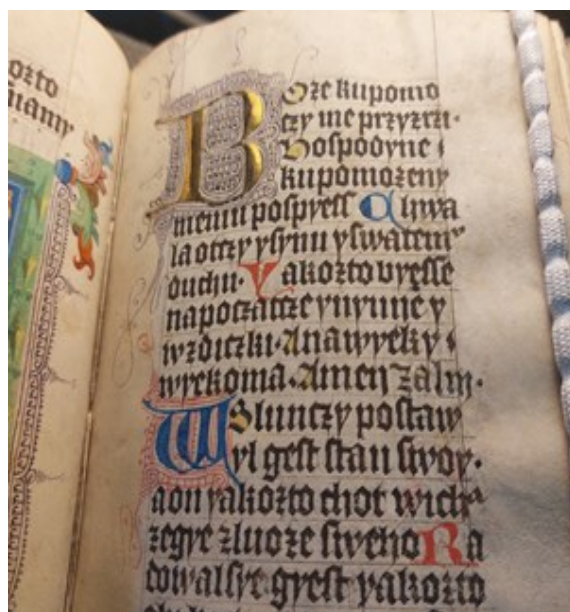
Obr. 60 Iniciála W zdošená fleuromné, fol. 3v

Obr. 61 Scéna Adorace Páně a iniciály B, W zdošené fleuromné, iniciála B je zlacená, ff. 4v–5r

Obr. 62 Scéna Adorace Páně, detail, fol. 4v

Obr. 63 Inicialy zdošené fleuonné, iniciala B zlacená, detail, fol. 5r

Obr. 64 Rubriky v červené a modré barvě inkoustu, fol. 7r

Obr. 65 Náhled na fol. 7v

Obr. 66 Scéna Klanění tří králů iniciály B, A zdobené fleuronée, iniciála B je zlacená, ff. 7v–8r

Obr. 67 Scéna Klanění tří králů, detail, fol. 7v

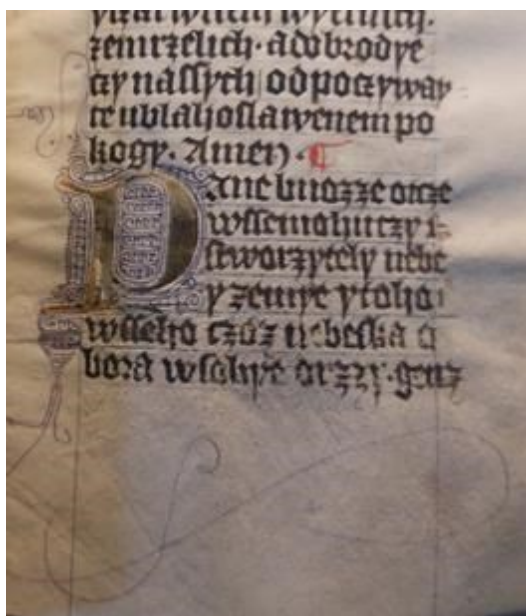
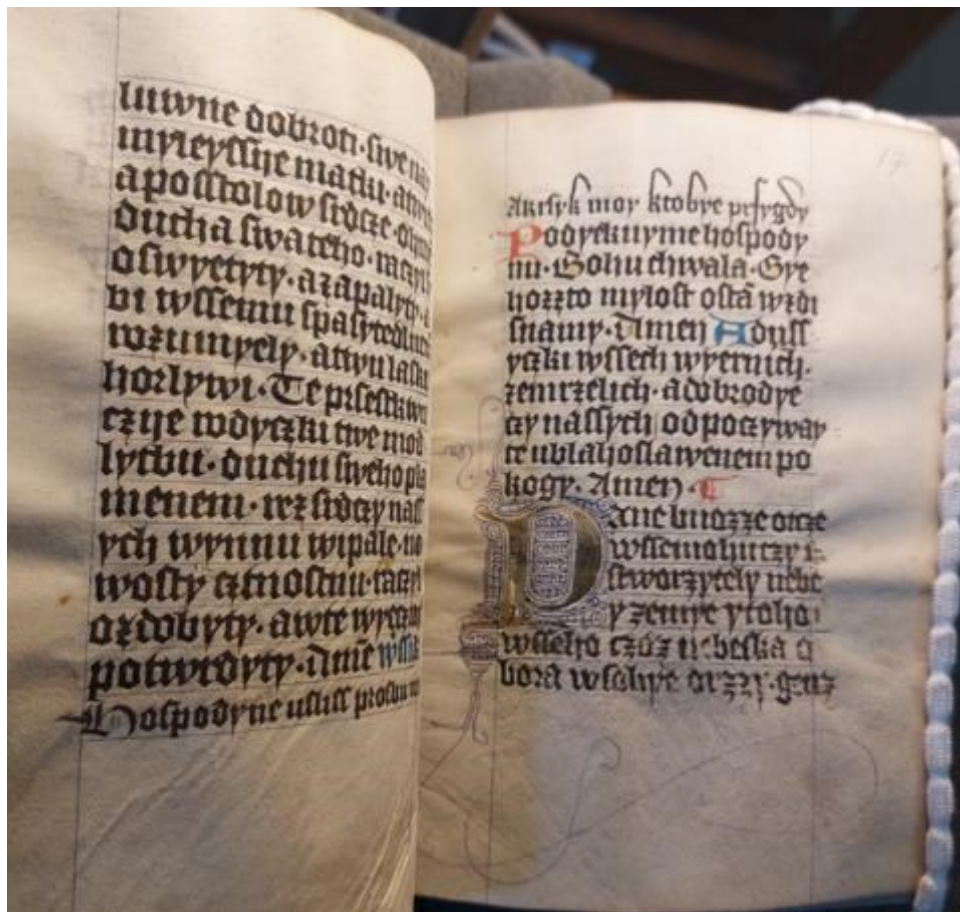
Obr. 68 Iniciála K, R zdobená fleuronée, detail, fol. 9v–10r

Obr. 69 Iniciála K zdobená fleuronée, detail, fol. 9v

Obr. 70 Iniciály zdobené fleuronée, iniciála O zladená, detail, fol. 15r

Obr. 71 Zlacená iniciála P zdobená fleuromée, fol. 17r

Obr. 72 Scéna Zmrtvýchvstání, iniciály B, H zdobené fleuonnée, B zlacená, detail, ff. 11v–12r

Obr. 73 Scéna Zmrtvýchvstání, detail, fol. 11v

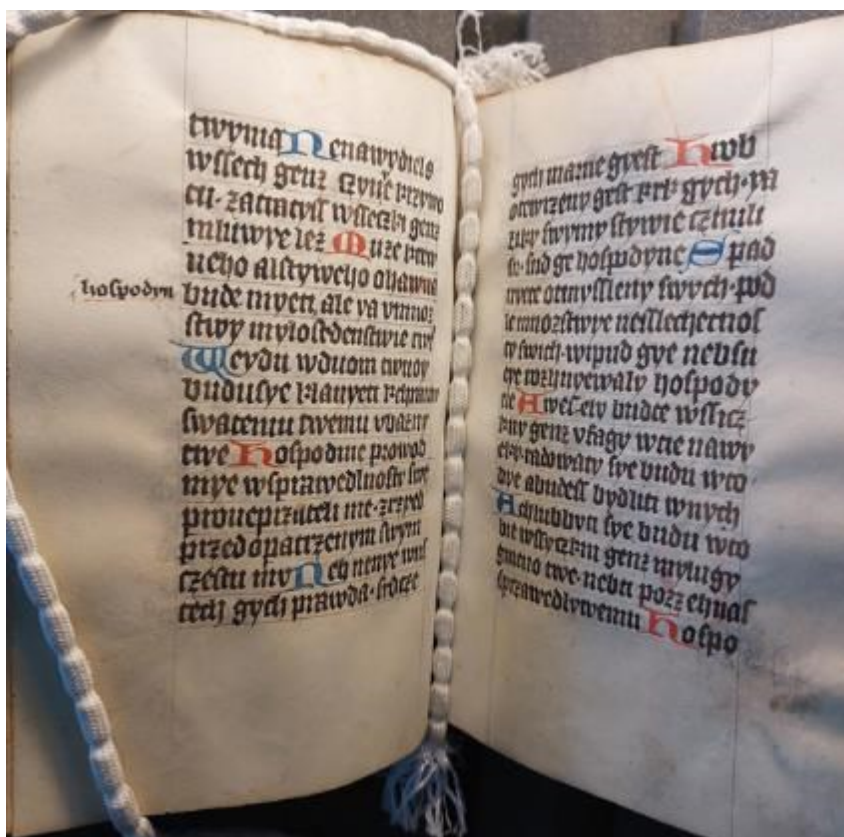
Obr. 74 Scéna Kristus Soudce (Apokalyptický Kristus) a zladená iniciála H zdobená fleuronée, ff. 19v–20r

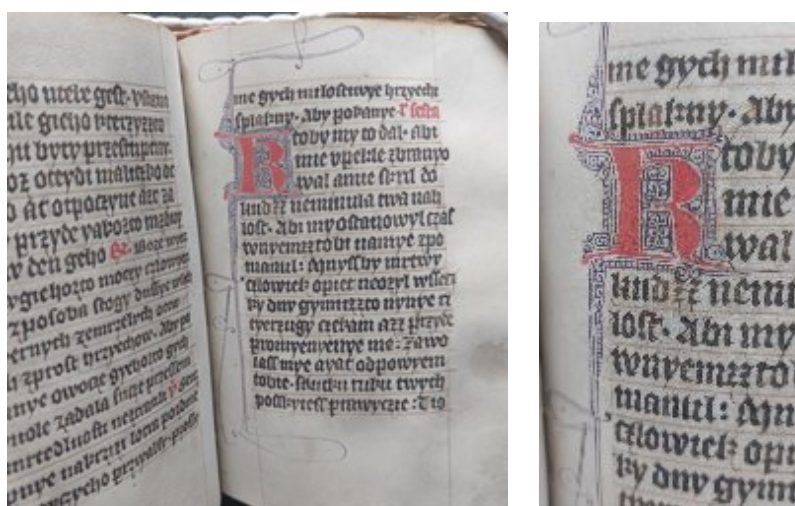
Obr. 75 Scéna Kristus Soudce (Apokalyptický Kristus), detail, fol. 19v

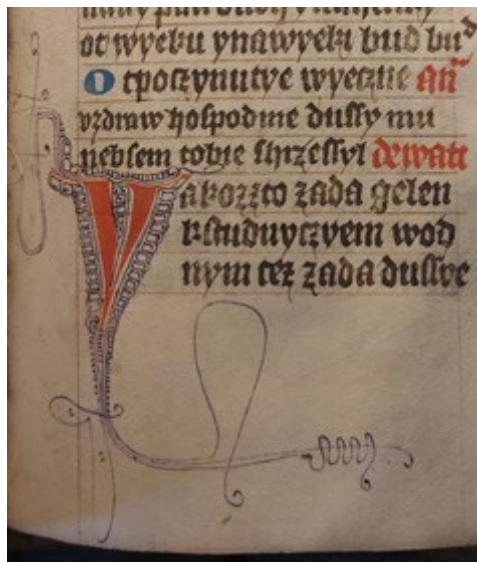
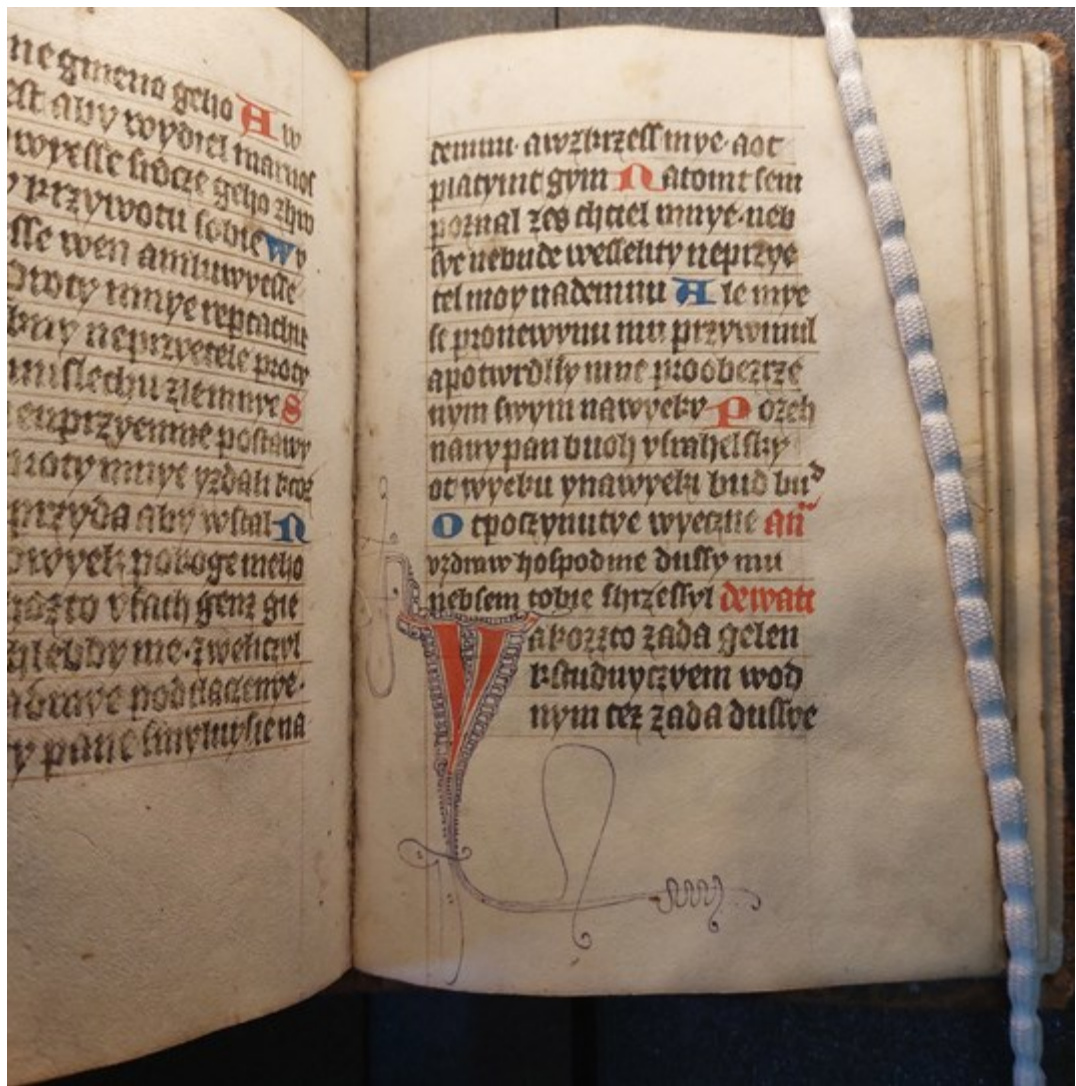
Obr. 76 Zlacená iníciała H zdošená fleuromée, detail, fol. 20r

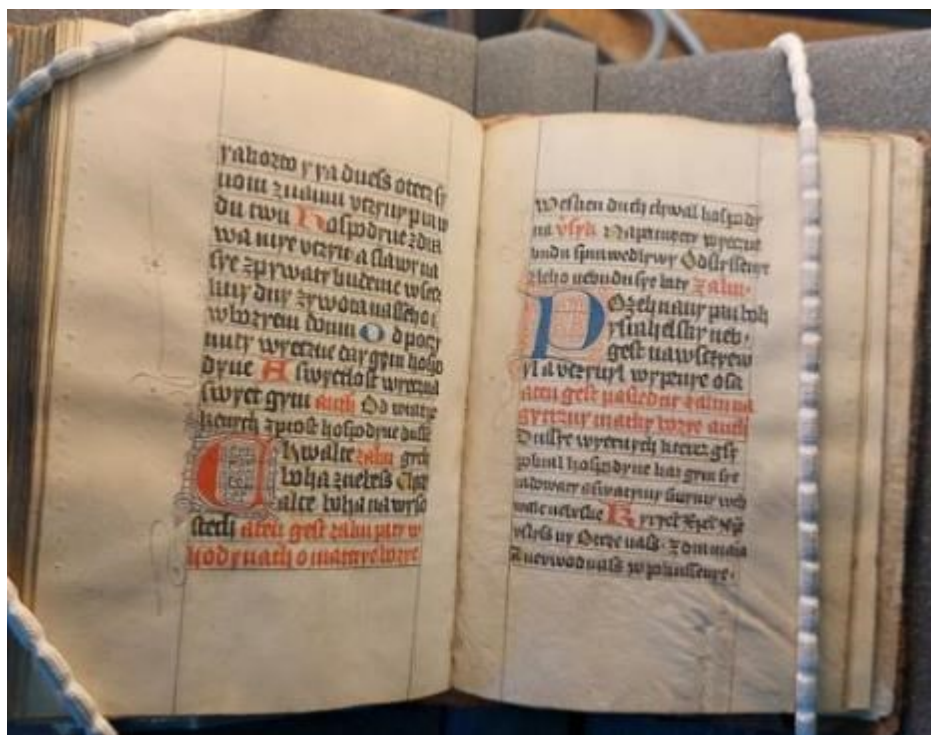
Obr. 77 Soudobá vsuvka hospodyn, fol. 44v

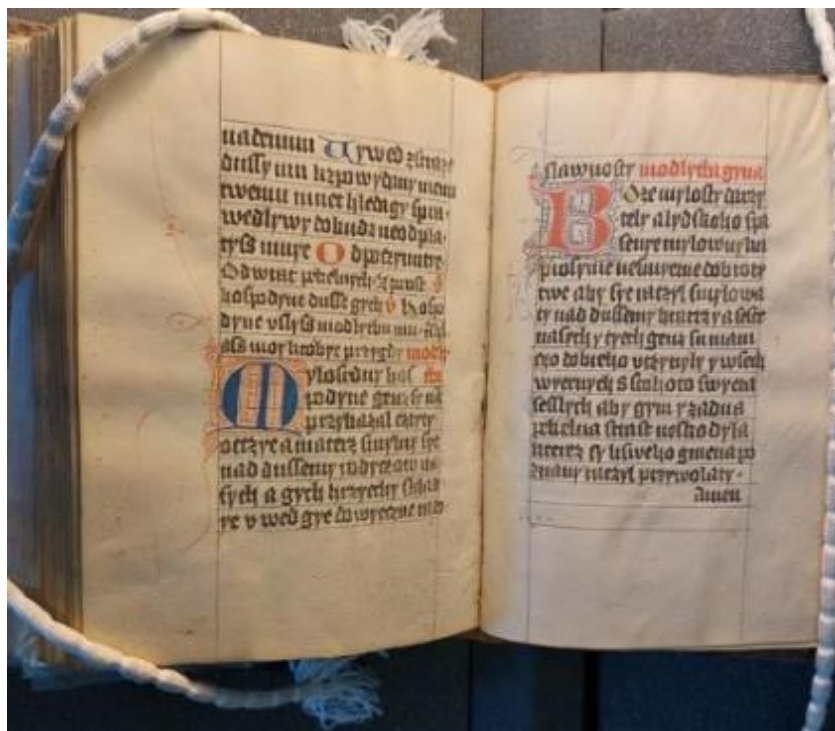
Obr. 78 Iniciála K zdobená fleuronée s nitkovitými výhonky tvořící okolo textového zrcadla borduru, fol. 52r

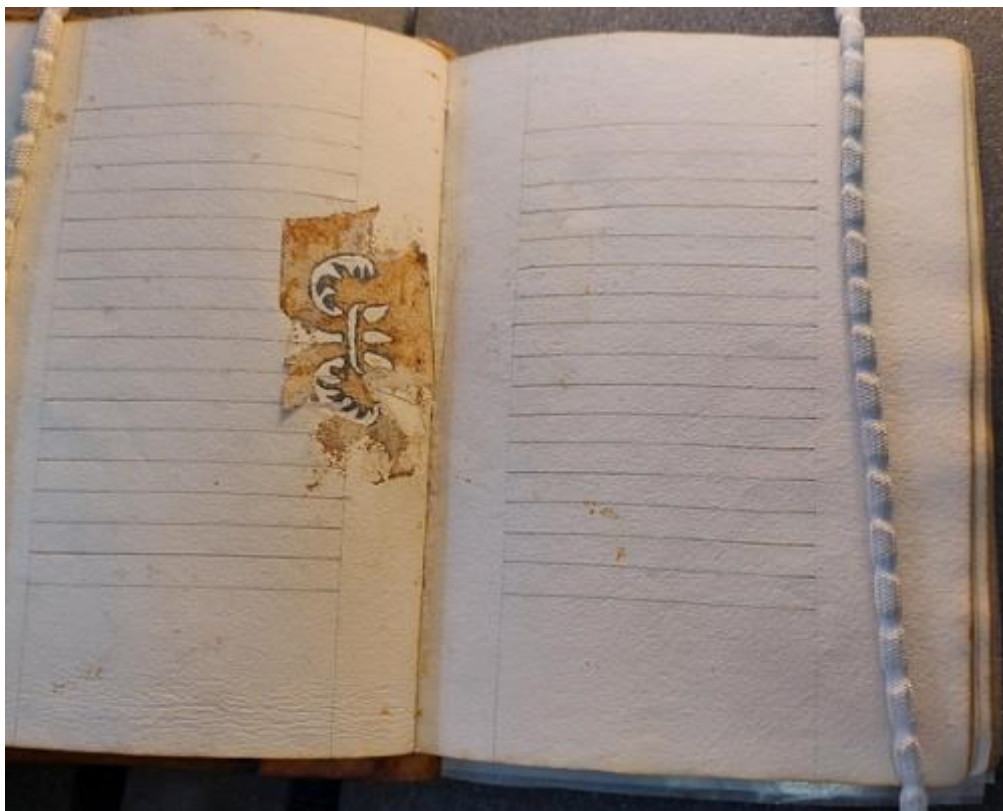
Obr. 79 Iniciála Y (ve smyslu J) zdobená fleuronné vybíhající v borduru, fol. 54r

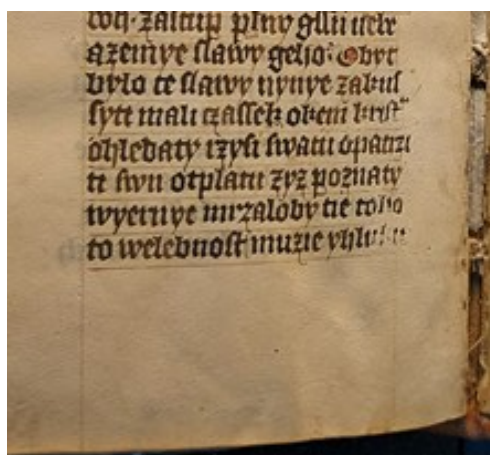
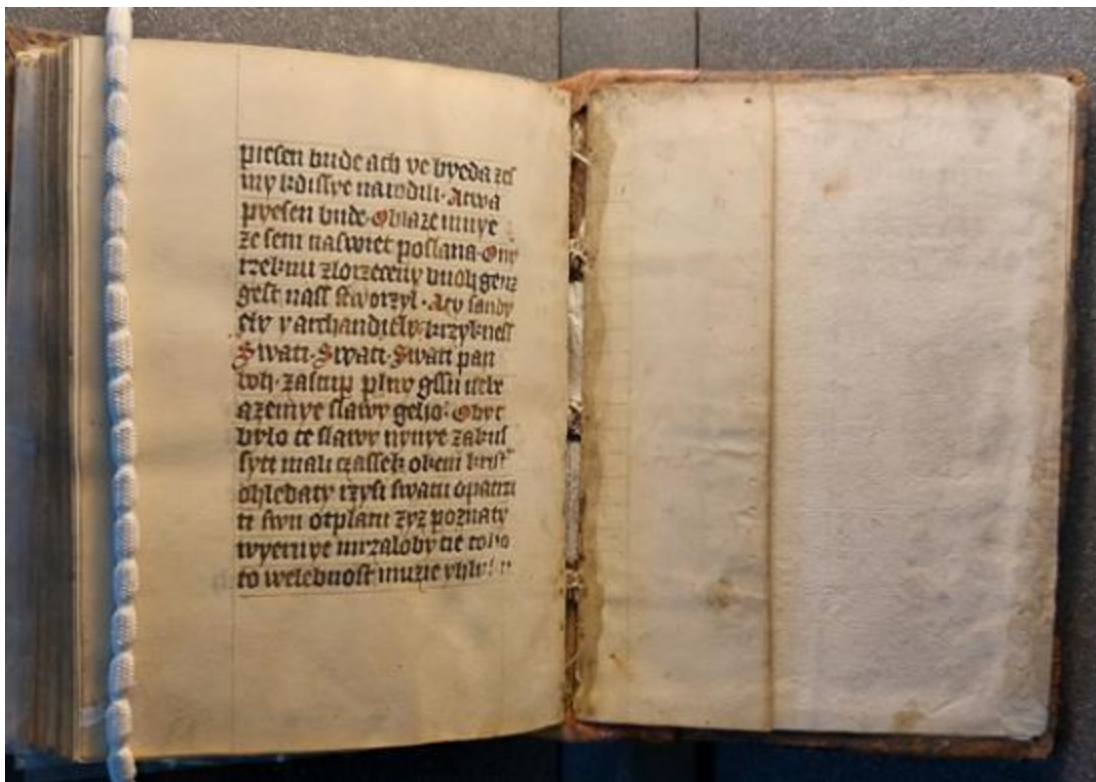
Obr. 80 Iniciály C a P zdobené fleuronée, v textu střídavě dvě písarské ruce, ff. 64v–65r

Obr. 81 Iniciály M a B zdobené fleuronée, v textu střídavě dvě písarské ruce, ff. 66v–67r

Obr. 82 Iluminátorská šablona, detail, fol. XIXv

Obr. 83 Poslední strana textu rukopisu, chybějící konec textu kodexu, zpevnění uvolněného knižního bloku po restaurování, fol. 84r

7 Hodinky mariánské, Praha, KNM, III H 36

- Další název: *Hodinky Matky boží*
- Typ: kodex
- Vznik: Čechy
- Datace: 1444
- Materiál: pergamen, papír, tempera, zlato. Pergamen ff. 1r–149v, papír I–II
- Rozměr rukopisu: 130 x 90 mm
- Rozsah: II+149+I ff, 149 ff.
- Skladba: (V–1,fol.9) + (VI–3,fol.18) + V (fol.28) + V (fol.38) + (V–1,fol.47) + V (fol.57) + V (fol.67) + VI (fol.79) + (V–1,fol.88) + (VI–1,fol.99) + V (fol.109) + VI (fol.121) + (VI+1,fol.134) + VI (fol.146) + I (fol.148).
- Jazyk textu: čeština
- Stav rukopisu: barvy a inkoust jsou na mnohých místech setřelé. Rukopis vykazuje zašpinění a běžné opotřebení.
- Vazba: barokní XVII. století, desky dřevěné, useň v hnědočerné barvě, přideštlí vylepeno papírem, šití provedeno na 5 vazů, knižní blok je uvolněný na ff. 56v–57r a ff. 109v–110r. Viditelná oprava zpevnění listu ve vazbě před fol. 1r a fol. 122v. Hřbet je oblý s kapitálkem, zdobení slepotiskem ve třech barvených polích mezi vazy s hojným zlacením. V druhém, na rubínově barveném podkladě, je vtlačený zlacený rámovaný text *Hodiny Matky boží*. Pod ním v zeleném poli zlacený motiv jahodníků s vavřínovým věncem uprostřed.⁴⁰⁵ Ostatní pole mají ornament zlacené lilie lemované akantem. Ořízka v karmínově červené barvě. V horní části folií jsou ořezem poškozené akantové bordury. Poškození inkoustu vlhkostí na fol. 95r. Celková ztráta sedmi folií, tři u fol. 11v, ostatní po jednom. Předsádky papírové, vpředu dvě, vzadu jedna.
- Výzdoba: rubrikace, iniciály, celostránkové ilustrace s temperou.
- Písmo: kaligrafická gotická minuskula (textura, gothica texturalis formata).

⁴⁰⁵ Vavřínový věnec je symbolem Kristova vítězství nad Smrtí. Jahoda patří k symbolice Panny Marie značící pokoru, skromnost i dobré skutky člověka. Jahodníkové listoví připomíná Nejsvětější Trojici.

- Textové zrcadlo: 90x55 mm, linkování inkoustem o 18 řádcích v 1 sloupci, okraje vpravo mají 150 mm, dolní 30 mm. Na ff. 122r–149v se nachází výklad zvěrokruhu a návod na užívání chronologických a astronomických tabulek, které jsou psány na 29 řádcích v 1 sloupci drobnějším písmem se zachováním stejných rozměrů okrajů.
- Digitalizát: není
- Filigrán: není

- **Provenience:**

Rukopis je neznámého původu a do Knihovny Národního muzea se dostal v rámci pozůstalosti Jana Norberta, rytíře z Neuberka (1796–1859), patřícího mezi významné spoluzakladatele Vlasteneckého, dnes Národního muzea. Přídeští vylepené máčeným papírem modrošedé barvy nese štítek exlibris šlechtické knihovny Neuberských.⁴⁰⁶ Předsádka je papírová, bez filigránu s vlepěným exlibris *Museum Regni Bohemiae* a černým inkoustem vepsanou signaturou III H 36. Starší signatury 15 D, č. 31, N[ume]r[o] 3 D jsou psány odlišnou rukou grafitovou tužkou. Malé červené kulaté razítko s nápisem *Museum Regni Bohemiae* se nachází na fol. 1r dole, mezi textovým zrcadlem a bordurou. Následující fol. 1v má pod textem inkoustem kurentním písmem napsaný novověký vlastnický přípisek o dědictví: „*Item Venceslaus Leopoldus S. M. succesor*⁴⁰⁷ N[eubersky]. 1764“⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ BRODSKÝ, P. Katalog iluminovaných rukopisů knihovny Národního muzea v Praze. 2000, s. 40.

⁴⁰⁷ *Succesor* překladem z latiny má význam slova dědic. *Hostiwacz* neboli Hostivař je obec v blízkosti Prahy, dnes již její součástí. Rodový erb Neuberských nese v 1 a 4. poli půlenou orlici, ve 2. a 3. poli červenobílá břevna. V klenotu na helmicích se nachází paví kytka a orlice.

⁴⁰⁸ Viz Prozatímní katalog rukopisů KNM, rok 2020:

https://www.nm.cz/cs/file/4163b6709d8e0c393205bc53e14be093/23751/Bartos_2020.pdf [online]. [cit 2022-04-26].

○ **Figurální iluminace:**

fol. 122r – Kosmický muž (Obr.94–95)

fol. 122v – Zvěrokruh (Obr.96–97)

○ **Ornamentální iniciály:**

fol. 1r – P(-omoc) nassie we gm[e]nie bozie[m] (Obr.86)

fol. 50r – H(-ospodine) rty me otewrzy (Obr.89–90)

fol. 75r – M(-ilost) kajcich ducha swate[ho] (Obr.91)

fol. 95r – M(-odl[e]me) sie za wssecky wierne (Obr.92)

○ **Zlacené iniciály:**

ff. 1v, 2r, 2v, 3r, 3v, 4r, 4v, 5r, 5v, 6r, 6v, 8r, 8v, 9r, 9v, 10r, 10v, 11r, 11v, 12r, 12v, 15v, 16r, 16v, 17r, 17v, 18r, 18v, 19r, 19v, 20r, 20v, 21r, 21v, 22r, 22v, 23r, 23v, 24r, 24v, 25r, 26r, 27r, 28r, 28v, 30r, 31v, 32r, 32v, 34v, 35r, 35v, 36r, 36v, 37r, 37v, 38r, 38v, 39r, 39v, 40r, 40v, 41r, 41v, 42r, 42v, 43r, 43v, 44r, 44v, 45r, 45v, 46r, 46v, 47r, 47v, 48r, 48v, 49r, 49v, 50r, 51v, 52r, 52v, 53r, 54r, 54v, 55r, 56r, 56v, 57r, 57v, 58r, 58v, 59r, 59v, 60r, 60v, 61r, 61v, 62r, 62v, 64r, 64v, 63v, 63r, 65r, 66r, 66v, 67r, 68r, 69v, 70r, 70v, 71r, 71v, 72r, 72v, 73r, 75r, 75v, 76r, 76v, 77r, 77v, 78r, 78v, 79r, 79v, 80r, 80v, 81r, 81v, 82r, 82v, 83r, 83v, 84r, 85r, 85v, 86r, 86v, 87r, 87v, 88r, 89v, 90r, 90v, 91r, 93r, 95r, 97v, 99r, 101v, 105v, 108r, 109v, 111r, 113v, 116v, 118r, 123r

○ **Iniciály 2řádkové zdobené fleuronée:**

ff. 2v, 8r, 13v, 14v, 17r, 42v, 43v, 45v, 46r, 53r, 58r, 84v, 90r, 97v, 99r, 100r, 101r, 105v, 106v, 107r, 108r, 111r, 112v, 113v, 114v, 116r, 117r, 118r, 119r, 119v, 123r, 130v, 131r, 132r, 132v, 134r, 135r, 135v, 136r, 137v, 138r, 139v, 148r

○ **Iniciály 3řádkové zdobené fleuronée:**

ff. 2v, 3v, 4r, 5v, 6v, 8v, 10r, 11r, 12r, 15v, 17v, 18r, 19v, 21r, 24r, 31v, 32r, 33r, 34v, 35r, 35v, 37r, 37v, 38r, 39r, 39v, 40r, 41v, 42r, 42v, 45v, 47r, 47v, 49v, 52r, 54r, 60v, 64v, 66v, 70v, 75r, 76r, 77v, 79r, 80v, 83r, 83v, 95r, 96r, 97v, 101v, 102r, 104r, 108r, 109v, 113v, 115r, 118r, 130r

○ **Ornamentální bordura:**

ff. 1r, 50r, 70r, 95r

○ **Popis**

Knihá má celkem 4 ornamentální iniciály, 290 zlacených iniciálek a 2 obrazové výjevy uváděné v předchozích katalozích a popisech jako iluminace, ale dle vlastního pozorování působí spíše jako ilustrace. Otěr je patrný u první iniciály **P** na ff. 1r a 95r, stejně tak i text na fol. 20v. Každou kapitolu mariánských hodiniek uvádí ornamentální akantová iniciála na zlatém poli, v jednoduchém rámu, na akantové větvi se zlatými koulemi i plody v listoví. Druhá část tvoří borduru. Každá iniciála leží na draperii s jemným zlaceným florálním motivem. Navzájem se liší užitými barvami, jejichž spektrum je typické pro české rukopisy této doby. Obsahují modrou, zelenou, žlutou a růžovou. Odlišnost je viditelná na fol. 95r, kdy iniciála **M(-odl[e]me)** má červenou draperii hustě protkávanou zlatými, nikoliv rostlinnými, ale routovými tvary s terčíky uprostřed pole. (**Obr.92**) Navíc zde jsou tři akantové větve místo dosavadních dvou.

Větev bordury obepíná textové pole navíc shora. Je však poškozena ořízkou. Vyskytují se kaligrafické iniciály typu lombardy zdobené fleuronée, které pravidelně střídají barevnou kombinaci, kde modré mají filigrán rumělkové barvy a naopak. Dalším pravidlem je, že zlacená kapitálka má vždy modré fleuronée. **(Obr.88)** Dále obsahuje velikost jedno, dvou a třířádkových iniciál. Konec rukopisu na ff. 122r–149v má *Návod k používání kalendáře*. Incipit zní: „*Věděti máš, že Slunce, Měsíc a jiné planety se hýbají dvojm pohybem*“⁴⁰⁹ Kalendář od fol. 123r začíná lednem s astronomickými výpočty a cistojánem.⁴¹⁰ **(Obr.96)** Dobový, avšak dodatečný zápis silným černým inkoustem, je letopočet 1444 na fol. 130v pod textem. **(Obr.100)** Kalendářní tabulka má rozmezí let 1444–1459, z čehož lze usoudit, že text byl vyhotoven v počátečním roce období pro následujících 15 let. Rukopis vykazuje uměleckou a řemeslnou úroveň, kterou Karel Stejskal připisuje Mistru Šellenberské bible z roku 1440.⁴¹¹

Text rukopisu se nachází v celkovém rozsahu ff. 1r–149v. Foliace grafitovou tužkou je mezi ff.1–10. Poté následuje označení po každém pátém foliu. Hodinky v rozsahu ff. 1r–49v začínají větou psanou černým inkoustem nad textovým zrcadlem, incipit zní: „*Počínají se hodiny Matky boží*.“⁴¹² Text uvádí modrá iniciála P. **(Obr.86)** Další úseky jsou nadepsány zlacenou větou s aktuální obměnou číslovky, např.: „*Počíná se hodina třetí*.“⁴¹³ Tercie začínají na fol. 34v, *sextý* fol. 37r, *nony* fol. 39r, *nešpory* fol. 50v. Přidané modlitby ff. 50r–74v jsou hodinky o umučení Krista se zlacenou větou: „*Počínají se hodiny o umučení božím*.“⁴¹⁴ Poté následuje *Sedm žalmů kajících* na ff. 75r–94r. *Vigilie* v rozmezí ff. 95r–121v jsou též uváděny zlacenou větou: „*Počínají se vigilie za*

⁴⁰⁹ *Wiedieti mas ze slunce miesicz a ginych piet planet hybagi se dwogim hnutim.*

⁴¹⁰ Cistoján je kalendářní pomůcka určená k datování pomocí mnemotechnické metody rýmovaných veršů.

BLÁHOVÁ, M. *Historická chronologie*. 2001, s. 352–353.

⁴¹¹ <https://knihoveda.lib.cas.cz/Record/4233500000162577> [online]. [cit. 2022-04-05].

STEJSKAL, K., VOIT, P. *Rukopisy doby husitské*. 1991, č. 49, s. 31, 62–64.

⁴¹² *Poczinagi sie hodiny matky bozi.*

⁴¹³ *Poczina sie hodina Trzietie.*

⁴¹⁴ *Poczinagi sie hodiny o umuczeni boziem.*

*duše věrné.*⁴¹⁵ Pod zvěrokruhem na fol. 122v je psaná rubrika ve znění: „*V tomto okršku nebo kolu se píše, jak Slunce, Měsíc a jiné planety hýbají dvojm oběhem anebo pohybem.*“⁴¹⁶ (Obr.96–97) Poslední strana rukopisu nese v dolní části kulaté červené razítko knihovny muzea. Nad ním jsou tři sloupce pro následující roky. První sloupec let 1444 až 1459 má rubrikou nadepsaná slova *leta od narozenie Bozieho*. Druhý, modře psaný, čísla 1–12 přísluší zodiakovým znamením. Poslední, červeně psaný sloupec jsou astronomické stupně 6–29. Závěr obsahu knihy končí výkladem návodu pro užívání tabulek, zní: „*K tomu nalezenému počtu přičti to číslo na březen, co nese rok a tím se začíná letopočet. Kořenová znamení a stupně na budoucí roky.*“⁴¹⁷ (Obr.105)

Dobový přípisek psaný odlišnou písařskou rukou a kurzivním písmem se nachází na fol. 49v. Text byl pravděpodobně individuálně vepsán do zbývajících prázdných míst mezi ukončené hodinky Panny Marie a další kapitoly o umučení Krista začínající na fol. 50r. (Obr.89) Jeho část pokračuje čtyřmi řádky pod textovým zrcadlem a třemi kolmo po levé straně. Vepsaná slova mají slabý, vybledlý inkoust. Text je sice hůře čitelný, několik slov na počátku je obtaženo, ale celkem lze rozeznat modlitbu k Panně Marii. V dolní části pod textem je kurentním písmem v němčině drobná poznámka *fal[l]eza[h]l*, pravděpodobně odkazující k dědictví rukopisu uvedené na předsádce. Patrná je chyba v paginaci, kde za fol. 120 následuje fol. 120 označené jako binio, poté dále pokračuje fol. 121.

⁴¹⁵ *Poczinagi sie wigilie za dussie wierne.*

⁴¹⁶ *V tomto okrsku nebo kolu sie wypisuge kterak sie slunce miesiecz a gine planety hybagi dwogim biehem anebo hnutim.*

⁴¹⁷ *K tomu pocztu nalezenemu A od toho také sczesti to czis[lo] na brzezen nesl [etc] rok sie tuto poczina anebo leto. Korzenowe znameniy a stupnow na buducie leta.*

○ **Literatura**

Bartoš, F. M., Soupis rukopisů NM. 1926, č. 900, s. 176

Brodský, P., Krása českých iluminovaných rukopisů. 2012, obr. 348, s. 40, s. 40–43

Brodský, P., Katalog iluminovaných rukopisů KNM. 2000, č. 34, s. 42, s. 323

Brodský, P., Katalog iluminovaných rukopisů Strahovské knihovny. 2008, s. 154

Hanka, V., Český cisiojanus. 1842, s. 186–193

Jungmann, J., Historie literatury české III. 1849, č. 234, č. 942, s. 76, s. 115

Jungmann, J., Navedení hvězdářsko-lékařské. 1842, s. 193–195

Jungmann, J., Některé modlitební knihy v rukopisech. 1842, s. 131–143

Stejskal, K., Voit, P. Rukopisy doby husitské. 1991, č. 49, s. 31, s. 62-64

Stejskal, K., Nová encyklopedie českého výtvarného umění. 1995, s. 521

Stejskal, K., O některých výsledcích uměleckohistorického zkoumání. 1990, s. 76

7.1 Ikonografický popis

fol. 122r – *Kosmický muž (Obr.94–95)* Výjev působí jednoduše a skromně. Lidská postava, oproti zoomorfním motivům, působí rigidně, kde jsou viditelné nepřesnosti v anatomické proporci a topografii. Každé části těla je určen vliv nebeského souhvězdí zodiaku. Hlavu ovlivňuje znamení Berana (*Aries*), šíje Býka (*Taurus*), ramena a paže znamení Blíženců (*Gemini*), hrud' Raka (*Cancer*), srdce Lva (*Leo*), útroby zažívání Panny (*Virgo*), ledviny Váhy (*Libra*), pohlaví Štíra (*Scorpio*), stehna a nosné klouby kyčlí Střelce (*Sagittarius*), kolena Kozoroha (*Capricornus*), lýtka Vodnáře (*Aquarius*) a chodidla Ryb (*Pisces*). Tělo kosmického muže má narůžovělý nádech připomínající pokožku lidského těla. Figury zvířat jsou velmi zdařilé a dle svých přirozených barev.

Astrologii zvěrokruhu převzalo a rozšířilo i křesťanství. Jeho tisíciletá tradice začíná u nejstarších kultur. Podobné vyobrazení lze spatřit v rukopise hodiniek od bratří Limburků v *Přebogatých hodinkách vévody z Berry*⁴¹⁸ na fol.14v. Řazení jednotlivých znamení určitým částem těla má přirozený smysl. Při znalosti jejich vlivu s kombinací bylin, stravy i životosprávy může napomoci k obnově či upevnění zdraví a vitality. Schéma se užívá dodnes, kdy vliv nebeských těles a zvířetníku na lidské tělo, psychiku, charakteristiku povahy nebo vývoj plodu v těhotenství a další. Užívá se v alternativní medicíně, bylinkářství i lunárním kalendáři.

fol. 122v – *Zvěrokruh (Obr.96–97)* Výjev působí vyváženě, proporce jsou plastické a zoomorfní motiv souhvězdí v přirozených barvách. Linkování provedeno inkoustem. Zjednodušený astronomický kotouč zabírá celou stranu folia pergamenu, avšak vnitřní část okrajového textu se stupni je zabrána vazbou. U vnější části je kotouč zvířetníku hluboce poškozen ořízkou. Obsahuje všechny čtyři živly *země*, *voda*, *oheň*, *vzduch*,⁴¹⁹

⁴¹⁸ Viz *Přebogaté hodinky vévody z Berry* (Francie, Chantilly, Musée Condé, MC, sign. 65).

Digitalizát:

<https://portail.bibliissima.fr/fr/ark:/43093/mdata2ed44cfl1cd47fa1dcf490d50af276190b628900>[online]. [cit. 2021-12-25].

ROYT, J., ŠEDINOVÁ, H. Slovník symbolů v křesťanské ikonografii. 1998, s. 14–15.

⁴¹⁹ *zemie, woda, ohen, powietrze*.

kteřé jsou barevně odlišeny. Nad nimi se nachází příslušná nebeská znamení, navzájem se ovlivňující a energeticky si náležející. Ve vnějším kruhu zvířetníku jsou střídavě červenou a modrou barvou znázorněné úhlové stupně, astronomické minuty a časová období dne, jako *východ sluneční, poledne, západ sluneční, půlnoc*⁴²⁰ i astronomický úsek Slunce a Měsíce, např. *okršlek sluneční a měsíční*.⁴²¹ Text pod zvěrokruhem červeným inkoustem praví o pohybu Slunce, Měsíce a do této doby známých planet sluneční soustavy konče Saturnem. Působení Slunce a Měsíce na život člověka, fauny i přírody je dodnes známý, stále probíhá a je nepostradatelný pro celou planetu Zemi a život na ní.

Zvířetník se v rukopisných iluminacích během středověku objevuje velmi často. V pozdním období s pomocí něj se vědci snažili stanovit hodinu narození Krista. Ikonograficky se vztahuje k námětu Kristus Pantokrator (Vládce Všemíra) ten, který je alfou i omegou světa. Dále má spojitost s nebeskými symboly a významem měsíců, kdy např. Beran je odkazem k Beránku Božímu, Váhy zas ke Kristově spravedlnosti při Posledním soudu a znamení Panny k Panně Marii. Taktéž počet znamení poukazuje na počet dvanácti Ježíšových apoštolů, též církevním patriarchátům, např. patriarchát římský, jeruzalémský, antiochijský, alexandrijský, konstantinopolský. Svůj význam mají i samotná čísla, ať ve vztahu k pořadí měsíce či svému osamocenému znázornění, např. číslo jedna značí jednotu církve, dvojka Starý a Nový zákon, trojka Nejsvětější Trojici atd.⁴²²

⁴²⁰ vychod sluneczne, poledne, zapad sluneczne, polunocznie.

⁴²¹ okrsslek slunieczny, okrsslek miesieczovy.

⁴²² Ibidem, s. 14–15.

7.2 Obrazová příloha

Zdroj obr. 84–105: foto vlastní, KNM Praha, Oddělení rukopisů a starých tisků

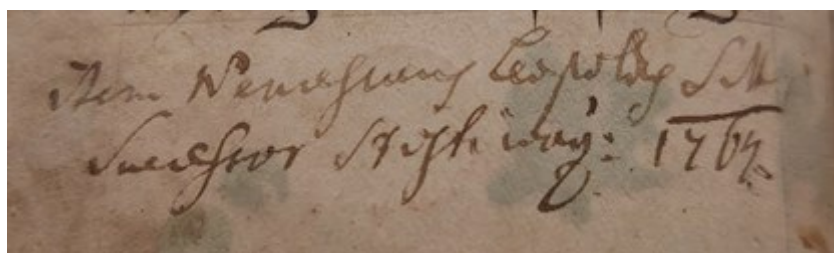
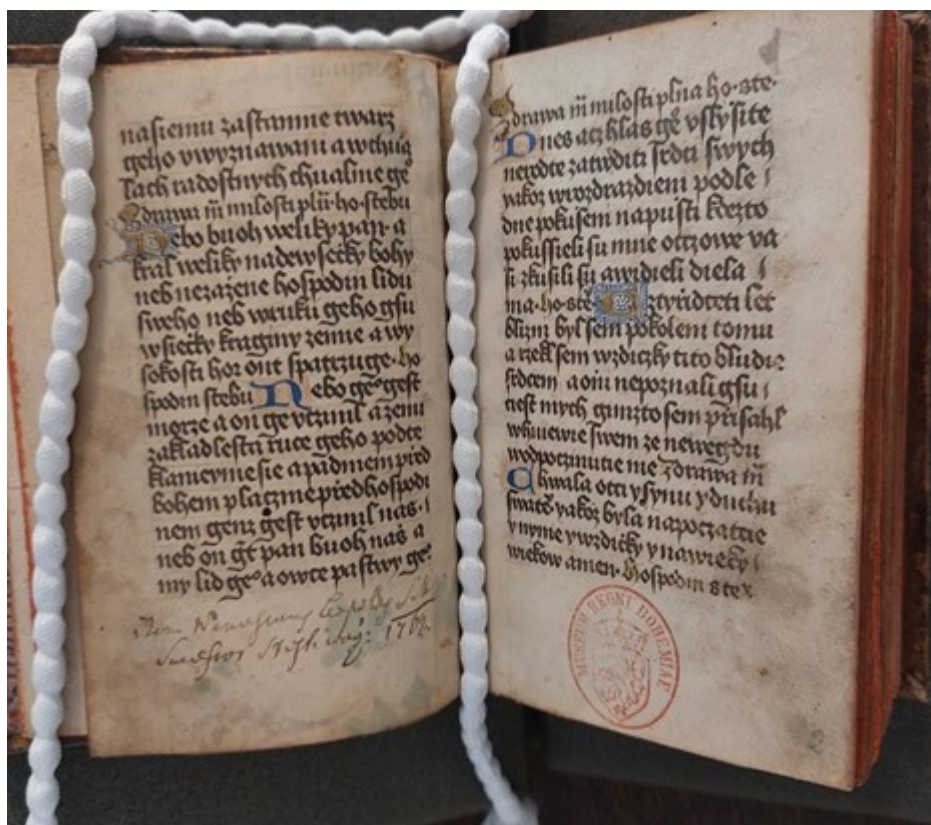
Obr. 84 Vazba a hřbet rukopisu KNM, III H 36

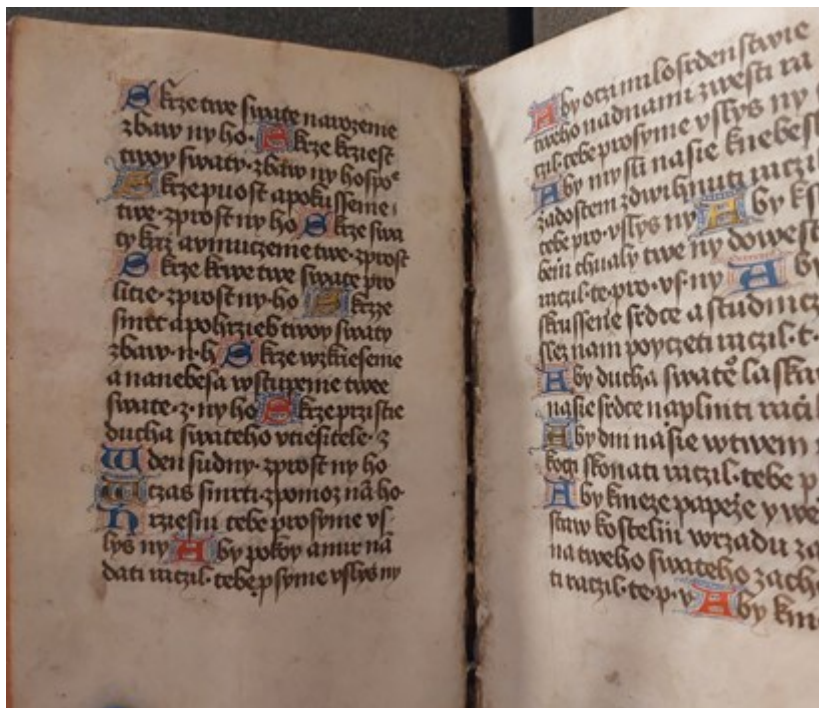
Obr. 85 Přidešti se signaturami a exlibris KNM, na předsádce starší exlibris šlechtické knihovny

Obr. 86 Ornamentální iniciála P zavěšená na akantové větvi se zlatými terčíky rozvětřující se v dolní borduru, iniciálky zdobené fleuronné, s modrým jsou zlatené, fol. 1r

Obr. 87 Inicialky zdobené fleuronné, s modrým zlačené, vlastnický přípisek z roku 1764, detail, ff. 1v–2r

Obr. 88 Uvolněný knižní blok, iniciálky zdobené fleuromnée, s modrým zlacením, ff. 56v–57r a fol. 8r

Obr. 89 Vybledlý text z části obtažený inkoustem, iniciálky zdobené fleuronné, s modrým jsou zlatené, ornamentální iniciála H zavěšená na akantové větvi se zlatými terčiky rozvětvující se v dolní borduru s mouchou na modrém květu chrpy, ff. 49v–50r

Obr. 90 Bordura s vyobrazenou mouchou na modrém květu chrpy, detail, fol. 50r

Obr. 91 Ornamentální iniciála M zavěšená na akantové větvi se zlatými terčičky rozvětvující se v horní i dolní borduru, iniciály zdobené fleuonnée, s modrým jsou zlacené, detail, fol. 75r

Obr. 92 Ornamentální iniciála M zavěšená na akantové větvi se zlatými terčíky rozvětvlující se v borduru, iniciálky zdobené fleuronné, písmeno P je zlatené, detail, fol. 95r

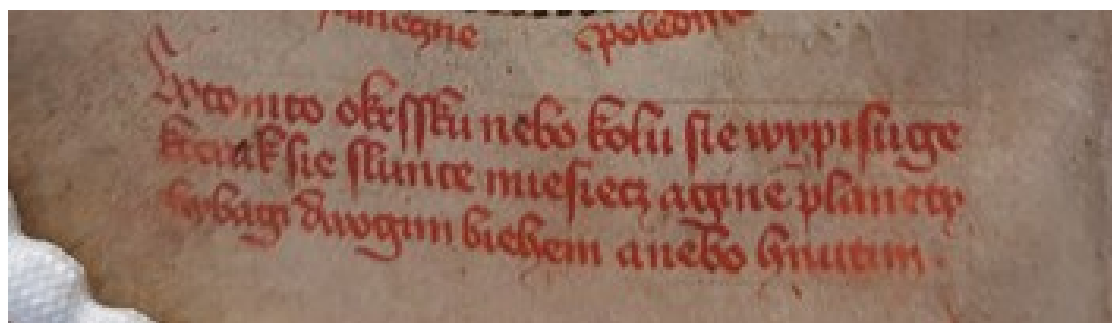
Obr. 93 Zlacená iniciála Y (ve smyslu J) zdobená fleuronné, písarské iniciálky s modrým převážně jsou zlatené, detail, ff. 109r–110v

Obr. 94 Znárodnění vlivu nebeských znamení zvěrokruhu na lidské tělo, detail, ff. 121v–122r

Obr. 95 Jednotlivá nebeská znamení zvěrokruhu působící na části lidského těla neboli Kosmický muž, fol. 122r

Obr. 96 Zvěrokruh s chronologickými i astronomickými zakreslenými fázemi Měsíce a Slunce, ff. 122v–123r

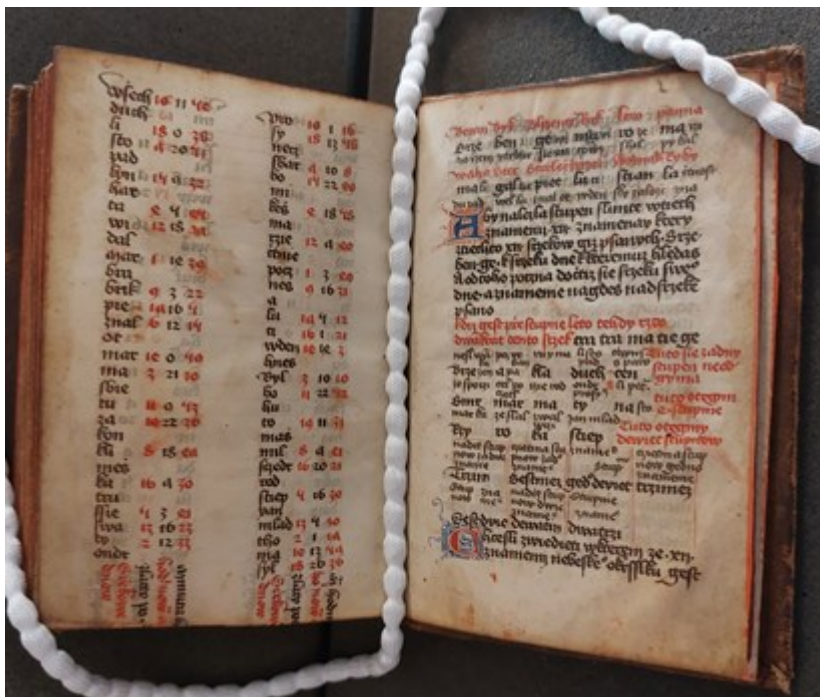
Obr. 97 Zvěrokruh, detail, fol. 122v

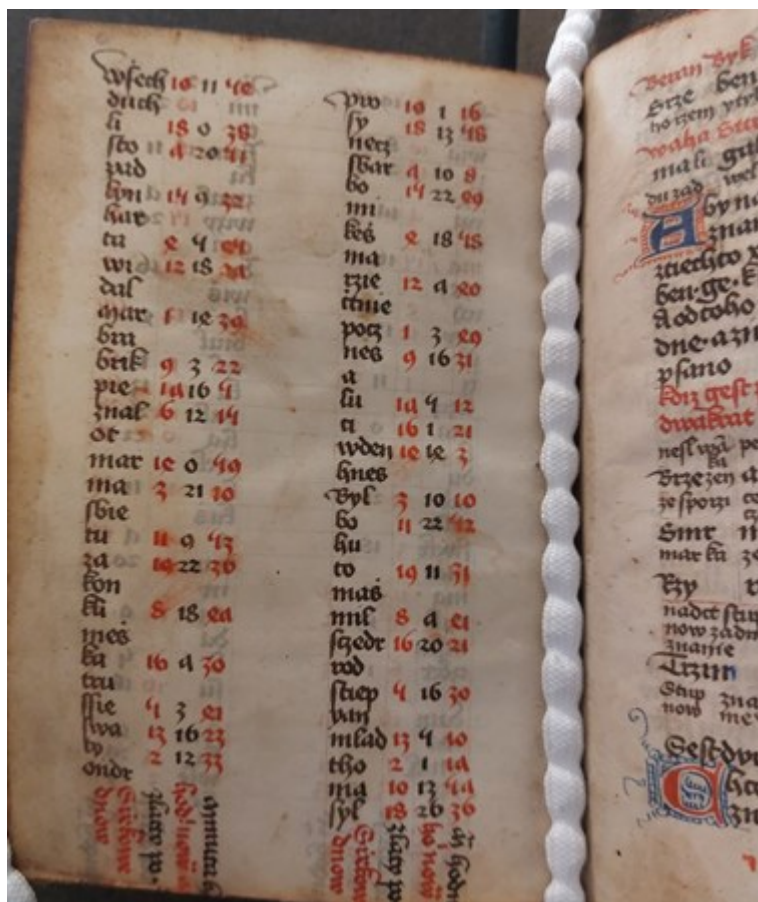
Obr. 98 Návod a komentář k užívání zvěrokruhu a výpočtů, zlacená iniciála W s modrým fleuronée, fol. 123r

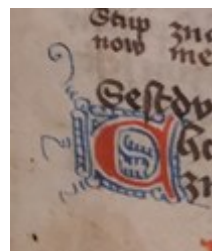
Obr. 99 Tabulky pro astronomické výpočty u fol.123v, měsíc leden na fol. 124r a prosinec fol. 129v

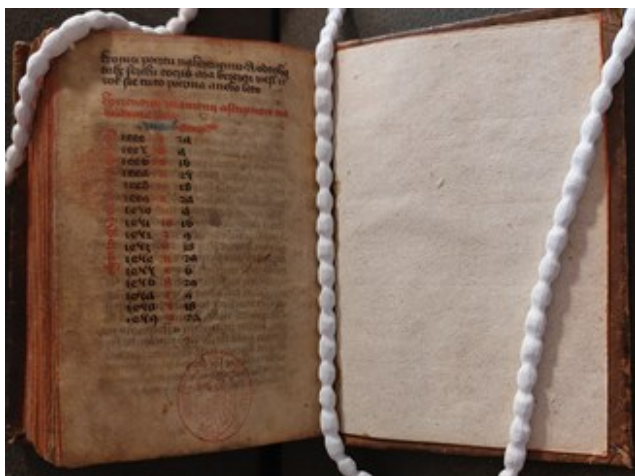
Obr. 102 Tabulky pro astronomické výpočty s doprovodným návodem k použití v textu, ff. 147v–148r

Obr. 103 Tabulky pro astronomické výpočty, detail, fol. 147v

Obr. 104 Doprovodný text k použití tabulek a výpočtu, detail iniciál s fleuronée, fol. 148r

Obr. 105 Poslední strana textu s tabulkou na léta 1444–1459 a vlastnickým razítkem KNM, detail, fol. 149v

8 Hodinky krumlovských klarisek, SOA Třeboň, Sbíрка rukopisů Český Krumlov, č. 316

Uložení: Státní oblastní archiv v Třeboni, Oddělení správy fondů a sbírek Český Krumlov, Sbíрка rukopisů Český Krumlov, č. 316

- Další název: *Hodinky zvané libějovické, Libějovické hodinky*
- Typ: kodex
- Vznik: Čechy
- Datace: XV.³ století
- Materiál: pergamen, tempera, zlato. Pergamen v rozsahu listů ff. 1r–102v
- Rozměr rukopisu: 120 x 80 mm
- Rozsah: 102 ff., novodobá paginace grafitovou tužkou
- Skladba: VI + (V–2,fol.56) + (VI–1,fol.67) + VI (fol.79) + (VI–1,fol.91) + V (fol.101) + 1 (fol.102)
- Jazyk textu: čeština
- Stav rukopisu: vyříznutí celkem 4 listů, obnažená vazba. Přídeští je vylepeno pergamenem, přední vykazuje drobné poškození hmyzem. Bordury na fol. 21v, 58r a 90v poškozené ořízkou, v textu jsou patrné stopy po prachu a vlhkosti, otěr inkoustu na fol. 67r. Zjevná ztráta neznámého množství folií na začátku a konci rukopisu.
- Vazba: soudobá, dřevěné desky jsou potažené barvenou hnědou usní, zdobení slepotiskem v kazetovém stylu o třech polích s trojím linkováním, vtlačovaný motiv růže, trojlístku, lilie v routách, vzadu na deskách je přidána kapradina. Torza po háčkových sponách a řemíncích. Hřbet i kapitálek nejsou, šití na 3 vazy, ořízka zlacená. Knižní blok uvolněný z vazby. Předsádky chybí.
- Výzdoba: rubrikace, iniciály a bordury
- Písmo: kaligrafická gotická minuskula (textura, gothica texturalis formata), dobový přípisek gotickou polokursívou, novověký přípisek kurentem.
- Textové zrcadlo: dvojí rozměr: ff. 1r–56v o 12 řádcích v 1 sloupci s velikostí zrcadla 68 x 45 mm. Na ff. 57r–102v je 13 řádků v 1 sloupci s rozměry 73 x 48 mm, okraje vpravo 20 mm, dolní 38 mm. Linkování provedeno inkoustem, vpichy jsou oříznuty.

- Digitalizát: není
- Filigrán: není

Provenience:

Rukopis má neznámý původ. Pavel Spunar a Josef Krása se domnívají, že dílo bylo určeno pro ženu vyššího společenského postavení, která pravděpodobně náležela ke klášteřu sv. Kláry v Českém Krumlově, založeného šlechtickým rodem Rožmberků se svolením papeže roku 1350 na lokalitě zvaný Latrán.⁴²³ Bližší identifikace ženy není známa. V textu je užívána „*du forma*“ v oslovení *panno* a dalšího skloňování ženského rodu, např. *modlila...prosila*. Na předních deskách se nachází vlepený štítek starších signatur 238 a I–257. Přideščí obsahuje text v novodobém písmu grafitovou tužkou ve znění: „*Do Krumlovského archivu byly získány ze zámku v Libějovicích.*“ Pod ním jinou rukou stejného období je další přípisek *Tzv. Libějovické hodinky (Obr.110)* Právě z něj se odvozuje vedlejší pojmenování rukopisu hodinek.⁴²⁴ Pavel Brodský uvádí rok zakoupení 1893. Mezi těmito přípisky se nachází červené kulaté razítko o průměru 2 cm s opisem *Státní archiv v Třeboni, Fondy Č.[eský] Krumlov 2*. Následující první strana rukopisu fol. 1r vykazuje nešetrný zásah, kde lze rozeznat jednoduchou figurální ilustraci psa z en face novodobou, modrou, tzv. cenzurní, tužkou zasahující do textu. **(Obr.57–58)** Starší vlastnické modré razítko odkazuje k dřívější provenienci, hraběcímu schwarzenberskému ústřednímu archivu v Krumlově, opis v němčině zní *Fürstl[iches] Schwarzenbergsches Centralarchiv Krumau*. Obě vlastnická razítka archivu se opakují také na posledním fol. 102v rukopisu. **(Obr.111)**

Typ bordury vypovídá o slezském vlivu. P. Brodský blíže specifikuje popis akantu, z jehož vnějších okrajů u iniciály vybíhá úponek listoví, který se zakončuje ve tvaru připomínajícího ocásek vlaštovek a vlnícího se do bordury obepínající textové pole.

⁴²³ Založení kláštera klarisek povolil papež Innocent VI. (†1362). Dnes budova bývalého kláštera s přílehlou částí zahrady klarisek nese číslo popisné 67.

Český Krumlov–plán města: 1: 10 000. 1. vyd. Praha: Kartografie. 1993, s. 2.

⁴²⁴ BRODSKÝ, Pavel, ŠUMOVÁ, Martina. Illuminované rukopisy v archivech na území Čech: Illuminated manuscripts in archives on the territory of Bohemia. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Studie o rukopisech. 2017, s. 46.

Zajímavostí je právě kombinace typu německého vlašťovčího akantu s českým textem a nikoli v tradičním spojení s latinským nebo německým. Tento tzv. *redukovaný akant* pronikl do Čech z Norimberku. Hojně se uchytil ve Slezsku. Nevybíhá do obvyklého širokého listoví či svázané kytky, jak je jinde běžně stylizováno, ale právě do onoho specifického tvaru ptačího ocásku. Právě na tomto základě J. Krása uvažuje o možné lokalitě vzniku rukopisu v prostoru severní Moravy. K tomu přidává Viktor Kubík svou domněnku, že pravděpodobně mohl vzniknout i v Čechách, kde tehdy probíhaly misie ze Slezka směrem do českého vnitrozemí zakládáním františkánských klášterů, čímž tedy zřejmě mohlo i dojít k přenesení a provázání norimberského vzoru akantu s českým textem.⁴²⁵

○ **Zlacené ornamentální iniciály:**

fol. 1v – **B(-oze)** ku pomocy (Obr.112)

fol. 10r – **B(-oze)** ku pomocy (Obr.113)

fol. 15v – **B(-oze)** ku pomocy (Obr.114–115)

fol. 21v – **B(-oze)** ku pomocy (Obr.116–117)

fol. 27r – **B(-oze)** ku pomocy (Obr.118)

fol. 32v – **B(-oze)** ku pomocy (Obr.120)

⁴²⁵ BRODSKÝ, P., ŠUMOVÁ, M. Rukopisy v archivech. 2017, s. 46.

fol. 42r – **O**(-brat) nas boze

fol. 42v – **B**(-oze) ku pomocy (Obr.123)

fol. 57r – **S**(-vaty) Ieronym tento zaltarz slozil (Obr.127)

fol. 58r – **S**(-lowa) ma ussima przigmi (Obr.128)

fol. 90v – **T**(-ie) Boha chwalime (Obr.133–134)

○ **Ornamentální iniciály zdobené fleuronée:**

fol. 85v – **D**(-ay) mi prosim wieczny boze (Obr.130)

○ **Iniciály zdobené fleuronée:**

ff. 2r, 5v, 6r, 7v, 8r, 13v, 18v, 19v, 21r, 21v, 24r, 25r, 28r, 29r, 30r, 31r, 33r, 33v, 34v, 35v, 36v, 39r, 40v, 43r, 52v, 58v, 64r, 64v, 72v, 80r, 85v, 89v

○ **Ornamentální iniciály s arabeskou:**

ff. 15v, 27r, 32v, 42v, 57r

○ **Iniciály 2řádkové:**

ff. 2r, 4r, 7v, 8r, 11r, 17r, 18v, 19v, 21r, 22v, 26r, 24r, 25r, 28r, 30r, 31r, 33r, 35v, 39r, 40v, 43r, 47r, 47v, 50r, 52v, 87r, 92r

○ **Iniciály 3řádkové:**

ff. 42r, 85v, 89v, 92r, 97r, 94r

○ **Iniciály 4řádkové:**

ff. 1v, 10r, 15v, 21v, 27r, 42v, 90v

○ **Iniciály 6řádkové zladené:**

fol. 32v

○ **Iniciály 7řádkové zladené:**

fol. 57r

○ **Iniciály 8řádkové zladené:**

fol. 58r

○ **Ornamentální bordura:**

ff. 1v, 10r, 15v, 21v, 27r, 32v, 42v, 57r, 58r, 90v

○ **Popis:**

Kniha vykazuje opotřebení a poškození, je patrná ztráta folií, chybí začátek a konec textu. Nemá žádnou figurální výzdobu jako ostatní rukopisy, pouze zdobené iniciály a bordury. Starší popis z roku 1958 uvádí dřívější foliaci písmeny a/b.⁴²⁶ Novější zpracování z roku 2017 provedené Pavlem Brodským užívá označení recto/verso, proto i ve zdejším katalogu je přidržováno tohoto posledního značení. Ornamentika v rostlinném motivu je převážně v barvách růžové, zelené, modré a žluté zářivých odstínů. Malba tak nese vyšší řemeslnou úroveň výzdoby rukopisu. Celkem obsahuje 11 ornamentálních kaligrafických iniciál typu cadelle zdobených akantovým listem v dříku. Vybíhají do bordury s hojně rozestými zlatými terčíky zdobené filigránem.

⁴²⁶ WEBER, Jaroslav, SPUNAR, Pavel, TRÍŠKA, Josef. Soupisy rukopisů v Třeboni a v Českém Krumlově = Catalogus codicum manu scriptorum Trzebonae Crumlovii que asservatorum. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, Soupisy rukopisů. 1958, položka 119, s. 312.

Tyto iniciály uvozují oddíly kapitol. Ve výplni mají zlacení, z nichž pět (ff. 15v, 27r, 32v, 42v, 57r) obsahují arabesku. Všechny iniciály jsou zasazeny do jednoduchých rámců nebo na duhové pole se svislými pruhy. Navzájem se od sebe liší pouze kombinací barev. Na fol. 85v je rumělková iniciála **D**(-ay) *mi prosim wieczny boze* zdobená fleuronée i v dřívku. (Obr.130) Skromnější je u modré iniciály **B** fol. 89v. (Obr.131–132) V textu se střídají modré a rumělkové versálky. Méně tradiční barva zelené iniciály **W**, zasahující do dvou řádků, se nachází na fol. 24r. (Obr.118) V textu se nachází dvě iniciály s arabeskou zabírající vyšší počet řádků oproti ostatním, a to růžová iniciála **B** na fol. 32v (Obr.119–120) má sedm řádků a růžová **S** na fol. 57r psaná v osmi řádcích. (Obr.127)

Zdobení desek je provedeno slepotiskem v kazetovém vzoru s rostlinnými motivy, jakožto atributy Panny Marie. Vnější rám lemují květy růží, ale na zadních deskách ve svislém poli je tento vzor nahrazen listem kapradiny. Ve vnitřním rámu se nachází jetelové trojlístky, středový hustě vyplňují lilie.⁴²⁷ Na deskách jsou pozůstatky dvou řemínků a kovových částí z háčkových spon. (Obr.107–109) Zadní přideščí desek pod hnědou usní má v levém horním rohu vlepený fragment pergamenu nevztahující se k samotnému kodexu. Viditelná jsou torza latinských slov psaná ve čtyřech řádcích: [...]*ota / iuc[...]/co[n]func[...]*. (Obr.137) Knižní blok má uvolněnou vazbu. Patrný rozestup složek je viditelný na ff. 79v–80r, 91v–92r a také u ff. 101v–102r. Rozmazání textu vlhkostí mají ff. 2r, 57r, 58r. Otěr inkoustu fol. 67r. Ztráta dvou folií se nachází v rozmezí ff. 56v–57r, která jsou viditelně vyříznuta, dále chybí 1 list mezi ff. 61v–62r a téže mezi ff. 85v–86r. Grafítovou tužkou v pravém horním rohu je provedena foliace, v dolním rohu paginace.

Text rukopisu psaný jednou písařskou rukou je na ff. 1r–102v. Mariánské hodinky se nachází v rozsahu ff. 1v–52v. Následují připojené mariánské modlitby (ff. 52v–53v), žaltář sv. Jeronýma (ff. 57r–91v), dále soubor přidaných modliteb ke všem svatým (ff. 92r–93v), také modlitby k Pánu Ježíši Kristu (ff. 94r–97r) a ke svatému Anselmu (ff. 97r–102v). Ztracená folia na začátku knihy jsou neznámého počtu. Incipit začíná

⁴²⁷ Růže je mariánským symbolem panenství, ušlechtilosti, krásy, královské hodnosti, ale i utrpení. Kapradina symbolizuje rozjímání o samotě, lilie značí čistotu, jetel společně s jahodníkem odkazuje k Nejsvětější Trojici.

slovy: „[...] *jenž nás vylitím své krve vykoupil.*“⁴²⁸ (Obr.111) Kapitoly hodinek tvoří čtyřřádkové iniciály v jednoduchém rámu nebo na duhovém poli se svislými pruhy a rubrikami psanými egyptskou modří. (Obr.112–115) Navzájem se odlišují barevností rámu i akantu, který je vždy v jasných, zářivých barvách. Okouzující je zejména barva kobaltové modře, šeríkově růžové, šedé nebo malachitově zelené. Incipity iniciály B mají shodný text **B(-oze) ku pomoci.** Laudy začínají na fol. 1v rubrikou a zlacenou iniciálou B v egyptské modří. (Obr.112) Primy na fol. 10r počínají růžovou. Tercie uvádí u fol. 15v kobaltově modrá iniciála, sexty na fol. 21r šedá, nony fol. 27r malachitově zelená, nešpory fol. 32v růžová a kompletář na ff. 42r–42v růžová a šedá iniciála, stejně jako u předcházejících. Chvalozpěv k Bohu, který se vztahuje k tématu *Navštívení Panny Marie zvaný Magnificat* náleží Lukášovu evangeliu (Lk 1,46–55). Text začíná na posledním řádku fol. 38v a pokračuje na fol. 39r dvouřádkovou modrou iniciálou **W** se skromným fleuronée ve znění: „*Velebí duše má Hospodina a zaradoval se duch můj v bohu Spasiteli mém.*“⁴²⁹ (Obr.122) Po úseku hodinek, přidané kapitoly modliteb pokračují rubrikami již v tradiční rumělkové barvě. Jejich módní střídání v červené a modré barvě odpovídá době vzniku rukopisu. Modlitba k Panně Marii na fol. 52v „*Swata panno Maria prosime tebe*“ má časově soudobý vpisek gotickou polokursivou nacházející se u fol. 53v. Výjimečně je zde přidáno řádkování o čtyři navíc na celkový počet 16, stejným inkoustem a bez šablony, tudíž je patrná jejich nerovnost. Začátek zní: „*Ó květe nad květy, studno zahradní, královno nebeská.*“⁴³⁰ (Obr.124) Poté zde následují tři nalinkované prázdné listy. Na posledním z nich je novověký, kurentem psaný přípisek o 4 slovech na třech řádcích, které jsou útržkami modlitby *nebažím, záleží, uši, zádušní.* Linkování se udržuje až do fol. 56v v počtu 12 řádků, avšak dále od fol. 57r se jejich počet mění na 13. (Obr.127) Na fol. 57r zvýšený počet řádků začíná u kapitoly žaltář sv. Jeronýma. Uvozuje jej zlacená růžová ornamentální iniciála o sedmi řádcích ve znění: „*S(-vatý) Jeroným tento žaltář složil*“⁴³¹ s arabeskou ve výplni a vsazenou na duhové pole egyptské modré se žlutými svislými pruhy. Následujícím fol. 58r pokračují modlitby za Království nebeské, text incipitu se šedou

⁴²⁸ [...] *jenžs nás vylitím své krve vykúpil.*

⁴²⁹ *Weleby dusse ma hospodina A wzradowal se duch moy w bohu spapiteli mym.*

⁴³⁰ *O kviete z kvietow studnice zahradnie kralowno nebeska.*

⁴³¹ *Svaty Ieronym tento zaltarz slozil.*

zlatenou iniciálou **S** v malachitově zeleném poli zní: „**S**(-lova) má ušima přijmi.“ (Obr.128) Bordura je zde ořízkou částečně poškozena. Stejně jako na fol.90v u další modlitby ke sv. Jeronýmu, kde rozvilina akantu vychází ze šedé ornamentální zlatené iniciály **T** hluboce zasažené při vnějším okraji ořízkou. Incipit zní: „**T**(-ebe) Bože chválíme.“⁴³² (Obr.133–134) V závěru žaltáře u fol. 90r je vepsán chvalozpěv *Te Deum laudamus* (Tebe Bože chválíme).⁴³³ (Obr.131) Dále na fol. 92r následují modlitby ke všem svatým (Obr.135), u fol. 94r ke Kristu „*Modlitba k Pánu Ježíši Kristu*“⁴³⁴ (Obr.136) a fol. 97r ke sv. Anselmu „*Modlitba utišující svatého Anselma za odpuštění hříchů*.“⁴³⁵ Text knihy hodinek je zakončen u fol. 102v explicitem „*Smiluj se nad námi Hospodine, smiluj se nad námi [...]*.“⁴³⁶ Mezi ff. 48v–49r se nachází novověký tištěný památeční lístek vykonané mariánské pouti v Mariazellu v Rakousku. (Obr.125–126)

○ Literatura:

Brodský P., Šumová M., Iluminované rukopisy v archivech na území Čech. 2017, s. 46

Krása J., Knižní malba. 1965, s. 286

Kubík V. a kol., Vizualní kultura v Kadani za Jana Hasištejnského z Lobkovic. 2017, s. 185–189

Navrátil F., Jihočeský sborník historický. 1972, č. 194–195, s. 316

Ryba B., Kyas V., Označení českých biblických rukopisů a tisků. 1952, s. 37–45

Weber J. a kol., Soupis rukopisů v Třeboni a v Českém Krumlově. 1958, č. 119, s. 312

⁴³² *Tie Boha chwalime.*

⁴³³ Text zní: „*Te Deum laudamus také raczte rzikati neb przislussie k zaltarzi Svateho Ieronyma.*“

⁴³⁴ *Modlitba ku panu Jezissi kristu.*

⁴³⁵ *Modlitba utiessena Swateho Anzhelma za odpusstienie hrziechow.*

⁴³⁶ *Smilug se nad nami hospodine smilug se nad nami [...]*.

8.1 Obrazová příloha rukopisu *Hodinky kruml. klarisek*, archiv ČK, č. 316

Zdroj obr. 106–137: foto vlastní, Státní oblastní archiv Třeboň, Oddělení Český Krumlov, Sbirka rukopisů Český Krumlov, č. 316

Obr. 106 Vazba a zlacená ořízka rukopisu *Hodinek krumlovských klarisek*, (archiv Český Krumlov, č. 316)

Obr. 107 Zlacená ořízka a torza po řemíncích i kovových sponách

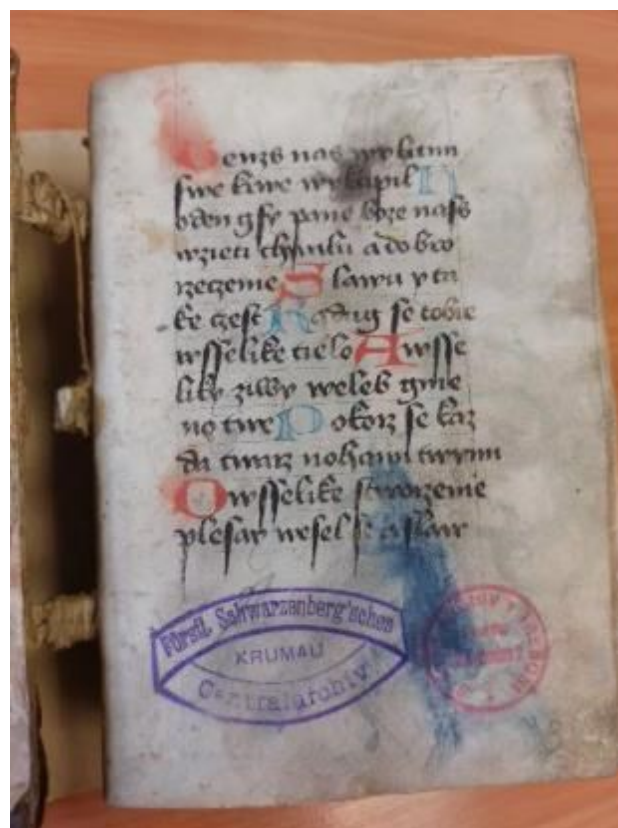
Obr. 108 Přední desky rukopisu krumlovských hodiněk č. 316, starší signatura a torza po háčkových sponách

Obr. 109 Zadní desky rukopisu krumlovských hodiněk č. 316, torza po řemíncích

Obr. 110 Poškozená vazba, zadní desky a přední přideščí s označením názvu rukopisu a vlastnickým razítkem Státního archivu Třeboň

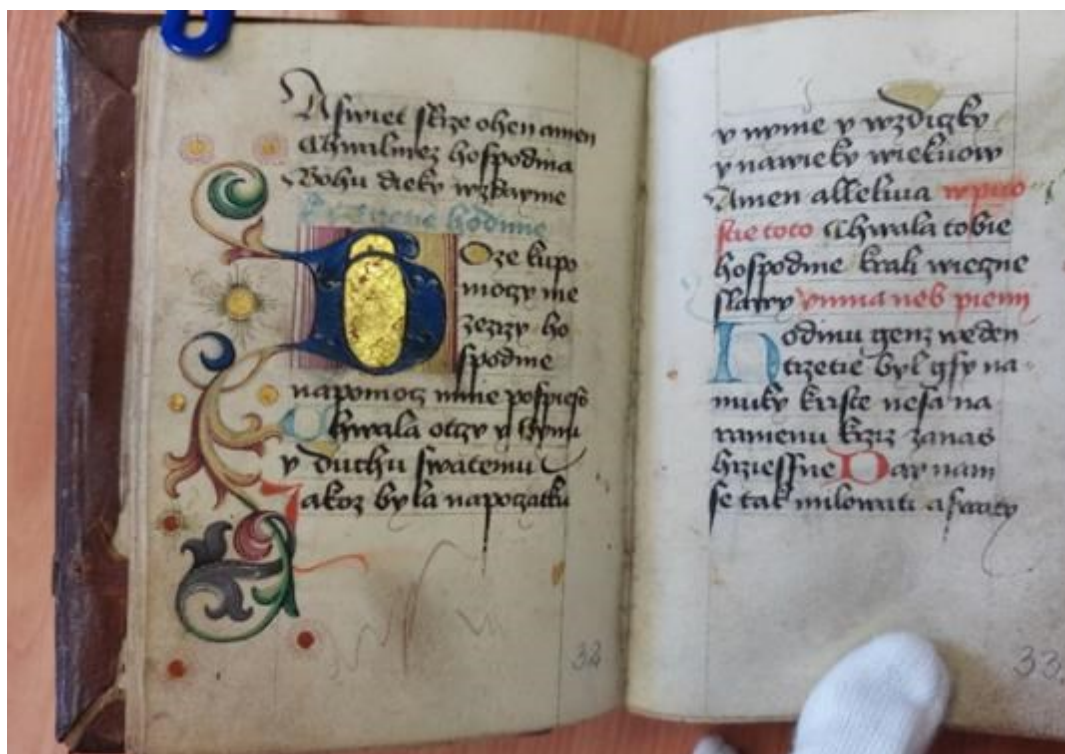
Obr. 111 První strana rukopisu se ztrátou předchozích folií, vlastnická razítka Schwarzenberského archivu a následně Státního archivu v Třeboni

Obr. 112 Ornamentální iniciála B se zlacenou výplní a akantem v dřívku vybíhajícím do bordury ve tvaru vlaštovčích ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronné, kapitola laudy, ff. 1v–2r

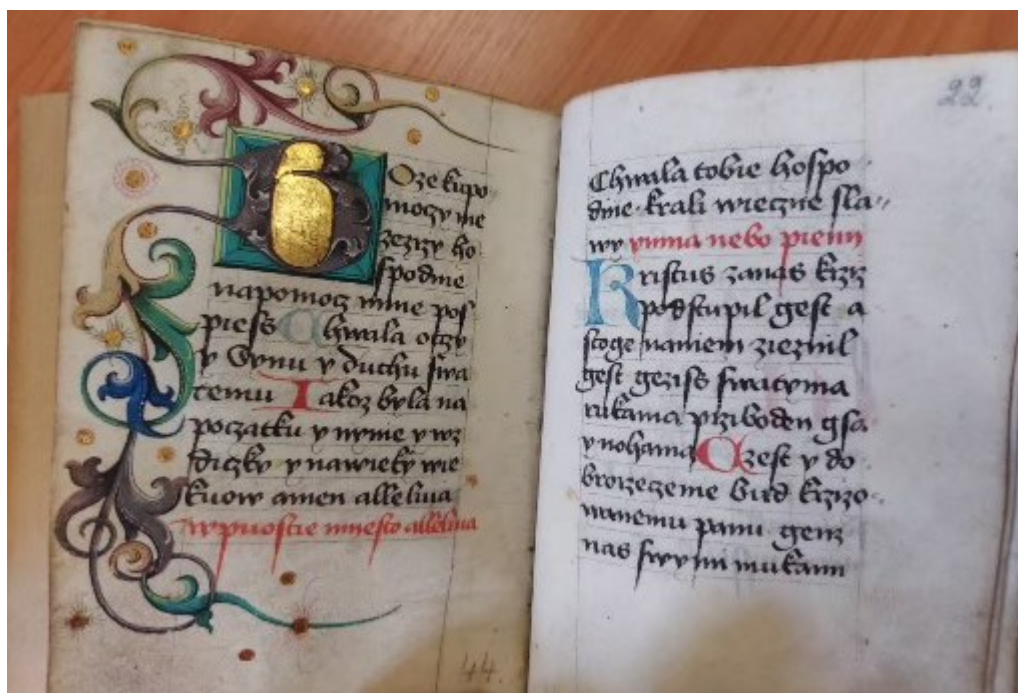
Obr. 113 Ornamentální iniciála B se zlacenou výplní a akantem v dřiku vybíhajícím do bordury ve tvaru vlašťových ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronné, kapitola primy, ff. 9v–10r

Obr. 114 Ornamentální iniciála B se zlacenou výplní s arabeskou, akantem v dřiku vybíhajícím do bordury ve tvaru vlašťových ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronné kapitola terciie, ff. 15v–16r

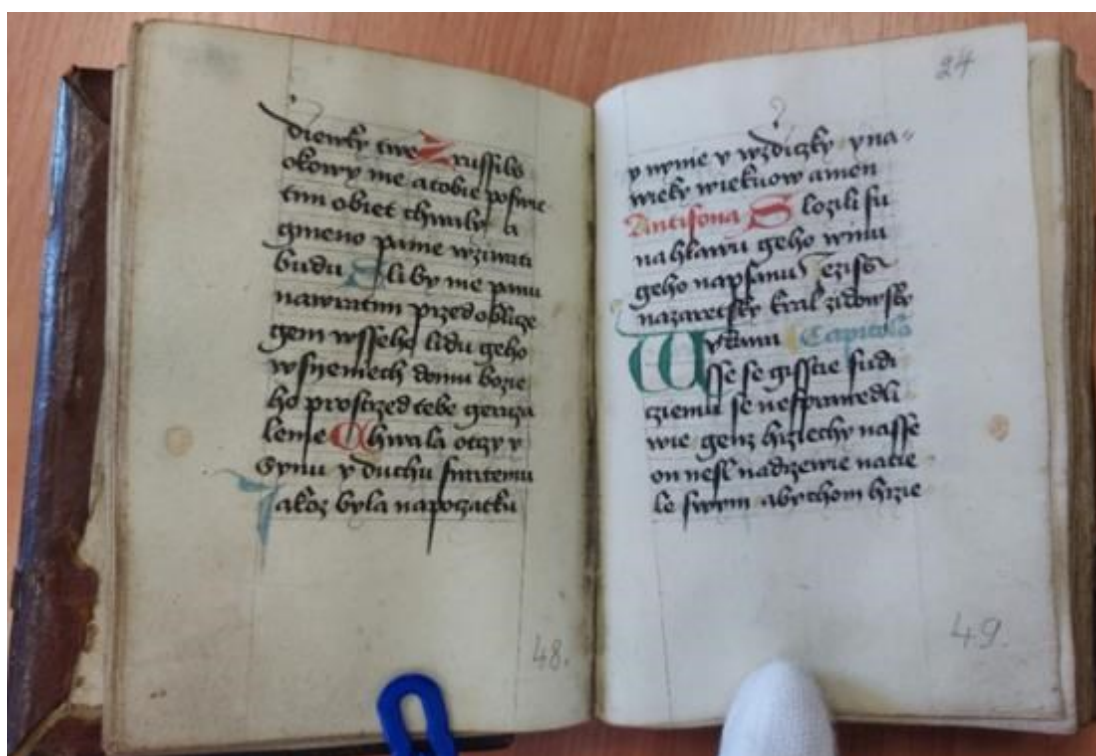
Obr. 115 Ornamentální iniciála B se zlacenou výplní s arabeskou, kapitola tercie, detail, fol. 15v

Obr. 116 Ornamentální iniciála B se zlacenou výplní a akantem v dřívku vybíhajícím do bordury ve tvaru vlaštovčích ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronée, kapitola sexty, detail, ff. 21v–22r

Obr. 117 Ornamentální iniciála B se zlacenou výplní, kapitola sixty, detail, fol. 21v

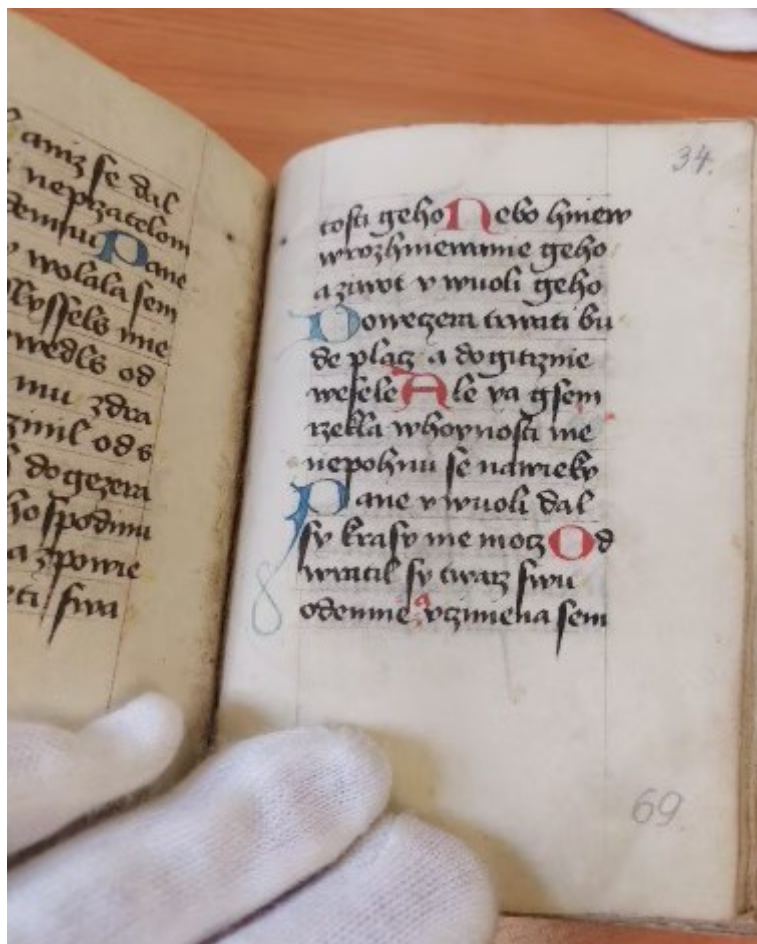
Obr. 118 Zelená iniciála W (ve smyslu písmene V) s velmi skromným fleuronée, rubriky v červené a modré barvě, ff. 23v–24r

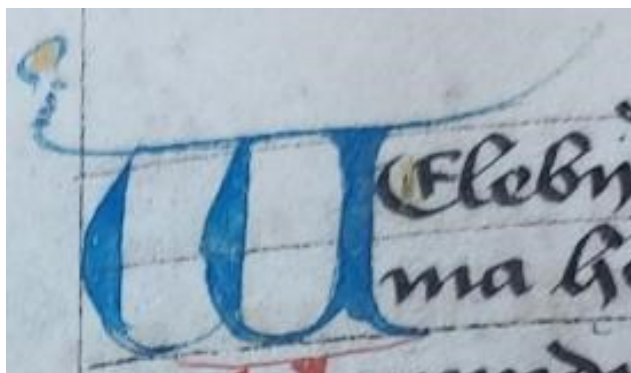
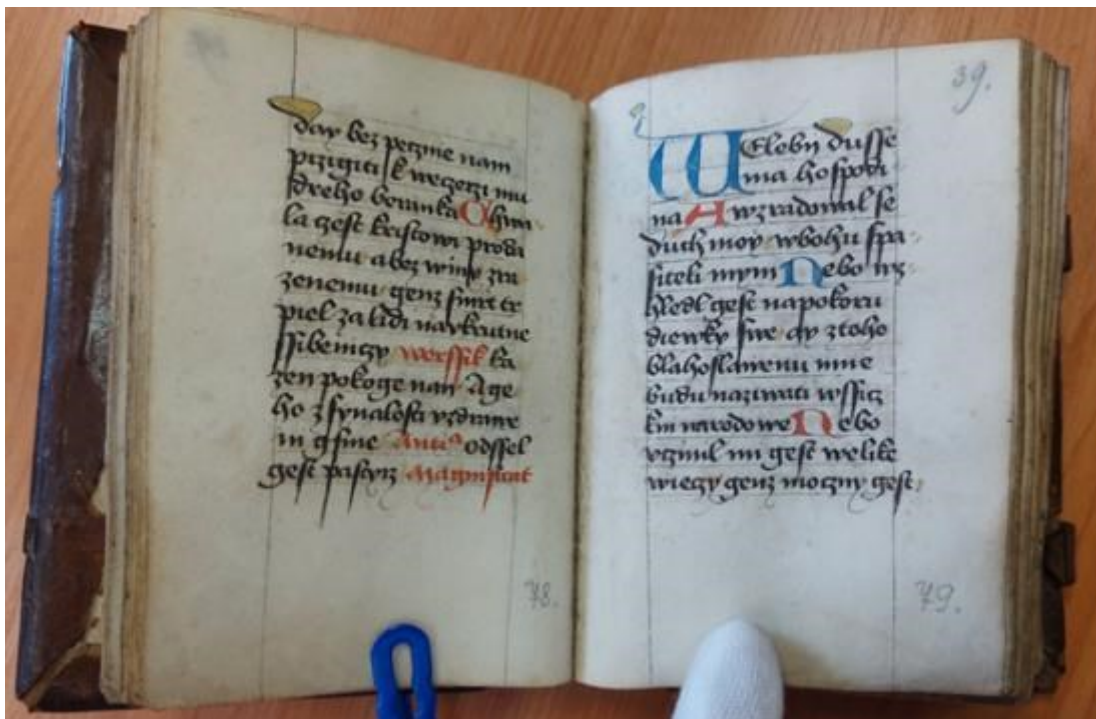
Obr. 119 Ornamentální iniciála B se zlacenou výplní a akantem v dřívku vybíhajícím do bordury ve tvaru vlaštovičích ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronné, kapitola nony, detail, fol. 27r

Obr. 120 Ornamentální iniciála B se zlacenou výplní a arabeskou, akantem v dřívku vybíhajícím do bordury ve tvaru vlaštovičích ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronné kapitola nešpory, ff. 32v–33r

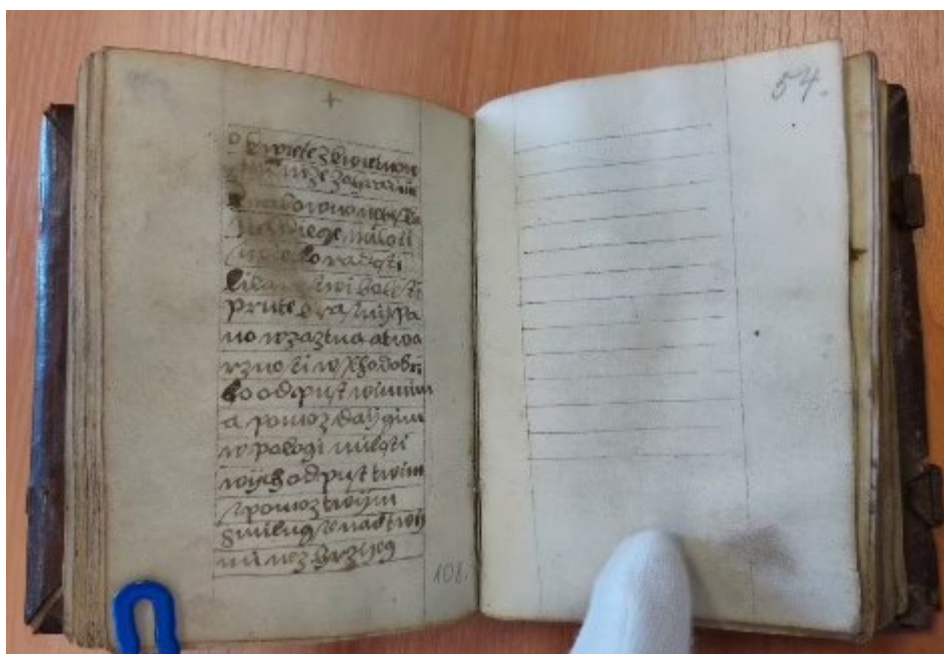
Obr. 121 Písarské iniciálky, ff. 33v–34r

Obr. 122 Modlitba Magnificat, detail versálky W (ve smyslu písmene V) s velmi skromným fleuronée, ff. 38v–39r

Obr. 123 Ornamentální iniciála B se zlacenou výplní a arabeskou, akantem v dřívku vyběhajícím do bordury ve tvaru vlaštovčích ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronée, kapitola kompletář, ff. 42v–43r

Obr. 124 Soudobý přípisek modlitby polokursivou, ff. 53v–54r

Obr. 125 Písarské iniciálky, vložený novodobý památeční lístek z mariánské poutě v Mariazellu v Rakousku bez datace, ff. 48v–49r

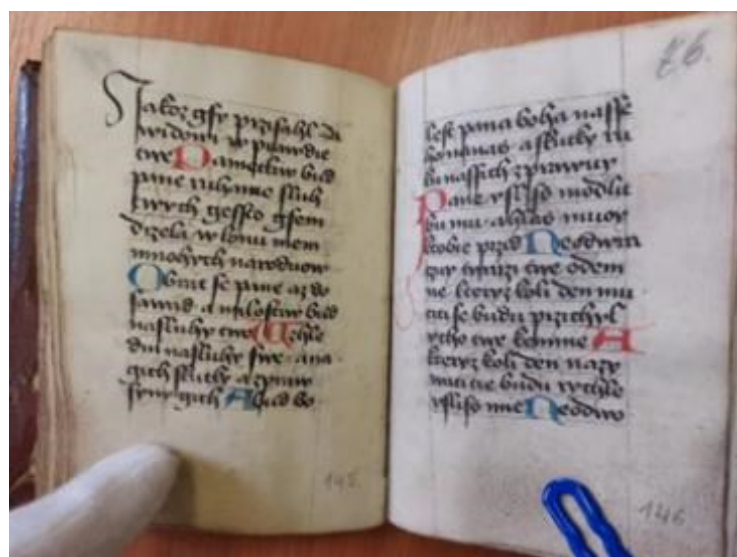
Obr. 126 Zadní strana vloženého památeční lístku z mariánské poutě v Mariazellu v Rakousku s vyobrazením Ukřižování. Medailony odkazují k dalším poutním místům. Ikonograficky nesou náměty: Madona s dítětem, Nejsvětější trojice (Trůn Milosti) a Pieta, novověk bez datace, ff. 48v–49r

Obr. 127 Novověký přípisek kurentem, ornamentální iniciála S se zlacenou výplní a arabeskou, akantem v dřívku vybíhajícíím do bordury ve tvaru vlaštovčích ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronné, kapitola žaltář sv. Jeronýma, ff. 56v–57r

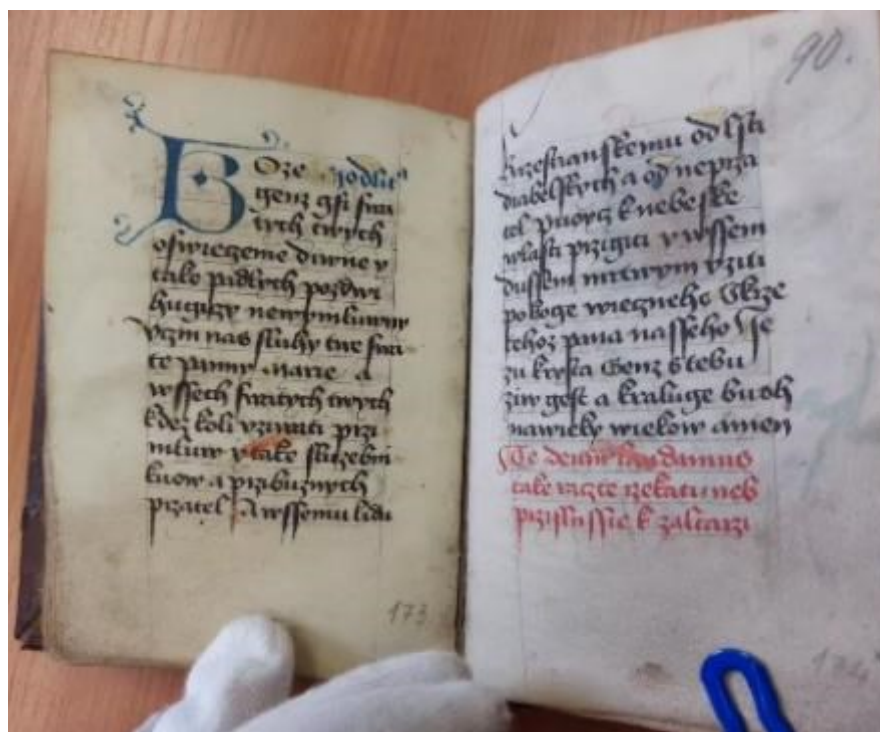
Obr. 128 Ornamentální iniciála S se zlacenou výplní a akantem v dřiku vybíhajícím do bordury ve tvaru vlaštovčích ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronné, částečně poškozená bordura ořízkou, kapitola vžívající Království nebeské, fol. 58r

Obr. 129 Písařské iniciálky, ff. 75v–76r

Obr. 130 Ornamentální iniciála D s fleuronné, ff. 85v–86r

Obr. 131 Modrá iniciála B s fleuronné, rubrika, ff. 89v–90r

Obr. 132 Iniciála B s fleuronée, detail, fol. 89v

Obr. 133 Ornamentální iniciála T se zlacenou výplní, akantem v dřívku vybihajícím do bordury ve tvaru vlaštovčích ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronée, poškozovaná bordura ořízkou, písarské iniciálky, kapitola modliteb ke sv. Jeronýmu, ff. 90v–91r

Obr. 134 Ornamentální iniciála T se zlacenou výplní, detail, fol. 90v

Obr. 135 Iniciála W s fleuronée uvozující modlitbu ke všem svatým, ff. 91v–92r

Obr. 136 Iniciála H s fleuronée uvozující modlitbu k Ježíši Kristu, ff. 93v–94r

Obr. 137 Poslední strana textu, uvolněná vazba, pod předešlým zlomek pergamentu nevztahující se k textu rukopisu, fol. 102 (otočeno o 180°)

9 Hodinky Jiřího z Poděbrad, New York, MLM, MSM. 921

- Typ: kodex
- Vznik: Čechy, pravděpodobně Praha
- Datace: kolem roku 1466
- Materiál: pergamen, tempera, zlato. Pergamen v rozsahu ff. 1r–156v
- Rozměr rukopisu: 150 x 103 mm
- Rozsah: 156 ff.
- Skladba: nebylo možné stanovit.
- Jazyk textu: čeština
- Stav rukopisu: celkově vykazuje běžné opotřebení, sprašnost pigmentu ff. 11v, 138v, opadání inkoustu na ff. 68, 72, poškození vlhkostí v rozmezí ff. 119r–139r. Oprava trhliny pergamenu na fol. 120r a 156v.
- Vazba: novověká z XVIII. století. Hřbet a přední desky jsou potažené usní rubínové⁴³⁷ barvy, výzdoba provedena slepotiskem hustě posetými nitkovitými rozvilinami v ornamentálním stylu morocco. Zadní desky kombinují černou useň, které rámuje červenou v decentnější zdobnosti zlacení. Ořízka je zlacená. Poškození bordur ořezem. Šití na 5 vazů.
- Výzdoba: iluminace, miniatury, rubrikace, iniciály, zlacení.
- Písmo: kaligrafická gotická minuskula (textura, gothica texturalis formata) a bastarda.
- Textové zrcadlo: 101 x 59 mm, linkování inkoustem o 16 řádcích v 1 sloupci, vpichy se, dle digitalizátu, jeví oříznuté, rozměry okrajů nelze odhadnout.
- Filigrán: fyzicky není prohlídka k dispozici.
- Digitalizát je částečně přístupný (vybrané iluminace):

<http://ica.themorgan.org/manuscript/thumbs/159974> [online]. [cit. 2022-03-15].

⁴³⁷ Kurátorský popis Morganovy knihovny uvádí barvu usně desek v marocké červené, avšak ta ve svém spektru má terakotový studený barevný odstín, kdežto na digitalizátu u fol. 2v je patrný sytější teplejší odstín klasické červené barvy. Nejspíše je tedy myšleno užití usně oblíbeného typu marokén, kdy v 18. století byla, jako náhražka, používána teletina místo kozinky. Kurátorský popis také identifikuje vazbu jako typ doublures v modré barvě, tedy vypodložená podvazba desek v modré barvě a vlepená na obě přičeští.

https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Vazba_%E2%80%9Edoublure%E2%80%9C [online]. [cit. 2022-09-18].

Provenience:

Donátorkou byla královna Johana z Rožmitálu (cca1430–1475), druhá manželka krále Jiřího z Poděbrad a Kunštátu (1420–1471) korunovaného roku 1458. Dle dedikace v češtině, červeným inkoustem na apertuře ff. 1v–2r Johana rukopis darovala svému manželovi na Štědrý den roku 1466. Text je zde transkribován ve znění:⁴³⁸

„Po porodu Panny, když se jest psalo léta tisícího oznamovalo, k tomu čtyřsté[ho] šedesátého šestého, prvnímú v Čechách Jiřímu králi, tyto knížky su dali od druhé v Čechách králové Johanny Jeho Milosti jsu poslány, na kteréž jest nakládala a Štědrého večera dala Jeho Milosti prosící za to, ne za stříbro, ni za zlato, ale aby ji ráčil ve své paměti míti, při těch modlitbách, když se bude pěti. Aby zde ve zdraví, v štěstí jsuce poddané své k tomu veduce, což by bylo Boží ctí chvály, potom se Bohu dostali.“⁴³⁹

Pod vánočním věnováním je odlišnou mladší rukou, na dvou řádcích a černým inkoustem doplněna identifikace královny:

Tato královna Johanna byla rodu z Rožmitálu a [na] Blatné.

Následné vlastnictví není známo do roku 1690, kdy v souvislosti s další dedikací na fol. 156r je uváděn hrabě Štefan Apor Pér (někdy psán Péter) (1638–1704) z rodového panství Altorja (dn. obec Torja) v Sedmihradsku (dn. Rumunsko), kde byl nejvyšším velitelem vojska.⁴⁴⁰ Byl třikrát ženatý, zemřel však bez potomků. V přípisku psaném

⁴³⁸ Transliterace v poznámkovém aparátu zde slouží k rychlejší orientaci pro laické zájemce.

⁴³⁹ *Po porodu Panny když sye gest psalo Leta Tisiczieho oznamowalo k tomu Cztyszte[ho] Ssessedateho Ssesteho prwemu w Czechach Gyrziemú krali tyto kniezky su dali od druhé w Czechach kralowe Johanny geho milosti gsu poslany a za kterež gest nakladala a Sstyedreho weczera dala Geho milosti proseczy za to sme za strziebro ni za zlatto Ale aby gi raczil w sve pamieti mieti przi tych modlitbach když ge bude pieti Aby zde w zdrowy w sseczestii gsucze poddane swe k tomu weduce czoz by bylo Bozie czti chwaly potom se Bohu dostali.*

⁴⁴⁰ https://library.hungaricana.hu/en/view/FoliaHistorica_04/?pg=23&layout=s [online]. [cit. 2023-03-23].

<https://core.ac.uk/download/pdf/35138132.pdf> [online]. [cit. 2023-03-23].

<https://core.ac.uk/download/pdf/35138123.pdf> [online]. [cit. 2023-03-23].

latinsky vlastní rukou tuto knihu hodinek na věčnou památku věnoval své třetí urozené manželce Zuzaně Farkas z Heriny⁴⁴¹ ve svém domě v Altorji dne 20. února 1690.

Ego Stephanus Aporsen Dedi hunc Libr[um] Illustrissimo Comiti Do[m]ini Garensran filii mei Per dilia Zysano Pro eterna Memoria A[nno] 1690 in Mei Domo Al Torjaiensi die 20 febr[uarii]. St[e]p[ha]n Apor M[anu] p[ropria].

Po delším období je dalším majitelem londýnský antikvář a knihkupec Bernard Quaritch (1819–1899). Po něm rukopis vlastnil britský obchodník a bibliofil Charles Dyson William Perrins (1864–leden 1958). Po jeho smrti byl rukopis dne 9. prosince stejného roku nabídnut v dražbě jako položka č. 24 prostřednictvím známé londýnské aukční síně Sotheby's. Poslední soukromou osobou se stal obchodník, antikvář John Francis Fleming (1910–1987). Ten jej roku 1965 věnoval knihovně Morgan Library & Museum New York prostřednictvím Fondu Belle da Costa Greene založeného stejnojmennou první ženskou knihovnicí (1879–1950) a pozdější ředitelkou Morganovy knihovny.⁴⁴²

Přídeští vylepené barevným máčeným papírem nese vlastnickou nálepkou s textem *C. W. Dyson Perrins 126*. Na následující straně je připevněna druhá vlastnická nálepka knihovny se signaturou M.921⁴⁴³ s přípisem grafitovou tužkou *AD 1465*.⁴⁴⁴ Pod ním další, v anglickém překlad *vlastnictví J.F.* Protějšší předsádka nese zápis *Book of Prayer*

⁴⁴¹ Zsuzsanna Farkas de Harina (†?) pocházela z panství dnešního rumunského města Herina blízko Bukurešti.

<https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/elso-kotet-2/apor-csalad-al-torjai-grof-baro-es-nemes-1A5/> [online]. [cit. 2023-03-23].

⁴⁴²https://www.themorgan.org/belle-greene?fbclid=IwAR0Z_Hm2PfnNKvHb5u9v7iycETDA0Mrd7NoHyJ_ljw1LQp-RPJ0Qm7Vr92g [online]. [cit. 2022-10-27].

⁴⁴³ <http://corsair.themorgan.org/msdescr/BBM0921a.pdf> [online]. [cit. 2022-03-15].

<https://www.quaritch.com/about/our-history/> [online]. [cit. 2022-10-27].

https://www.liquisearch.com/charles_william_dyson_perrins [online]. [cit. 2022-10-27].

<https://norman.hrc.utexas.edu/fasearch/findingAid.cfm?eadid=00697&fbclid=IwAR15bUx7ozebnyH0NzpPCBFMSXRKDZkuZfHZGTKVK5rfrAZiv3KBGNdH-jo> [online]. [cit. 2022-10-27].

⁴⁴⁴ Rukopis má však dedikaci Štědrý den roku 1466.

written about 300 year ago. 1813.⁴⁴⁵ Zadní předsádka má inventární nálepku s textem *Perrins Collection 28*.

○ **Miniatury:**

fol. 12r – Swateho Ducha milost racz byti s nami (Obr.146–147)

fol. 33r – Slova ma ussima przigmi hospodine (Obr.149–150)

○ **Figurální celostránkové iluminace:**

fol. 2v – Panna Maria Assumpta (Obr.138)

fol. 5v – Kristus na hoře Olivetské (Getsemanské zahradě) (Obr.144)

fol. 11v – Seslání Ducha svatého (Obr.145)

fol. 32v – Svatý Jeroným (Obr.148)

fol. 95r – Zvěstování Panny Marie (Obr.155)

fol. 138v – Ukřižování (Obr.156)

⁴⁴⁵ *Kniha z Prahy přibližně 300 let stará. 1813.*

○ **Figurální iniciály:**

- fol. 3r – **P**(–any) ma przeswata (Obr.139–140)
fol. 78r – **O** Pane gezu kryste (Obr.151)
fol. 94v – **H**(–ospodine) rty me otewrzy (Obr.152,154)

○ **Ornamentální iniciály:**

- fol. 12v – **Z**(–awitay) stworziteli Dusse swaty
fol. 13v – **H**(–ospodine) newrydanii twem treskczy mye
fol. 15r – **B**(–lazeny) gichzto neprawosti odpusstieny gsu
fol. 16v – **H**(–ospodine) w prchany twem netreskczy mye
fol. 19r – **S**(–milug) sye nademnu boze
fol. 21r – **H**(–ospodine) vslyss modlitbu mu
fol. 23v – **Z**(–hlubokosty) wolal sem k tobie hospodine
fol. 24v – **H**(–ospodine) vslyss modlitbu mu
fol. 26r – **B**(–oze) ku pomoczy me przyrzy
fol. 27r – **K**(–dozkoli) chce spasen byti
fol. 39v – **S**(–milug) sie nade mnu boze
fol. 45v – **H**(–ospodine) vslyss modlitbu mu
fol. 52v – **D**(–ay) prosym wssemohuczy Boze
fol. 53v – **B**(–eranku) Bozy genz snimas hrziechy swieta
fol. 54v – **B**(–oze) genz gsy y swatych oswiecenie
fol. 58v – **M**(–ilostiw) bud odpust nam hospodine
fol. 65r – **U**(–slyss) hospodine nabożnych twych sluzebnikuow
fol. 96r – **P**(–odme)radoyme sie Bohu wzdayme chwalu

fol. 100r – N(–ebes) wyprawugi chwalu Bozii
fol. 102v – B(–ozie) gest Zemie y plnost gegie
fol. 106v – T(–ie) Boha chwalim
fol. 109r – H(–ospodin) kralowal krasu gest obleczen
fol. 109v – S(–lawte) Bohu wsseczky zemie
fol. 120r – B(–oze) k memu poczatku przizry hospodine
fol. 121r – B(–oze) w twem gmenu spasenie vczin
fol. 121v – P(–slyss) hospodine nabozych twych sluzebnikuow
fol. 125r – B(–oze) k memu poczatku przizry hospodine
fol. 129v – B(–oze) k memu poczatku przizry hospodine
fol. 134r – B(–oze) k memu poczatku przizry hospodine
fol. 134v – K(–dyz) zbawil Buoh wyezenie
fol. 135v – G(–edne) acz hospodin vstawy
fol. 136r – B(–lazen) wssiczki gessto sie bozie hospodina
fol. 139r – B(–oze) k memu poczatku przizry hospodine
fol. 139v – R(–zekl) pan panu memu
fol. 141r – W(–eselil) sem sye
fol. 142r – G(–edne) acz hospodin vstawy
fol. 143r – C(–hwal) geruzalem hospodina
fol. 144v – O(–bratt) nas hospodine spasiteli
fol. 145r – D(–okud) hospodine zapominass mne
fol. 149r – S(–ud) mye hospodine
fol. 150r – C(–zasto) dobywali su mne z mladosti me
fol. 151r – H(–ospodine) wzwysseno srdcze wysoke
fol. 152v – N(–yni) pustiss sluhu tweho hospodine

○ **Ornamentální iniciály se zlaceným motivem růže:**

ff. 13v, 21r, 23v, 24v, 26r, 27r, 39v, 52v, 52r, 96r, 102r, 109r, 120r, 121r, 123v, 125r, 126r, 127v, 130v, 131v, 133v, 134r, 134v, 136r, 139r, 139v, 142r, 143r, 149r, 150r

○ **Zlacené iniciály zdobené fleuronée:**

ff. 65r, 66r, 67v, 78v, 80v, 98v, 103v, 117r, 119v,

○ **Zlacené fleuronée:**

ff. 66v, 68r, 69r, 74r, 83r, 85r, 108v, 120r, 140r, 144r, 145v, 151v

○ **Iniciály 3řádkové zdobené fleuronée:**

ff. 65v, 66r, 66v, 67r, 68r, 68v, 69r, 70r, 71r, 72r, 74r, 70v, 78r, 78v, 79r, 80v, 81r, 83r, 85r, 85v, 87v, 97v, 98v, 104r, 105v, 108v, 109r, 112r, 114r, 117r, 117v, 119v,

○ **Iniciály 3řádkové:**

ff. 17r, 19r, 50v, 123v, 125r, 125v, 129r, 130r, 140r, 144r, 144v, 154v, 155v

○ **Iniciály 4řádkové:**

ff. 23v, 39v, 45v, 52v, 53v, 54v, 58v, 65r, 96v, 100r, 102r, 116v, 121r, 121v, 123r, 126r, 126v, 127v, 130v, 131v, 133v, 134v, 135v, 136v, 139v, 141r, 142r, 143r, 148r, 149r, 150r, 151r, 151v, 152v, 154r

○ **Iniciály 5řádkové:**

ff. 12v, 13v, 15r, 16v, 19r, 17v, 21r, 24v, 26r, 27r, 125r, 129v, 134r, 139v

○ **Iniciály 6řádkové:**

ff. 84v, 120r

○ **Iniciály 7řádkové:**

ff. 3r

○ **Ornamentální bordura:**

ff. 3r, 12r, 13v, 15r, 16v, 19r, 21r, 23v, 24v, 26r, 27r, 33r, 39v, 45v, 52v, 53v, 54v, 78r, 94v, 96r, 100r, 102r, 106v, 109r, 109v, 120r, 121r, 123v, 125r, 126r, 127v, 129v, 130v, 131v, 133v, 134r, 134v, 135v, 136r, 139v, 142r, 143r, 144r, 148r, 149r, 150r, 151r, 152v, 153v

○ **Zlacená ornamentální bordura:**

ff. 53v, 58v, 65r, 124v, 137v, 151r

Popis:

Dle studie Milady Studničkové je kodex dokladem dobového stavu náboženské praxe, kdy v období jeho vzniku v českých zemích vedle sebe existovaly a soupeřily o svou převahu náboženské konfese katolicismus a utrakvismus. Královský pár se stal reprezentantem těchto vyznání, kdy Johana byla katolického vyznání a Jiří utrakvista. Dodnes je znám jejich dobrý vztah v osobním a veřejném životě, vzájemná podpora i v otázkách vyznání víry. Úsilím královského páru bylo zklidnění a obnova českých zemí po husitských událostech, snaha o sjednocení země i skrze náboženskou toleranci a též zájem o vstřícné vztahy s papežstvím. Johana se snažila Jiřímu být vždy oporou i v jeho vladařských povinnostech. Po smrti manžela podporovala nástup nového krále Vladislava Jagellonského (1456–1516) z polské dynastie na český trůn.⁴⁴⁶

Zdejší katalogový popis rukopisu hodinek Jiřího z Poděbrad doplňuje seznam literatury, rozširuje jej a v některých bodech zpřesňuje nejen označení zveřejněných digitalizátů,⁴⁴⁷ ale též uváděný kurátorský popis z roku 1988 na serveru Morganovy knihovny.⁴⁴⁸

Celkově vykazuje běžné opotřebení, stav iluminací je dobrý. Patrná sprašnost pigmentu iluminací je na ff. 11v a 138v. Otěr textu vykazuje ff. 68 a 72. Poškození vlhkostí s degradací malby při dolním okraji je patrné v rozsahu ff. 102r–139r. Bordura se zde zpočátku jeví jako nedokončená, avšak při podrobnějším ohledání jsou patrné zbytky po zlacení a vylití barev do okolí z podkresby. Viditelná je oprava vlepeného proužku pergamenu na ff. 120r a 156v zacelujícího trhlinu zasahující do textu. Bohužel, není možné vizuální ani dotykové bližší ohledání. Také není k dispozici restaurátorský protokol, tudíž je nemožné určit shodnost materiálu provedené opravy ani odhad stáří zásahu.

⁴⁴⁶ ČECHURA, Jaroslav. Královská trilogie. Praha: Ottovo nakladatelství. 2008, s. 79–81, 283.

⁴⁴⁷ <http://ica.themorgan.org/manuscript/thumbs/159974> [online]. [cit. 2022-08-10].

⁴⁴⁸ Ibidem

Hodinky Jiřího z Poděbrad obsahují 6 celostránkových iluminací, 2 miniatury o velikosti osmi řádků na fol. 12r a 33r (**Obr.146–147,149–150**), 3 figurální iniciály, dále 883 zlacených iniciál, včetně jednořádkových, 6 zlacených bordur a 43 ornamentálních iniciál typu cadelle i kaligrafické versálky se žlutou výplní v těle písmene, např. ff. 63v, 63r, 64v a další. Zlacené jednořádkové kapitálky mají pravidelně se střídající fleuronée v rumělkové a modré barvě. Jejich hojný výskyt je v rozmezí ff. 12v–65r a ff. 96r–153r. Ornamentální iniciály jsou početně nejvíce čtyř a pětiřádkové. Jedna na sedmi řádcích se nachází u fol. 3r, dvě iniciály šestiřádkové má ff. 84v a 120r. Barevně převládají odstíny zelené, růžové a modré. Z jejich vnějších nároží vybíhají akantové listy fixující písmeno ke zlaté žerdi posázené koulemi, z nichž některé mají ve svém středu motiv květu růže. Iniciály lemuje jednoduchý rám a převážně zlacené nebo růžové pozadí, které je zdobené velmi jemnou, nitkovitou a zlacenou floraturou. Většina akantových ornamentálních iniciál má zlacenou výplň se vzorem květů růží (ff. 13v, 23v, 39v, 52v, 142r, 143r). Zvláštností je šedomodrá iniciála **B** na fol. 26r přesahující dvěma řádky do bordury pod textové zrcadlo. Dále se zde vyskytují figurální iniciály s výjevem adorující postavy, např. ff. 3r, 78r, 94v. (**Obr.139–140,151,152,154**) Zjevem, výzdobou, barvami, sytými odstíny i způsobem uložení dokládají přítomnost českého typu akantové iniciály dvorské dílny.⁴⁴⁹

Většinu třířádkových iniciál, některých i zlacených, zdobí oblíbené fleuronée. Vybíhá do velmi dlouhých úponků, z nichž mnohdy tvoří borduru, např. fol. 74r, 81r, 85v, 110r, 117r. Oproti katalogizovaným rukopisům se v hodinkách Jiřího z Poděbrad objevuje netradiční výzdoba tohoto dekoru, kdy obvyklá rumělková či fialová barva je nahrazena zlacením a ve tvaru polopalmet bohatě obtéká iniciálu, např. ff. 66v, 68r, 69r, 74r a jiné. Často tento dekor obepíná většinovou část textového zrcadla. Dalším zajímavým prvkem rukopisu je zlacená bordura, např. na ff. 53v, 58v, 65v a další. Tvoří ji stejný typ fleuronée, navíc se vzorem rybí kosti, pupence, palmetami i úponky zakončenými do trsů nebo kaudy. Zlacená bordura ovinuje text po třech stranách, nese barevné terčíky a koule v odstínu zelené, růžové a modré. Taková výzdoba, četnost zlacení, hojnost ornamentálních iniciál a iluminace s větším množstvím užití modré

⁴⁴⁹ Viz kapitola 1.5 *Lucemburský vliv na české prostředí rukopisu.*

barvy, to vše referuje o vysoké nákladnosti výzdoby i precizní uměleckořemeslné úrovni zakázky.

V ornamentice převažuje rostlinný motiv. Bordura obkružuje zrcadlo ve dvou až třech větvích zeleného, modrého a červeného akantu se zlacenými plody. Proplétají se v ní květy růží, chrpy, bodláku zvaného pestřec či ostropestřec (ff. 144v), také plody jahodníku (fol. 52v) či hrozen (fol. 143r), jako časté mariánské atributy.⁴⁵⁰ Mezi nimi se skrývá nebeské ptactvo, též jelen, zajíc, pes a opice prohlížející se v zrcadélku fol. 3r. Zde na žerdi, v úrovni modré iniciály *P(-anny)* lze rozeznat figuru skrytého raráška, (Obr.141) který obvykle mívá zelené zbarvení. Přítomností opice a raráška bordura tak přechází spíše v drolerii. (Obr.139–143,152–153)

Pod textovým zrcadlem fol. 3r v akantové borduře jsou vyobrazeny heraldické znaky zemí. (Obr.139,142) Pro jeho upřesnění a doplnění je zde uveden podrobný popis. V horní řadě, mezi zemskými znaky Moravy a Slezska se nachází erb Českého království s korunou v klenotu. Mezi touto korunou a štítem je patrné několik písmen tvořících slovo *aotpigy*. Úvaha nad výkladem je spíše pravděpodobná, ale připomíná slovo AOTPIGU odkazující k Aristotelově filozofii pojednávající o samotné existenci bytí a nebytí, chaosu i harmonii. Nápis by tak mohl mít souvislost s projevovanou celoživotní snahou krále Jiřího i Johany o zklidnění vnitropolitických, ekonomických či náboženských poměrů v království, života obyvatelstva, ukotvení znovunastoleného řádu apod. V dolní heraldické linii se nachází země Lucemburska a Dolní Lužice, jejíž znak červeného býka ve stříbrném poli býval znakem pro obojí Lužici. Horní Lužici náleží zlatá zeď se třemi stínkami v modrém poli, která však zde není patrná. Snad mohla být vyobrazena v půleném erbu, kdy by spodní část byla odstraněna ořezem, tím by tak zůstala pouze horní část s býkem. V této době Horní Lužice byla již od roku 1329 součástí království, tedy déle než jedno století. Naopak Lucembursko v době vlády Jiřího z Poděbrad již nenáleželo k zemím Koruny české. Nadále však zůstalo ve formální titulatuře, např. Codex iuris municipalis dokazuje vydané a dochované listiny krále Jiřího z Poděbrad⁴⁵¹ i též jeho dynastického, královského předchůdce

⁴⁵⁰ Viz kapitola 2.4 *Ikonografie v hodinkách Panny Marie*.

⁴⁵¹ Německy psaná listina krále Jiřího ze dne 1. prosince 1458 v Praze potvrzující privilegia městu Cheb v královské titulatuře zní: „...král český, markrabí moravský, vévoda lucemburský a slezský, markrabí lužický etc...“ Viz CIM III, č. listiny 209, fol. 358.

Ladislava Habsburského, zvaného Pohrobek.⁴⁵² Listiny v intitulaci uvádějí rozšířenou královskou titulaturu.

Iluminace jsou provedeny temperovými barvami se zlacením v jednoduchém rámu bez dalšího zdobení. Kvůli případnému prosvítání písma jsou na jednom každém samostatném foliu. Celkem čtyřikrát se vyskytuje výjev adorující osoby na ff. 3r, 33r, 78r, 94v. Král Jiří se objevuje na ff. 33r a 94v. (Obr.149,150) (Obr.152,154) Zajímavostí je miniatura fol. 12r, kde je u námětu Srdce Ježíšovo (*Nejsvětější srdce, Božské srdce Páně*) netradičně znázorněna pouze tvář, namísto ustálené dětské postavy malého Ježíška. (Obr.146–147) Někdy jsou v protikladu vyobrazeny nástroje Kristova umučení nebo místo Ježíška může být i výjev Kristova ukřížování. Uctívání symboliky Srdce Ježíšova a Kristových ran umučení bývalo v XV. století též oblíbeným námětem v lidovém prostředí. Znovu pak během baroka a XIX. století.⁴⁵³

Text knihy se jeví psán jednou písarskou rukou. Větší část iluminací rukopisu Poděbradových hodin se přiřazuje k dílně Mistra Šellenberské bible.⁴⁵⁴ Provedení miniatur na ff. 12r a 33r (*Srdce Ježíšovo a Adorace krále Jiřího ke Kristu*) přiřazuje Jaroslav Pešina k Mistru Valentínu Nohovi⁴⁵⁵ z Jindřichova Hradce (†1492).⁴⁵⁶ Také Josef Krása, později i Jan Dienstbier shodně usuzují, že kompozice námětu na obou

Codex iuris municipalis regni Bohemiae III, annorum 1420–1526, Praha. 1948, s. 328.

<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=12&bookid=119> [online]. [cit. 2022-08-13].

⁴⁵² Latinsky psaná listina krále Ladislava Pohrobka z 28. října 1457 v Praze vydaná pro purkmistra a konšely Českých Budějovic v titulatuře zní: „...král uherský, český, dalmátský, chorvatský, bulharský, vévoda rakouský a lucemburský, moravský a lužický markrabí etc...“ Viz CIM III, č. listiny 206, fol. 350.

Ibidem. 1948, s. 374.

Ibidem [online]. [cit. 2022-08-13].

⁴⁵³ ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 270.

⁴⁵⁴ Rukopis *Šellenberské (Šelmberské) bible* z roku 1440 je uložen ve Strahovské knihovně (Praha, Strahovská knihovna, SK, sign. DG III 15).

⁴⁵⁵ Mistrovi je také připisována výzdoba rukopisu antifonáře zvaného *Kutnohorský graduál* z roku 1471, kde se signoval u fol. 254r (Praha, Národní knihovna, NK, XXIII A 2).

⁴⁵⁶ BRODSKÝ, Pavel, PAŘEZ, Jan. Katalog iluminovaných rukopisů Strahovské knihovny = Catalogue of the illuminated manuscripts of the Strahov Library. Praha: Masarykův ústav, Studie o rukopisech. Monographia. 2008, kat.č. 68, obr. č. 140, fol. 80v, s. 160.

miniaturách pravděpodobně vychází ze starších prací, které se přisuzují osobě Mistra Monogramisty, který občas signoval svá díla monogramem *ES*. Pravděpodobně svým plným jménem byl Erwin van Stege (1420–1467).⁴⁵⁷

Zajímavost spočívá ve výzdobě rukopisu a jeho figurálních iluminacích. Podobnost je velmi nápadná *Modlitební knize krále Ladislava Pohrobka*⁴⁵⁸ pocházející přibližně z let 1450–1457. Odráží se hned v několika prvcích, např. ve výzdobě akantových bordur, heraldické galerii, žertovných drolerii a ornamentálních iniciál. Stejně tak je v obou rukopisech nápadná scéna adorujícího krále. V iniciále na fol. 93r, korunovaný král Ladislav klečí v modlitbě před otevřenou knihou v adoraci ke Kristu. **(Příloha č.107)** V Poděbradových hodinkách se podobá výjevu na fol. 33r. **(Obr.149–150)** Zde je figura krále Jiřího oděná do černého pluviálu zdobeného zlatými výšivkami. Působí zde dojmem vyvrátěného muže mohutnější postavy, oproti figuře krále v růžovém plášti, útlého těla, plavých vlasů a mladistvé tváře na fol. 3r. **(Obr.139–140)** Z porovnání těchto iluminací lze vyvodit úsudek, že by se mohlo jednat o zpodobnění konkrétního krále, a to v *Modlitební knize Ladislava Pohrobka* na fol. 93r **(Obr.107)** zpodobnění krále Ladislava i v Jiřího hodinkách na fol. 3r. **(Obr.139–140)** Další podobnost mezi oběma rukopisy nese vyobrazení sv. Jeronýma v Ladislavových hodinkách fol. 90r a Jiříkových na fol. 32v. **(Obr.148)** Nebo miniatura krále na modlitbách ke Kristu Vládci v Poděbradových hodinkách fol. 12r a Pohrobkových na fol. 6v zobrazující mladého krále v adoraci ke korunované Panně Marii jako Královny nebes s Ježíškem na klíně. Nepřehlédnutelná je též společná přítomnost heraldických znaků v drolerii na jediné iluminaci na fol. 17v u Ladislava a na fol. 3r u Jiříka. **(Obr.139–140)**

Obsah rukopisu začíná na fol. 1r čtením úryvku ze Starého zákona. Modlitbou vypráví o královském nástupci, Bohem vyvolenému a vládě oprávněnému biblickému Davidovi, jeho statečnosti, kdy s mečem v ruce stojí proti všem nepřátelům ve svém boji ve jméne Božím. Může tak být duchovním odkazem k legitimnímu nástupnictví Jiřího z Poděbrad z milosti Boží a ochrany země proti všem, kdož by ji chtěli škodit. Podsouvá se zde i myšlenka návaznosti na husitství. Incipit začíná červenou rubrikou:

⁴⁵⁷ STUDNIČKOVÁ, M. a kol. Nebeský žebřík. 2019, s. 39–40.

⁴⁵⁸ *Orationale regis Ladislai Posthumi* (Praha, Národní knihovna, NK, sign. Teplá Ms.c. 87). Ladislav Habsburský, zvaný Pohrobek (1440–1457), byl panovníkem předcházející králi Jiřímu z Poděbrad (1420–1471). **(Příloha č.105–107)**

„*Před bojem. Požehnaný jsi Spasiteli izraelský, ježto jsi potřel hrůzy silného skrze ruku sluhy tvého Davida, a poddal si stany cizozemců v ruce Jonat[án]a, syna Saulova a služebníka jeho.*“⁴⁵⁹ (1.Sam 7,1–13) Poté následuje výše zmiňovaná dedikace královny Johany. Na fol. 2v je celostránková iluminace Panna Maria Assumpta. Text pokračuje fol. 3r s akantovou iniciálou P a vyobrazením adorujícího krále na modlitbách slovy: „*Paní má přesvatá, Marie královno věčná všech panen panno matko vši dobroty i milosrdenství.*“⁴⁶⁰ (Obr.139–140) Další iluminací fol.5v *Ježíš v zahradě Getsemanské* neboli *na hoře Olivetské* (Obr.144) pokračují modlitby k Panně Marii, Nejsvětější Trojici i svatým apoštolům.

Žalmy v rozmezí fol. 10v–27r uvádí iluminace *Seslání Ducha svatého* fol. 11v (Obr.145) a miniatura fol.12r *Srdce Ježíšovo* (Obr.146–147) s textem: „*Svatého Ducha milost ráč býti s námi. Amen.*“⁴⁶¹ (Obr.146–147) Incipit zní: „*Počínají se žalmové kající člověku užitečné, jichž je sedm.*“⁴⁶² Druhý žalm začíná na fol. 14v, třetí fol. 16v, čtvrtý fol. 19r, pátý fol. 21r, šestý fol. 23v a sedmý fol. 24v.

Zelená akantová iniciála **Z** uvozuje modlitby ke sv. Duchu. Žalmy na fol. 13v začínají růžovou ornamentální iniciálou, ve zlaceném poli a zeleném rámu ve znění: **H**(–*ospodine*), *smiluj se nade mnou*⁴⁶³ zavěšenou na trojvětvi akantu se zlacenými koulemi a plody. Dole ve větvoví se schovává malý ptáček. Druhý žalm fol. 14v uvozuje ornamentální iniciála v odstínu pařížské modře **B**(–*lažení*), *jimž nepravosti odpuštěny jsou.*⁴⁶⁴ Třetí žalm na fol. 16v uvádí akantová ornamentální iniciála **H** v růžovém rámu. Pozadí má zlacený, jemný, routový vzor s růžemi v každém poli. Stejně tak je u čtvrtého žalmu na fol. 19r. Modrá iniciála **S**(–*miluj*) *se nade mnou bože* je vložena na purpurové pozadí se zlacenou nitkovitou florální ornamentikou. Pátý

⁴⁵⁹ „*Przed boyem. Pozehnany gsi spasiteli israhelský gesstos potrzel hruozy silného skrze ruku sluhy twego Dawida a poddal gsi stany cizozemczow w ruce Jonaty, sina Saulowa a służebnika gehu.*“

⁴⁶⁰ „*Pany ma przeswata, Maria kralowno wieczna wssech panen panno matko wssie dobroty y milosrdenstwie.*“

⁴⁶¹ „*Swateho ducha milost racz s nami. Amen.*“

⁴⁶² „*Poczinagii sie zalmuowe kagiczii Czlowyeku wzitecznii gichz gest sedm.*“

⁴⁶³ „*Hospodyne smilug sye nademnu.*“

⁴⁶⁴ „*Blazeny gichzto neprawosti odpusstieny gsu.*“

žalm uvozuje růžová iniciála *H(-ospodine) uslyš modlitbu mou* na fol. 21r se zlatou výplní posetou květy růží. Šestý žalm začínající na fol. 23v je též ve zlaceném poli s růžemi obklopující zelenou akantovou iniciálu *Z(-hlubokosti) volal jsem k tobě hospodine*. Poslední sedmý žalm na fol. 24r se zakončuje růžovou akantovou iniciálou *H(-ospodine) uslyš modlitbu mou* na zlaceném poli s florálními rozvillinami. Všechny žalmy obkružuje akantové větvoví ze tří stran.

Žaltář sv. Jeronýma v rozsahu fol. 31r–55r uvádí třířádková kaligrafická červená iniciála se žlutou výplní a incipitem: „*Svatý Jeroným takto složil tento žaltář, když anděl skrze Ducha svatého jej učil.*“⁴⁶⁵ Miniatura s figurálním zobrazením krále Jiřího z Poděbrad adorujícího ke Kristu na fol. 33r uvádí modlitbu: „*Slova má ušima přijmi, Hospodine. Rozumněj volání mému.*“⁴⁶⁶ (Obr.149–150) V rozmezí ff. 55r–58r začínají litanie ke všem apoštolům a svatým, kdy na fol. 57r jsou k českým zemským patronům. Antifona a přídavné modlitby začínají fol. 64r.

Úvahu vyvolává zavěšená iniciála **O** fol. 78r na zlacené žerdi v odstínu pařížské modří. Vložena je do zlatého pole patrného podle zbytku zlacení v rozích růžového jednoduchého rámu. Vnitřní výplň iniciály má šeríkový odstín, s jemně naznačenými rozvillinami fialovou barvou. Zde v iniciále je z profilu lehkými tahy a stínováním vyobrazena zlacená, korunovaná, klečící figura oděná v pluvíálu, s nachýlenou hlavou na znamení pokory a rukama sepjatýma v gestu modlitby. Jemnost koruny, naznačená bohatost vlasů svázených do copu a zakrývajících polovinu tváře, bohatě řasená drapérie, štíhlost tváře i rukou, to vše podsouvá představu domněnky, že by zde, v této méně zdobné iniciále mohlo být skromně odkazováno na královnu Johanu. Její lehce přehlédnutelné vyobrazení, navzdory výsostnému umístění v bezprostřední blízkosti jeruzalémské modlitby, by tak odráželo zbožnost a její snahu o Boží milost i přízeň v přímlově za manžela krále, zastávané postavení i složité problémy a těžkosti doby. Kapitola začíná nadepsanou rubrikou na předchozím fol. 77v incipitem: „*Tato modlitba byla nalezena v Jeruzalémě v kapli svaté Marie, když Kristus, syn boží, byl bičován,*

⁴⁶⁵ „*Swaty Geronym takto slozil tento zaltarz, kdyzto Angel skrze ducha swateho gey vczil.*“

⁴⁶⁶ *Slova ma ussima przigmi hospodine. Srozumiey wolani memu.*

a je velmi užitečná.⁴⁶⁷ Figurální iniciála fol. 78r uvozuje text modlitby slovy: „*Ó Pane Ježíši Kriste, jenž toto svaté tělo z břicha slavné panny jsi přijal i tu krev z tvého svatého boku na oltáři kříže jsi pro spasení naše vylil i v této tělesnosti jsi vstal z mrtvých a do nebes jsi vstoupil.*“⁴⁶⁸ (Obr.151) Následují text uvádí třířádková iniciála s fleuronée u fol. 79r v modlitbách k Matce Boží: „*P(-aní) má svatá Maria v lůně tvého milosrdenství.*“⁴⁶⁹ Ke všem andělům na fol. 80v „*A(-nděli) svatý, tebe prosím i svou prosbu k tobě vznáším*“⁴⁷⁰ a modlitba k přijímání eucharistie na fol. 81r „*Když chceš přijímat Tělo Boží. W(-šemohoucí) milosrdný Hospodine.*“⁴⁷¹

Hodinky Panny Marie se nacházejí téměř v závěru celého rukopisu v rozmezí ff. 94v–155v. Začínají červenou iniciálou **H(-ospodyne)**, v níž je figurální vyobrazení adorujícího krále k Madonně s dítětem se slovy: „*Počínají se hodiny přeslavné Panny Marie matky Boží tímto obyčejem.*“⁴⁷² (Obr.152) Začátek textu modlitby má obvyklé znění: „*Hospodine rty mé otevři.*“⁴⁷³ Poté následuje celostránková iluminace námětu Zvěstování Panny Marie na fol. 95r položeného do jednoduchého modrého rámu zářivé kobaltové modři. (Obr.155) Části hodinek s modlitbami jsou shodné tak, že všechny ornamentální iniciály mají akant v dřívku a zlacenou výplň, která je poseta mariánským atributem růží. Usazené jsou do jednoduchých ráků. Všechny jsou stejné, liší se jen barevným odstínem. Z jejich vnějších nároží vždy vybíhají úponky, jimiž je iniciála zavěšena na akantové trojvětvi s koulemi a plody. Společně s růžemi se v borduře objevují další atributy, jako hrozen vína (fol. 143r) a bodlák mariánský (fol. 144r). Všechny kapitoly začínají rubrikací. První věta modlitby je shodná. Ke každé části hodinek jsou vřazeny antifony, verše, lekce, tři až pět žalmů. Primy začínají fol. 120r

⁴⁶⁷ *Tato Modlitba gest nalezena w Geruzalemye w Kaple Swate marzie kdyzto pan Kristus syn Bozy biczowan gest a gest welmi wziteczna.*

⁴⁶⁸ *O Pane j Zukryste genz toto swate tielo z slawne panny brzicha przigial y tu gistu krew z swateho boku tweho na olterzi krzize pro spasenie nasse wylil gsy y w tom tielesenstwi zmrtwych wstal gsy a do nebes wstupil sy.*

⁴⁶⁹ *P-any ma swata Maria w lono tweho milosrdenstwie.*

⁴⁷⁰ *A-ngele swaty tebe prosim y swu prosbu k tobie wznosim.*

⁴⁷¹ *Kdyz chcess przigimati Tielo Bozie. Wssemohuczy milosrdny hospodine.*

⁴⁷² *Poczynagy sie hodyny przeslawne panny Marie matky Bozie tiemto obyeczegem.*

⁴⁷³ *Hospodine rty me otewrzy.*

nefritově zelenou iniciálou „**B**(-ože) *k mému počátku přihlédni, Hospodine, mě ku pomoci pospěš.*“⁴⁷⁴ Tercie při fol. 125r zelenou iniciálou „**B**(-ože) *k mému počátku přihlédni, Hospodine, mě ku pomoci pospěš.*“ Sexty na fol. 129v též zelenou iniciálou „**B**(-ože) *k mému počátku přihlédni, Hospodine, mě ku pomoci pospěš.*“ Nony uvozuje od fol. 134r šeríková iniciála „**B**(-ože) *k mému počátku přihlédni, Hospodine, mě ku pomoci pospěš.*“ Úsek zakončuje celostránková iluminace na fol. 138v s námětem Ukřižování (**Obr.156**). Následují nešpory fol. 139r červenou iniciálou „**B**(-ože) *k mému počátku přihlédni, Hospodine, mě ku pomoci pospěš.*“ Kompletář začíná u fol. 147v kobaltově modrou iniciálou ve znění „**O**(-brat) *nás Hospodine*“ s hustými zlacenými florálními rozvilinami v její výplni, mariánskými růžemi ve středu zlatých koulí a nádhernými detaily bodláku v akantové borduře.

Poslední kapitola na fol. 156v je modlitbou k Bohu, jeho chvále a za spásu všech duší. Explicit rukopisu zní: „*Aby bratři, sestry i dobrodinci naši, jenž z tohoto světa sešli, svaté Máří orodováním s tebou Bože i se všemi svatými ve věčné radosti se radovali na věky věků. Amen. Bud' Bohu chvála.*“⁴⁷⁵

⁴⁷⁴ *Boze k memu poczatku przizrzy hospodine, mnie ku pomoczy pospiess.*

⁴⁷⁵ *Aby bratrze, Sestry y dobrodiencze nasse genzto su s tohoto swieta sessli, swate Marzie orodowanim s tebu y se wssemi swatymi w wyczne radosti sie radowali na wyeky wyekoma. Amen. Bud Bohu chwala.*

○ **Literatura:**

Adams, F. B. Jr., Fourteenth Annual Report. 1965 & 1966. 1967, s. 20–21

The Pierpont Morgan Library: A Review of Acquisitions. 1949–1968. 1969, s. 10.

Pešina, J., Modlitební kniha Jiřího z Poděbrad. 1965, s. 133–146

Pešina, J., Studie k malířství poděbradské doby. 1959, s. 214–215

Quaritch, B. A Catalogue Illuminated Manuscripts. London, 1910, no. 225, 283, s. 93, 130

Studničková M. a kol., Nebeský žebřík. 2019, s. 39–40

Warner, George. Frederic, A Descriptive Catalog of Illuminated Manuscripts, no. 126, pl.CXIIb. 1920, s. 295–297

9.1 Ikonografický popis

fol. 2v – *Panna Maria Assumpta (Žena sluncem oděná, Apokalyptická žena)* (Obr.138) (Zj 12,1)⁴⁷⁶ Celostránková iluminace postavy Panny Marie obklopené zářícími paprsky, se zlacenou svatozáří, kterou tvoří 12 hvězd, stojící na Měsíci položeným pod nohama, v náručí držící malého Ježíška, již jako Bohorodička Nanebevzatá Královna Nebes působí příjemnými, sytými odstíny modré, zelené, šedé a žluté s hojným zlacením. Výjev je vložen do jednoduchého červeného rámu. Šedé pozadí symbolizuje Kosmos. Vnitřní rám tvoří jemná zlacená linka. Zlacené paprsky mandorly představují Slunce a jemné tečky zas četné hvězdy noční nebeské oblohy. Vyobrazení se drží obvyklého schématu námětu (Příloha č.78), kde jsou patrné všechny prvky jako Madona s Ježíškem v náručí, zlacené svatozáře, velmi dlouhé, splývající světlé kadeře, bohatě řasený plášť, Panna Marie stojící na Zeměkouli neboli Sfěře, kde pod nohama ji leží půlměsíc, starověký symbol čistoty.⁴⁷⁷ V iluminaci je Země naznačena zaoblením a stínovaným šedým povrchem. Inkarnát je velmi jemný, ústa vykroužená, velmi malá, vysoké čelo lemují husté vlasy a oči zbožně hledí vzhůru k Hospodinu. Její ruce v přirozeném úhlu zlehka přidržují dítě. Ježíškův pohled s pažemi láskyplně míří k matce. Modrozelený plášť umocňuje význam tradičních barev mariánského oděvu. Vedle modré, která znamená královskou hodnost, nebesa, neposkvrněné početí i moudrost, právě zelená značí naději a očekávání vzkříšení. Navíc se zde tato naděje umocňuje dotykem vnitřní strany pláště Ježíškova bělostného těla. Odkazuje tak tím k budoucí posmrtné bledosti bílého těla Kristova při ukládání do hrobu s nadějí na zmrtvýchvstání i druhý život. Výjev se tak stává duchovním předobrazem poslední z Mariiných bolestí a utrpení nad smrtí svého syna.

⁴⁷⁶ NOVÝ ZÁKON. 2016, s. 1–191, 309–329.

⁴⁷⁷ HALL, J., Slovník námětů a symbolů. 2008, s. 324.

fol. 3r – Král na modlitbách (Obr.139–143) Obraz je vložen do kobaltově modré iniciály P na žerdi, zdobené akantem, na zlaceném poli lemovaném červeným jednoduchým rámem. Kaligrafická majuskula **A** ve slově *P(-ani) má přesvatá* na prvním řádku je ve výplni zdobena žlutou barvou. Svým tvarem odpovídá době vzniku rukopisu. Vyobrazený je zde král v pokoře klečící, s liliovou korunou, ve zdobném plášti růžové barvy, modlí se před otevřenou knihou symbolizující Písmo položeným na prie-die neboli klekátku užívaného pro soukromou modlitbu. V pozadí je patrný sloup portiku navozující duchovní prostor. Erbovní galerie řazená v heraldickém pořadí Morava,⁴⁷⁸ Čechy,⁴⁷⁹ Slezsko,⁴⁸⁰ kde nad českým erbem v klenotu se nachází koruna s volně zvolenými štítonoši, z nichž heraldicky vpravo je anděl v modrém rouchu a s mečem. Může symbolizovat archanděla Michaela, bojovníka a ochránce před veškerým zlem. Levým štítonošem je mužská figura krále v růžovém plášti a majestátu s královskými insigniemi. Ve druhé řadě pokračují erby Lucemburska⁴⁸¹ a Dolní Lužice.⁴⁸² Na nich sedí proti sobě nebeské ptactvo symbolizující lidskou duši. Podle zjevu by se mohlo jednat o vrabce, který má vztah k christologii,⁴⁸³ a tak souviset s oživením českých zemí navzdory dobovým postojům Svaté říše římské a papežství. Další ptactvo lze rozpoznat ve větvoví vpravo, na úrovni posledních dvou řádků textu a připomíná stehlíka.⁴⁸⁴ V borduře se nachází i zelený rarášek a opice se zrcadlem. Ta personifikuje lidskou marnivost, ješitnost, pošetilost a hřích ohrožující duši člověka.⁴⁸⁵ Díky těmto motivům akantová bordura tak přechází v drolerii.

⁴⁷⁸ Korunovaná červenostříbrná šachovaná orlice se zlatou zbrojí v modrém poli.

⁴⁷⁹ Korunovaný stříbrný (v iluminaci zlatý) dvouocasý lev se zlatou zbrojí v červeném poli.

⁴⁸⁰ Černá orlice se stříbrnou pružinou zakončenou jetelovými lístky ve zlatém poli.

⁴⁸¹ Korunovaný červený lev se zlatou zbrojí v devětkrát břevny děleném stříbrnomodrém poli.

⁴⁸² Červený býk se zlatou zbrojí v dolní třetině děleného erbu ve stříbrnozeleném poli. V iluminaci je stříbrné pole nahrazeno zlatým a dělení erbu modrými a zlatými břevny.

⁴⁸³ V protoevanageliu apoštola sv. Tomáše se vypráví, že právě v sobotu Kristus oživil 12 vrabců vytvořených z hlíny. Poukazuje se tím na moc Vyvoleného, neboť tímto skutkem i uzdravením staré ženy narušil předepsaný klid svátečního židovského sabatu.

⁴⁸⁴ Ikonografický význam stehlíka je popsán v kapitole 2.4. *Ikonografie v hodinkách Panny Marie*.

⁴⁸⁵ HALL, J. Slovník námětů a symbolů. 2008, s. 315.

Oproti iluminaci modlíciho se krále na fol. 33r, (Obr.149–150) zde je na fol. 3r (Obr.139–143) inkarnát jemný, mladistvý, bohatě zkadeřeně vlasů sahají na ramena, šat v šeríkové barvě protkávaný zlatem s jemným ornamentem tak nápadně připomíná dochovanou skutečnou podobu krále *Ladislava Pohrobka* z roku 1457, zhruba 10 let před vznikem rukopisu hodin. Dobovou podobu krále zachycuje deskový obraz od neznámého autora, nyní je deponován v Uměleckohistorickém muzeu ve Vídni pod inv.č. 2984.⁴⁸⁶

Morganova knihovna v New Yorku uvádí v popisku této iluminace, že se jedná o klečícího, modlíciho krále Jiřího z Poděbrad. Domnívám se však opak, že král Jiří připadá pravděpodobně až v jiné iluminaci, a to na později zmiňovaném fol. 33r (Obr.149–150). Mou hypotézou je, že řazení těchto dvou iluminací králů na modlitbách u obou ff. 3r a 33r se jeví jako snaha o legitimizaci návaznosti a posloupnosti panování nového krále v české zemi, kde předchodí Ladislav Habsburský byl králem na trůně dědičným, kdežto Jiří z Poděbrad je králem voleným. Tudíž tak preferuji, že na fol. 3r (Obr.139–140) se tedy může spíše jednat o personifikaci krále Ladislava a fol. 33r (Obr.149–150) má vyobrazení odkazující tak ke králi Jiřímu. Smyslem právě by mohla být oprávněnost statutu a vlády, přihlášení se k odkazu předchodící vládnoucí dynastie a návaznosti panování české zemi skrze erbovní galerii a oprávněnost užívání plné titulatury. Nepřehlédnutelná je podobnost knižní malby, stylizace adorujícího krále, výzdoba celého folia pergamenu, akantová bordura, iniciála vsazená do jednoduchého rámu, zlacené pole, zlacené iniciálky s fleuronée, taktéž ptactvo, výskyt heraldických a osobních symbolů v borduře, stejně i přítomnost Boha Otce a Krista v horním rohu výjevu. To vše si je detailem i celkovou stylizací navzájem velmi nápadně podobné u obou rukopisů. Lze tedy usuzovat, že modlitební kniha Ladislava Pohrobka mohla mít inspirativní vliv na hodinky Jiřího z Poděbrad, které se takto symbolicky mohou hlásit k dynastickému odkazu vlády v českých zemích z Boží milosti.

486

https://www.khm.at/objektdb/?query=all_persons%3AK%C3%B6nig%20Ladislaus%20Postumus%20Sohn%20d.%20Albrecht%20II.%20von%20Ungarn%20und%20B%C3%B6hmen [online]. [cit.2022-07-18].

fol. 5v – *Ježíš v zahradě Getsemanské (na hoře Olivetské)* (Obr.144) (Lk 22,39–46) (Ma 14,32–41) (Mt 26,36–46) V námětu se klečící Kristus modlí v oplocené zahradě. Plot ve středověké malbě je častým prvkem. (Příloha č.125) Oděv v šedé barvě znamená pokoru. Křížový nimbus zdobí nitkovité rozviliny. Kristus upíná pohled na kalich položený na skalnaté vyvýšenině. Značí vyčerpávající úsilí, hořkost z nastavajícího těžkého údělu, ale též Boží milost, samozřejmě je také symbolem křesťanské víry a eucharistie.⁴⁸⁷ Vedle něj se nachází hořící keř, který zde je duchovním odkazem ke starozákonnímu Mojžíši na hoře Orebu (Ex 3,1–12). Keř, který hoří, a přesto neshoří, je znamením projevené Boží síly, přímého kontaktu a rozmluvy s ní. Kristus v usilovné modlitbě žádá Boha Otce o odejmutí kalicha hořkosti, vzápětí se mu však podrobuje a přijímá nadcházející úděl svého Osudu. V modlitbě je posilován andělem, který není zobrazen. K nočnímu bdění a modlitbě nabádal své doprovázející učedníky, avšak opakovaně je přemohl spánek, za což byli Kristem káráni. Apoštolové mají svatozář se zvýrazněnými paprsky. Spícím apoštolem popředí, na rozloženém červeném plášti, je sv. Jakub Větší, vedle něj spící mladičkový sv. Jan Evangelista a za nimi sv. Petr s prošedivělými vlasy i vysokým čelem.⁴⁸⁸ Jejich věk symbolizuje tři hlavní dekády lidského života, mládí, zralost a stáří. Pod jejich nohami v zahradě lze rozpoznat trojlístky jako odkaz k Nejsvětější Trojici. V pozadí iluzorní kopcovité krajiny jsou schématicky naznačené hradby města Jeruzaléma s vyvýšeným chrámem. Po tomto námětu následuje ikonografické téma zatčení Ježíše, Kristus před Pilátem a Bičování. (Příloha č.56)

fol. 11v – *Seslání Ducha svatého* (Obr.145) (Sk 2,17–21) Téma spadá do měsíců května a června, slavení svátku Letnic i sv. Ducha.⁴⁸⁹ Hojně zlacená celostránková iluminace je vsazená do jednoduchého rámu burgundské červené barvy se zlatou linkou. Vnitřní rám zdůrazňuje zlacené paprsky. Ve výjevu modlí se Panna Marie sedí mezi apoštoly v neobvykle bílém plášti, na vnitřní straně dle zvyku kombinuje modrou barvu pláště a červené roucho. Všichni na sebe navzájem hledí v soustředěné modlitbě v okamžiku,

⁴⁸⁷ HALL, J. Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění. 2008, s. 210.

⁴⁸⁸ ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 130–131, 156.

⁴⁸⁹ Ibidem, s. 261–262.

kdy z modrých nebes se v podobě holubice se zlaceným nimbem snáší Duch svatý vyzařující zlacenými paprsky božské světlo. Všechny figury mají svatozář, označující osobu sestoupeného a přijatého svatého Ducha. Po pravici sedí sv. Jan Evangelista, po levici sv. Petr s rozevřenou knihou Písma. Celkově výjev působí velmi vyváženě, uvolněně, s příjemně sytými odstíny barev. V dolní části obrazu je patrný otěr, zřejmě z dotyku rukou při zbožnosti. Panna Marie v iluminaci představuje svatou Matku Církev, ze které všichni apoštolové vycházejí a ke které se také všichni věřící modlí. Tato scéna v mariánském cyklu předchází vyobrazení námětu Smrt Panny Marie.

fol. 12r – *Srdce Ježíšovo* (Obr.146–147) Miniatura má široký zlacený rám s růžemi. Ve výjevu adorující mladý korunovaný král plavých hustých kadeří v zeleném rouchu klečí a na jeho sepjaté ruce dopadají zlatavé paprsky Božího požehnání. V pokoře se modlí a shlíží na božskou bytost. Ikonograficky se vyobrazení podobá Trojjedinosti v gestu žehnajícího Boha Otce, vládce Všemohíra, sedící na trůnu obklopeného serafy. Bytost má podobu Krista v majestátu, vládce s císařskou korunou a říšským jablkem v ruce symbolizující tak vládu nad celým světem. Sedí na Trůnu moudrosti (*Sedes sapientes*), po jehož stranách stojí červeně oděni andělé, kteří mají symbolizovat serafy po stranách Nebeského trůnu, i když tito andělé mívají správnější vyobrazení spíše jen jako andělské hlavy se šesti křídly. Bílé rouchu oděvu připomíná vzkříšení a modrý plášť královskou urozenost. Vnitřní strana tohoto pláště je zelená. Přiléhá k onomu bílému rouchu, čímž je dáno znamení naděje vzkříšení pro věřícího v Kristu. Z boku, v místě zranění od Longinova kopí, jsou viditelné vycházející zlaté paprsky planoucího Srdce Ježíšova s postavou malého Jezulátka. Připomíná tím Trojjedinost ve spojení Boha Otce, Syna i Ducha svatého, zde zobrazeného v podobě plamene, konkrétně v planoucím srdci, protože ve středověkém chápání srdce je sídlem lidské duše, tedy i božského Ducha.⁴⁹⁰

⁴⁹⁰ Ibidem, s. 172–173, 270.

fol. 32v – *Svatý Jeroným (Obr.148)* Obraz je zasazen do jednoduchého rámu v egyptské a kobaltové modři. Pozadí tvoří drapérie v burgunské červeňi, hustě poseté nitkovitými florálními rozvilinami. Sv. Jeroným sedí před pulpitem s rozevřenou knihou, otočený ke lvu, s vloženými tlapami do klína v okamžiku, kdy z jedné odstraňuje zabodnutý bolestivý trn. Tato scéna náleží do jeronýmské legendy. V daném období světec vedl meditační život ve skalní průrvě v poušti, kde pomohl zraněnému lvu, který poté s ním zůstal. Duchovně se tak odkazuje ke křesťanské věrouce, kdy Slovo se stává tělem, víra z něj pak vytrhává bolestivý trn. Sv. Jeroným je pokládán za jednoho z církevních Otců učitelů. Bývá zobrazován v kardinálském oděvu, sedící v knihovně plné rukopisů u psacího stolku při tvorbě svého slavného díla Vulgáty, překladu bible z hebrejštiny do tehdejší běžně užívané latiny.⁴⁹¹

fol. 33r – *Král Jiří z Poděbrad adorující ke Kristu (Obr.149–150)* Minuatura je vsazena do zlaceného rámu se setřelou, ale stále patrnou výzdobou v podobě mariánských růží. Na holé podlaze v pokoře klečí král Jiří oděný v černém, zlatem vyšívaném pluviálu lemovaném kožešinou. Sklání se nad otevřenou modlitební knihou či Písmem svatým, položeným na červeně potaženém prie-die. Adoruje ke Kristu zobrazenému v azurově modrém oblaku v pravém horním rohu. Kristus v šedém rouchu pokory se svatozáří, s lehce nachýlenou hlavou ke straně, v projevu své přízně a naslouchání, s viditelnými stigmaty, v gestu předávání svého požehnání i posílení ve víře shlíží na krále s liliovou korunou. Tvář adorujícího krále připomíná podobu Jiřího z Poděbrad věkem, tmavými vlasy, naznačeným knírem tak, jak je známa z portrétu nebo pozdějších vyobrazení. Bordura poškozená ořízkou skrývá tři živočichy. Popisek Morganovy knihovny uvádí drobné odchylky od pozorování, hodí se je zde upřesnit, kdy vlevo se nachází zelený pták v letu připomínající papouška, což by mělo ikonografický význam radosti a skrze barvu peří i naději. Vpravo zas zajíc, symbol plodnosti a požehnání. Uprostřed běžící pes s uloveným ptákem v tlamě. Pes znamená věrnost a oddanost. Avšak ve spojitosti se zajícem vyjadřuje, že záchrana zajíce před lovicím psem spočívá v jeho námahovém a vyčerpavajícím útěku do kopce. To je duchovní paralelou nelehkého údělu věřícího,

⁴⁹¹ HALL, J. Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění. 2008, s. 220.

hledajícího cestu ke Kristu jako ke Spáse, aby nezahynul v hladové tlamě vždy a všude číhajícího Dávla. Výjev též symbolizuje pronásledování Dobra Zlem.⁴⁹²

fol. 94v – *Král adorující k Madoně s Ježíškem (Obr.152,154)* Vyobrazení se velmi podobá námětu předchozího fol. 33r. Odlišuje se pouze v několika drobnostech. Král tmavších vlasů je podobný s předchozí iluminací a připomíná osobu Jiřího z Poděbrad. Figura v hluboké meditaci adoruje k Panně Marii Ježíškem v náručí před rozevřenou knihou položenou na prie-die potaženého červenou draperií. Madona shlíží na krále z azurově modrého oblaku. Korunovaný král klečí v modrém pluvíálu protkávaném zlatem, což značí jemné tahy zlacení. Ve stejné barvě je oděv Panny Marie. Obě božské bytosti mají zlacenou svatozář a laskavě s přivřenými očima hledí na krále. Inkarnát je bledý a soustředěný. Celá scéna vyplňuje akantovou růžovou iniciálu **H** položenou na zlacené pozadí v jaspisově zeleném rámu.⁴⁹³ V borduře lze rozeznat odpočívajícího jelena. Symbolizuje moudrost ve spojení s opatrností, protože jelen je vždy ostražitý, byť žízní po vodě. Ikonografickým výkladem znamená lidskou duši toužící po Bohu, kdy tím, jak se zvíře občerstvuje u pramene vody, tak i duše člověka činí u Boha.⁴⁹⁴

⁴⁹² ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 156, 161.

⁴⁹³ Zelený jaspis má v ikonografii význam Naděje v pozemském životě a nalezení životní síly, avšak též znamená naději na život věčný, neboť právě tento kámen je základem nebeského Jeruzaléma.

⁴⁹⁴ Ibidem, s. 141.

fol. 95r – *Zvěstování Panny Marie (Annunciata) (Obr.155)* (Lk 1,26–38) Celostránková iluminace je vsazena do azurově modrého rámu. Příchozí archanděl Gabriel v modrém rouchu a jaspisově zeleném plášti barvy naděje pokleká před Pannou Marií se zlacenou svatozáří. Splývající dlouhé kadeře odkazující na její mládí, oděv alabastrově bílé barvy i barva pleti symbolizují čistotu a nevinnost. V projeveném gestu anděl zvěstuje Boží přízeň a záměr, promlouvá skrze bílou nápisovou pásku s textem: „*Ave Maria gratia p[lena]*“.⁴⁹⁵ Křídla má složena v ostrém a vysokém úhlu, který připomíná typ andělských křídel v námětu *Zvěstování* z období rané renesance.⁴⁹⁶ Panna Marie klečí v modlitbě před otevřenou knihou vloženou na prie-die, potaženém červenou drapérií se zlatými hvězdami. Odkazuje k chrámové oponě jeruzalémské, kterou v dospívání tkala a roztrhla se v okamžiku Ježíšovi smrti na kříži. (Příloha č.117) Zobrazovaná kniha v námětu *Zvěstování* vždy odkazuje k obsahu textu proroka Izajáše: „*Hle panna počne a porodí syna a dá mu jméno Immanuel, Bůh je s námi.*“⁴⁹⁷ (Iz 7,10–14) Inkarnát je jemný, výraz jasný, oči široce otevřené a úzké rty připomají její pannenskou mladost a svěžest. Děj scény se odehrává v místnosti s křížovou klenbou tvořící baldachýn, který je symbolickou Rajskou zahradou, tím tak připomíná starozákonní pramáti Evu a její prvotní hřích, jenž bude vykoupen narozením syna Spasitele. Pozadí provedené v šeríkové barvě je hustě protkávané zlacenými florálními rozvilinami.

⁴⁹⁵ *Zdravas Maria, milosti plná...*

⁴⁹⁶ Např. italský malíř a iluminátor Fra Angelico (1395–1455) a jeho freska *Zvěstování* z roku 1443 v klášteře San Marco ve Florencii nebo obraz č. 17447 z roku 1460 uložený v Národní galerii v Praze od neznámého autora a také oltářní obraz z Jeníkova ze stejného roku opatrovaný v Severočeské galerii výtvarného umění v Litoměřicích. Viz:

<https://www.christianiconography.info/Florence/sanMarco/annunciationFraAngelico.html> [online]. [cit. 2022-09-19].

https://sbirky.ngprague.cz/dielo/CZE:NG.O_17447 [online]. [cit. 2022-09-19].

<https://galerie-ltm.cz/2012/02/17/goticke-deskove-malirstvi-v-severozapadnich-a-severnich-cechach/> [online]. [cit. 2022-09-20].

⁴⁹⁷ ROYT, J., GLOC, J. Praha středověká. 2019, s. 233.

fol. 138v – *Ukřižování (Obr.156)* (Mt 27,32–55) (Ma 15,12–40) (Lk 23,13–49) (J 19,1–30)
Iluminaci obepíná jednoduchý rám v egyptském a azurovém odstínu modré. Pozadí, stejně jako na předchozí iluminaci, je šeríkové barvy s hustými florálními rozvilinami. Symbolizuje chrámovou jeruzalémskou oponu. Figury vykazují stylizaci pozdního krásného slohu, čemuž napovídá Kristovo prohnuté, esovité, velmi štíhlé, asketicky šlachovité tělo s dlouhými končetinami. Výrazná smrtelná bledost je předobrazem vzkříšení. Na Kristově těle jsou patrné známky poranění ukřižování a Longinova kopí. Exekuce je provedena nikoliv dle doavadního zvyku čtyřmi, ale zde již třemi hřeby.⁴⁹⁸ Dle obvyklého zobrazování (Příloha č.108,126) má Kristus hlavu nachýlenou k pravému rameni, kde vždy pod křížem stojí Panna Marie prožívající synovo i své velké utrpení (*compassio*). Její hlavu v zármutku zahaluje bílý šlojír, modrá barva připomíná královskou urozenost a nebesa. Ruce sevřené k modlitbě a pokoře prohlubují význam skromnosti šedého dlouhého pláště. Na druhé straně pod křížem stojí zdrcený mladý sv. Jan Evangelista, v obvyklé stylizaci s knihou evangelia, zde v podpaží, a hledí na svého ukřižovaného Mistra. Ruce má sepnuty a svěšeny v ochromení i bezmoci nad právě prožívanou událostí. Zelená barva jeho oděvu připomíná šíření křesťanské víry, evangelia a též poskytuje příslib naděje na nový život. Červený plášť odkazuje k Ježíšovu a symbolice prolité krve v kontrastu s bělostí Kristova těla, jako obětiny beránka Božího (*Agnus Dei*). Kříž (*Sanctus crux*) je jedním z nástrojů Ježíšova umučení (*Arma Christi*). Ve zdejší iluminaci má dobově pravděpodobnější vzhled příčného břevna (*patibulum*) do tvaru písmene T (*crux commissa*). Více tak odpovídá antickým zvyklostem v době prvního římského císařství. Tabulka s písmeny INRI umístěná na vrcholu kříže podle evangelia připomíná významný trojjazyčný nápis Ježíš Nazaretský, král židovský (*Jesus Nazarenus Rex Iudaeorum*).⁴⁹⁹

⁴⁹⁸ Tzv. *Pět ran Kristových* je zobrazováno do 13. století, kdy ukřižování mělo čtyři hřeby. Ty společně s trny z Koruny umučení bývaly jako relikvie nejvíce ceněny. Znázornění probití obou nohou jedním hřebem je zobrazováno od vrcholného středověku a později.

⁴⁹⁹ ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 296–299.

9.2 Obrazová příloha

Zdroj obr. 138–154:

viz digitalizát Morganova knihovna a muzeum New York,

<http://ica.themorgan.org/manuscript/thumbs/159974> [online]. [cit. 2022-03-18].

Obr. 138 Scéna Panna Maria Assumpta, fol. 2v, rukopis **Hodinky Jiřího z Poděbrad**, NY, MLM, MSM.921

Obr. 139 Král na modlitbách, znaková galerie v borduře, fol. 3r

Obr. 140 Král na modlitbách v ornamentální iniciále P zdobené akantem, detail, fol. 3r

Obr. 141 Rarášek na akantové žerdi se zlatenými koulemi a akantem, detail, fol. 3r

Obr. 142 Detail bordury s erbovní galerií poškozenou ořezem (Morava, Čechy, Slezsko, Lucembursko, Dolní Lužice), detail, fol. 3r

Obr. 143 Opice shlížící se v zrcadle, detail bordury, fol. 3r

Obr. 144 Scéna Kristus na hoře Olivetské, v zahradě Getsemanské, fol. 5v

Obr. 145 Scéna Soslání Ducha svatého, fol. 11v

Obr. 146 Scéna Srdce Ježíšovo s adorací krále, pták v borduře, detail, fol. 12r

Obr. 147 Scéna Srdce Ježíšovo s adorací krále, detail, fol. 12r

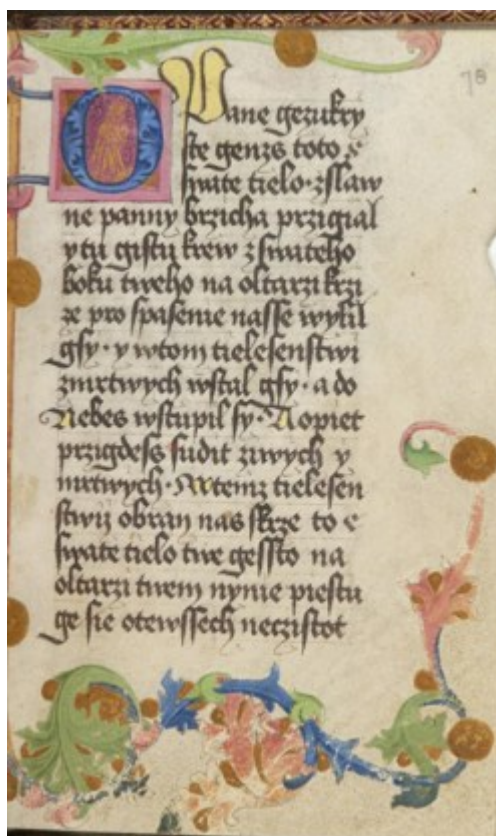
Obr. 148 Vyobrazení sv. Jeronýma s obvyklými atributy, fol. 32v

Obr. 149 Král Jiří z Poděbrad adorující ke Kristu, v borduře pták, zajíc a pes, detail, fol. 33r

Obr. 150 Král Jiří adorující ke Kristu, detail, fol. 33r

Obr. 151 Ornamentální iniciála O zdobená akantem, ve výplni adorující postava, detail, fol. 78r

Obr. 152 Král Jiří z Poděbrad adorující k Madoně s Ježíškem v ornamentální iniciále H zdobené akantem ve zlaceném poli, vsazená do rámu a zavěšená na žerdi s akantem, fol. 94v

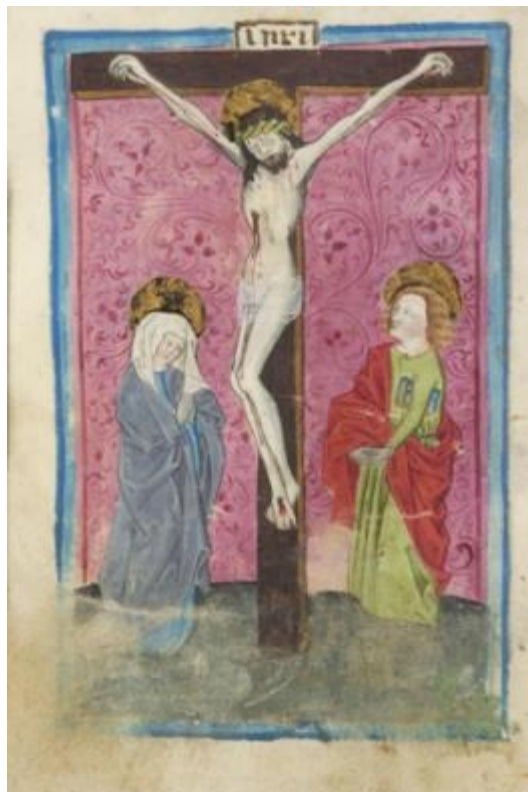
Obr. 153 Jelen v borduře, detail fol.94v

Obr. 154 Král Jiří adorující k Madoně s Ježíškem v ornamentální iniciále H, detail, fol. 94v

Obr. 155 Scéna Zvěstování Panny Marie, fol. 95r

Obr. 156 Scéna Ukřižování, fol. 138v

Závěr

Modlitba od raných dob civilizace vždy byla součástí přirozenosti člověka a prostředkem jeho komunikace k Vyšší moci, jakož také meditací k sobě samému, svému vědomí i svědomí. Neomezená je svým časoprostorem, jako vesmír a Bůh sám. Její potřebnost vyvstává zejména v těch nejtragičtějších okamžicích lidského neštěstí nebo při řádění destruktivních přírodních živlů či smrtelných epidemií. Mnozí lidé, navzdory supertechnizovanému světu, dobře znají sílu modlitby i dnes. Mají s jejími odpověďmi vlastní zkušenosti, zejména pohybovali se po nějakou dobu v blízkosti hranice obou polarit křehké životní existence i cyklu, tedy počátku a konce života.

Dochované rukopisy stále po staletích probouzejí zvědavost, která podněcuje k nekonečnému zkoumání detailů ve zdobení vazby, škále odstínů barev, vyhledávání poloskrytých předmětů a figur či rozjímání nad hlubším významem ikonografického námětu. Vedle úchvatných, výpravných exemplářů evropských mariánských hodiněk jsou i ty bohemikální stejně krásné svou výzdobou, výraznými či tlumenými barvami, jemným fleuronné nebo bohatou florální výzdobou s propracovanými detaily iniciál a hojným zlacením. Všechny rukopisy jsou také velmi cenným pramenem zkoumání proměny textu. Odrážejí svou dobu a svého zvěčnělého písaře skrze všechny přípisky, odchylky v písmu, případnými chybami a opravami. Knihy hodiněk jsou tak dokladem slavení konkrétních dobových svátků, vzřazení nových i jejich pohyblivost v kalendáři v průběhu staletí.

V diplomové práci katalogové části byla věnována vyšší pozornost rukopisu *Hodiněk české královny* se signaturou KNM, V H 36. (Kat.č.5) Přidaný vlastní výklad je předkládán v porovnávání s názorem Hany J. Hlaváčkové, Josefa Krásky, Barbary Brauer. Donátorku rukopisu ani identifikaci konkrétního jména vyobrazených figur u zmíněných iluminací na ff. 61v a 77r bohužel stále nelze určit s pevnou a definitivní jistotou. Skutečnost již je nedohledatelná. Skrze dataci a za domnělého předpokladu aspoň běžně příznivých vzájemných osobních vztahů v královské rodině mezi matkou, dcerou a švagrovou, lze připustit, že všechny zvažované ženy mohly být majitelkami rukopisu. Svou hypotetickou variantu mohu jen okrajově diferencovat odvozováním, porovnáváním či alternativní dedukcí možných souvislostí. Obecně však nadále trvá předchozí, odborníky obecně zastávaný příklon donátorství Alžbětou Pomořanskou nebo Žofií Bavorskou. Vychází jako přirozenější varianta. Přesto беру v úvahu onu

možnost posunu knihy k další držitelce v osobě Anny Lucemburské, kdy jej mohla získat jako svatební dar od své vlastní matky císařovny Alžběty nebo snad dědickým odkazem po její smrti. Pak by ona zlatá písmena monogramu AB mohla být dodatečně do iluminace vmalována. Rukopis možná nestihl odejít včas do Anglie za provdanou Annou, a tak mohl zůstat v českém prostředí. Mohl se však případně i navrátit zpět z Anglie do Čech, třeba v pozůstalosti po předčasném skonu královny Anny, ať jako vzpomínka pro Žofii Bavorskou nebo skrze některou urozenou dvorní dámu z Annina doprovodu. Toto je pouze hypotetická spekulativní úvaha bez písemných podkladů. Nelze však opominout skutečnost, že udávaná datace pro vznik rukopisu se vztahuje přímo k Žofii Bavorské, včetně vyobrazení figury na fol. 77r s detaily poukazujícími na realie, že byt' v této době již byla léta královnou, stále neproběhlo její uvedení v důležitý status pomazané královny. Definitivní určení donátorky rukopisu hodinek KNM, V H 36 je tedy stále nemožné zjistit, neboť nejsou zatím známy další potřebné a blížeji identifikující písemné zmínky či inventáře.

U rukopisu *Hodinky Jiřího z Poděbrad* sign. MLM, MSM. 921 (Kat.č.9) byla doplněna a upřesněna většina kodikologického popisu. K velké škodě zůstává, že knihu nebylo možno osobně prohlédnout, ani nebyl získán souhlas s bezúplatným zveřejněním nových, již dokončených digitalizátů. Veřejně přístupné zůstávají pouze starší skeny na webových stránkách Morganovy knihovny. Nicméně cesta je nadále otevřená, ať pro vlastní studium nebo již pro jiného badatele, protože knihovna nyní nabízí ony nové digitalizační skeny k jednotlivému odkoupení. Tím se také poskytuje možnost i jejich publikování.

Práce mohla představit pouze úzké spektrum středověkých rukopisů. Úmyslem však bylo, mimo hlavní studii, případným laickým zájemcům o středověké rukopisy poskytnout základní vizi. Obrazové přílohy, seznam signatur i odkazy na digitalizáty mohou laickému nahlížiteli umožnit klidnou prohlídku rukopisů v soukromí, porovnat je s ostatními a utvořit si vlastní náhled, aniž by se nejdříve musel zabývat textem.

Čerpání informací z písemných památek je, z důvodů jejich ochrany, většinou odkázáno na moderní technologie digitalizovaných fondů, avšak to představuje, oproti fyzické prohlídce, pouze zlomek vizuálního vjemu. Spatřené zlcení, barevná krása výzdoby, ornamentika, vše v přímém očním i hmatovém kontaktu s rukopisem, jehož

se dotýkaly ruce lidí před dávnými časy, vyvolává pokaždé velmi hluboký emoční vjem a ten je okouzlující a nezapomenutelný.

Z hlediska budoucího bádání a výzkumu ohledně středověkých modlitebních knih a mariánských hodinek vůbec by bylo zajímavé jejich porovnávání s latinsky psanými rukopisy domácí provenience příslušného období. Studii by bylo možné svým záběrem rozšířit o typ tzv. smíšených mariánských hodinek, v nichž jsou přidány další modlitby anebo traktáty. Nástinem a náhledem pro takovou oblast výzkumu je zdejší rukopis KNM, sign. III H 36 (**Kat.č.7**) obsahující vyobrazený zodiak a příslušné astrologické tabulky. Nicméně též knihu Jiřího z Poděbrad, sign. MLM, MsM. 921 (**Kat.č.9**) svou skladbou lze taktéž přiřadit k typu smíšených hodinek.

Konkordance pořadí rukopisů katalogu se signaturami

Kat.č. 4..... Mariánské hodinky, Praha, KNM, XVIII D 62

Kat.č. 5..... Hodinky české královny, Praha, KNM, V H 36

Kat.č. 6..... Hodiny o přeslavné panně Marii, Praha, NK, XVII H 30

Kat.č. 7..... Hodinky mariánské Praha, KNM, III H 36

Kat.č. 8..... Hodinky krumlovských klarisek,

Český Krumlov, SOA Třeboň–Oddělení Český Krumlov, č. 316

Kat.č. 9..... Hodinky Jiřího z Poděbrad, New York, MLM, MsM. 921

Konkordance signatur rukopisů s pořadovými čísly katalogu

Mariánské hodinky, Praha, KNM, XVIII D 62.....kat.č. 4

Hodinky české královny, Praha, KNM, V H 36.....kat.č. 5

Hodiny o přeslavné panně Marii, Praha, NK, XVII H 30.....kat.č. 6

Hodinky mariánské, Praha, KNM, III H 36.....kat.č. 7

Hodinky krumlovských klarisek, Český Krumlov,

SOA Třeboň–Oddělení Český Krumlov, č. 316.....kat.č. 8

Hodinky Jiřího z Poděbrad, New York, MLM, MsM. 921.....kat.č. 9

Seznam datace rukopisů v katalogu

- Praha, KNM, XVIII D 62kat.č. 4.....1350-1400
- Praha, KNM, V H 36kat.č. 5.....1390-1395
- Praha NK, XVII H 30kat.č. 6.....1400-1450
- Praha, KNM, III H 36kat.č. 7.....1444
- Český Krumlov, SOA Třeboň–Oddělení Č. Krumlov, č.316.....
kat.č. 8..... ... XV.³ století
- New York, MLM, MsM. 921kat.č. 9.....kolem 1466

Seznam ikonografických vyobrazení

- Adam a Eva v Ráji, 403
Adorace ke svaté Anně (Samatřetí), 400
Adorace Páně, 103, 104, 109, 130, 131, 144, 147, 152, 163, 412
Anděl hovoří ke sv. Zachariáši při obětování v chrámu, 404
Apoštolové svatý Petr a Pavel, 393
Bičování Krista, 386
Čtyři evangelisté, 350
David a Goliáš, 358, 372
David žalmista, 372, 410, 431
Deésis, 384
Evangelista sv. Marek, 348, 401
Ezau přináší otcí pokrm, Ezau se chystá zabít Jákoba, Jákob prchá k Lábanovi, Jákobův sen, 369
Helena a Paris v doprovodu bohyně Afrodity odplouvají ze Sparty do Tróje, 348
Karlova adorace k Madoně s Ježíškem, 424
Karlovo poučení svým nástupcům, 423
Kázání Krista, 412
Kázání sv. Petra, 138
Klanění 24 starců apokalyptickému Beránkovi, 410
Klanění tří králů, 67, 68, 70, 100, 104, 110, 133, 144, 147, 148, 153, 156, 165, 351, 383, 390, 398, 418
Korunování Panny Marie, 63, 68, 121, 371, 376, 404
Král a lazebnice v monogramu, 388
Král David, 147, 377, 429, 431
Král Jiří z Poděbrad, 255, 259, 261
Král Šalamoun, 403
Královna na modlitbách, 101, 104, 121, 140
Kristus Apokalyptický, 429
Kristus na Olivové hoře v zahradě Getsemanské, 257
Kristus na Trůně moudrosti (Sedes sapientes), 376
Kristus před Pilátem, 248, 383
Kristus s nevěstou Církev, 366
Kristus Soudce, 144, 147, 155, 171
Madonna s Ježíškem, 360, 362
Maria gravidita, 109, 125, 126
Mojžíš učí obětovat, 411
Námět Ezopovy bajky Liška a čáp, 385
Nanebevstoupení Krista, 100, 104, 113, 136, 366
Navštívení Panny Marie, 46, 56, 67, 70, 115, 207, 291, 422
Nebeská znamení zvěrokruhu, 193
Obětování Páně, 434, 435
Opice shlížící se v zrcadle, 256
Panna Maria Assumpta, 240, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 396
Pohostinnost Abrahamova v Mamre (Filoxenie), Oběť Abrahamova, 353, 408
Pomazání krále Šalamouna, 409
Poslední večeře, 73, 120, 426, 427
Rarášek na akantové žerdi, 256
Sen tří králů, 101, 104, 111, 133
Seslání Ducha svatého, 70, 104, 120, 138, 240, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 257, 366, 370
Smrt Panny Marie a Nanebevzetí Panny Marie, 63, 100, 121, 139, 291, 366, 371
Snímání z kříže, 419
Srdce Ježíšovo, 238, 258
Stehlík v keři, 397
Stvoření Evy, 387
Stvoření ptactva, 407
Stvoření světa, 370, 389, 399
Stvoření světa druhý a třetí den, 370
Svatá Anna Samatřetí, 379
Svatý Václav, 393
Světice před chrámem, 101, 104, 114, 137
Troubení andělů Apokalypsy, 411
Tři Marie u hrobu, 101, 104, 112, 135, 363
Ukřižování, 70, 105, 152, 153, 262, 374, 416, 428
Umývání nohou, 413
Útěk do Egypta, 68, 111, 386, 387

Velekněz Ezra přepisuje Starý zákon, 347
 Výjevy ze života evangelisty sv. Matouše, 382
 Vyobrazení svatého Jeronýma, 259
 Vzkříšení Lazara, 355
 Vzkříšení Lazara a Vjezd do Jeruzaléma, 355
 Zatčení Ježíše, 373
 Zavraždění sv. Václava, Pohřeb sv. Václava, kanovník Velislav klečí před sv. Kateřinou, 369
 Zjevení archanděla Michaela papeži Řehoři Velikému, 405
 Zmrtvýchvstání, 62, 70, 100, 104, 111, 134, 135, 144, 148, 149, 152, 154, 169, 170, 390, 403
 Zvěrokruh, 179, 184, 194, 195
 Zvěst králi Davidovi o smrti Saula, 388
 Zvěstování, 39, 40, 56, 58, 62, 63, 64, 67, 70, 79, 81, 83, 85, 92, 93, 100, 103, 108, 110, 116, 119, 125, 130, 131, 133, 144, 147, 151, 152, 153, 154, 160, 161, 162, 262, 291, 365, 367, 378, 380, 385, 394, 399, 403, 418, 421, 430
 Zvěstování pastýřům, 67, 101, 103, 110, 365

Seznam incipitů a explicitů

Rukopis KNM, XVIII D 62

Incipit:

fol. 1r: „[...] *nad siudy sprawedlenstwie tweho uczastna gsem yaz wssech buogucznych sie tebe a strziehacgyczich kazanye tweho.*“

fol. 4v: „*Poczyna sie nessor téhož dne. S[w]ateho ducha mylost racz byti s nami. Amen.*“

fol. 10v: „*Hodyny od zwiestowanye matky buozie tito gsu a takto prwy nessor. Swateho ducha mylost racz byti s nami. Am[en].*“

fol. 13v–14r: „*Diekowanye po kazdey hodynye yako drzew. A poczynanye wssyech hodyn yako naprzied a Nagiti s ny pozwane. Zdrawa maria mylosty plna hospodyn s tebu.*“

fol. 14v: „*Przizehnanye od sina te kralowny yako drzew. Lekcie prwa. Wssed andiel k maridy urctie zdrawa mylosty plna hospodyn s tebu pozehnana sty mezy zenamy.*“

fol. 20v: „*Rzaad svateh[o] cztenye yako pisse svaty lukass.*“

fol. 21r: „*K ostatkem – wiklad blazeneho Ambroze biskupa na toto cztenye.*“

fol. 25r: „*Poczyna sie gitrsnye yako gyndy. Pozwane na gytrsny.*“

Explicit:

fol. 26v: „*Lekcie poslednye. Aneb kdiz picha pokory priemoczy nemuoz[...].*“

Rukopis KNM, V H 36

Incipit:

fol. 2r–2v: „*Hospodyne rty moge otewrzy At usta ma zwiestugy chwalu twu.*“

fol. 42r: „*Hospodyne k memu poczatku przyhleday, Bozzie k mey pomocy pospyey.*“

fol. 49v: „*Hospodyne k memu poczatku przyhledi, Boze k mey pomocy pospyey.*“

fol. 56r: „*Hospodyne k memu poczatku przyhleday, Boze k mey pomocy pospyey.*“

fol. 61r–61v: „*Hospodyne k memu poczatku przyhleday, Boze k mey pomocy pospyess.*“

fol. 67r: „*Hospodyne k memu poczatku przyhleday, Boze k mey pomocy pospyey.*“

fol. 77r: „*Obrat ny hospodyne spasytely nas A odwrat hnyew swoy ot nas.*“

Explicit:

fol. 84r: „*Amen tak buoh day tuto skonawagy sye hodyny.*“

Rukopis NK, XVII H 30

Incipit:

fol. 2r: „Hodyny o przeslawne panye Marigi matcze pana nasseho Yesu Crysta. Hodyny sie potzynagy. Hospodyne rty mee otewrzy A usta ma budu zwiestowaty chwalu twu.“

fol. 5r: „Boze ku pomocy me przyzrzy. Hospodyne ku pomozeny memu pospyess.“

fol. 8r: „Bozze ku pomocy me przyzrzy. Hospodyne ku pomozzeny memu pospyey.“

fol. 12r: „Bozze ku pomocy me przyzrzy. Boze ku pomozeny memu pospyess.“

fol. 15r: „Obrat ni bozze spasytely nass A otwrat hnyew swoy ot na[s].“

fol.18v: „[...] kteryzzkoly wyerny czlowyck zwk do roka.“

fol. 20r: „Hospodyne neunahlosty swy karay mye any w hnyewye twem tie skrzy mne.“

fol. 34v: „Hospodyne uslyss p[ro]sbu mu ussima przigmy modlitbu mu w prawdie uslyss mye w twe sprawedlnosti.“

fol. 37v: „Mylowal sem neb ushssy hospodyn hlas modlitbi me. Potczyna sie nessor zadussny anebo za mrtwe zzalm prwny.“

fol. 44r: „Slova ma ussima przygimy hospodyne.“

fol. 68r: „*Tuto sye poczyna desatero bozyc przykazanye. Nayprwe. Nebudess myety bohov gynych to ge gedno naplhy ty kdz wyeru tuto swemu choty zdrzys.*“

Explicit:

fol. 75v: „*Ohledaty rzisi swatu opatryti swy odplatu zyz poznaty wyernye w rzalobytie tohoto welebnost muzie uhldati [...].*“

Rukopis KNM, III H 36

Incipit:

fol. 1r: „Poczinagi sie hodiny matky bozi. Pomoc nassie we gm[e]nie bozie[m]jenz jest stworzil nebe y zemi.“

fol. 50r: „Hospodine rty me otewrzy A usta ma z zwiestugy chwalu twu.“

fol. 75r: „Poczina sie sedm zalmow. Milost kagicich ducha swate[h]o wicz byti s nami. Amen.“

fol. 95r: „Poczinagi sie wigilie za dussie wirne. Modl[e]me sie za wssecky wierne mrtwe odpoczinutie i wieczne day gim hospodine.“

fol. 122v: „V tomto okrssku nebo kolu sie wypisuge kterak sie slunce miesiecz a gine planety hybagi dwogim biehem anebo hnutim.“

fol. 123r: „Wiedieti mas ze slunce miesicz a ginych piet planet hybagi se dwogim hnutim.“

fol. 123v: „Toto kolo giz psane y s swym wypsany hodi sie ku provozumeny tabuly dole psane kteraz ukazuge w kterem znameny gest miesiecz y slunce z rok do roka na každý den.“

fol. 130v: „Tuto sie urzi ktera k cteni nedielis a zlaty poczet mas nalez.“

Explicit:

fol. 149v: „K tomu pocztu nalezenemu A od toho také szczesti to czis[lo] na brzezen nesl [etc] rok sie tuto poczina anebo leto. Korzenowe znameny a stupnow na buducie leta 1444–1459.“

Rukopis archiv Český Krumlov, Hodinky krumlovských klarisek, č. 316

Incipit:

fol. 1r: „*Jenžs nás vylitím své krve vykúpil.*“

fol. 1v: „*Boze ku pomoczy me zezrzi hospodine na pomocz mnie pospiess.*“

fol. 10r: „*Boze ku pomoczy me zezrzi hospodine na pomocz mnie pospiess.*“

fol. 15r: „*Boze ku pomoczy me zezrzi hospodine na pomocz mnie pospiess.*“

fol. 21v: „*Boze ku pomoczy me zezrzi hospodine na pomocz mnie pospiess.*“

fol.27r: „*Boze ku pomoczy me zezrzi hospodine na pomocz mnie pospiess.*“

fol. 32v: „*Boze ku pomoczy me zezrzi hospodine na pomocz mnie pospiess.*“

fol. 39r: „*Weleby dusse ma hospodina A wzradowal se duch moy w bohu spapiteli mym.*“

fol. 42r–42v: „*Obrat nas boze spapiteli nass A odwrat hniew swoy od nas.*“

fol. 42v: „*Boze ku pomoczy me zezrzi hospodyne na pomocz mnie pospiess.*“

fol. 52v–53r: „*Swata panno Maria prosime tebe skrze zalost kterucz gsy miela hodinu Gitrznij prwnij.*“

fol. 53v: „*O kviete z kvietow studnize zahradnie kralowno nebeska.*“

fol. 57r: „*Swaty Ieronym tento zaltarz slozil kdyzto angel skrze ducha Swateho geig nauczil neb proto gest ukonczen ze ti kteriz neprazdni gsu w pracy neb po czestach gedu neb gdu [...].*“

fol. 58r: „*Slova ma ussima przigmi pane srozumney hlasu memu.*“

fol. 90v: „*Tie Boha chwalime tie hospodina wyznawame.*“

fol. 97r: „*Modlitba utiessena Swateho Anzhelma za odpusstienie hrziechow. Wseemohuczy naymilosrdnieyssii boze muoy racz przigiti milostiwost twa modlem pokory twe.*“

Explicit:

fol. 102v: „*Smilug se nad nami hospodine smilug se nad nami [...].*“

Rukopis Hodiny Jiřího z Poděbrad, NY, MLM, MSM. 921

Incipit:

fol. 1r: *„Przed boyem. Pozehnany gsi spasiiteli israhelský gesstos potrzal hruozy silného skrze ruku sluhý tweho Dawida a poddal gsi stany cizozemczow w ruce Jonaty, sina Saulowa a služebnika geho.“*

fol. 3r: *„Pany ma przeswata, Maria kralowno wieczna wssech panen panno matko wssie dobroty y milosrdenstwie.“*

fol. 12r: *„Swateho Ducha milost racz byti s nami. Amen.“*

fol. 31r: *„Swaty Geronym takto slozil tento zaltarz, kdyzto Angel skrze ducha swateho gey vczil.“*

fol. 33r: *„Slova ma ussima przigmi hospodine. Srozumiey wolani memu.“*

fol. 33r: *„Uslyss hospodine naboynych twych sluzebnikow modlitby a wyznawagyczim sie tobye odpust hrziechy, Aby wssem nam gsa milostiw otpistil nasse hrziechy a pokoy dal Skrze pana našeho Gezu krysta spasytele wsseho swieta krale wieczne slawy.“*

fol. 77v: *„Tato modlitba byla nalezena v Jeruzalémě v kapli svaté Marie, když Kristus, syn boží, byl bičován, a je velmi užitečná.“*

fol. 78r: *„O Pane jezukryste genzs toto swate tielo z slawne panny brzicha przigial y tu gistu krew z swateho boku tweho na olterzi krzize pro spasenie nasse wylil gsy y w tom tielesenstwi zmrtwych wstal gsy a do nebes wstupil sy.“*

fol. 94v: „Poczinagy sie hodyny przeslawne panny Marie matky Bozie tiemto obyczegem. Hospodine rty me otewrzy.“

fol. 120r: „Boze k memu poczatku przizrzy hospodime mnie ku pomocy pospiess.“

Explicit:

fol. 156v: „Aby bratrze, Sestry y dobrodiencze nasse genzto su s tohoto swieta sessli, swate Marzie orodowanim s tebu y se wssemi swatymi w wyeczne radosti sie radowali na wyeky wyekoma. Amen. Bud Bohu chwala.“

Seznam citovaných rukopisů

A

Antifonář Arnošta z Pardubic (Praha, Archiv Pražského hradu, APH, fond Knihovna metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. P VI/2) – s. 63

Antifonář Zbigniewa Oleśnického (Krakow, Biblioteka Jagiellońska, BJ, sign. cod. 2324) – s. 71

B

Bedfordské hodiny (London, British Library, BL, sign. MS.18850) – s. 400

Bible harvardská (Harvard, Houghton Library, HL, sign. MS 277) – s. 300, 352

Bible Albrechta ze Šternberka (Kraków, Biblioteka Jagiellońska, BJ, cod. 284/1-2) – s. 27

Bible Historiale (London, British Library, BL, sign. MS 19 D III) – s. 24, 287, 296, 407–411

Bible písaře Ondřeje (New York, Morgan Library & Museum, MLM, sign. MSM. 833) – s. 287, 300, 388–389

Bible Václava IV. (Wien, Österreichische Nationalbibliothek, ÖNB, sign. Cod. 2759-2764) – s. 36, 40, 53, 104, 299, 387–388

Bible ze Sadeké (Praha, Knihovna Národního muzea, KNM, sign. XII A 8, XII A 19, XIII A 10) – s. 27, 287

Book of Armagh (Dublin, Library Trinity College, TCD MS 52) – s. 31, 297

Book of Durrow (Dublin, Library Trinity College, TCD MS 57) – s. 31, 297

Book of Kells (Dublin, Library Trinity College, TCD MS 58) – s. 31, 297

Breviář kláštera sv. Jiří (Breviarum monasterii sancti Gregorii) (Praha, Národní knihovna, NK, XIII C 1a) – s. 295, 391–393

Breviář kláštera sv. Jiří v Praze (Breviarium (ut videtur) in usum monialium s. Georgii in castro Pragensi conscriptum praecedente calendario) (Praha, Národní knihovna, NK, VI E 13) – s. 48

Břevnovský breviář (Praha, Národní knihovna, NK, VI G 11) – s. 48

Boskovická bible (Olomouc, Vědecká knihovna, VK, sign. M III 3) – s. 44, 62, 296, 411–413

C

Codex Amiatinus (Florence, Biblioteca Medicea Laurenziana, BML, sign. MS 299 Amiatinus 1) – s. 297, 347

Codex Argenteus (Uppsala, Universitetsbibliotek, UB, sign. DG.1) – s. 32

E

Evangeliář opata Jana (Wien, Österreichische Nationalbibliothek, ÖNB, sign. Cod. 1182) – s. 299, 380–384

Evangeliář ze Sainte-Chapelle (Paris, Bibliothèque nationale de France, BnF, sign. Latin. 8851) – s. 32, 349

H

Heráklův papyrus (Oxford, Sackler Library, SL, sign. Oxyrhynchus Pap. 2331) – s. 29, 287, 296, 345

Hodinky Anny Lucemburské (Oxford, Bodleian Library, BDL, sign. MS. Lat. Liturg. f. 3) – s. 296, 385–387

Hodinky Bony (Jitky) Lucemburské (New York, Metropolitan Museum of Ars, MMA, sign. 69.86) – s. 37–38, 71, 288, 300, 371–374

Hodinky české královny (Praha, Knihovna Národního muzea, KNM, V H 36) – s. 7, 9, 14, 97–140, 149, 152, 263, 293–294, 266–268, 272

Hodiny Jeana de Boucicaut (Paris, Musée Jacquemart-André, MJA, sign. MS. 2) – s. 297, 396–399

Hodinky Jeanne d'Evreux (New York, Metropolitan Museum of Ars, MMA, sign. 54.1.2) – s. 37–38, 40, 288, 300, 367–368

Hodinky Jiřího z Poděbrad (New York, Morgan Library & Museum, MLM, sign. MS M. 921) – s. 15, 43, 227–262, 264, 293–294, 265–268, 278–279

Hodinky královny Alžběty (London, British Library, BL, sign. Add Ms 50001) – s. 42, 288, 296, 425–430

Hodinky krumlovských klarisek (Český Krumlov, Státní oblastní archiv Třeboň, SOA Třeboň, Oddělení Český Krumlov, č. 316 – s. 201–226, 293–294, 266–268, 276–277

Hodinky mariánské (Praha, Knihovna Národního muzea, KNM, sign. III H 36) – s. 16, 177–200, 265–268, 275, 293–294

Hodiny o přeslavné panně Marii (Praha, Národní knihovna, NK, XVII H 30) – s. 53, 141–176, 293–294, 266–268, 273–275

Hodinky z XV. století, (Praha, depozit Národní archiv Praha, AAP, inv. č. 2027) – s. 295, 431

Homérova Iliada, (Venice, Biblioteca Marciana, BMA, sign. MS Homer Venetus A/B, Gr Z.454 (=822)) – s. 29, 289, 298, 348

Homiliář opatovický (Praha, Národní knihovna, NK, sign. III F6) – s. 20, 295, 348

Homiliář z Cambrai (Cambrai, Bibliothèque Municipale, BM, sign. Ms. 679) – s. 26

Horae beatae Mariae Virginis (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XXIII G 89) – s. 295, 418–419

Horae beatae Mariae Virginis (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XXIII H 22) – s. 295, 394–395

Horae beatae Mariae Virginis (Praha, Národní knihovna, NK, sign. Osek 64) – s. 70

J

Jenský kodex (Praha, Knihovna Národního muzea, KNM, sign. IV B 24) – s. 43

K

Kniha Jozue (Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana, BAV, sign. Cod.Pal.gr.431.pt.B) – s. 25, 289, 297, 346

Kodex Vyšehradský (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XIV A 13) – s. 19, 20, 40, 61, 295, 350–351

Kodex Wolfenbüttelský (Wolfenbüttel, Heidelberger Akademische Bibliothek, HAB, sign. Cod. Guelf. 11.2. Aug.4° (Heinemann č. 3008) – s. 20

Kutnohorský graduál (Praha, Národní knihovna, NK, XXIII A2) – s. 238

Kyjevské listy (Київ, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, НБУ, Київські глаголичні листки, Пергамен 8°) – s. 18, 289, 299

L

Laus Mariae (Mariale Arnesti) (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XVI D 13) – s. 39

Liber horarum ad usum Rothomagum (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XXIII G 59) – s. 48

Liber depictus (Wien, Österreichische Nationalbibliothek, ÖNB, sign. Cod. 370) – s. 23

Liber regalis (London, Westminster Abbey, WA, sign. Ms 38) – s. 42

Liber viaticus (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XIII A 12) – s. 40, 295, 375–379

Lobkovický graduál (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XXIII A 1) – s. 295, 434–435

M

Mariánské hodinky (Praha, Knihovna Národního muzea, KNM, XVIII D 62) – s. 77–96, 293–294, 266–268, 271

Martyrologium Usuardovo z Gerony (London, British Library, BL, sign. Add Ms 16918) – s. 149

Misál Jana ze Středy (Praha, Archiv Pražského hradu, APH, fond Knihovna metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. Cim 6) – s. 40, 295, 289, 380

Misál Václava z Radče (Praha, Knihovna pražské metropolitní kapituly, KPMK, sign. P5) – s. 104, 390

Modlitební kniha Jana ze Středy (London, British Library, BL, sign. Ms.Add. 15 690) – s. 54

Modlitební kniha Jana z Rožmberka (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XVII J 8) – s. 295, 416–417

Modlitební kniha Ladislava Pohrobka, Orationale regis Ladislai Posthumi (Praha, Národní knihovna, NK, sign. Teplá Ms.c. 87) – s. 43, 66, 239, 295, 413–415

Modlitební kniha sv. Hildegardy (München, Bayerische Staatsbibliothek, BSB, Clm 935) – s. 54, 289

O

Olomoucké horologium (Stockholm, KB, Theol. Mss. A 144) – s. 48, 290, 299, 359

P

Pasionál abatyše Kunhuty (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XIV A 17) – s. 36, 62, 295, 365–366

Přebohaté hodinky vévody z Berry (Chantilly, Musée Condé, MC, sign.65) – s. 38, 40, 66, 184, 288, 297, 401–406

R

Rohanské hodinky ze Sychrova, (Praha, Národní knihovna, NK, sign. VI D 25) – s. 296, 420–423

S

Schettstadský rukopis (Selestat, Bibliothèque Humaniste, BH, sign. Ms. 11) – s. 55, 287

Sedlecký antifonář (Praha, Národní Knihovna, NK, sign. XIII A 6) – s. 34, 45, 149, 296, 359–364

Summa de casibus conscientiae (Utrecht, Universiteitsbibliotheek, UUB, sign. MS 146) – s. 298, 352

Š

Šellenberská (Šelmberská) bible (Praha, Strahovská knihovna, SK, sign. DG III 15) – s. 43, 238

V

Velislavova bible (Praha, Národní knihovna, NK, sign. XXIII C 124) – s. 24, 31, 62–63, 296, 369–371

Vita Caroli Magni (Oxford, Bodleian Library, BDL, sign. MS. Lat. class. d. 39) – s. 21

Vita Caroli Quarti (Wien, Österreichische Nationalbibliothek, ÖNB, sign. Cod.s.n.2618) – s. 50, 299, 423–424

Vita et passio sancti Venceslai et sancte Ludmile ave eius (Praha, Knihovna pražské metropolitní kapituly, KPMK, sign. G 5) – s. 55

Z

Zlomky řezenského Žaltáře (Praha, Národní knihovna, NK, sign. III F 22) – s. 20

Zmrzlíkova bible (SOA Třeboň, oddělení Třeboň, č. 146) – s. 43, 296, 399

Ž

Žaltář Blanky Kastilské (Paris, Bibliothèque de l' Arsenal, BA, sign. Ms. lat. 1186) – s. 34, 290, 297, 355–358

Žaltář královny Ingeborg (Chantilly, Musée Conde, MC, sign. MS. 1695) – s. 34, 290, 297, 353–354

Žaltář Ludvíka Svatého (Paris, Bibliothèque nationale de France, BNF, sign. Ms. lat. 10525) – s. 34

Odkazy na vybrané digitalizáty rukopisů

<http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?CollID=16&NStart=190403> [online]. [cit. 2021-11-13].

Bible Historiale

<http://ica.themorgan.org/manuscript/thumbs/158986> [online]. [cit. 2022-03-15].

Bible písaře Ondřeje

https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NMP__XIII_A_8__1CP99MC-cs [online]. [cit. 2023-03-21]. I. díl

https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NMP__XII_A_19__2F6GLQ7-cs [online]. [cit. 2023-03-21]. II. díl

https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NMP__XIII_A_10__4C7J4H9-cs [online]. [cit. 2023-03-21]. III. díl

Bible ze Sadské

<https://www.flickr.com/photos/adulau/5043892896/> [online]. [cit. 2021-11-14].

Gesta quorundam francorum regum 715-882

<http://163.1.169.40/cgi-bin/library?e=d-000-00---0POxy--00-0-0--0prompt-10---4-----0-11--1-en-50--20-about---00031-001-1-0utfZz-8-00&a=d&c=POxy&cl=CL5.1.8&d=HASHa6305cc2f80678a195d4b6> [online]. [cit. 2022-02-28].

Héraklův papyrus

<https://www.youtube.com/watch?v=XPeX2u8b6Sg> [online].[cit.2021-11-18].

Hodinky Anny Boleynové

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/471883> [online].[cit.2021-11-18].

Hodinky Bony (Jitky) Lucemburské

https://www.metmuseum.org/toah/hd/hour/hd_hour.htm [online].[cit.2021-11-16].

Hodinky Jany z Évreux (Jeanne d'Evreux)

http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=add_ms_50001 [online].[cit.2022-01-18].

Hodinky královny Alžběty

<https://www.youtube.com/watch?v=pXISnFgFnp4> [online].[cit.2021-11-18].

Hodinky v knihovně v Bruggách

https://www.youtube.com/watch?v=_iKHkMCa6KM [online].[cit.2021-11-18].

Hodinky v knihovně ve Virginii

<https://portail.biblissima.fr/fr/ark:/43093/mdata2ed44cf11cd47fa1dcf490d50af276190b628900> [online]. [cit. 2021-12-25].

Hodinky vévody z Berry

<http://www.internetculturale.it/jmms/iccuvviewer/iccu.jsp?id=oai%3A193.206.197.121%3A18%3AVE0049%3ACSTOR.240.10164&mode=all&teca=marciana> [online]. [cit. 2022-02-28].

Homérova Iliada

<https://www.facsimiles.com/facsimiles/joshua-roll> [online]. [cit. 2022-03-12].

Kniha Jozue

http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=0000005 [online]. [cit. 2023-03-10].

Kyjevské listy

<http://hymnologica.cz/source/5361> [online]. [cit. 2022-03-15].

Misál Jana ze Středy

'Agatha, Hildegardis: Series precum ad singula Dei et Christi opera, quae figuris pictis repraesentantur, se referentium-BSB Clm 935', Image 8 of 154 [online]. [cit. 2022-03-13].

Modlitební kniha sv. Hildegardy

<https://www.loc.gov/item/2021667921> [online]. [cit. 2022-07-06].

https://www.loc.gov/resource/gdcwdl.wdl_11629/?st=gallery [online]. [cit. 2022-07-06].

Olomoucké horologium

<https://portail.biblissima.fr/ark:/43093/mdata2b9f8c179ce59055fd75f6f8273d38f16d5d308e> [online]. [cit. 2021-12-25].

Žaltář Blanky Kastilské

<http://initiale.irht.cnrs.fr/en/codex/10261> [online]. [cit. 2022-03-26].

Žaltář královny Ingeborg

Seznam mariánských svátků

Svátek:

Památky Matky Boží – 1. ledna (Lk 1,27–35)

Zasnoubení Panny Marie (*Desponsatio*) – 23. ledna (Lk 1,27) (Mt 1,18–25)

Panny Marie, Matky jednoty křesťanů – 18. ledna

Očišťování Panny Marie (*Purificatio*) (Obětování Krista neboli Páně, Uvedení Páně do chrámu, *Presentatio Domini*), Hromnice – 2. února (Lk 1,26–56) (Lk 2,19) (Lk 2,46–48) (Mt 2,11) (Mt 28,6–9)

Panny Marie Lurdské – 11. února

Zvěstování Panny Marie (*Annuntiatio*), Zvěstování Páně – 25. března (Lk 2,26–38)

Navštívení Panny Marie (*Visitatio*), Panna Marie, Prostřednice všech milostí – 2. července (Lk 1,39–56)

Neposkvrněného srdce Panny Marie (*Immaculati cordis*) – třetí neděle po Letnicích (Lk 2,19)

Panny Marie Karmelské – 16. července

Svatých Jáchyma a Anny – 26. července

Panny Marie Sněžné (*Maria nivis*) – 5. srpna

Smrt Panny Marie (*Koimésis, Dormitio*) a Nanebevzetí Panny Marie (*Assumptio*) – 15. srpna (Zj 12,1)

Panny Marie Královny nebes (*Regina caeli, Maestá*) – 22. srpna

Narození Panny Marie (*Nativitas*) – 8. září (protoevangelium sv. Jakuba)

Panny Marie Sedmibolestné (*Mater dolorosa*) – 15. září (J 19,25–30) (Lk 2,25–36) (Lk 2,44–48) (Lk 23,26) (Mt 2,13–18) (Mt 27,55–56) (Ma 15,47)

Sedmi radostí Panny Marie (*Septem gaudia*) – 24. září (Lk 1,26–38) (Lk 2,10) (Lk 2,49) (Lk 3,21) (Mt 2,11) (Mt 28,6) (Sk 2,17)

Slavnosti Růžence Panny Marie (*Mariae rosarii festum*), svátek Panny Marie Vítězné – 7. října (Lk 1,28) (Lk 1,41)

Obětování Panny Marie (*Presentatio*), Památka zasvěcení Panny Marie v Jeruzalémě – 21. listopadu (1. Sam 1,21–28)

Neposkvrněného početí Panny Marie (*Conceptio Immaculata*), Panny Marie počaté bez poskvrny dědičného hříchu – 8. prosince (protoevangelium sv. Jakuba)

Narození Krista (Vtělení Páně, Adorace Krista, *Nativitas Domini*) – 25. prosince (Lk 2,1–16) (Mt 1,18–25)

Mariánské svátky slavené v minulosti:

Panny Marie Dobré rady (*de Consolatione*) – 26. dubna

Panny Marie Matky milosrdenství (*Mater misericordiae*), Pomocnice křesťanů – 24. května

Panny Marie Útočiště hříšníků (*Refugium peccatorum*) – 13. srpna

Panny Marie Matky božského Pastýře (*Generix Pastoris Dei*) – 3. září

Jména Panny Marie – 15. září

Panny Marie Vykoupení otroků, záchránkyně zajatců (*Nuestra Señora de las Mercedes*) – 24. září

Mateřství Panny Marie (*Gravidita*) – 2. neděle v říjnu

Přímluvy Panny Marie – 9. listopadu

Ochrany Panny Marie – 3. neděle v listopadu

Přenesení domu blahoslavené Panny Marie do Loreta (*Translatio Sancti Domus*) – 10. prosince

Očekávání porodu Panny Marie – 18. prosince

Prameny a zdroje

Archivní prameny I.

Katalog:

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NMP__XVIII_D_62__2KNJOB3-cs [online]. [cit. 2022-03-09].

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NMP__V_H_36____2I1IH74-cs#search [online]. [cit. 2022-01-30].

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__XVII_H_30__27EO3HA-cs#search [online]. [cit. 2022-02-05].

https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=RTRBAR-NMP__III_H_36____3YGVWBW-xx [online]. [cit. 2022-02-27].

Hodinky krumlovských klarisek, Státní oblastní archiv Třeboň, Oddělení rukopisů a starých tisků Český Krumlov, č. 316

Hodinky Jiřího z Poděbrad, New York, Morgan Library & Museum, sign. MS M. 921,

<http://ica.themorgan.org/manuscript/thumbs/159974> [online]. [cit. 2022-03-15].

➤ **Praha:**

○ *Národní knihovna:*

Hodiny o přeslavné panně Marii – Praha, NK, XVII H 30

○ *Knihovna Národního muzea:*

Hodinky české královny – Praha, KNM, V H 36

Mariánské hodinky – Praha, KNM, XVIII D 62

➤ **Český Krumlov:**

○ *SOA Třeboň, Oddělení Český Krumlov:*

Hodinky krumlovských klarisek, Státní oblastní archiv Třeboň–Oddělení rukopisů a starých tisků Český Krumlov, č. 316

➤ **New York, USA:**

○ *Morgan Library & Museum:*

Hodinky Jiřího z Poděbrad – New York, MLM, MS M. 921

Archivní prameny II.

Doprovodná obrazová příloha citovaných rukopisů:

➤ *Česká republika:*

➤ *Praha:*

○ *Archiv Arcibiskupství pražského, depozit Národní archiv:*

Hodinky z XV. století – Praha, AAP, inv. č. 2027

○ *Archiv Pražského hradu, fond Knihovna metropolitní kapituly u sv. Víta:*

Misál Jana ze Středy – Praha, APH, Cim 6

○ *Národní knihovna:*

Breviář kláštera sv. Jiří – Praha, NK, XIII C 1a

Homiliář opatovický – Praha, NK, III F 6

Horae beatae Mariae Virginis – Praha, NK, XXIII G 89

Horae beatae Mariae Virginis – Praha, NK, XXIII H 22

Kodex Vyšehradský – Praha, NK, XIV A 13

Liber viaticus – Praha, NK, XIII A 12

Lobkovický graduál – Praha, NK, XXIII A1

Modlitební kniha Jana z Rožmberka – Praha, NK, XVII J 8

Modlitební knížka Ladislava Pohrobka – Praha, NK, Teplá Ms. c 87

Pasionál abatyše Kunhuty – Praha, NK, XIV A 17

Rohanské hodinky ze Sychrova – Praha, NK, VI D 25

Sedlecký antifonář – Praha, NK, XIII A 6

Velislavova bible – Praha, NK, XXIII C 124

➤ ***Olomouc:***

○ *Vědecká knihovna:*

Boskovická bible – Olomouc, VK, M III 3

➤ ***SOA Třeboň:***

Zmrzlíkova bible – SOA Třeboň, Oddělení Třeboň, č. 146

➤ ***Anglie:***

➤ ***Londýn:***

○ *British Library:*

Bible Historiale – London, BL, MS 19 D III

Hodinky královny Alžběty – London, BL, Add Ms 50001

➤ ***Oxford:***

○ *Sackler Library:*

Héraklův papyrus, fragment – Oxford, SL, Oxyrhynchus Pap. 2331

Hodinky Anny Lucemburské – Oxford, BL, MS. Lat. Liturg. f. 3

➤ **Irsko:**

➤ **Dublin:**

○ *Library Trinity College:*

Book of Armagh – Dublin, TCD, MS 52

Book of Durrow – Dublin, TCD, MS 57

Book of Kells – Dublin, TCD, MS 58

➤ **Francie:**

➤ **Paříž:**

○ *Bibliothèque de l’Arsenal:*

Žaltář Blanky Kastilské – Paris, BA, Ms. lat. 1186

○ *Musée Jacquemart-André:*

Hodiny Jeana de Boucicaut – Paris, MJA, MS.2

➤ **Chantilly:**

○ *Musée Condé:*

Přebohaté hodinky vévody z Berry – Chantilly, MC, 65

Žaltář královny Ingeborg – Chantilly, MC, MS. 1695

➤ **Itálie:**

➤ **Řím:**

- *Biblioteca Apostolica Vaticana:*

Kniha Jozue – Roma, BAV, Cod. Pal.gr.431.pt.B

➤ **Florencie:**

- *Biblioteca Medicea Laurenziana:*

Codex Amiatinus – Florence, BML, MS 299 Amiatinus 1

➤ **Benátky:**

Homérova Iliada – Venice, BMA, MS Homer Venetus A/B, Gr Z.454 (=822)

➤ **Nizozemí:**

➤ **Utrecht:**

- *Universiteitsbibliotheek:*

Summa de casibus conscientiae – Utrecht, UUB, MS 146

➤ **Rakousko:**

➤ ***Videň:***

- *Österreichische Nationalbibliothek:*

Bible Václava IV. – Wien, ÖNB, Cod. 2759–2764

Evangeliář opata Jana – Wien, ÖNB, Cod. 1182

Vita Caroli Quarti – Wien, ÖNB, cod. s. n. 2618

➤ **Švédsko:**

➤ ***Stockholm:***

- *Kungliga biblioteket – Sveriges nationalbibliothek:*

Olomoucké horologium – Stockholm, KB, Theol. Mss. A 144

➤ **Ukrajina:**

➤ ***Kyjev:***

- *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського:*

Kyjevské listy – НБУ, Київські глаголичні листки, Пергамен 8°

➤ **USA:**

➤ ***New York:***

- *Morgan Library & Museum:*

Bible písaře Ondřeje – New York, MLM, MS M. 833

- *Metropolitan Museum of Ars:*

Hodinky Bony Lucemburské – New York, MMA, 69.86

Hodinky Jeanne d'Evreux – New York, MMA, 54.1.2

➤ ***Harvard:***

- *Houghton Library:*

Bible harvardská – Harvard, HL, MS 277

Edice a katalogy

A

ADAMS, Frederick Baldwin, Junior. *Fourteenth Annual Report to the Fellows of the Pierpont Morgan Library*, 1965 & 1966. New York: The Pierpont Morgan Library, 1967

B

BARTOŠ, František Michálek. *Soupis rukopisů Národního musea v Praze*. 1., Praha, 1926

BRIQUET, Charles-Moise. *Les filigranes: dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600*. Tome 2, Ci–K: Pages 235 à 426 - Nos. 3647 à 7877 /2. ed. New York: Hacker Art Books, 1966, **II. díl**.

BRIQUET, Charles-Moise. *Les filigranes: dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600*. Tome 3, L–O: Pages 427 à 620 - Nos. 7878 à 12395 /1. 2. ed. New York: Hacker Art Books, 1966, **III. díl**.

BRODSKÝ, Pavel. *Iluminované rukopisy českého původu v polských sbírkách = The illuminated manuscripts of Czech origin in the Polish collections*. Přeložil Kathleen HAYES. Praha: Archiv Akademie věd ČR. Studie o rukopisech. Monographia, 2004. ISBN 80-86404-15-3.

BRODSKÝ, Pavel, ŠUMOVÁ Martina. *Iluminované rukopisy v archivech na území Čech: Illuminated manuscripts in archives on the territory of Bohemia*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR. Studie o rukopisech, 2017. ISBN 978-80-87782-79-8.

BRODSKÝ, Pavel. *Katalog iluminovaných rukopisů knihovny Národního muzea v Praze: Catalogue of the Illuminated manuscripts of the Library of the National Museum*. Prague. Praha: Koniasch Latin Press. Praha, sv. XXV, 69, sv. XXVII, 34. Studie o rukopisech. Monographia, 2000. ISBN 80-85917-78-5.

BRODSKÝ, Pavel. *Národní muzeum-sbírka rukopisů*. Nová encyklopedie českého výtvarného umění, II, 1995

BRODSKÝ, Pavel, PAŘEZ, Jan. *Katalog iluminovaných rukopisů Strahovské knihovny = Catalogue of the illuminated manuscripts of the Strahov Library*. Praha: Masarykův ústav. Studie o rukopisech. Monographia, 2008. ISBN 978-80-86404-22-6.

C

CODEX iuris municipalis regni Bohemiae III, annorum 1420-1526, Praha, 1948

D

DRAGOUN, Michal. *Soupis středověkých rukopisů Knihovny Národního muzea*. Praha, 2011

DROBNÁ, Zoroslava. *Iluminované nejkrásnější rukopisy knihovny Národního muzea v Praze: katalog [výstavy]*. Praha, [květen-září 1965]. Praha: Národní muzeum, 1965

DROBNÁ, Zoroslava. *Nejkrásnější iluminované rukopisy Knihovny Národního muzea v Praze*. Časopis Národního muzea, 135, 1966

F

FINGERNAGEL, Andreas, ROLAND, Martin. *Mitteleuropäische Schulen: (ca. 1250-1350)*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Veröffentlichungen der Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters. Reihe I: Die illuminierten Handschriften und Inkunabeln der Österreichischen Nationalbibliothek (Fortsetzung des beschreibenden Verzeichnisses der illuminierten Handschriften der Nationalbibliothek in Wien), 1997. ISBN 3-7001-2570-4.

H

HORÁK, František, URBÁNKOVÁ, Emma, WIŽDÁLKOVÁ, Bedřiška. *Pravidla jmenné katalogizace: starých tisků, prvotisků a rukopisů*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971

K

KRÁSA, Josef. *Rukopisy Václava IV*. 2. vyd. Praha: Odeon, České dějiny, 1974

KRÁSA, Josef. *Výstava rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze*. Umění, 14, Praha, 1966

KRÁSA, Josef. *České iluminované rukopisy 13.–16. století*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1990. 455 s., fot., rejstř.-Resumé. České dějiny; Sv.68. ISBN 80-207-0114-1.

N

NOVÝ ZÁKON, *žalmy a přísloví*, Mezinárodní svaz gedeonů, Praha, 2016

P

PETR, Stanislav, HRADILOVÁ, Marta, BRODSKÝ, Pavel, TOŠNEROVÁ, Marie. Akademie věd České republiky. Archiv. *Rukopisné fondy muzeí a galerií v České republice*. Praha: Archiv Akademie věd České republiky, 2001, 320 s. ISBN 80-86404-05-6.

PICCARD, Gerhard. *Wasserzeichen*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 1977–1978.

Q

QUARITCH, Bernard. *A Catalogue of Bibles, Liturgies, Church History and Theology. Including a Number of Illuminated Manuscripts and Books from Celebrated Presses with numerous illustrations*. London, 1910

R

RIPA, Cesare, BUSCAROLI, Piero, ŠPAČEK, Jiří. *Ikonologie*. Praha: Argo, 2019. ISBN 978-80-257-2785-0.

S

STEJSKAL, Karel, VOIT, Petr. *Iluminované rukopisy doby husitské*. Praha: Grafit, 1991. ISBN 80-900380-0-X.

STUDNIČKOVÁ, Milada, Kamil BOLDAN a Renáta MODRÁKOVÁ, MAREK, Jindřich, ed. *Nebeský žebřík: pozdně středověké modlitební knihy ze sbírek Národní knihovny ČR*. V Praze: Scriptorium, 2019

SVOBODOVÁ, Milada. *Katalog českých a slovenských rukopisů sign. XVII získaných Národní (Universitní) knihovnou po vydání Truhlářova katalogu z roku 1906*. Praha: Národní knihovna, Edice oddělení rukopisů a starých tisků, 1996

T

THE PIERPONT MORGAN LIBRARY: *A Review of Acquisitions. 1949–1968*. New York: Pierpont Morgan Library, 1969.

TRUHLÁŘ, Josef. *Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a universitní knihovny pražské*. Praha, 1906

U

URBÁNKOVÁ, Emma. *Rukopisy a vzácné tisky pražské Universitní knihovny*. Praha, 1957

W

WARNER, George Frederick. *A Descriptive Catalog of Illuminated Manuscripts in the Library of Charles William Dyson Perrins*. Oxford: Oxford University Press, 1920.

WEBER Jaroslav, SPUNAR, Pavel, TRÍŠKA, Josef. *Soupis rukopisů v Třeboni a v Českém Krumlově = Catalogus codicum manu scriptorum Trzebonae Crumlovique asservatorum*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, Soupisy rukopisů, 1958

Z

ZUMAN, František. *České filigrány XVI., XVIII., XIX. století*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1927, 1932, 1934

Literatura

A

ALTRICHTER, Michal. *Krátké dějiny křesťanské spirituality*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma. Prameny spirituality, 2013. ISBN 978-80-7412-132-6.

ATTWATER, Donald, SVOBODA, Petr. *Slovník svatých*. 2. rev. a dopl. vyd. Přeložila Jitka MATĚJŮ. Vimperk: Papyrus, 1993. ISBN 80-901365-7-5.

B

BAUM, Antonín. *O českých miniaturách*. 1890-1891

BISCHOFF, Bernhard. *Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters*. 4. Auflage. Berlin: Erich Schmidt. Grundlagen der Germanistik, 2009. ISBN 978-3-503-09884-2.

BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha: Libri, 2001. ISBN 80-7277-024-1.

BLAŽIČEK, Oldřich Jakub, KROPÁČEK, Jiří. *Slovník pojmů z dějin umění: názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malby a užitého umění*. Praha: Odeon, 1991. ISBN 80-207-0246-6.

BRANIŠ, Josef. *Dějiny středověkého umění v Čechách*. V Praze: Höfer a Klouček, 1892

BRAUER, Barbara. *The Prague Hours and Bohemian Manuscript Painting of the Late 14th Century*, Zeitschrift für Kunstgeschichte. 52, No. 4, 1989

BRODSKÝ, Pavel. *Krásy českých iluminovaných rukopisů*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2175-5.

BRODSKÝ, Pavel, SPURNÁ, Kateřina, VACULÍNOVÁ, Marta. *Liber viaticus Jana ze Středy*. Praha: Academia. Komentářový svazek, 2016. ISBN 978-80-200-2553-1.

C

CAVE, Roderick, AYAD, Sara. *Knihy: přehledné dějiny od klínového písma po elektronické čtečky*. Přeložil Vladimír GOLOMBEK. V Praze: Slovart, 2015. ISBN 978-80-7529-021-2.

CEJPEK, Jiří. *Dějiny knihoven a knihovnictví*. 2. dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0323-3.

Č

ČAJKA, František. *Staroslověnské písemnictví na Velké Moravě a ve středověkých Čechách*. Praha: Středisko společných činností AV ČR, v.v.i, 2017, 19 stran: barevné ilustrace, faksimile, 1 mapa; 21 cm.

ČESKÝ Krumlov—plán města. 1: 10 000. 1. vyd., 1 l, Praha: Kartografie, 1993. ISBN 80-7011-238-7.

D

DEKAN, Ján. *Velká Morava: doba a umění*. Praha: Odeon, 1980

DOSTÁL, Eugen. *Příspěvky k dějinám českého iluminátorského umění na sklonku XIV. století*. Brno: Filosofická fakulta MU. Spisy Filosofické fakulty Masarykovy university v Brně, 1928

DRAGOUN, Michal, MAREK, Jindřich, BOLDAN, Kamil, STUDNIČKOVÁ, Milada. *Knížní kultura českého středověku*. Dolní Břežany: Scriptorium, 2020. ISBN 978-80-7649-012-3.

DUBY, Georges. *Umění a společnost ve středověku*. 1. vyd., Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-448-4.

E

ECO, Umberto. *Umění a krása ve středověké estetice*. 1. vyd. Praha: Argo, 239 s., 1998. ISBN 80-7203-098-1.

ENCYKLOPEDIÉ umění středověku = [Orig.: L'Art et l'Homme]. Přeložil Edgar KNOBLOCH, Vladimír MIKEŠ, Jiří PECHAR. Praha: Odeon, Umění a lidstvo, 1969.

ENGELHART, Helmut. *Lexikon zur Buchmalerei*: LzB. Stuttgart: Anton Hiersemann. Bibliothek des Buchwesens, 2009. ISBN 978-3-7772-0920-3.

ENNEN, Edith a KARÁSEK, Jindřich a RYCHTEROVÁ, Pavlína. *Ženy ve středověku*. 1. vyd. Praha: Argo, 338 s., rejstř., obr., pozn.-Lit. Každodenní život; sv. 12, 2001. ISBN 80-7203-369-7.

F

FAJT, Jiří, BOEHM, DRAKE, Barbara. *Karel IV., císař z Boží milosti: kultura a umění za vlády posledních Lucemburků 1310-1437*. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1399-7.

FILIPI, Pavel. *Křesťanstvo: historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*. 4., dopl. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012. ISBN 978-80-7325-280-9.

FRANZ, Heinrich Gerhard. *Spätromanik und frühgotik*. [Pozdně románské a raně gotické umění]. Baden-Baden: Holle Verlag, 283 s. Kunst der Welt, 1969

FRANCASTEL, Pierre. *The Middle Ages*. [Středověk]: with 175 colour plates. London: Thames & Hudson, 196 s, il., rejstřík, 1969

FRINTA, Mojmír Svatopluk. *A Unique Feature in Bohemian and Central European Illumination-the Punch Work Decoration, Codices Manuscripti*. Zeitschrift für Handschriftenkunde, 2009

G

GAUDEK, Tomáš, HALAMA, Ota, HOMOLKOVÁ, Milada, MATIASOVITSOVÁ, Klára, SVOBODOVÁ, Andrea, VOLEKOVÁ, Kateřina. *Staročeské biblické předmlvy*. V Praze: Scriptorium, 2019. ISBN 978-80-88013-78-5.

H

HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění* = [Orig.: Dictionary of subjects and symbols in art]. Přeložil Allan PLZÁK. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-902-4.

HANKA, Václav. *Český cisiojanus*, Abhandlungen der königlichen Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, VI., Prag, 1842

HAVEL, Dalibor. *Počátky latinské písemné kultury v českých zemích: nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2018. ISBN 978-80-210-8918-1.

HLAVÁČEK, Ivan. *Knihy a knihovny v českém středověku: (studie k jejich dějinám do husitství)*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0917-7.

HLAVÁČKOVÁ, Hana, Jana. *Die Buchmalerei des Schönen Stils, Prag um 1400. Der Schöne Stil. Böhmisches Malerei und Plastik in der Gotik*. Sonderausstellung des Historischen Museums der Stadt Wien in Zusammenarbeit mit der Nationalgalerie Prag, 1990

HLAVÁČKOVÁ, Hana, Jana, *Karel IV., císař z Boží milosti*. Praha, 2006

HOLUBOVÁ, Markéta, SUCHOMELOVÁ, Marcela, ALTOVÁ, Blanka. *Salve regina: mariánská úcta ve středních Čechách*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2014. ISBN 978-80-87112-88-5.

CH

CHLUMSKÝ, Jan. *Vzory křesťanského života*. Třebíč: Arca JiMfa, 1991.

CHYTIL, Karel, *Vývoj miniaturního malířství v době králů rodu Lucemburského*. Památky archeologické místopisné, č. 13, Praha, 1885–1986

J

JANÁČEK, Josef, KUTHAN, Jiří, ed. *Umění doby posledních Přemyslovců*. Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum, 1982.

JUNGMANN, Josef. *Historie literatury české III*, Praha, 1849

JUNGMANN, Josef. *Navedení hvězdářsko-lékařské*. Abhandlungen der königlichen Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften, V., Prag, 1842

JUNGMANN, Josef. *Některé modlitební knihy v rukopisech*. Abhandlungen der königlichen Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, V., Prag, 1842

K

KAREL IV. *Vlastní životopis*. Vyd. lat. textu 7, v Odeonu 2. Přeložil Bohumil RYBA, přeložil Jakub Pavel. Praha: Odeon, 1978

KIDSON, Peter. *Stredoveké umenie*. 1. vyd. Bratislava: Pallas, 185 s., fot. příl., repr., rejstř., 1974

KOHOUT, Štěpán. *Kde voní pergamen: čtrnáctero návštěv rukopisné knihovny olomoucké kapituly*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009. ISBN 978-80-244-2371-5.

KOPECKÝ, Milan. *Staročeské rukopisy a tisky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965.

KOPIČKOVÁ, Božena. *Česká královna Žofie: ve znamení kalicha a kříže*. Praha: Vyšehrad, Velké postavy českých dějin, 2018. ISBN 978-80-7429-974-2.

KOUŘIL, Pavel. *Velká Morava a počátky křesťanství: 27.11.2014-28.2.2015-Palác šlechticů, Moravské zemské muzeum, Brno, 17.4.2015-28.6.2015-Císařská konírna, Pražský hrad, Praha, 7.8.2015-1.11.2015-Bratislavský hrad, Bratislava. Brno: Archeologický ústav Akademie věd ČR, Brno, v.v.i. ve spolupráci s Moravským zemským muzeem, 2014. ISBN 978-80-86023-53-3.*

KRÁSA, Josef, *Die Buchmalerei, Parler und der schöne Stil 1350-1400. Europäische Kunst unter Luxemburgern*. (Ausstellungskatalog), Köln, 1978

KRÁSA, Josef, *Knižní malba. In: Jihočeská pozdní gotika 1450-1530*. Hluboká, 1965

KRÁSA, Josef, *Knižní malba, České umění gotické*. Praha, 1970

KRÁSA, Josef, *K výtvarnému doprovodu Vlastního životopisu Karla IV. Karel IV. Vlastní životopis*, Praha: Odeon, 1978

KRMÍČKOVÁ, Helena. *Querite primum regnum Dei: sborník příspěvků k poctě Jany Nechutové*. Brno: Matice moravská. Kapitola: KOPIČKOVÁ, Božena. *Písemnosti z pozůstalostního řízení po úmrtí české královny-vdovy Žofie. Dodatek k výpovědi pozůstalostního inventáře*, 2006. ISBN 80-86488-35-7.

KUBÍK, Viktor a kol. *Vizuální kultura v Kadani za Jana Hasištejnského z Lobkovicz (1469-1517)*. V Litoměřicích: Severočeská galerie výtvarného umění ve spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy, 2017

KUTAL, Albert. *České gotické umění*. Praha, 1972

KUTHAN, Jiří. *Benediktinské kláštery střední Evropy a jejich architektura*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014, 360 stran: fotografie, grafické znázornění. ISBN 978-80-7422-334-1.

KVĚT, Jan. *Illuminované rukopisy královny Rejčky: příspěvek k dějinám české knižní malby ve století XIV*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1931

KYAS, Vladimír. *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Redaktor Jaroslava Pečírková. Praha, Studium Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-105-9.

L

LE GOFF, Jacques, TRUONG, Nicolas. *Tělo ve středověké kultuře*. Přeložila Věra Dvořáková. Praha, Studium Vyšehrad. Kulturní historie, 2006. ISBN 80-7021-826-6.

LEMAÎTRE, Nicole, SOT, Véronique, QUINSON, Marie-Thérèse. *Slovník křesťanské kultury*. Praha: Garamond, 2002. ISBN 80-86379-41-8.

LEXOVÁ, Petra. *Gesta v umění*. Editor Lenka Vrlíková. I. vydání, 194 stran. Brno: B&P Publishing Masarykova univerzita, 2018. ISBN 978-80-7485-164-3.

M

MATĚJČEK, Antonín a kol. *Dějepis výtvarného umění v Čechách*. 1, Praha. Nákladem SVU Mánes, 1931

MITÁČEK, Jiří a Jaroslav BLECHA. *Cyril a Metoděj—doba, život, dílo= Cyril and Methodius—their era, lives, and work*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013, ISBN 978-80-7028-410-0.

MODRÁKOVÁ, Renáta. *Čas odložil svůj šat: móda z rukopisů 11-16. století*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2008. ISBN 978-80-7050-550-2.

MODRÁKOVÁ, Renáta. *Knižní kultura kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2022, 611 stran: barevné faksimile; 26 cm. ISBN 978-80-7050-751-3.

N

NAVRÁTIL, František, *Jihočeský sborník historický*. České Budějovice, 1972

P

PAMÁTKY archeologické a místopisné: vydávané od archeologického sboru Musea království Českého nákladem Matice české. Praha: Matice česká, [1854-1913]. Díl XIII, Ročník 1885, 1886. ISSN 1801-5786.

PATERA, Adolf. *Hodiny sv. Maříe ze XIV. století*. České museum filologické VII, 1901

PAVLASOVÁ, Kateřina. *Ikonografie iluminovaných misálů od poloviny 14. století do husitských válek*. Praha, 1993

PEŠINA, Jaroslav. *Modlitební kniha Jiřího z Poděbrad*, in: Sborník k sedmdesátinám Jana Květa. Praha: Univ. Karlova, (Acta universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1). Praha, 1965

PEŠINA, Jaroslav. *Nový pokus o revizi dějin českého malířství 15. století*. Umění, 8, Praha, 1960

PEŠINA, Jaroslav. *Studie k malířství poděbradské doby*. Umění, roč. VII, č. 3, 1959. ISSN 0049-5123.

POCHE, Emanuel. *Praha středověká: Čtvero knih o Praze: Architektura-sochařství-malířství-umělecké řemeslo*. 1. vyd. Praha: Panorama, 780 s., fot., sch.-Bibl. Pragensia, 1983

PRAŽÁK, Jiří, HOFFMANN, František, KEJŘ, Jiří, ZACHOVÁ, Irena. *Zásady popisu rukopisů*. Sborník Národního muzea – C XXVIII. 1983

PUJMANOVÁ, Olga. *Gotický pseudotriptych ze státního zámku Žleby*. Umění: časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky, č. 38, Praha, 1990

PUJMANOVÁ, Olga. *Nová gotická deska českého původu*. Umění: časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky, č. 31, Praha, 1983

R

RAVIK, Slavomír. *O světcích a patronech*. 1. vyd. Praha: Levné knihy KMa, 2006. ISBN 80-7309-343-X.

ROYT, Jan. *Středověké malířství v Čechách*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0265-2.

ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-0963-0.

ROYT, Jan, ROYT, Cyril, GLOC, Jan, PALÁN, Oto, MOTLOVÁ, Milada. *Praha Karla IV*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016, 199 stran: barevné ilustrace, mapy, portréty, plány, faksimile, genealogické tabulky; 26 cm. ISBN 978-80-246-3116-5.

ROYT, Jan, GLOC, Jan. *Praha středověká*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2019, 255 stran: barevné ilustrace, 1 mapa; 26 cm. ISBN 978-80-246-4183-6.

ROYT, Jan, ŠEDINOVÁ, Hana. *Slovník symbolů: kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha: Mladá fronta, 1998. ISBN 80-204-0740-5.

REMEŠOVÁ, Věra. *Ikonografie a atributy svatých*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, Teologické studie, Ústřední církevní nakladatelství, Praha, 1990

RYBA, Bohumil, KYAS, Vladimír. *Označení českých biblických rukopisů a tisků*. Věstník ČSAV, č. 61, Praha, 1952

S

SCHMIDT, Gerhard. *Malerei bis 1450. Gotik in Böhmen*, Herausgeber Karl M. Swoboda, München, 1969

SCHMIDT, Gerhard. *Die Wenzelsbibel. Kommentar*. Kunsthistorischer Kommentar, Graz, 1998

SPĚVÁČEK, Jiří. *Karel IV.: život a dílo (1316-1378)*. 2. vyd. Praha: Svoboda, Členská knihnice, 1980

SPUNAR, Pavel. *Kultura středověku: několik pohledů do středověké kultury*. Praha: Pyramida Orbis, 1972

STANGE, Alfred. *Deutsche Malerei der Gotik. 2.*, Berlin, 1936

STANGE, Alfred. *Deutsche Malerei der Gotik. 9.*, München-Berlin, 1958

STEJSKAL, Karel. *Illuminátor cerroniánského rukopisu Pulkavy a jeho dílo*. Umění, 36, Praha, 1988

STEJSKAL, Karel. *K problematice českého knižního malířství václavské doby*. Umění, 22, Praha, 1974

STEJSKAL, Karel. *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*. Praha, 1995

STEJSKAL Karel. *Nové poznatky o iluminovaných rukopisech husitské doby*. Český časopis historický, 93, Praha, 1995

STEJSKAL, Karel. *O některých výsledcích uměleckohistorického zkoumání středověkých rukopisů v Národní knihovně České republiky*. Documenta Pragensia, 10, 1990

STEJSKAL, Karel. *Umění na dvoře Karla IV.* Praha, 1978

STUDNIČKOVÁ, Milada, THEISEN, Maria. *Art in an unsettled time: Bohemian book illumination before Gutenberg (c. 1375-1450)*. Prague: Artefactum, 2018. ISBN 978-80-88283-15-7.

STUDNIČKOVÁ, Milada. *Hodiny o přeslavné panně Marii. K rukopisu Národní knihovny ČR XVII H 30 z počátku 14. století*. In *Cesty slov*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v.v.i., 2012

SUCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny: antika a středověk*. Praha: Grada Publishing, 2013. ISBN 978-80-247-3719-5.

Š

ŠIMEČEK, Zdeněk. *Geschichte des Buchhandels in Tschechien und in der Slowakei*. Přeložil Armin Hetzer. Wiesbaden: Harrassowitz, Geschichte des Buchhandels, 2002. ISBN 3-447-04507-8.

T

THE PIERPONT MORGAN LIBRARY: *A Review of Acquisitions, 1949-1968*. New York: Pierpont Morgan Library, 1969

TOBOLKA, Zdeněk Václav. *Kniha: její vznik, vývoj a rozbor*. Praha: Orbis, 1949

V

VAVŘÍNEK, Vladimír. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*. Praha: Nakladatelství Lidová demokracie, 1963, 202 stran: ilustrace, mapy.

VEČERKA, Radoslav. *Počátky slovanského spisovného jazyka: studie z dějin staroslověnského písemnictví a jazyka do konce 11. století*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 1999, 103 s. ISBN 80-85899-60-4.

VILIKOVSKÝ, Jan. *Písemnictví českého středověku*. Praha, Universum Praha, 1948

VANÍČEK, Vratislav, HROCHOVÁ Věra, SMETÁNKA, Zdeněk. *Středověk: učebnice dějepisu pro základní školy a víceletá gymnázia*. Praha: Scientia, Historie Scientia, 1995. ISBN 80-85827-85-9.

W

WEIS, Martin. *Mariánské květy*. Tišnov: Sursum. Studie Teologické fakulty Jihočeské univerzity, 2003. ISBN 80-7323-046-1.

WEITZMANN, Kurt. *Ancient book illumination*. Cambridge: Harvard University Press, Martin classical lectures, 1959

Ž

ŽEMLIČKA, Josef, HLAVÁČEK, Ivan, SKÝBOVÁ, Anna, TŘEŠTÍK, Dušan. *Století posledních Přemyslovců*. 2. přeprac. vyd., v Melantrichu1. Praha: Melantrich, 1998, 416 s: čb. il.; 22 cm. ISBN 80-7023-281-1.

On-line zdroje literatury a odborné přednášky

<https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:872722f2-c659-4ebe-bb14-04a33e345e9e?page=uuid:bfdbc85a-49b3-4b23-9beb-76c11ffdb7e9> [online]. [cit. 2022-06-26]. Pujmanová, Olga, Nová gotická deska českého původu, *Umění: časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky*, č. 31, 1983, s.131

<https://www.digitalniknihovna.cz/mzk>[online].[cit.2022-02-22].

MATĚJČEK, Antonín. Ilustrace [online]. Praha: Jan Štenc, 1931 [cit. 2022-02-22].

<https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:576e7db0-ee64-11e9-9a61-005056827e52?page=uuid:c52c4cef-c643-4310-8406-80c1ca8a5724> [online]. [cit. 2022-02-22].

https://www.nm.cz/cs/file/4163b6709d8e0c393205bc53e14be093/23751/Bartos_2020.pdf [online].[cit. 2022-04-26]. Prozatimní katalog rukopisů KNM, rok 2020:

https://publikace.nm.cz/en/file/afaaf81fdc9dbf89bdf8eca03089d271/24683/9_Recenze_Sichalek.pdf. [online]. [cit. 2021-11-18]. *Acta Musei Nationalis Pragae*, roč. 65, 2020, s. 65

<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=12&bookid=119> [online]. [cit. 2022-08-13].

Codex iuris municipalis regni Bohemiae III, annorum 1420-1526, Praha 1948

Timothy B. Husband. *The Art of Illumination: The Limbourg Brothers and the Belles Heures of Jean de France, Duc de Berry*. Exhib. Cat. J. Paul Getty Museum and The Metropolitan Museum of Art.: Yale University Press, 2009. 376 pp. index. chron. bibl. \$65. ISBN: 978-0-300-13671-5. [online]. [cit. 2021-11-16].

<https://www.youtube.com/watch?v=lwThIeJUy9Q> [online]. [cit. 2022-10-23].

Historie.cs – Cyril a Metoděj (Josef Žemlička, Martin Wihoda, Lumír Poláček)

<https://www.youtube.com/watch?v=crpiUCJ3fWg&t=4164s> [online]. [cit. 2023-01-15].

Prof. Jan Royt: Katedrála sv. Víta II.; Středověké malířství v Evropě I. (in 01:10:27 hod)

Internetové zdroje

<https://briquet-online.at/> [online]. [cit. 2022-07-31].

<https://core.ac.uk/download/pdf/35138132.pdf> [online]. [cit. 2023-03-23].

<https://core.ac.uk/download/pdf/35138123.pdf> [online]. [cit. 2023-03-23].

<http://corsair.themorgan.org/msdescr/BBM0921a.pdf> [online]. [cit. 2022-03-15].

<https://digitalcollections.tcd.ie/concern/works/hm50tr726?locale=en> [online]. [cit. 2023-04-23].

<https://galerie-ltm.cz/2012/02/17/goticke-deskove-malirstvi-v-severozapadnich-a-severnich-cechach/> [online]. [cit. 2022-09-20].

<http://hymnologica.cz/source/27> [online]. [cit. 2022-06-04].

https://iispp.npu.cz/mis_public/searchDocument.htm?search=id%3A%281255084+OR+1255085+OR+1255086+OR+1255087+OR+1255088+OR+1255089+OR+1255090+OR+1255091+OR+1255092%29 [online]. [cit. 2023-01-17].

<https://knihoveda.lib.cas.cz/Record/4233500000162577> [online]. [cit. 2022-04-05].

https://library.hungaricana.hu/en/view/FoliaHistorica_04/?pg=23&layout=s [online]. [cit. 2023-03-23].

<https://medievalbooks.nl/tag/discoveries-2/> [online]. [cit. 2022-02-27].

<https://norman.hrc.utexas.edu/fasearch/findingAid.cfm?eadid=00697&fbclid=IwAR15bUx7ozebnyH0NzpPCBFMSXRKDZkuZfHZGTKVK5rfrAZiv3KBGNdH-jo> [online]. [cit. 2022-10-27].

<https://pamatkovykatolog.cz/oltar-vysebrodsky-2006497> [online]. [cit. 2022-06-26].

https://publikace.nm.cz/en/file/afaaf81fdc9dbf89bdf8eca03089d271/24683/9_Recenze_Sichalek.pdf. [online]. [cit. 2021-11-18].

https://sbirky.ngprague.cz/dielo/CZE:NG.O_1252 [online]. [cit. 2022-06-26].

https://sbirky.ngprague.cz/dielo/CZE:NG.O_17447 [online]. [cit. 2022-09-19].

<https://via-sancta.cz/madona-svatotomska/> [online]. [cit. 2022-07-24].

<https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/elso-kotet-2/apor-csalad-al-torjai-grof-baro-es-nemes-1A5/> [online]. [cit. 2023-03-23].

<https://www.biskupstvi.cz/2019-11-26-prichazi-cas-roratu> [online]. [cit. 2022-06-04].

https://www.bobek.cz/static/kvetiny/kvetiny_v_pohadkach_mytech_legendach.html#kv%C4%Btiny-vpoh%C3%A1dk%C3%A1ch-m%C3%BDtech-legend%C3%A1ch [online]. [cit. 2022-02-25].

<https://www.digitalmedievalist.com/things/manuscripts/books-of-hours/tres-riches-heures-du-duc-de-berry/> [online]. [cit. 2021-12-25].

https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Hlavn%C3%AD_strana [online]. [cit. 2022-05-24].

<https://www.flickr.com/photos/adulau/5043892896/> [online]. [cit. 2021-11-14].

<http://www.gregoriana.cz/cs/koncertni-programy/adventus-domini-adventni-marianska-mse-v-ceskych-kancionalech-15-16-stoleti> [online]. [cit. 2022-06-04].

<https://www.christianiconography.info/Florence/sanMarco/annunciationFraAngelico.html> [online]. [cit. 2022-09-19].

https://www.khm.at/objektdb/?query=all_persons%3AK%C3%B6nig%20Ladislaus%20Postumus%20Sohn%20d.%20Albrecht%20II.%20von%20Ungarn%20und%20B%C3%B6hmen [online]. [cit. 2022-07-18].

https://www.liquisearch.com/charles_william_dyson_perrins [online]. [cit. 2022-10-27].

<http://www.manuscriptorium.com/cs> [online]. [cit. 2021-11-17].

https://www.metmuseum.org/toah/hd/hour/hd_hour.htm [online]. [cit. 2021-11-16].

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/471883> [online]. [cit. 2021-11-18].

https://www.nm.cz/cs/file/4163b6709d8e0c393205bc53e14be093/23751/Bartos_2020.pdf [online]. [cit. 2022-04-26].

https://www.mua.cas.cz/sites/default/publicFiles/SOUBORY/2015/09/22/11-22-33/rkp_zasady.pdf [online]. [cit. 2021-11-17].

<https://www.mua.cas.cz/cs/komise-pro-soupis-a-studium-rukopisu-462> [online]. [cit. 2021-11-17].

<https://www.opatstvibrno.cz/bazilika/obraz-p-marie-svatotomske.html> [online]. [cit. 2022-07-24].

<https://www.quaritch.com/about/our-history/> [online]. [cit. 2022-10-27].

<https://www.tcd.ie/library/early-irish-mss/> [online]. [cit. 2023-04-23].

https://www.themorgan.org/belle-greene?fbclid=IwAR0Z_Hm2PfnNKvHb5u9v7iycETDA0Mrd7NoHyJ_ljw1LQp-RPJ0Qm7Vr92g [online]. [cit. 2022-10-27].

<https://www.timotej.cz/modlitba-ruzence/> [online]. [cit. 2022-06-02].

<https://www.vaticannews.va/cs/svet/news/2019-11/katakomy-sv-priscily.html> [online]. [cit. 2021-11-14].

Internetové zdroje doprovodné obrazové přílohy:

<https://archivesetmanuscripts.bnf.fr/ark:/12148/cc94654n> [online]. [cit. 2022-07-21].

<https://digital.bodleian.ox.ac.uk/objects/5ca7ccd2-c893-499c-85b8-90061b25dc0b/> [online]. [cit. 2022-03-15].

https://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_7156079&order=1&view=SINGLE [online]. [cit. 2022-03-14]. [online]. [cit. 2022-03-14].

https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/bav_pal_gr_431_2/0001/thumbs [online]. [cit. 2022-03-12].

<https://dlmm.library.jhu.edu/en/romandelarose/> [online]. [cit. 2021-12-19].

http://employees.oneonta.edu/farberas/arth/marginal_matters/boucicaud_hours.html [online]. [cit. 2022-02-09].

<http://initiale.irht.cnrs.fr/en/codex/10261> [online]. [cit. 2022-03-26].

<https://medievalbooks.nl/tag/discoveries-2/> [online]. [cit. 2022-02-27].

<https://portail.bibliissima.fr/fr/ark:/43093/mdata2ed44cf11cd47fa1dcf490d50af276190b628900> [online]. [cit. 2021-12-25].

<https://portail.bibliissima.fr/ark:/43093/mdata2b9f8c179ce59055fd75f6f8273d38f16d5d308e> [online]. [cit. 2021-12-25].

http://resolver.kb.nl/resolve?urn=urn:PTP:Utrecht:UB:146_017r [online]. [cit. 2022-02-27].

<https://text.nkp.cz/o-knihovne/zakladni-informace/klementinska-nej/velislavova-bible> [online]. [cit. 2022-03-12].

<http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?CollID=16&NStart=190403> / [online] . [cit. 2021-11-13].

http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=add_ms_50001 [online]. [cit. 2022-01-18].

<https://www.facsimiles.com/facsimiles/joshua-roll> [online]. [cit. 2022-03-12].

<http://www.internetculturale.it/jmms/iccuviewer/iccu.jsp?id=oai%3A193.206.197.121%3A18%3AVE0049%3ACSTOR.240.10164&mode=all&teca=marciana> [online]. [cit. 2022-02-28].

https://www.metmuseum.org/toah/hd/hour/hd_hour.htm [online]. [cit. 2021-11-16].

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/471883> [online]. [cit. 2021-11-18].

https://www.npu.cz/ups/praha/ke-stazeni/tz/2016.6.1.bible/bible-vaclava-iv._1.jpg [online]. [cit. 2020-11-20].

<https://www.rodon.cz/umeni/Rane-krestanske-umeni/madona-s-jeziskem-pol-3-stoleti--416> [online]. [cit. 2022-03-13].

<http://www.stavitele-katedral.cz/znama-a-neznama-vyobrazeni-ceskych-panovniku-ve-stredoveku-vaclav-iv-v-sedile-severni-bocni-lodi-chramu-matky-bozi-pred-tynem/> [online]. [cit. 2022-10-17].

<http://163.1.169.40/gsd/collect/POxy/index/assoc/HASHa630.dir/POxy.v0022.n2331.a.01.hires.jpg> [online]. [cit. 2022-02-28].

Seznam katalogového vyobrazení

Obr. 1 Rukopis mariánských hodinek KNM, XVIII D 62 . Přední desky, ořízka, filigrán ve tvaru kříže a písmene M	86
Obr. 2 Exlibris na přideštlí a předsádka s vlastnickými přípisky, detail, ff. FS–Ir	87
Obr. 3 Vlastnické přípisky na předsádce a první strana rukopisu s perforací v pergamenu při výrobě, které se písař při psaní textu vyhnul, detail, ff. Iv–1r.....	88
Obr. 4 Novověké přípisky, ff.2v–3r	89
Obr. 5 Novověké přípisky a zdobné iniciály inkoustem mezi soudobými latinskými marginálními poznámkami s červeným inkoustem označujícími modlitby, detail, fol. 4r	89
Obr. 6 Soubové přípisky označující kapitoly a novověká ilustrace kříže, ff. 4v–5r .	90
Obr. 7 Viditelné soudobé vpichy po linkování folií neodstraněných ořízkou při vazbě, detail, fol. 10r.....	90
Obr. 8 Scéna Zvěstování na apertuře ff. 9v–10r. Poškození iluminace novověkými přípisky inkoustem a zdobnými iniciálami	91
Obr. 9 Scéna Zvěstování, archanděl Gabriel, detail, fol. 9v	91
Obr. 10 Scéna Zvěstování, Panna Marie, detail, fol. 10r.....	92
Obr. 11 Iniciála H zdobená fleuronné, reskribované slovo hospodyne, ff. 10v–11r	92
Obr. 12 Novověké přípisky mezi soudobými latinskými marginálními poznámkami červeným inkoustem. V levém horním rohu je poznámka Netoliz, která snad může mít souvislost se zmínkou na předsádce v prvním přípisku z roku 1818, ff. 11v–12r	93
Obr. 13 Iniciála W zdobená fleuronné, novověké přípisky, ff. 14v–15r	93
Obr. 14 Iniciála W zdobená fleuronné, soudobý latinský přípisek červeným inkoustem krácený kontrakcí (Ingressus angelus ad Mariam, Ave Maria) označující začátek modlitby. Nad ním grafitovou tužkou novodobý přípisek pro vlastní označení kapitoly (Lekce první), detail, fol. 14v	94
Obr. 15 Novověké přípisky iniciál v okrajích textového zrcadla, ff. 19v–20r.....	94
Obr. 16 Maska spojující dva řádky, v okrajích dobové poznámky označující modlitby, ff. 24v–25r	95
Obr. 17 Maska ve dvou řádcích textu, fol. 24v.....	95
Obr. 18 Rukopis hodinek KNM, V H 36 , vazba a hřbet	122
Obr. 19 Přideštlí s ex libris KNM a náhled na ff.1v–2r.....	123

Obr. 20 Přední a zadní předsádka s vlastnickým razítkem KNM a novověké přípisky mariánských modliteb v latině na obou předešlích, ff. Iiv–1r a ff. 84v–Ir.....	123
Obr. 21 Scéna Zvěstování a Maria gravidita v iniciále H, ff. 1v–2r	124
Obr. 22 Scéna Zvěstování, detail, fol. 1v	124
Obr. 23 Scéna Maria gravidita v iniciále H s andělem a drakem, fol. 2r	125
Obr. 24 Iniciály zdobené fleuronée, B a R zladené, fol. 4v.....	125
Obr. 25 Zladené iniciály K, X, O, P zdobené modrým fleuronée, detail, fol. 11r..	126
Obr. 26 Iniciály zdobené fleuronée, horní B zladená, fol. 17r	126
Obr. 27 Setřelý text a částečné obtažení inkoustem odlišnou písařskou rukou, ff. 21v–22r.....	127
Obr. 28 Iniciála H zdobená fleuronée, novodobá hedvábná záložka z pozdní převazby, dvě střídavé písařské ruce, ff. 39v–40r.....	127
Obr. 29 Zladená iniciála W zdobená modrým fleuronée, rubrika označující konec úseku hodin laudy a začátek primy, detail iniciály, pod textovým zrcadlem kustoda IIII označující čtvrté pořadí složky pro svázání, ff. 40v–41r	128
Obr. 30 Scéna Adorace Páně a Zvěstování pastýřům v iniciále H, ff. 41v–42r.....	129
Obr. 31 Scéna Adorace Páně, detail, fol. 41v.....	129
Obr. 32 Scéna Zvěstování pastýřům v iniciále H s akantem i archandělem Gabrielem v dřívku, detail, fol. 42r	130
Obr. 33 Ornamentální iniciála R s lancetou ve zladeném poli, zdobení akantem, iniciálky s fleuronée, zladené I (ve smyslu J), fol. 42v	130
Obr. 34 Ornamentální iniciála P ve zladeném poli zdobená akantem, versálky s fleuronée, zladené I a O, fol. 44v.....	131
Obr. 35 Ornamentální iniciála C ve zladeném poli zdobená akantem, iniciály s fleuronée, zladené N a S, fol. 46v.....	131
Obr. 36 Scéna Klanění tří králů, detail, fol. 49r	132
Obr. 37 Scéna Sen tří králů v iniciále H zdobené akantem, zladené iniciály C a K s fleuronée, ff. 49v–50r.....	132
Obr. 38 Scéna Sen tří králů, detail, fol. 49v	133
Obr. 39 Ornamentální iniciála R s lancetou ve zladeném poli, zdobení akantem, zladené versálky M a H s fleuronée, detail, ff. 50v–51r.....	133
Obr. 40 Scéna Zmrtvýchvstání, fol. 55v.....	134

Obr. 41 Scéna Tři Marie u hrobu, v dříku iniciály H jsou figury psů a orla, fol. 56r	134
Obr. 42 Zlacená iniciála P zdobená modrým fleuonnée, scéna Nanebevstoupení Krista, ff. 60v–61r	135
Obr. 43 Scéna Nanebevstoupení Krista, detail, fol. 61r	135
Obr. 44 Scéna Světice před chrámem, zlacená iniciála K zdobená modrým fleuonnée, ff. 61v–62r	136
Obr. 45 Scéna Světice před chrámem v iniciále H s akantem, detail, fol. 61v.....	136
Obr. 46 Scéna Seslání Ducha svatého, fol. 66v	137
Obr. 47 Scéna Kázání sv. Petra v iniciále H s akantem, fol. 67r	137
Obr. 48 Scéna Smrt Panny Marie a Královna na modlitbách v iniciále O s akantem, ff. 76v–77r.....	138
Obr. 49 Scéna Smrt Panny Marie, detail, fol. 76v	138
Obr. 50 Scéna Královna na modlitbách v iniciále O s akantem, detail, fol. 77r.....	139
Obr. 51 Rukopis NK, XVII H 30 , desky a ořízka.....	156
Obr. 52 Signatura na přidešti (FS)	156
Obr. 53 Zadní přidešti s přípisem návodu ke zhotovení repelentu proti komárům a detail.....	157
Obr. 54 Viditelné vpichy po linkování textového zrcadla, které zůstaly neoříznuty při vazbě	157
Obr. 55 Filigrán papíru vložen do knihy horizontálně.....	158
Obr. 56 Horní část filigránu ve tvaru hvězdy či komety vystupující z vazby. Spodní část filigránu papíru ve tvaru sféry či měsíce na ose osnovy je všitá do vazby knihy	158
Obr. 57 Scéna Zvěstování a zlacená iniciála H zdobená fleuonnée, detail, ff. 1v–2r	159
Obr. 58 Scéna Zvěstování, detail, fol. 1v.....	160
Obr. 59 Iniciály zdobené fleuonnée, fol. 2v	160
Obr. 60 Iniciála W zdobená fleuonnée, fol. 3v.....	161
Obr. 61 Scéna Adorace Páně a iniciály B, W zdobené fleuonnée, iniciála B je zlacená, ff. 4v–5r	161
Obr. 62 Scéna Adorace Páně, detail, fol. 4v	162
Obr. 63 Iniciály zdobené fleuonnée, iniciála B zlacená, detail, fol. 5r	162

Obr. 64 Rubriky v červené a modré barvě inkoustu, fol. 7r	163
Obr. 65 Náhled na fol. 7v	163
Obr. 66 Scéna Klanění tří králů iniciály B, A zdobené fleuronné, iniciála B je zlacená, ff. 7v–8r	164
Obr. 67 Scéna Klanění tří králů, detail, fol. 7v	164
Obr. 68 Iniciála K, R zdobená fleuronné, detail, fol. 9v–10r	165
Obr. 69 Iniciála K zdobená fleuronné, detail, fol. 9v	165
Obr. 70 Iniciály zdobené fleuronné, iniciála O zlacená, detail, fol. 15r	166
Obr. 71 Zlacená iniciála P zdobená fleuronné, fol. 17r	167
Obr. 72 Scéna Zmrtvýchvstání, iniciály B, H zdobené fleuronné, B zlacená, detail, ff. 11v–12r	168
Obr. 73 Scéna Zmrtvýchvstání, detail, fol. 11v	169
Obr. 74 Scéna Kristus Soudce (Apokalyptický Kristus) a zlacená iniciála H zdobená fleuronné, ff. 19v–20r	169
Obr. 75 Scéna Kristus Soudce (Apokalyptický Kristus), detail, fol. 19v	170
Obr. 76 Zlacená iniciála H zdobená fleuronné, detail, fol. 20r	170
Obr. 77 Soudobá vsuvka hospodyn, fol. 44v	171
Obr. 78 Iniciála K zdobená fleuronné s nitkovitými výhonky tvořící okolo textového zrcadla borduru, fol. 52r	171
Obr. 79 Iniciála Y (ve smyslu J) zdobená fleuronné vybíhající v borduru, fol. 54r	172
Obr. 80 Iniciály C a P zdobené fleuronné, v textu střídavě dvě písářské ruce, ff. 64v–65r	173
Obr. 81 Iniciály M a B zdobené fleuronné, v textu střídavě dvě písářské ruce, ff. 66v–67r	173
Obr. 82 Iluminátorská šablona, detail, fol. XIXv	174
Obr. 83 Poslední strana textu rukopisu, chybějící konec textu kodexu, zpevnění uvolněného knižního bloku po restaurování, fol. 84r	175
Obr. 84 Vazba a hřbet rukopisu KNM, III H 36	185
Obr. 85 Přidešší se signaturami a exlibris KNM, na předsádce starší exlibris šlechtické knihovny	186

Obr. 86 Ornamentální iniciála P zavěšená na akantové větvi se zlatými terčíky rozvětvlující se v dolní borduru, iniciálky zdobené fleuronné, s modrým jsou zlacené, fol. 1r.....	186
Obr. 87 Iniciálky zdobené fleuronné, s modrým zlacené, vlastnický přípisek z roku 1764, detail, ff. 1v–2r	187
Obr. 88 Uvolněný knižní blok, iniciálky zdobené fleuronné, s modrým zlacené, ff. 56v–57r a fol. 8r	188
Obr. 89 Vybledlý text z části obtažený inkoustem, iniciálky zdobené fleuronné, s modrým jsou zlacené, ornamentální iniciála H zavěšená na akantové větvi se zlatými terčíky rozvětvlující se v dolní borduru s mouchou na modrém květu chrpy, ff. 49v–50r	189
Obr. 90 Bordura s vyobrazenou mouchou na modrém květu chrpy, detail, fol. 50r	190
Obr. 91 Ornamentální iniciála M zavěšená na akantové větvi se zlatými terčíky rozvětvlující se v horní i dolní borduru, iniciály zdobené fleuronné, s modrým jsou zlacené, detail, fol. 75r.....	190
Obr. 92 Ornamentální iniciála M zavěšená na akantové větvi se zlatými terčíky rozvětvlující se v borduru, iniciálky zdobené fleuronné, písmeno P je zlacené, detail, fol. 95r.....	191
Obr. 93 Zlacená iniciála Y (ve smyslu J) zdobená fleuronné, písařské iniciálky s modrým převážně jsou zlacené, detail, ff. 109r–110v	191
Obr. 94 Znárodnění vlivu nebeských znamení zvěrokruhu na lidské tělo, detail, ff. 121v–122r.....	192
Obr. 95 Jednotlivá nebeská znamení zvěrokruhu působící na části lidského těla neboli Kosmický muž, fol. 122r	192
Obr. 96 Zvěrokruh s chronologickými i astronomickými zakreslenými fázemi Měsíce a Slunce, ff. 122v–123r.....	193
Obr. 97 Zvěrokruh, detail, fol. 122v	194
Obr. 98 Návod a komentář k užívání zvěrokruhu a výpočtů, zlacená iniciála W s modrým fleuronné, fol. 123r	195
Obr. 99 Tabulky pro astronomické výpočty u fol.123v, měsíc leden na fol. 124r a prosinec fol. 129v	196
Obr. 100 Zápis letopočtu zhotovení rukopisu, slovně na konci textu a pozdější přípisek číslicí, fol. 130v	197

Obr. 101 Tabulky pro astronomické výpočty s doprovodným návodem k použití v textu, ff. 134v–135r.....	197
Obr. 102 Tabulky pro astronomické výpočty s doprovodným návodem k použití v textu, ff. 147v–148r.....	198
Obr. 103 Tabulky pro astronomické výpočty, detail, fol. 147v.....	198
Obr. 104 Doprovodný text k použití tabulek a výpočtu, detail iniciál s fleuronée, fol. 148r.....	199
Obr. 105 Poslední strana textu s tabulkou na léta 1444–1459 a vlastnickým razítkem KNM, detail, fol. 149v	199
Obr. 106 Vazba a zlacená ořízka rukopisu Hodinek krumlovských klarisek , (archiv Český Krumlov, č. 316).....	208
Obr. 107 Zlacená ořízka a torza po řemíncích i kovových sponách.....	209
Obr. 108 Přední desky rukopisu krumlovských hodinek č. 316, starší signatura a torza po háčkových sponách.....	209
Obr. 109 Zadní desky rukopisu krumlovských hodinek č. 316, torza po řemíncích.....	210
Obr. 110 Poškozená vazba, zadní desky a přední přideštiny s označením názvu rukopisu a vlastnickým razítkem Státního archivu Třeboň.....	210
Obr. 111 První strana rukopisu se ztrátou předchozích folií, vlastnická razítka Schwarzenberského archivu a následně Státního archivu v Třeboni	211
Obr. 112 Ornamentální iniciála B se zlacenou výplní a akantem v dřívku vybíhajícím do bordury ve tvaru vlaštovčích ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronée, kapitola laudy, ff. 1v–2r.....	211
Obr. 113 Ornamentální iniciála B se zlacenou výplní a akantem v dřívku vybíhajícím do bordury ve tvaru vlaštovčích ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronée, kapitola primy, ff. 9v–10r	212
Obr. 114 Ornamentální iniciála B se zlacenou výplní s arabeskou, akantem v dřívku vybíhajícím do bordury ve tvaru vlaštovčích ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronée kapitola tercié, ff. 15v–16r	212
Obr. 115 Ornamentální iniciála B se zlacenou výplní s arabeskou, kapitola tercié, detail, fol. 15v.....	213
Obr. 116 Ornamentální iniciála B se zlacenou výplní a akantem v dřívku vybíhajícím do bordury ve tvaru vlaštovčích ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronée, kapitola sixty, detail, ff. 21v–22r.....	213

Obr. 117 Ornamentální iniciála B se zlacenou výplní, kapitola sixty, detail, fol. 21v	214
Obr. 118 Zelená iniciála W (ve smyslu písmene V) s velmi skromným fleuronée, rubriky v červené a modré barvě, ff. 23v–24r	214
Obr. 119 Ornamentální iniciála B se zlacenou výplní a akantem v dříku vybíhajícím do bordury ve tvaru vlaštovčích ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronée, kapitola nony, detail, fol. 27r.....	215
Obr. 120 Ornamentální iniciála B se zlacenou výplní a arabeskou, akantem v dříku vybíhajícím do bordury ve tvaru vlaštovčích ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronée kapitola nešpory, ff. 32v–33r.....	215
Obr. 121 Písařské iniciálky, ff. 33v–34r.....	216
Obr. 122 Modlitba Magnificat, detail versálky W (ve smyslu písmene V) s velmi skromným fleuronée, ff. 38v–39r	217
Obr. 123 Ornamentální iniciála B se zlacenou výplní a arabeskou, akantem v dříku vybíhajícím do bordury ve tvaru vlaštovčích ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronée, kapitola kompletář, ff. 42v–43r	218
Obr. 124 Soudobý přípisek modlitby polokursivou, ff. 53v–54r	218
Obr. 125 Písařské iniciálky, vložený novodobý památeční lístek z mariánské poutě v Mariazellu v Rakousku bez datace, ff. 48v–49r	219
Obr. 126 Zadní strana vloženého památeční lístku z mariánské poutě v Mariazellu v Rakousku s vyobrazením Ukřižování. Medailony odkazují k dalším poutním místům. Ikonograficky nesou náměty: Madona s dítětem, Nejsvětější trojice (Trůn Milosti) a Pieta, novověk bez datace, ff. 48v–49r.....	220
Obr. 127 Novověký přípisek kurentem, ornamentální iniciála S se zlacenou výplní a arabeskou, akantem v dříku vybíhajícím do bordury ve tvaru vlaštovčích ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronée, kapitola žaltář sv. Jeronýma, ff. 56v–57r.....	220
Obr. 128 Ornamentální iniciála S se zlacenou výplní a akantem v dříku vybíhajícím do bordury ve tvaru vlaštovčích ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronée, částečně poškozená bordura ořízkou, kapitola vzívající Království nebeské, fol. 58r.....	221
Obr. 129 Písařské iniciálky, ff. 75v–76r.....	221
Obr. 130 Ornamentální iniciála D s fleuronée, ff. 85v–86r.....	222
Obr. 131 Modrá iniciála B s fleuronée, rubrika, ff. 89v–90r.....	222
Obr. 132 Iniciála B s fleuronée, detail, fol. 89v.....	223

Obr. 133 Ornamentální iniciála T se zlacenou výplní, akantem v dřívku vybíhajícím do bordury ve tvaru vlašťových ocásků, zlaté terčíky zdobené fleuronée, poškozená bordura ořízkou, písařské iniciálky, kapitola modliteb ke sv. Jeronýmu, ff. 90v–91r	223
Obr. 134 Ornamentální iniciála T se zlacenou výplní, detail, fol. 90v.....	223
Obr. 135 Iniciála W s fleuronée uvozující modlitbu ke všem svatým, ff. 91v–92r	224
Obr. 136 Iniciála H s fleuronée uvozující modlitbu k Ježíši Kristu, ff. 93v–94r ...	224
Obr. 137 Poslední strana textu, uvolněná vazba, pod přídeším zlomek pergamenu nevztahující se k textu rukopisu, fol. 102 (otočeno o 180°).....	225
Obr. 138 Scéna Panna Maria Assumpta, fol. 2v, rukopis Hodinky Jiřího z Poděbrad, NY, MLM, MSM.921	253
Obr. 139 Král na modlitbách, znaková galerie v borduře, fol. 3r.....	254
Obr. 140 Král na modlitbách v ornamentální iniciále P zdobené akantem, detail, fol. 3r.....	254
Obr. 141 Rarášek na akantové žerdi se zlacenými koulemi a akantem, detail, fol. 3r	255
Obr. 142 Detail bordury s erbovní galerií poškozenou ořezem (Morava, Čechy, Slezsko, Lucembursko, Dolní Lužice), detail, fol. 3r.....	255
Obr. 143 Opice shlížící se v zrcadle, detail bordury, fol. 3r.....	255
Obr. 144 Scéna Kristus na hoře Olivetské, v zahradě Getsemanské, fol. 5v	256
Obr. 145 Scéna Seslání Ducha svatého, fol. 11v.....	256
Obr. 146 Scéna Srdce Ježíšovo s adorací krále, pták v borduře, detail, fol. 12r	257
Obr. 147 Scéna Srdce Ježíšovo s adorací krále, detail, fol. 12r.....	257
Obr. 148 Vyobrazení sv. Jeronýma s obvyklými atributy, fol. 32v	258
Obr. 149 Král Jiří z Poděbrad adorující ke Kristu, v borduře pták, zajíc a pes, detail, fol. 33r	258
Obr. 150 Král Jiří adorující ke Kristu, detail, fol. 33r	259
Obr. 151 Ornamentální iniciála O zdobená akantem, ve výplni adorující postava, detail, fol. 78r	259
Obr. 152 Král Jiří z Poděbrad adorující k Madoně s Ježíškem v ornamentální iniciále H zdobené akantem ve zlaceném poli, vsazená do rámu a zavěšená na žerdi s akantem, fol. 94v.....	260

Obr. 153 Jelen v borduře, detail fol.94v	260
Obr. 154 Král Jiří adorující k Madoně s Ježíškem v ornamentální iniciále H, detail, fol. 94v	260
Obr. 155 Scéna Zvěstování Panny Marie, fol. 95r.....	261
Obr. 156 Scéna Ukřižování, fol. 138v	261

Seznam doprovodné obrazové přílohy k ostatním rukopisům

Příloha č. 1 Freska připisovaná nejstaršímu zobrazení Panny Marie s dítětem, III. století, katakomy sv. Priscily , Řím.....	344
Příloha č. 2 Héráklův papyrus , fragment, III. století, (Oxford, SL, Oxyrhynchus Pap. 2331).....	344
Příloha č. 3 Kniha Jozue , faksimile, X. století (Roma, BAV, Cod. Pal.gr.431.pt.B)	345
Příloha č. 4 Kniha Jozue, ilustrace Jozue dobývá Jericho, tabule Vr, sken č.9, X. století, (Roma, BAV, Cod. Pal.gr.431.pt.B).....	345
Příloha č. 5 Scéna Velekněz Ezra přepisuje Starý zákon, v pozadí způsob uložení knih v knihovně, fol. 5r, Codex Amiatinus , přelom VII. a VIII. století, (Florence, BML, MS 299 Amiatinus 1)	346
Příloha č. 6 Ornamentální iniciála D, fragment žaltáře vyjmutý z Homiliáře opatovického , fol. 1r, VIII. století, (Praha, NK, III F 22)	346
Příloha č. 7 Ilustrace, scéna Heleny a Parida v doprovodu bohyně Afrodity odplouvajících ze Sparty do Tróje, Homérova Iliada , fol. 1v, IX.–X. století, (Venice, BMA, MS Homer Venetus A/B, Gr Z.454 (=822))	347
Příloha č. 8 Kánon evangelistů, fol. 9r, scéna evangelista Marek s atributy, fol.52v, hojné zlacení, Evangeliář ze Sainte-Chapelle , rok 967–983, (Paříž, BnF, Latin. 8851).....	348
Příloha č. 9 Scéna Čtyři evangelisté, fol. 1v, Kodex Vyšehradský , 1070–1086, (Praha, NK, XIV A 13).....	349
Příloha č. 10 Ornamentální iniciála P, fol. 9r, Kodex Vyšehradský, 1070–1086, (Praha, NK, XIV A 13).....	349
Příloha č. 11 Scéna Klanění tří králů, fol. 13v, Kodex Vyšehradský, 1070–1086, (Praha, NK, XIV A 13).....	350
Příloha č. 12 Zoomorfní iniciála I, fol. 106v, Kodex Vyšehradský, 1070–1086, (Praha, NK, XIV A 13)	350
Příloha č. 13 Záložka multidynamická, Bible harvardská , XII. století (Harvard, HL, MS 277).....	351
Příloha č. 14 Záložka statická, fol. 17r, Summa de casibus conscientiae , 1460–1480 (Utrecht, UUB, MS 146)	351

Příloha č. 15 Kalendář, měsíc leden a únor se zvířetníkem Vodnáře a Ryb, ff. 3v–4r, Žaltář královny Ingeborg , 1215–1218, (Chantilly, MC, MS. 1695).....	352
Příloha č. 16 Dvojitá scéna Pohostinnost Abrahamova v Mamre (Filoxenie), Oběť Abrahamova, ff. 10v–11r, Žaltář královny Ingeborg , 1215–1218, (Chantilly, MC, MS. 1695)	352
Příloha č. 17 Zoomorfní iniciála U (ve smyslu písmene V), ff. 43v–44r, detail řádku fol. 44r, Žaltář královny Ingeborg , 1215–1218, (Chantilly, MC, MS. 1695).....	353
Příloha č. 18 Kalendář pro měsíc duben a květen se znamením Býka, fol. 3v, detail zlacení, dvojitá scéna Vzkříšení Lazara a Vjezd do Jeruzaléma, fol. 21v, Žaltář Blanky Kastilské , kolem 1230, (Paris, BA, Ms. lat. 1186)	354
Příloha č. 19 Ornamentální iniciála D, fol. 33v, Žaltář Blanky Kastilské , kolem 1230, (Paris, BA, Ms. lat. 1186)	355
Příloha č. 20 Zoomorfní žerd', modré rubriky, zlacení, fol. 54v, Žaltář Blanky Kastilské , kolem 1230, (Paris, BA, Ms. lat. 1186)	356
Příloha č. 21 Scéna David a Goliáš v iniciále O, fol. 77r, detail, Žaltář Blanky Kastilské , kolem 1230, (Paris, BA, Ms. lat. 1186)	357
Příloha č. 22 Kalendárium pro měsíc srpen s rubrikou označenými mariánskými svátky Nanebevstoupení a Očiš'ování Panny Marie, fol. 5v, Olomoucké horologium , kolem roku 1136–1137, (Stockholm, KB, Theol. Mss. A 144)	358
Příloha č. 23 Ornamentální iniciála C, fol. 32, Sedlecký antifonář , XIII. století, (Praha, NK, XIII A 6)	358
Příloha č. 24 Miniatura s iniciálou H, scéna Madonna s Ježíškem, fol. 44, Sedlecký antifonář , XIII. století, (Praha, NK, XIII A 6)	359
Příloha č. 25 Ornamentální iniciála B, fol. 82, Sedlecký antifonář , XIII. století, (Praha, NK, XIII A 6).....	360
Příloha č. 26 Námět Král David, fol. 150, Sedlecký antifonář , XIII. století, (Praha, NK, XIII A 6)	361
Příloha č. 27 Miniatura s iniciálou A, scéna Tři Marie u hrobu, fol. 173, Sedlecký antifonář , XIII. století, (Praha, NK, XIII A 6)	362
Příloha č. 28 Ornamentální iniciála D, detail, fol. 332, Sedlecký antifonář , XIII. století, (Praha, NK, XIII A 6)	363

Příloha č. 29 Vícenásobná scéna: Zvěstování, dole Vtělení Páně a zároveň Zvěstování pastýřům, fol. 5v, Pasionál abatyše Kunhuty , 1313–1320, (Praha, NK, XIV A 17)	364
Příloha č. 30 Vícenásobná scéna: Nanebevstoupení Krista, Seslání Ducha svatého, Smrt Panny Marie a Kristus s Nevěstou Církev, fol. 17r, Pasionál abatyše Kunhuty, 1313–1320, (Praha, NK, XIV A 17)	365
Příloha č. 31 Kalendář, měsíc červenec, ff. 7v–8r, Hodinky Jeanne d'Evreux , 1324–1328, (New York, MMA, 54.1.2)	366
Příloha č. 32 Scéna Jidášův polibek, Zvěstování, ff. 15v–16r, Hodinky Jeanne d'Evreux, 1324–1328, (New York, MMA, 54.1.2)	366
Příloha č. 33 Fantasktní figurální iniciála, modré iniciály zdobené rumělkovým fleuronée, grisaille v drolerii, detail, ff. 52v–53r, Hodinky Jeanne d'Evreux, 1324–1328, (New York, MMA, 54.1.2)	367
Příloha č. 34 Vícečetná scéna: Ezau přináší otcí pokrm, Ezau se chystá zabít Jákoba, Jákob prchá k Lábanovi, Jákobův sen, ff. 28v–29r, Velislavova bible , 1325–1349, (Praha, NK, XXIII C 124)	368
Příloha č. 35 Vícečetná scéna: Střet sv. Václava s bratrem Boleslavem před kostelem k ranní pobožnosti, Vražda sv. Václava, Pohřeb sv. Václava, kanovník Velislav klečí před sv. Kateřinou, ff. 187v–188r, Velislavova bible, 1325–1349, (Praha, NK, XXIII C 124)	368
Příloha č. 36 Vazba s puklami, desky (FC), Velislavova bible, 1325–1349, (Praha, NK, XXIII C 124)	369
Příloha č. 37 Scéna Stvoření světa, druhý a třetí den, fol. 1v, Velislavova bible, 1325–1349, (Praha, NK, XXIII C 124)	369
Příloha č. 38 Vícečetná scéna: Korunování Panny Marie, dole Smrt a Nanebevzetí Panny Marie, fol. 152v, Velislavova bible, 1325–1349, (Praha, NK, XXIII C 124)	370
Příloha č. 39 Kalendář, měsíc září, ff. 9v–10r, Hodinky Bony (Jitky) Lucemburské , kolem roku 1340, (New York, MMA, 69.86)	370
Příloha č. 40 Scéna David žalmista, David a Goliáš, fol. 15r, Hodinky Bony Lucemburské, kolem roku 1340, (New York, MMA, 69.86)	371
Příloha č. 41 Hodinky Bony Lucemburské, ff. 238v–239r, kolem roku 1340, (New York, MMA, 69.86)	372

Příloha č. 42 Scéna Zatčení Ježíše, ff. 246v–247r, Hodinky Bony Lucemburské, kolem roku 1340, (New York, MMA, 69.86).....	372
Příloha č. 43 Scéna Ukřižování, fol. 328r, Hodinky Bony Lucemburské, kolem roku 1340, (New York, MMA, 69.86).....	373
Příloha č. 44 Vazba s puklami, desky (FC), Liber viaticus , 1353–1364, (Praha, NK, XIII A 12)	374
Příloha č. 45 Kalendář, měsíc březen, fol. 3r, Liber viaticus, 1353–1364, (Praha, NK, XIII A 12)	374
Příloha č. 46 Scéna Kristus na Trůně moudrosti (Sedes sapientes) v iniciále B, detail Trůnu moudrosti, dolní okraj stránky ve stylu bas-de-page, fol. 9v, Liber viaticus, 1353–1364, (Praha, NK, XIII A 12).....	375
Příloha č. 47 Scéna Král David v lancetové akantové iniciále D, detail, fol. 15v, Liber viaticus, 1353–1364, (Praha, NK, XIII A 12)	376
Příloha č. 48 Scéna Zvěstování v iniciále G, fol. 69v, Liber viaticus, 1353–1364, (Praha, NK, XIII A 12)	377
Příloha č. 49 Scéna Svatá Anna Samatřetí v lancetové akantové iniciále O zavěšené na žerdi, fol. 261v, Liber viaticus, 1353–1364, (Praha, NK, XIII A 12)	378
Příloha č. 50 Scéna Zvěstování s donátorem Janem ze Středy v převrácené iniciále N, s akantovou rozvilinou do bordury a erbem olomouckého biskupství, jakožto uděleného úřadu, fol. 4v, Misál Jana ze Středy , kolem roku 1364, (Praha, APH, Cim 6)	379
Příloha č. 51 Vazba, přední desky, spony, Evangeliář opata Jana , 1368, (Wien, ÖNB, Cod. 1182)	379
Příloha č. 52 Vazba, spony s devizou A.E.I.O.U. a letopočtem nové vazby 1446, Evangeliář opata Jana , 1368, (Wien, ÖNB, Cod. 1182).....	380
Příloha č. 53 Celostránková iniciála L, fol. 2v, Evangeliář opata Jana , 1368, (Wien, ÖNB, Cod. 1182).....	380
Příloha č. 54 Výjevy ze života evangelisty sv. Matouše, fol. 1r, vlevo opět deviza, ale s letopočtem 1444, Evangeliář opata Jana , 1368, (Wien, ÖNB, Cod. 1182).....	381
Příloha č. 55 Scéna Klanění tří králů v iniciále C a detail, zlacený text, fol. 3v, Evangeliář opata Jana , 1368, (Wien, ÖNB, Cod. 1182).....	382
Příloha č. 56 Scéna Ecce Homo (Kristus před Pilátem) v iniciále M a detail, zlacený text, fol. 49r, Evangeliář opata Jana , 1368, (Wien, ÖNB, Cod. 1182).....	382

Příloha č. 57 Kolofon opata Jana, fol. 190v, Evangeliář opata Jana, 1368, (Wien, ÖNB, Cod. 1182).....	383
Příloha č. 58 Scéna Deésis, fol. 191r, Evangeliář opata Jana, 1368, (Wien, ÖNB, Cod. 1182).....	383
Příloha č. 59 Scéna v miniantuře Zvěstování, fol. 5v, Hodinky Anny Lucemburské (zvaná Česká) , 1380, (Oxford, BDL, MS. Lat. Liturg. f. 3)	384
Příloha č. 60 Iniciály s fleuronée, v drolerii námět Ezopovy bajky Liška a čáp, fol. 38v, Hodinky Anny Lucemburské, 1380, (Oxford, BDL, MS. Lat. Liturg. f. 3).....	384
Příloha č. 61 Scéna v miniatuře Bičování Krista, v drolerii nebeské ptactvo a soupeřící bazilišek a saň, fol. 69r, Hodinky Anny Lucemburské, 1380, (Oxford, BDL, MS. Lat. Liturg. f. 3)	385
Příloha č. 62 Scéna v miniatuře Adorace (předpokládané) Anny Lucemburské k Panně Marii s Ježíškem, dolní okraj stránky ve stylu bas-de-page, fol. 118r, Hodinky Anny Lucemburské, 1380, (Oxford, BDL, MS. Lat. Liturg. f. 3).....	385
Příloha č. 63 Scéna v miniatuře Útěk do Egypta, fol. 91v, Hodinky Anny Lucemburské, 1380, (Oxford, BDL, MS. Lat. Liturg. f. 3).....	386
Příloha č. 64 Miniatura Stvoření Evy, fol. 4r, Bible Václava IV. , 1. díl, 1389–1395, (Wien, ÖNB, Cod. 2759–2764)	386
Příloha č. 65 Bordura s námětem Král a lazebnice v monogramu, dolní okraj stránky ve stylu bas-de-page, fol. 148r, Bible Václava IV., 2. díl, 1389–1395, (Wien, ÖNB, Cod. 2759–2764).....	387
Příloha č. 66 Scéna Zvěst králi Davidovi o smrti Saula, fol. 100r, Bible písaře Ondřeje , 1391, (NewYork, MLM, MSM.833).....	387
Příloha č. 67 Miniatura v borduře, scéna Stvoření světa, fol. 5r, Bible písaře Ondřeje, 1391, (NewYork, MLM, MSM. 833).....	388
Příloha č. 68 Scéna Klanění tří králů, fol. 17r, Misál Václava z Radče , 90. léta 14. století, (Praha, KPMK, sign. P5)	389
Příloha č. 69 Scéna Zmrtvýchvstání, fol. 85v, Misál Václava z Radče, 90. léta 14. století, (Praha, KPMK, sign. P5)	389
Příloha č. 70 Kalendárium pro měsíc září se zlacenou iniciálou, znamením zvěrokruhu Vah a Panny a označeným mariánským svátkem Narození Panny Marie, fol. 5r, Breviář kláštera sv. Jiří (Breviarum monasterii sancti Gregorii) , 1400–1410, (Praha, NK, XIII C 1a)	390

Příloha č. 71 Ornametální iniciála P zdobená akantem v dříku a výhonky, s florálním motivem na zlaceném pozadí, písařské iniciálky, fol. 29r, Breviář kláštera sv. Jiří (Breviarum monasterii sancti Gregorii), 1400–1410, (Praha, NK, XIII C 1a).....	391
Příloha č. 72 Téma Apoštolové svatý Petr a Pavel ve figurální iniciále S zdobené akantem v dříku, zavěšené na žerdi, s florálními výhonky a zlacenými terčiky, písařské iniciálky, fol. 123v, 1400-1410, Breviář kláštera sv. Jiří (Breviarum monasterii sancti Gregorii) (Praha, NK, XIII C 1a).....	392
Příloha č. 73 Téma svatý Václav ve figurální iniciále A zdobené akantem v dříku, s florálními výhonky a zlacenými plody, písařské iniciálky, fol. 251r, Breviář kláštera sv. Jiří (Breviarum monasterii sancti Gregorii), 1400–1410, (Praha, NK, XIII C 1a)	392
Příloha č. 74 Kalendář, měsíc září, fol. 9r, Horae beatae Mariae Virginis , 1400–1425, (Praha, NK, XXIII H 22).....	393
Příloha č. 75 Miniatura se scénou Zvěstování, fol. 40r, Horae beatae Mariae Virginis, 1400–1425, (Praha, NK, XXIII H 22).....	393
Příloha č. 76 Ornametální zlacené iniciály D a M, modré iniciálky zdobené fleuronée, fol. 73v, Horae beatae Mariae Virginis, 1400–1425, (Praha, NK, XXIII H 22).....	394
Příloha č. 77 Miniatura oficia za zemřelé, fol. 132r, Horae beatae Mariae Virginis, 1400–1425, (Praha, NK, XXIII H 22).....	394
Příloha č. 78 Scéna Panna Maria Assumpta, donátorský pár adoruje k Panně Marii s Ježíškem obklopených světci, serafy a cheruby. Jejich přímlyvcem je andělem Strážný, Pomáhající. Zjevné jsou v detailu četně vyobrazené erby, fol. 26v, Hodiny Jeana de Boucicaut , 1405–1408, (Paris, MJA, MS. 2).....	395
Příloha č. 79 Detail florální bordury, fol. 26v, Hodiny Jeana de Boucicaut, 1405–1408, (Paris, MJA, MS. 2).....	395
Příloha č. 80 Námět Stehlík v keři v iniciále D, fol. 80v, Hodiny Jeana de Boucicaut, 1405–1408, (Paris, MJA, MS. 2).....	396
Příloha č. 81 Scéna Klanění tří králů, v detailu dobová personifikace donátora do postavy nejmladšího z mudrců, fol. 83v, Hodiny Jeana de Boucicaut, 1405–1408, (Paris, MJA, MS. 2).....	397
Příloha č. 82 Scéna Zvěstování, v chrámové oponě motiv osobního erbu donátorů, fol. 90v, Hodiny Jeana de Boucicaut, 1405–1408, (Paris, MJA, MS. 2).....	398

Příloha č. 83 Miniatura, scéna Stvoření světa s rodovými znaky v borduře, fol. 1r, Zmrzlikova bible , 1409–1414, I. svazek, (SOA Třeboň, oddělení Třeboň, č. 146)	398
Příloha č. 84 Scéna Adorace ke svaté Anně (Samatřetí) spoludonátorkou rukopisu Annou Burgunskou, vévodkyní z Bedfordu, fol. 257v, Bedfordské hodiny , 1410–1430, (London, BL, MS.18850).....	399
Příloha č. 85 Kalendář, měsíc červen, ff. 6v–7r, Přebohaté hodinky vévody z Berry , kolem 1410, (Chantilly, MC, 65)	400
Příloha č. 86 Kalendář, měsíc září, ff. 9v–10r, Přebohaté hodinky vévody z Berry, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65)	400
Příloha č. 87 Kalendář, měsíc říjen, ff. 10v–11r, Přebohaté hodinky vévody z Berry, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65)	401
Příloha č. 88 Miniatura Evangelista sv. Marek, ff. 18v–19r, Přebohaté hodinky vévody z Berry, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65).....	401
Příloha č. 89 Scéna Adam a Eva v Ráji, Zvěstování, ff. 25v–26r, Přebohaté hodinky vévody z Berry, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65).....	402
Příloha č. 90 Miniatury, král Šalamoun a Zmrtvýchvstání, ff. 39v–40r, Přebohaté hodinky vévody z Berry, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65).....	402
Příloha č. 91 Miniatura, Anděl hovoří ke sv. Zachariáši při obětování v chrámu, ff. 43v–44r, Přebohaté hodinky vévody z Berry, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65)....	403
Příloha č. 92 Scéna Korunování Panny Marie, David žalmista v iniciále C, ff. 60v–61r, Přebohaté hodinky vévody z Berry, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65).....	403
Příloha č. 93 Zjevení archanděla Michaela papeži Řehoři Velikému, iluminace po celé apertuře, ff. 71v–72r, Přebohaté hodinky vévody z Berry, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65).....	404
Příloha č. 94 Iniciály zdobené akantem, fleurony na konci řádků, detail, ff. 77v–78r, Přebohaté hodinky vévody z Berry, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65).....	405
Příloha č. 95 Miniatura Stvoření ptactva, fol. 4r, Bible Historiale , kolem roku 1411, (London, BL, MS 19 D III)	406
Příloha č. 96 Miniatura Pohostinnost Abrahamova (Filoxenie), fol. 20v, Bible Historiale, kolem roku 1411, (London, BL, MS 19 D III)	407
Příloha č. 97 Miniatura Pomazání krále Šalamouna, detail, fol. 144r, Bible Historiale, kolem roku 1411, (London, BL, MS 19 D III).....	408

Příloha č. 98 Miniatura David žalmista, fol.256v, Bible Historiale, kolem roku 1411, (London, BL, MS19 DIII).....	409
Příloha č. 99 Miniatura Klanění 24 starců Apokalyptickému Beránkovi, fol. 596r, Bible Historiale, kolem roku 1411, (London, BL, MS 19 D III).....	409
Příloha č. 100 Miniatura Troubení andělů Apokalypsy, fol. 597v, Bible Historiale, kolem roku 1411, (London, BL, MS 19 D III)	410
Příloha č. 101 Miniatura s dvojscénou, kdy Hospodín promlouvá k Mojžíšovi a Mojžíš učí Izraelity obětovat Bohu, fol. 38v, Boskovická bible , 1414–1419, (Olomouc, VK, M III 3).....	410
Příloha č. 102 Miniatura se scénou Kázání Krista, fol. 280v, Boskovická bible, 1414–1419, (Olomouc, VK, M III 3)	411
Příloha č. 103 Miniatura se scénou Adorace Páně, fol. 426r, Boskovická bible, 1414–1419, (Olomouc, VK, M III 3)	411
Příloha č. 104 Miniatura se scénou Umývání nohou, fol. 468v, Boskovická bible, 1414–1419, (Olomouc, VK, M III 3)	412
Příloha č. 105 Zlacená iniciála B s akantem, fol. 31v, Modlitební knížka Ladislava Pohrobka (Orationale regis Ladislai Posthumi) , 1450–1457, (Praha, NK, Teplá Ms.c. 87)	412
Příloha č. 106 Iniciála B na žerdi, fol. 87r, Modlitební knížka Ladislava Pohrobka (Orationale regis Ladislai Posthumi), 1450–1457, (Praha, NK, Teplá Ms.c. 87) ...	413
Příloha č. 107 Scéna Král Ladislav na modlitbách v akantové iniciále U, fol. 93r, detail adorujícího krále a symbol ledňáčka v točenici s ptactvem v borduře, Modlitební knížka Ladislava Pohrobka (Orationale regis Ladislai Posthumi), 1450–1457, (Praha, NK, Teplá Ms.c. 87)	414
Příloha č. 108 Scéna Ukřižování, fol. 23v, Modlitební kniha Jana z Rožmberka , kolem roku 1454, (Praha, NK, XVII J 8).....	415
Příloha č. 109 Iniciála W zdobená akantem, fol. 28v, Modlitební kniha Jana z Rožmberka, kolem roku 1454, (Praha, NK, XVII J 8)	415
Příloha č. 110 Iniciála P zdobená akantem v bříku a s poškozenou bordurou při ořízce, fol. 30v, Modlitební kniha Jana z Rožmberka, kolem roku 1454, (Praha, NK, XVII J 8).....	416
Příloha č. 111 Pootočená iniciála P s akantem, fol. 38r, Modlitební kniha Jana z Rožmberka, kolem roku 1454, (Praha, NK, XVII J 8)	416

Příloha č. 112 Scéna Zvěstování, patrné prvky protorenesance, fol. 9r, Horae beatae Mariae Virginis , 1470–1480, (Praha, NK, XXIII G 89)	417
Příloha č. 113 Miniatura scéna Klanění tří králů, detail, ornamentální bordura, zlacené iniciály, fol. 44r, Horae beatae Mariae Virginis, 1470–1480, (Praha, NK, XXIII G 89)	417
Příloha č. 114 Miniatura scéna Snímání z kříže, ornamentální bordura, zlacené iniciály, fol. 57r, Horae beatae Mariae Virginis, 1470–1480, (Praha, NK, XXIII G 89).....	418
Příloha č. 115 Zlacené iniciály, fol. 68v, Horae beatae Mariae Virginis, 1470–1480, (Praha, NK, XXIII G 89).....	418
Příloha č. 116 Kalendář s vyobrazením sezónních prací a zodiakem Berana, měsíc březen, fol. 4r, Rohanské hodinky ze Sychrova , 1490–1510, (Praha, NK, VI D 25)	419
Příloha č. 117 Vícečetná scéna: Zvěstování, detail Svatba Panny Marie se sv. Josefem a Panna Marie tká chrámovou oponu, když přichází archanděl Gabriel, fol. 28r, Rohanské hodinky ze Sychrova, 1490–1510, (Praha, NK, VI D 25).....	420
Příloha č. 118 Scéna Navštívení Panny Marie, fol. 37r, Rohanské hodinky ze Sychrova, 1490–1510, (Praha, NK, VI D 25)	421
Příloha č. 119 Florální motiv v borduře a iniciálách G, Q, D, fol. 48v, Rohanské hodinky ze Sychrova, 1490–1510, (Praha, NK, VI D 25)	421
Příloha č. 120 Chybějící text v rukopise, dvojí písařská ruka, na fol. 97r, Rohanské hodinky ze Sychrova, 1490–1510, (Praha, NK, VI D 25)	422
<i>Příloha č. 121</i> Miniatura Karlovo poučení svým nástupcům, fol. 3r, Vita Caroli Quarti , XIV. stol.....	422
<i>Příloha č. 122</i> Adorující císař Karel IV. k Madoně s Ježíškem, fol. 5v, Vita Caroli Quarti, XIV. stol.	423
Příloha č. 123 Kalendář, měsíc leden, fol. 1r, Hodinky královny Alžběty , XV. století, (London, BL, Add Ms 50001).....	424
Příloha č. 124 Miniatura, scéna Poslední večeře, detail, fol. 7r, Hodinky královny Alžběty, XV. století, (London, BL, Add Ms 50001).....	425
Příloha č. 125 Miniatura, scéna Kristus v zahradě Getsemanské, detail, bordury se zlacením, fol. 10v, Hodinky královny Alžběty, XV. století, (London, BL, Add Ms 50001).....	426

Příloha č. 126 Miniatura, scéna Ukřižování s pozdějším přípisem „Elisabeth the Queen,“ detail, fol. 22r, Hodinky královny Alžběty, XV. století, (London, BL, Add Ms 50001).....	427
Příloha č. 127 Ornamentální iniciály přecházející do bordury, miniatura Evangelista Jan, fol. 83r, Hodinky královny Alžběty, XV. století, (London, BL, Add Ms 50001) ..	428
Příloha č. 128 Miniatura, scéna Zvěstování se zvláštností zobrazeného Ježíška nesoucího svůj kříž, čímž i on přijímá svůj Osud a naplňuje tak vůli Hospodina, detail, fol. 98v, Hodinky královny Alžběty, XV. století, (London, BL, Add Ms 50001) ..	429
Příloha č. 129 Miniatura, Král David žalmista (hrající na nástroj zvaný psaltérium) v medailonu bordury s akantem, fol. 1r, Hodinky z XV. století , depozit Národní archiv Praha, (Praha, AAP, inv. č. 2027).....	430
<i>Příloha č. 130</i> Přibližná podoba českých panovníků Jana a Karla IV. Lucemburských v triforiu Svatovítské katedrály v Praze.....	430
Příloha č. 131 Přibližná podoba královen v triforiu Svatovítské katedrály v Praze, Blanka z Valois, Anna Falcká, Anna Svidnická, Alžběta Pomořanská	431
Příloha č. 132 Busta královny Johanny Bavorské v triforiu Svatovítské katedrály v Praze.....	432
<i>Příloha č. 133</i> Busty krále Václava IV. a jeho druhé manželky Žofie Bavorské na konzole chrámu Panny Marie před Týnem v Praze.....	432
Příloha č. 134 Scéna Obětování Páně v iniciále S, ornamentální iniciála M, nebeské ptactvo v rostlinné borduře, dolní okraj stránky ve stylu bas-de-page, miniatura zápasu s medvědem, fol. 245r, Lobkovický graduál , kolem roku 1499, (Praha, Národní knihovna, NK, XXIII A1).....	433
Příloha č. 135 Scéna Obětování Páně v iniciále S, detail, fol. 245r, Lobkovický graduál , kolem roku 1499, (Praha, Národní knihovna, NK, XXIII A1).....	434

Seznam zkratek

Knihovny, muzea, archivy:

AAP – Archiv Arcibiskupství pražského, Praha, Česká republika

APH – Archiv Pražského hradu, Praha, Česká republika

BA – Bibliothèque de l’Arsenal, Paříž, Francie

BAV – Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma, Itálie

BDL – Bodleian Library, Oxford, Velká Británie

BH – Bibliothèque Humaniste, Selestat, Francie

BJ – Biblioteka Jagiellońska, Krakow, Polsko

BL – British Library, Londýn, Velká Británie

BM –Bibliothèque Municipale, Cambrai, Francie

BMA – Biblioteca Marciana, Benátky, Itálie

BML – Biblioteca Medicea Laurenziana, Florence, Itálie

BNF – Bibliothèque nationale de France, Paříž, Francie

HAB – Heidelberger Akademische Bibliothek, Wolfenbüttel, Německo

HL – Houghton Library, Harvard, Velká Británie

KB – Kungliga biblioteket – Sveriges nationalbibliotek, Stockholm, Švédsko

KNM – Knihovna Národního muzea, Praha, Česká republika

KPMK – Knihovna pražské metropolitní kapituly, Praha, Česká republika

MC – Musée Condé, Chantilly, Francie

MJA – Musée Jacquemart-André, Paris, Francie

MLM – Morgan Library & Museum, New York, USA

MMA – Metropolitan Museum of Art, New York, USA

NK – Národní knihovna, Praha, Česká republika

НБУ – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київ, Україна

ÖNB – Österreichische Nationalbibliothek, Vídeň, Rakousko

SL – Sackler Library, Oxford, Velká Británie

SK – Strahovská knihovna, Praha, Česká republika

SOA – Státní oblastní archiv

TCD – Library Trinity College, Dublin

UB – Universitetsbibliotek, Uppsala, Švédsko

UUB – Universiteitsbibliotheek, Utrecht, Nizozemí

VK – Vědecká knihovna, Olomouc, Česká republika

WA – Westminster Abbey, London, Velká Británie

ZAO – Zemský archiv Opava, Opava, Česká republika

Biblické texty:

Ex – kniha Exodus

Iz – kniha proroka Izaijáše

J – evangelium svatého Jana

Lk – evangelium svatého Lukáše

Ma – evangelium svatého Marka

Mt – evangelium svatého Matouše

1. Sam – První kniha Samuelova

Sk – kniha Skutky apoštolů

Zj – kniha Zjevení Janovo

Doprovodná obrazová příloha k ostatním citovaným rukopisům

500

Příloha č. 1 Freska připisovaná nejstaršímu zobrazení Panny Marie s dítětem, III. století, **katakomby sv. Priscily, Řím**

501

Příloha č. 2 **Héráklův papyrus**, fragment, III. století, (Oxford, SL, Oxyrhynchus Pap. 2331)

⁵⁰⁰<https://www.rodon.cz/umeni/Rane-krestanske-umeni/madonna-s-jeziskem-pol-3-stoleti--416> [online]. [cit. 2022-03-13].

⁵⁰¹<http://163.1.169.40/gsd/collect/POxy/index/assoc/HASHa630.dir/POxy.v0022.n2331.a.01.hires.jpg> [online]. [cit. 2022-02-28].

502

Příloha č. 3 Kniha Jozue, faksimile, X. století (Roma, BAV, Cod. Pal.gr.431.pt.B)

503

Příloha č. 4 Kniha Jozue, ilustrace Jozue dobývá Jericho, tabule Vr, sken č.9, X. století, (Roma, BAV, Cod. Pal.gr.431.pt.B)

⁵⁰² <https://www.facsimiles.com/facsimiles/joshua-roll> [online]. [cit. 2022-03-12].

⁵⁰³ https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/bav_pal_gr_431_2/0001/thumbs [online]. [cit. 2022-03-12].

504

Příloha č. 5 Scéna Velekněz Ezra prepisuje Starý zákon, v pozadí způsob uložení knih v knihovně, fol. 5r, **Codex Amiatinus**, přelom VII. a VIII. století, (Florence, BML, MS 299 Amiatinus 1)

505

Příloha č. 6 Ornamentální iniciála D, fragment žaltáře vyjmutý z **Homiliáře opatovického**, fol. 1r, VIII. století, (Praha, NK, III F 22)

⁵⁰⁴ KIDSON, P. *Stredoveké umenie*. 1974, s. 21.

⁵⁰⁵ http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_III_F_22_0615IF6-es [online]. [cit. 2022-03-13].

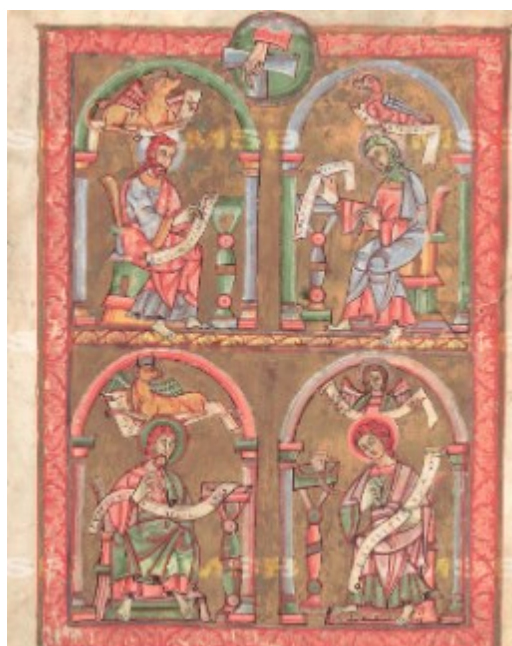

506

Příloha č. 7 Ilustrace, scéna Heleny a Parida v doprovodu bohyně Afrodity odplouvajících ze Sparty do Tróje, **Homérova Iliada**, fol. 1v, IX.–X. století, (Venice, BMA, MS Homer Venetus A/B, Gr Z.454 (=822))

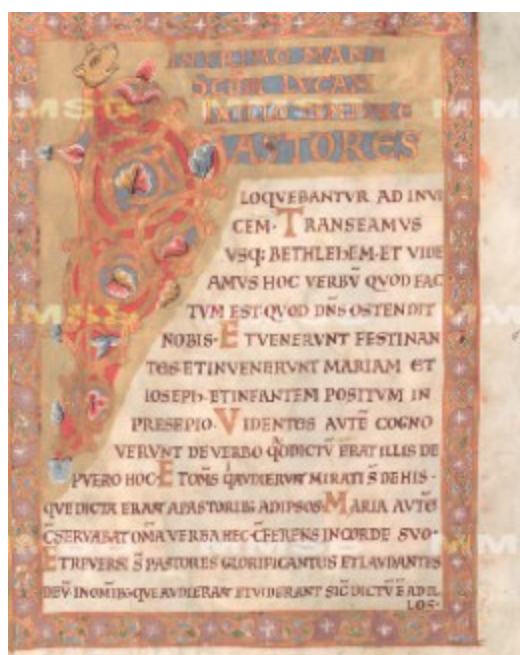
506

<http://www.internetculturale.it/jmms/iccvviewer/iccv.jsp?id=oai%3A193.206.197.121%3A18%3AVE0049%3ACSTOR.240.10164&mode=all&teca=marciana> [online]. [cit. 2022-02-28].

508

Příloha č. 9 Scéna Čtyři evangelisté, fol. 1v, **Kodex Vyšehradský**, 1070–1086, (Praha, NK, XIV A 13)

509

Příloha č. 10 Ornamentální iniciála P, fol. 9r, **Kodex Vyšehradský**, 1070–1086, (Praha, NK, XIV A 13)

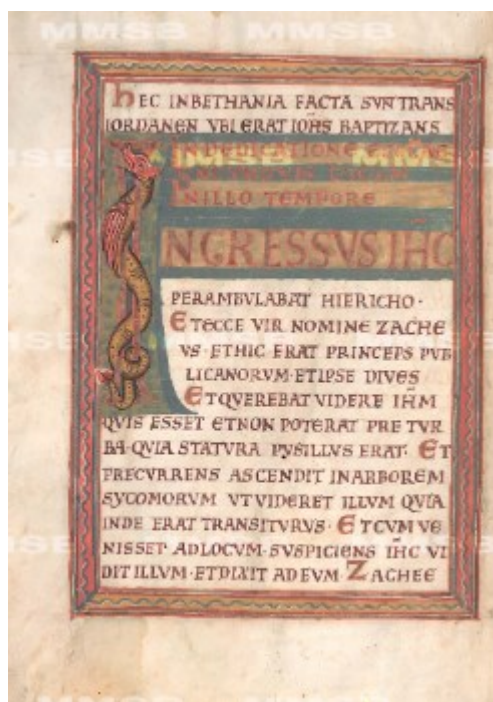
⁵⁰⁸http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_XIV_A_13____2DJQ2U1-cs [online]. [cit. 2022-03-26].

⁵⁰⁹ Ibidem

510

Příloha č. 11 Scéna Klanění tří králů, fol. 13v, Kodex Vyšehradský, 1070–1086, (Praha, NK, XIV A 13)

511

Příloha č. 12 Zoomorfní iniciála I, fol. 106v, Kodex Vyšehradský, 1070–1086, (Praha, NK, XIV A 13)

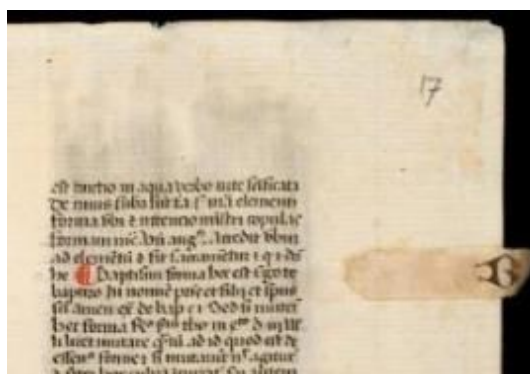
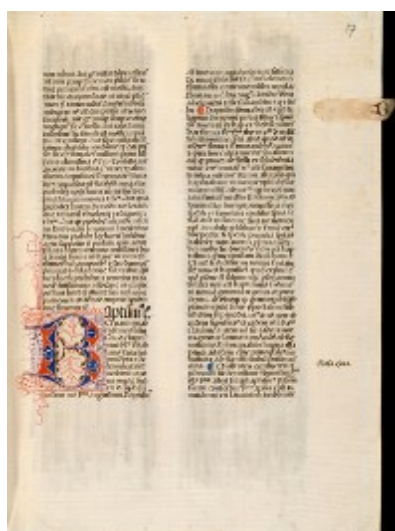
⁵¹⁰ Ibidem

⁵¹¹ Ibidem

512

Příloha č. 13 Záložka multidynamická, Bible harvardská, XII. století (Harvard, HL, MS 277)

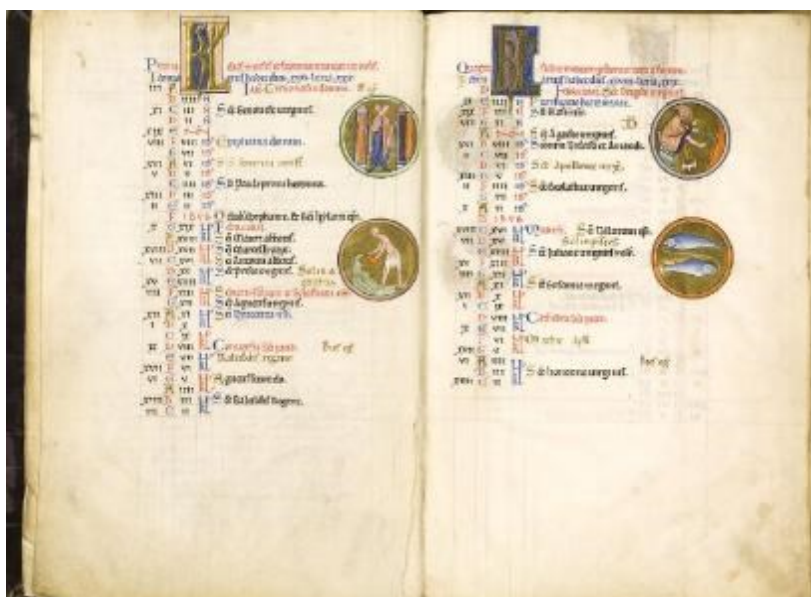

513

Příloha č. 14 Záložka statická, fol. 17r, Summa de casibus conscientiae, 1460–1480 (Utrecht, UUB, MS 146)

⁵¹² <https://medievalbooks.nl/tag/discoveries-2/> [online]. [cit. 2022-02-27].

⁵¹³ http://resolver.kb.nl/resolve?urn=urn:PTP:Utrecht:UB:146_017r [online]. [cit. 2022-02-27].

514

Příloha č. 15 Kalendář, měsíc leden a únor se zvířetníkem Vodnáře a Ryb, ff. 3v–4r, Žaltář královny Ingeborg, 1215–1218, (Chantilly, MC, MS. 1695)

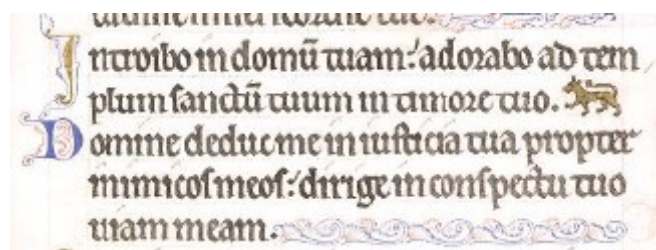
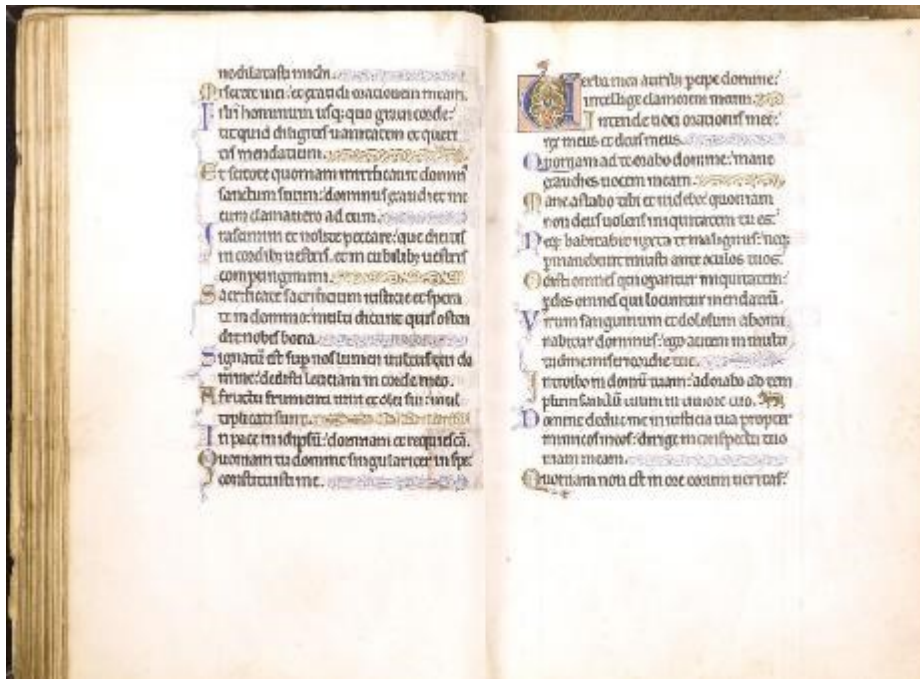
515

Příloha č. 16 Dvojitá scéna Pohostinnost Abrahamova v Mamre (Filoxenie),⁵¹⁶ Oběť Abrahamova, ff. 10v–11r, Žaltář královny Ingeborg, 1215–1218, (Chantilly, MC, MS. 1695)

⁵¹⁴ <http://initiale.irht.cnrs.fr/en/codex/10261> [online]. [cit. 2022-03-26].

⁵¹⁵ Ibidem

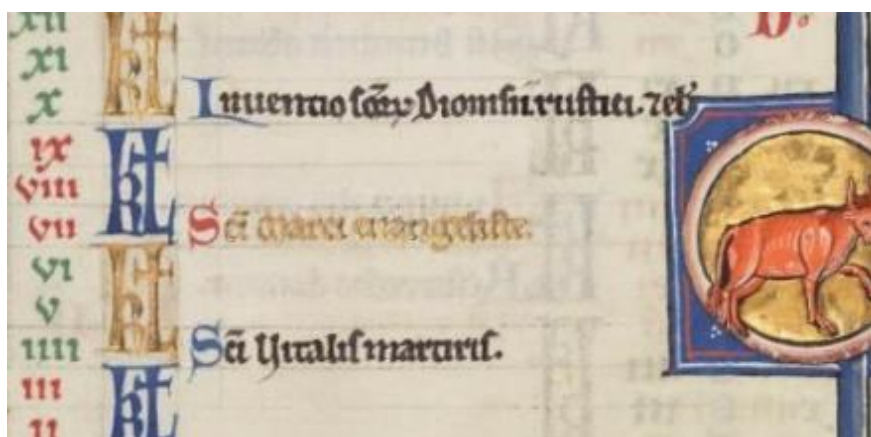
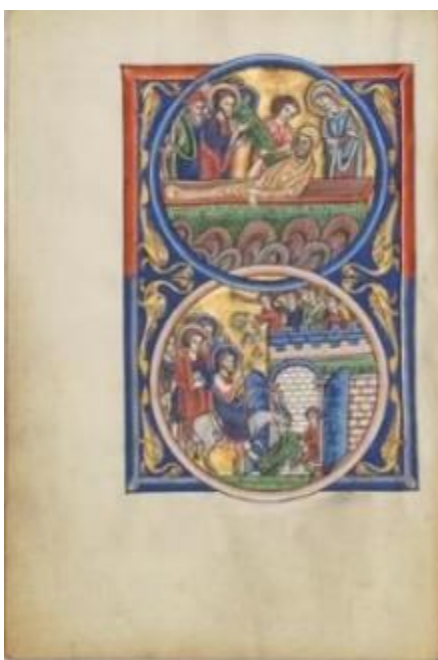
⁵¹⁶ ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 171.

517

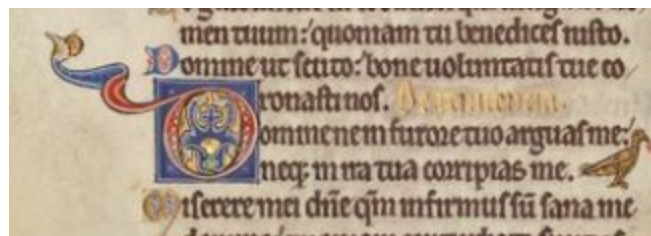
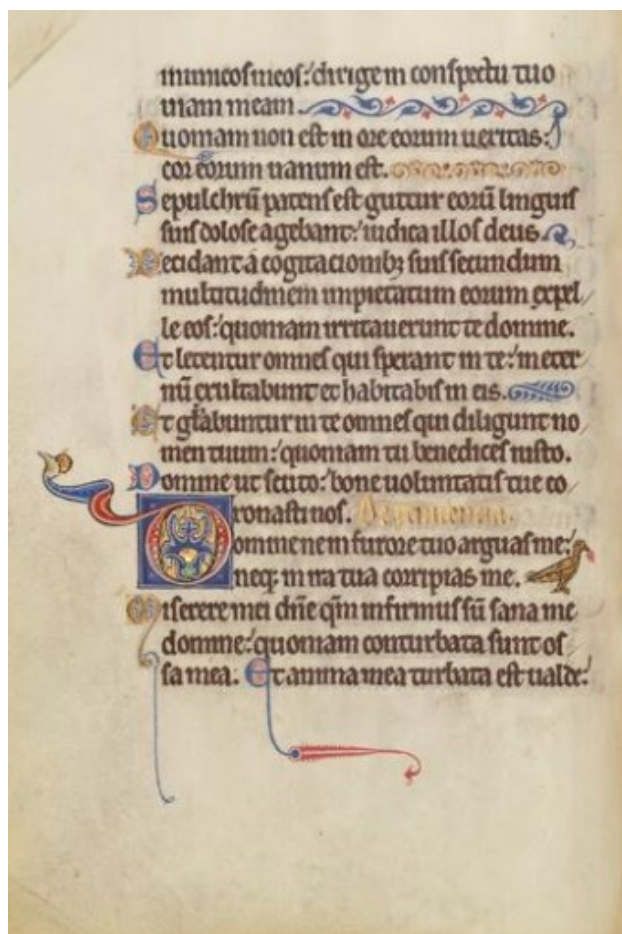
Příloha č. 17 Zoomorfnní iniciála U (ve smyslu písmene V), ff. 43v–44r, detail řádku fol. 44r, Žaltář královny Ingeborg, 1215–1218, (Chantilly, MC, MS. 1695)

⁵¹⁷ <http://initiale.irht.cnrs.fr/en/codex/10261> [online]. [cit. 2022-03-26].

518

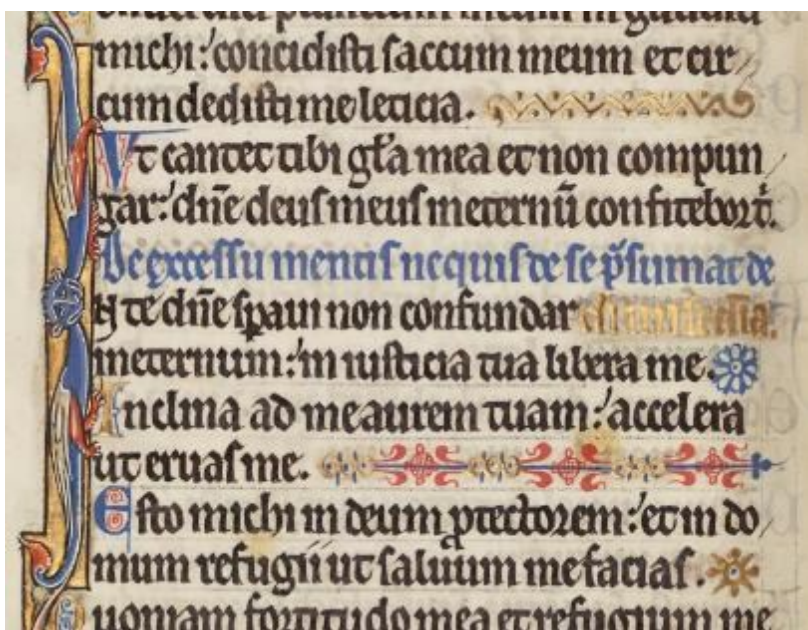
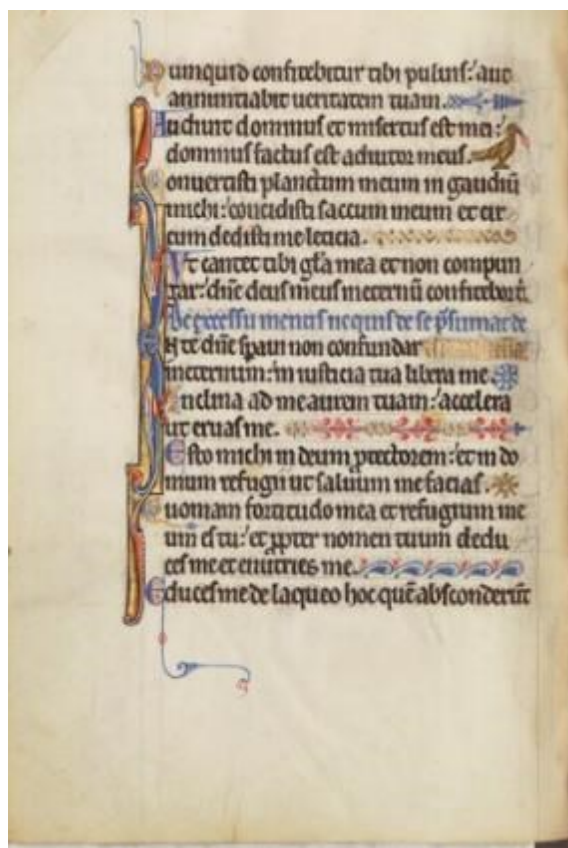
Příloha č. 18 Kalendář pro měsíc duben a květen se znamením Býka, fol. 3v, detail zlatení, dvojitá scéna Vzkříšení Lazara a Vjezd do Jeruzaléma, fol. 21v, **Žaltář Blanky Kastilské**, kolem 1230, (Paris, BA, Ms. lat. 1186)

519

Příloha č. 19 Ornamentální iniciála D, fol. 33v, Žaltář Blanky Kastilské, kolem 1230,
 (Paris, BA, Ms.lat.1186)

⁵¹⁹ Ibidem

520

Příloha č. 20 Zoomorfni žerd', modré rubriky, zlacení, fol. 54v, Žaltář Blanky Kastilské, kolem 1230, (Paris, BA, Ms.lat. 1186)

⁵²⁰ Ibidem

Příloha č. 21 Scéna David a Goliáš v iniciále O, fol. 77r, detail, Žaltář Blanky Kastilské, kolem 1230, (Paris, BA, Ms. lat. 1186)

⁵²¹ Ibidem

Příloha č. 22 Kalendárium pro měsíc srpen s rubrikou označenými mariánskými svátky Nanebevstoupení a Očišťování Panny Marie, fol. 5v, **Olomoucké horologium**, kolem roku 1136–1137, (Stockholm, KB, Theol. Mss. A 144)

Příloha č. 23 Ornamentální iniciála C, fol. 32, **Sedlecký antifonář**, XIII. století, (Praha, NK, XIII A 6)

⁵²² https://www.loc.gov/resource/gcdwdl.wdl_11629/?st=gallery [online]. [cit. 2022-07-06].

⁵²³ Faksimile je vystavena v prostorách Klementina dne 26.10.2022

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_XIII_A_6_370KYVD-cs [online]. [cit. 2022-03-15].

Příloha č. 24 Miniatura s iniciálou H, scéna Madonna s Ježíškem, fol. 44, Sedlecký antifonář, XIII. století, (Praha, NK, XIII A 6)

⁵²⁴ Ibidem

525

Příloha č. 25 Ornametální iniciála B, fol. 82, Sedlecký antifonář, XIII. století, (Praha, NK, XIII A 6)

⁵²⁵ Ibidem

Příloha č. 27 Miniatura s iniciálou A, scéna Tři Marie u hrobu, fol. 173, Sedlecký antifonář, XIII. století, (Praha, NK, XIII A 6)

⁵²⁷ Ibidem

Příloha č. 28 Ornametální iniciála D,⁵²⁹ detail, fol. 332, Sedlecký antifonář, XIII. století, (Praha, NK, XIII A 6)

⁵²⁸ Ibidem

⁵²⁹ Florální ornament uvnitř iniciály je předchůdcem dekoru akantového listu.

Příloha č. 29 Vícenásobná scéna: Zvěstování, dole Vtělení Páně a zároveň Zvěstování pastýřům, fol. 5v, Pasionál abatyše Kunhuty, 1313–1320, (Praha, NK, XIV A 17)

⁵³⁰http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_XIV_A_17___2GWPZB8-cs [online]. [cit. 2022-03-17].

532

Příloha č. 31 Kalendář, měsíc červenec, ff. 7v–8r, **Hodinky Jeanne d'Evreux**, 1324–1328, (New York, MMA, 54.1.2)

533

Příloha č. 32 Scéna Jidášův polibek, Zvěstování, ff. 15v–16r, **Hodinky Jeanne d'Evreux**, 1324–1328, (New York, MMA, 54.1.2)

⁵³² https://www.metmuseum.org/toah/hd/hour/hd_hour.htm [online]. [cit. 2021-11-16].

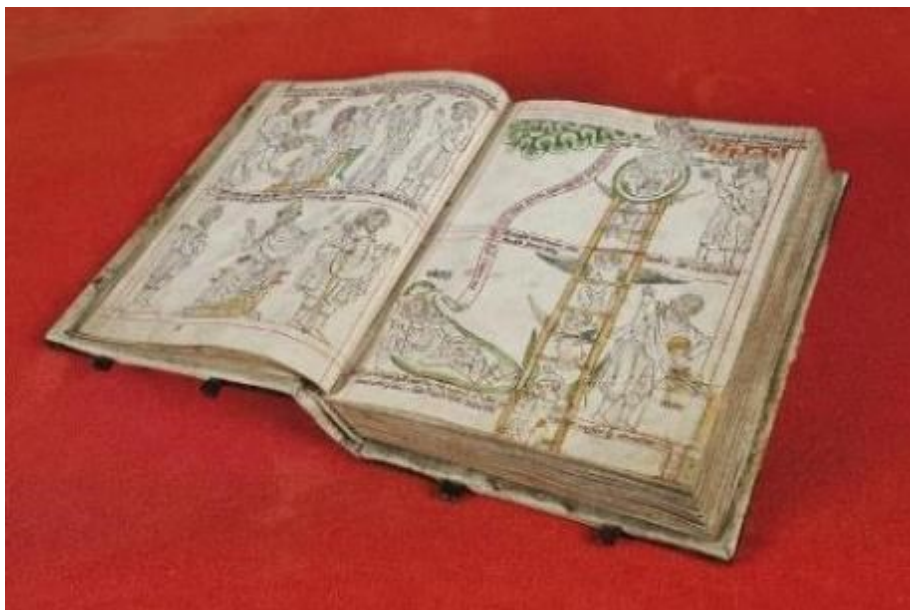
⁵³³ Ibidem

534

Příloha č. 33 Fantasktní figurální iniciála, modré iniciály zdobené rumělkovým fleuronée, grisaille v drolerii, detail, ff. 52v–53r, Hodinky Jeanne d'Evreux, 1324–1328, (New York, MMA, 54.1.2)

⁵³⁴ Ibidem

535

Příloha č. 34 Vícečetná scéna: Ezau přináší otcí pokrm, Ezau se chystá zabít Jákoba, Jákob prchá k Lábanovi, Jákobův sen, ff. 28v–29r, **Velislavova bible**, 1325–1349, (Praha, NK, XXIII C 124)

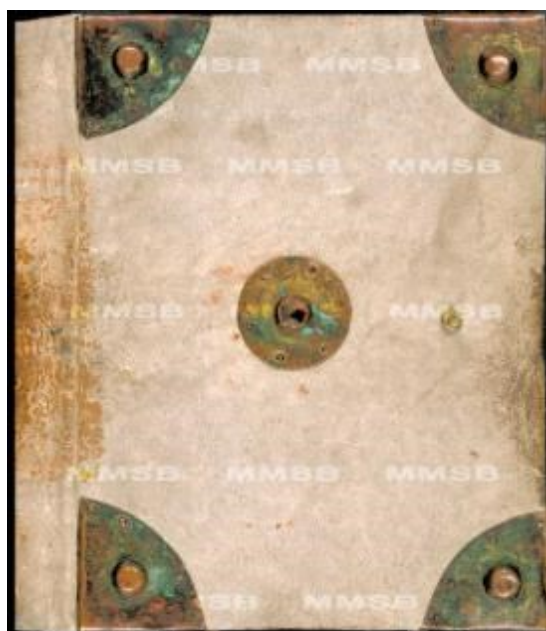

536

Příloha č. 35 Vícečetná scéna: Střet sv. Václava s bratrem Boleslavem před kostelem k ranní pobožnosti, Vražda sv. Václava, Pohřeb sv. Václava, kanovník Velislav klečí před sv. Kateřinou, ff. 187v–188r, **Velislavova bible**, 1325–1349, (Praha, NK, XXIII C 124)

⁵³⁵ <https://text.nkp.cz/o-knihovne/zakladni-informace/klementinska-nej/velislavova-bible> [online]. [cit. 2022-03-12].

⁵³⁶ Ibidem

537

Příloha č. 36 Vazba s puklami, desky (FC), Velislavova bible, 1325–1349, (Praha, NK, XXIII C 124)

538

Příloha č. 37 Scéna Stvoření světa, druhý a třetí den, fol. 1v, Velislavova bible, 1325–1349, (Praha, NK, XXIII C 124)

⁵³⁷http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_XXIII_C_124_37V71H4-cs [online]. [cit. 2022-03-12].

⁵³⁸ Ibidem

539

Příloha č. 38 Vícečetná scéna: Korunování Panny Marie, dole Smrt a Nanebevzetí Panny Marie, fol. 152v, Velislavova bible, 1325–1349, (Praha, NK, XXIII C 124)

540

Příloha č. 39 Kalendář, měsíc září, ff. 9v–10r, **Hodinky Bony (Jitky) Lucemburské**, kolem roku 1340, (New York, MMA, 69.86)

⁵³⁹ Ibidem

⁵⁴⁰ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/471883> [online]. [cit.2021-11-18].

541

Příloha č. 40 Scéna David žalmista, David a Goliáš, fol. 15r, Hodinky Bony Lucemburské, kolem roku 1340, (New York, MMA, 69.86)

⁵⁴¹ Ibidem

542

Příloha č. 41 Hodinky Bony Lucemburské, ff. 238v–239r, kolem roku 1340, (New York, MMA, 69.86)

543

Příloha č. 42 Scéna Zatčení Ježiše, ff. 246v–247r, Hodinky Bony Lucemburské, kolem roku 1340, (New York, MMA, 69.86)

⁵⁴² Ibidem

⁵⁴³ Ibidem

544

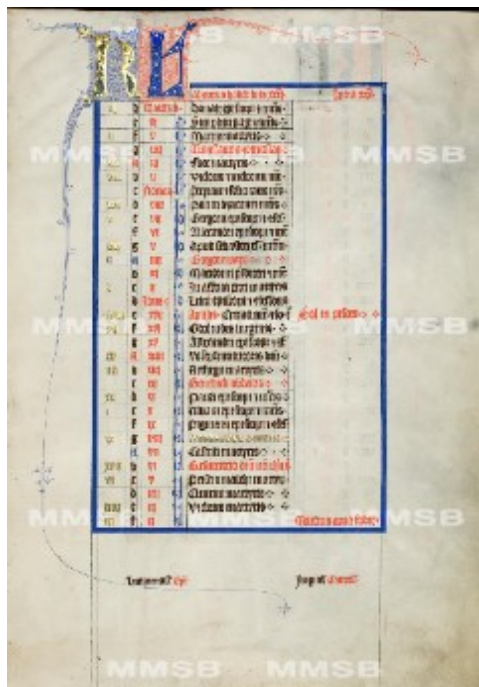
Příloha č. 43 Scéna Ukřižování, fol. 328r, Hodinky Bony Lucemburské, kolem roku 1340, (New York, MMA, 69.86)

⁵⁴⁴ Ibidem

545

Příloha č. 44 Vazba s puklami, desky (FC), **Liber viaticus**, 1353–1364, (Praha, NK, XIII A 12)

546

Příloha č. 45 Kalendář, měsíc březen, fol. 3r, **Liber viaticus**, 1353–1364, (Praha, NK, XIII A 12)

⁵⁴⁵http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NMP__XIII_A_12__0CMKQR5-cs [online]. [cit. 2022-03-13].

⁵⁴⁶ *Ibidem*

547

Příloha č. 46 Scéna Kristus na Trůně moudrosti (Sedes sapientes) v iniciále B, detail Trůnu moudrosti,⁵⁴⁸ dolní okraj stránky ve stylu bas-de-page, fol. 9v, Liber viaticus, 1353–1364, (Praha, NK, XIII A 12)

⁵⁴⁷ Ibidem

⁵⁴⁸ Pod trůnem je duchovní odkaz na Kristův rodokmen pocházející od starozákonního krále Davida (cca 1013–937 př.n.l.), jehož určuje hudební nástroj lyra, psaltérium, někdy vyobrazená citera (*David žalmista*). Dva lvi vedle trůnu připomínají jeho syna, krále Šalamouna (cca 970–931 př.n.l.). Tímto odkazem je námět *Kristus Vládce* se symbolikou moudrosti od Hospodina. Král David a Šalamoun jsou starozákonním předobrazem samotného Krista a ikonografického námětu *Korunování Panny Marie*.

HALL, J. Slovník námětů a symbolů. 2008, s. 196.

549

Příloha č. 47 Scéna Král David v lancetové akantové iniciále D, detail, fol. 15v, Liber viaticus, 1353–1364, (Praha, NK, XIII A 12)

⁵⁴⁹http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NMP__XIII_A_12__0CMKQR5-cs [online]. [cit. 2022-03-13].

Příloha č. 48 Scéna Zvěstování v iniciále G, fol. 69v, Liber viaticus, 1353–1364, (Praha, NK, XIII A12)

⁵⁵⁰ Ibidem

Příloha č. 49 Scéna Svatá Anna Samařtřeť v lancetové akantové iniciále O zavěšené na žerdi, fol. 261v, Liber viaticus, 1353–1364, (Praha, NK, XIII A 12)

⁵⁵¹ Ibidem

552

Příloha č. 50 Scéna Zvěstování s donátorem Janem ze Středy v převrácené iniciále N, s akantovou rozvilinou do bordury a erbem olomouckého biskupství, jakožto uděleného úřadu, fol. 4v, **Misál Jana ze Středy**, kolem roku 1364, (Praha, APH, Cim 6)

553

Příloha č. 51 Vazba, přední desky, spony, **Evangeliář opata Jana**, 1368, (Wien, ÖNB, Cod. 1182)

⁵⁵² BRODSKÝ, P., SPURNÁ K., VACULÍNOVÁ, M. *Liber viaticus Jana ze Středy*. 2016, s. 134.

⁵⁵³ https://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_7156079&order=1&view=SINGLE [online]. [cit. 2022-03-14].

554

Příloha č. 52 Vazba, spony s devizou A.E.I.O.U. a letopočtem nové vazby 1446, Evangeliář opata Jana, 1368, (Wien, ÖNB, Cod. 1182)

555

Příloha č. 53 Celostránková iniciála L, fol. 2v, Evangeliář opata Jana, 1368, (Wien, ÖNB, Cod. 1182)

⁵⁵⁴ Ibidem

⁵⁵⁵ Ibidem

Příloha č. 54 Výjevy ze života evangelisty sv. Matouše, fol. 1r, vlevo opět deviza, ale s letopočtem 1444, Evangeliář opata Jana, 1368, (Wien, ÖNB, Cod. 1182)

⁵⁵⁶ Ibidem

557

Příloha č. 55 Scéna Klanění tří králů v iniciále C a detail, zlacený text, fol. 3v, Evangeliář opata Jana, 1368, (Wien, ÖNB, Cod. 1182)

558

Příloha č. 56 Scéna Ecce Homo (Kristus před Pilátem) v iniciále M a detail, zlacený text, fol. 49r, Evangeliář opata Jana, 1368, (Wien, ÖNB, Cod. 1182)

557 Ibidem

558 Ibidem

559

Příloha č. 57 Kolofon⁵⁶⁰ opata Jana, fol. 190v, Evangeliář opata Jana, 1368, (Wien, ÖNB, Cod. 1182)

561

Příloha č. 58 Scéna Deésis,⁵⁶² fol. 191r, Evangeliář opata Jana, 1368, (Wien, ÖNB, Cod. 1182)

⁵⁵⁹ Ibidem

⁵⁶⁰ „*Et Ego Johannes de Oppavia presbiter Canonice Brunensis Plebanus in Lanskrone hunc Librum Cum auro purissimo de pena Scripsi illuminavi Atq[ue] Deo cooperante complevi In anno Domini Millesimo Trecentecimo Sexagesimo VIII.*“

(Já, Jan z Opavy, kněz, kanovník brněnský, farář v Lanškrouně tuto knihu nejčistším zlatem, perem napsal jsem, iluminoval a též s Boží pomocí dokončil Léta Páně 1368).

⁵⁶¹ https://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_7156079&order=1&view=SINGLE [online]. [cit. 2022-03-14]. [online]. [cit. 2022-03-14].

⁵⁶² Scéna Deésis patří k vyobrazení tématu Posledního soudu. Zde ve vyobrazení je v mandorle Trůnící Kristus (*Maiestas Domini*) sedící na duze, která je starozákonní smlouvou mezi člověkem a Bohem.

563

Příloha č. 59 Scéna v miniantuře Zvěstování, fol. 5v, **Hodinky Anny Lucemburské (zvaná Česká)**, 1380, (Oxford, BDL, MS. Lat. Liturg. f. 3)

564

Příloha č. 60 Iniciály s fleuronée, v drolerii námět Ezopovy bajky Liška a čáp, fol. 38v, **Hodinky Anny Lucemburské**, 1380, (Oxford, BDL, MS. Lat. Liturg. f. 3)

Krista obklopuje troubící cherub s anděly držícími nástroje jeho umučení (*Arma Christi*). Přímlyvci za lidstvo u Krista jsou Panna Maria a sv. Jan Evangelista.

⁵⁶³ <https://digital.bodleian.ox.ac.uk/objects/5ca7ccd2-c893-499c-85b8-90061b25dc0b/> [online]. [cit. 2022-03-15].

⁵⁶⁴ Ibidem

565

Příloha č. 61 Scéna v miniatuře Bičování Krista, v drolerii nebeské ptactvo a soupeřící bazilišek a saň, fol. 69r, Hodinky Anny Lucemburské, 1380, (Oxford, BDL, MS. Lat. Liturg. f. 3)

566

Příloha č. 62 Scéna v miniatuře Adorace (předpokládané) Anny Lucemburské k Panně Marii s Ježíškem, dolní okraj stránky ve stylu bas-de-page, fol. 118r, Hodinky Anny Lucemburské, 1380, (Oxford, BDL, MS.Lat. Liturg. f. 3)

⁵⁶⁵ Ibidem

⁵⁶⁶ Ibidem

567

Příloha č. 63 Scéna v miniatuře Útěk do Egypta, fol. 91v, Hodinky Anny Lucemburské, 1380, (Oxford, BDL, MS.Lat. Liturg. f. 3)

568

Příloha č. 64 Miniatura Stvoření Evy, fol. 4r, **Bible Václava IV.**, 1. díl, 1389–1395, (Wien, ÖNB, Cod. 2759–2764)

⁵⁶⁷ Ibidem

⁵⁶⁸ KRÁSA, J. Rukopisy Václava IV. 1974, s. 134.

569

Příloha č. 65 Bordura s námětem Král a lazebnice v monogramu, dolní okraj stránky ve stylu bas-de-page, fol. 148r, Bible Václava IV., 2. díl, 1389–1395, (Wien, ÖNB, Cod. 2759–2764)

© Morgan Library, New York 570

Příloha č. 66 Scéna Zvěst králi Davidovi o smrti Saula, fol. 100r, **Bible písaře Ondřeje**, 1391, (NewYork, MLM, MSM.833)

⁵⁶⁹ Ibidem, s. 37.

⁵⁷⁰ <http://ica.themorgan.org/manuscript/thumbs/158986> [online]. [cit. 2022-03-15].

© Morgan Library, New York

© Morgan Library, New York 571

Příloha č. 67 Miniatura v borduře, scéna Stvoření světa, fol. 5r, Bible písaře Ondřeje, 1391, (New York, MLM, MSM. 833)

⁵⁷¹ Ibidem

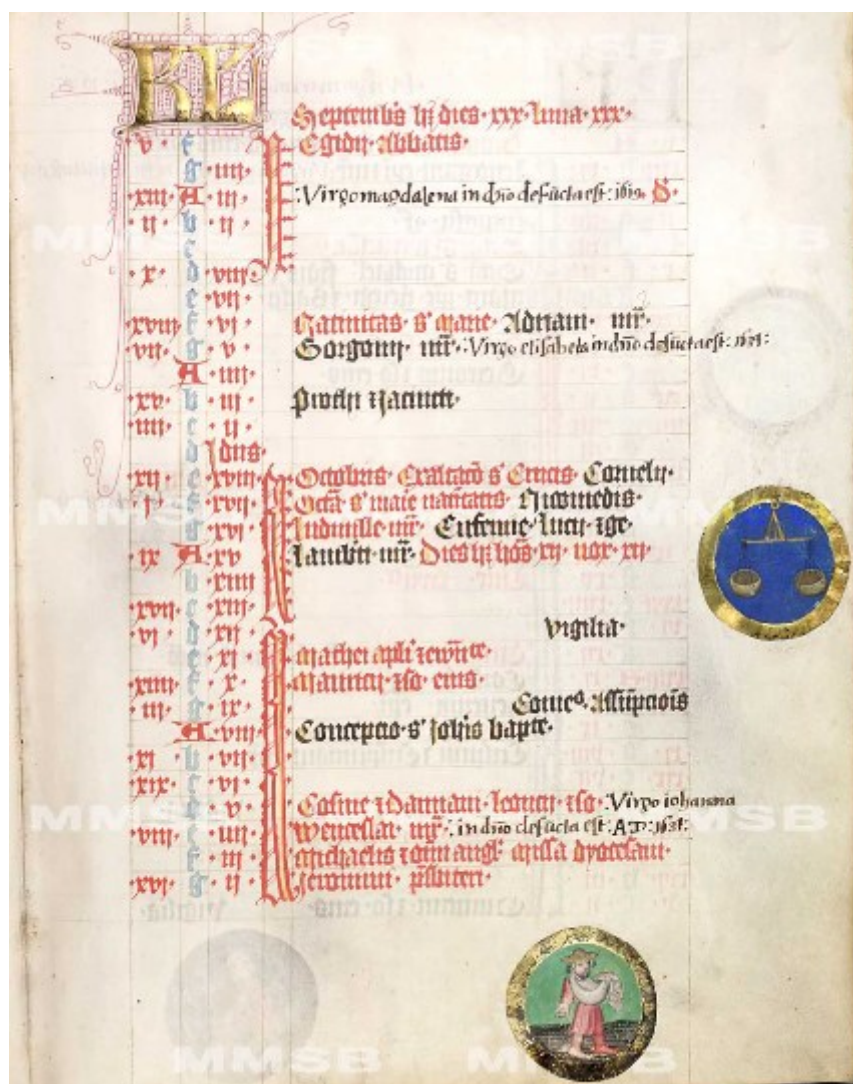
Příloha č. 68 Scéna Klanění tří králů, fol. 17r, **Misál Václava z Radče**, 90. léta 14. století, (Praha, KPMK, sign. P5)

Příloha č. 69 Scéna Zmrtvýchvstání, fol. 85v, **Misál Václava z Radče**, 90. léta 14. století, (Praha, KPMK, sign. P5)

⁵⁷² PUJMANOVÁ, O. Nová gotická deska. 1983, s. 138.

⁵⁷³ BRODSKÝ, P. Krása českých iluminovaných rukopisů. 2012, s. 257.

574

Příloha č. 70 Kalendárium pro měsíc září se zlacenou iniciálou, znameními zvěrokruhu Vah a Panny a označeným mariánským svátkem Narození Panny Marie, fol. 5r, **Breviář kláštera sv. Jiří** (*Breviarum monasterii sancti Gregorii*), 1400–1410, (Praha, NK, XIII C 1a)

⁵⁷⁴http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_XIII_C_1A__0FD4P34-cs [online]. [cit. 2022-04-21].

575

Příloha č. 71 Ornamentální iniciála P zdobená akantem v dřívku a výhonky, s florálním motivem na zlaceném pozadí, písařské iniciálky, fol. 29r, Breviář kláštera sv. Jiří (*Breviarum monasterii sancti Gregorii*), 1400–1410, (Praha, NK, XIII C 1a)

⁵⁷⁵ Ibidem

576

Příloha č. 72 Téma Apoštolové svatý Petr a Pavel ve figurální iniciále S zdobené akantem v dřívku, zavěšené na žerdce, s florálními výhonky a zlacenými terčíky, písařské iniciálky, fol. 123v, 1400-1410, Breviář kláštera sv. Jiří (*Breviarum monasterii sancti Gregorii*) (Praha, NK, XIII C 1a)

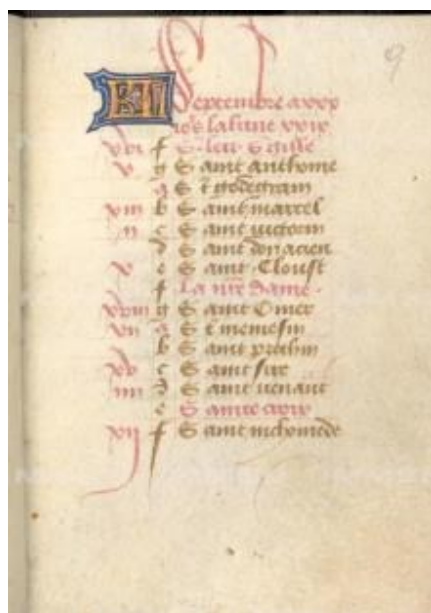

577

Příloha č. 73 Téma svatý Václav ve figurální iniciále A zdobené akantem v dřívku, s florálními výhonky a zlacenými plody, písařské iniciálky, fol. 251r, Breviář kláštera sv. Jiří (*Breviarum monasterii sancti Gregorii*), 1400–1410, (Praha, NK, XIII C 1a)

⁵⁷⁶ Ibidem

⁵⁷⁷ Ibidem

578

Příloha č. 74 Kalendarium, měsíc září, fol. 9r, *Horae beatae Mariae Virginis*, 1400–1425, (Praha, NK, XXIII H 22)

579

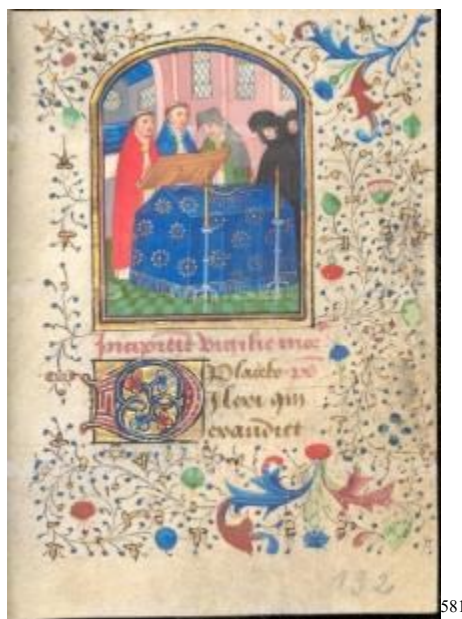
Příloha č. 75 Miniatura se scénou Zvěstování, fol. 40r, *Horae beatae Mariae Virginis*, 1400–1425, (Praha, NK, XXIII H 22)

⁵⁷⁸http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_XXIII_H_22__0860EY6-cs [online]. [cit. 2022-03-27].

⁵⁷⁹ Ibidem

Příloha č. 76 Ornamentální zlacené iniciály D a M, modré iniciálky zdobené fleuronée, fol. 73v, Horae beatae Mariae Virginis, 1400–1425, (Praha, NK, XXIII H 22)

Příloha č. 77 Miniatura officia za zemřelé, fol. 132r, Horae beatae Mariae Virginis, 1400–1425, (Praha, NK, XXIII H 22)

⁵⁸⁰ Ibidem

⁵⁸¹ Ibidem

582

Příloha č. 78 Scéna Panna Maria Assumpta, donátorský pár adoruje k Panně Marii s Ježíškem obklopených světci, serafy a cheruby. Jejich přímluvcem je andělem Strážný, Pomáhající. Zjevné jsou v detailu četně vyobrazené erby, fol. 26v, **Hodiny Jeana de Boucicaut**, 1405–1408, (Paris, MJA, MS. 2)

583

Příloha č. 79 Detail florální bordury, fol. 26v, Hodiny Jeana de Boucicaut, 1405–1408, (Paris, MJA, MS. 2)

⁵⁸²http://employees.oneonta.edu/farberas/arth/marginal_matters/boucicaut_hours.html [online]. [cit. 2022-02-09].

⁵⁸³ Ibidem

Příloha č. 81 Scéna Klanění tří králů, v detailu dobová personifikace donátora do postavy nejmladšího z mudrců, fol. 83v, Hodiny Jeana de Boucicaut, 1405–1408, (Paris, MJA, MS. 2)

⁵⁸⁶http://employees.oneonta.edu/farberas/arth/marginal_matters/boucicaut_hours.html [online]. [cit. 2022-02-09].

587

Příloha č. 82 Scéna Zvěstování, v chrámové oponě motiv osobního erbu donátorů, fol. 90v, Hodiny Jeana de Boucicaut, 1405–1408, (Paris, MJA, MS. 2)

588

Příloha č. 83 Miniatura, scéna Stvoření světa s rodovými znaky v borduře, fol. 1r, **Zmrzlikova bible**, 1409–1414, I. svazek, (SOA Třeboň, oddělení Třeboň, č. 146)

⁵⁸⁷ Ibidem

⁵⁸⁸ KRÁSA, J., ŠVÁCHA R., KOUTECKÁ L. České iluminované rukopisy. 1990, s. 301.

589

Příloha č. 84 Scéna Adorace ke svaté Anně (Samatřetí) spoludonatorkou rukopisu Annou Burgunskou, vévodkyní z Bedfordu, fol. 257v, **Bedfordské hodiny**, 1410–1430, (London, BL, MS.18850)

⁵⁸⁹ http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_18850_f257v [online]. [cit. 2022-04-15].

590

Příloha č. 85 Kalendář, měsíc červen, ff. 6v–7r, **Přebohaté hodinky vévody z Berry**, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65)

591

Příloha č. 86 Kalendář, měsíc září, ff. 9v–10r, **Přebohaté hodinky vévody z Berry**, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65)

⁵⁹⁰<https://portail.bibliissima.fr/fr/ark:/43093/mdata2ed44cf11cd47fa1dcf490d50af276190b628900> [online]. [cit. 2021-12-25].

⁵⁹¹ Ibidem

592

Příloha č. 87 Kalendář, měsíc říjen, ff. 10v–11r, Přebohaté hodinky vévody z Berry, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65)

593

Příloha č. 88 Miniatura Evangelista sv. Marek, ff. 18v–19r, Přebohaté hodinky vévody z Berry, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65)

⁵⁹² Ibidem

⁵⁹³ Ibidem

594

Příloha č. 89 Scéna Adam a Eva v Ráji, Zvěstování, ff. 25v–26r, Přebohaté hodinky vévody z Berry, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65)

595

Příloha č. 90 Miniatury, král Šalamoun a Zmrtvýchvstání, ff. 39v–40r, Přebohaté hodinky vévody z Berry, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65)

⁵⁹⁴ Ibidem

⁵⁹⁵ Ibidem

596

Příloha č. 91 Miniatura, Anděl hovoří ke sv. Zachariáši při obětování v chrámu, ff. 43v–44r, Přebohatě hodinky vévody z Berry, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65)

597

Příloha č. 92 Scéna Korunování Panny Marie, David žalmista v iniciále C, ff. 60v–61r, Přebohatě hodinky vévody z Berry, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65)

⁵⁹⁶ Ibidem

⁵⁹⁷ Ibidem

598

Příloha č. 93 Zjevení archanděla Michaela papeži Řehoři Velikému,⁵⁹⁹ iluminace po celé apertuře, ff. 71v–72r, Přebohatě hodinky vévody z Berry, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65)

⁵⁹⁸ Ibidem

⁵⁹⁹ RAVIK, S. O světcích a patronech. 2006, s. 147–149.

600

Příloha č. 94 Iniciály zdobené akantem, fleurony na konci řádků, detail, ff. 77v–78r, Přebohaté hodinky vévody z Berry, kolem 1410, (Chantilly, MC, 65)

⁶⁰⁰<https://portail.bibliissima.fr/fr/ark:/43093/mdata2ed44cf11cd47fa1dcf490d50af276190b628900> [online]. [cit. 2021-12-25].

Příloha č. 95 Miniatura Stvoření ptactva, fol. 4r, **Bible Historiale**, kolem roku 1411,
 (London, BL, MS 19 D III)

⁶⁰¹<http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?CollID=16&NStart=190403> [online]. [cit. 2021-11-13].

Příloha č. 96 Miniatura Pohostinnost Abrahamova (*Filoxenie*), fol. 20v, Bible Historiale, kolem roku 1411, (London, BL, MS 19 D III)

⁶⁰² Ibidem

Příloha č. 97 Miniatura Pomazání krále Šalamouna, detail, fol. 144r, Bible Historiale, kolem roku 1411, (London, BL, MS 19 D III)

⁶⁰³ Ibidem

604

Příloha č. 98 Miniatura David žalmista, fol.256v, Bible Historiale, kolem roku 1411, (London, BL, MS19 DIII)

605

Příloha č. 99 Miniatura Klanění 24 starců Apokalyptickému Beránkovi, fol. 596r, Bible Historiale, kolem roku 1411, (London, BL, MS 19 D III)

⁶⁰⁴ Ibidem

⁶⁰⁵ Ibidem

606

Příloha č. 100 Miniatura Troubení andělů Apokalypsy, fol. 597v, Bible Historiale, kolem roku 1411, (London, BL, MS 19 D III)

607

Příloha č. 101 Miniatura s dvojscénou, kdy Hospodin promlouvá k Mojžíšovi a Mojžiš učí Izraelity obětovat Bohu, fol. 38v, **Boskovicá bible**, 1414–1419, (Olomouc, VK, M III 3)

⁶⁰⁶ Ibidem

⁶⁰⁷ http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-VKO__M_III_3__IMMUSY7-cs [online]. [cit. 2022-03-13].

608

Príloha č. 102 Miniatura se scénou Kázání Krista, fol. 280v, Boskovická bible, 1414–1419, (Olomouc, VK, M III 3)

609

Príloha č. 103 Miniatura se scénou Adorace Páně, fol. 426r, Boskovická bible, 1414–1419, (Olomouc, VK, M III 3)

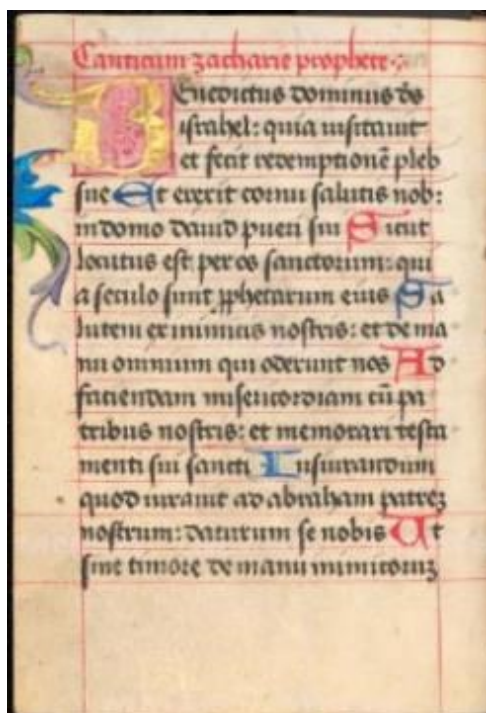
⁶⁰⁸ Ibidem

⁶⁰⁹ Ibidem

610

Příloha č. 104 Miniatura se scénou Umývání nohou, fol. 468v, Boskovická bible, 1414–1419, (Olomouc, VK, M III 3)

611

Příloha č. 105 Zlacená iniciála B s akantem, fol. 31v, **Modlitební knížka Ladislava Pohrobka** (*Orationale regis Ladislai Posthumi*), 1450–1457, (Praha, NK, Teplá Ms.c. 87)

⁶¹⁰ Ibidem

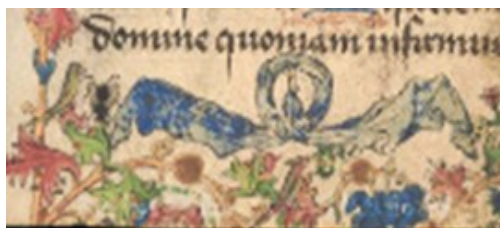
⁶¹¹ http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_TEPLAMSC87_3NKPE4B-cs [online]. [cit. 2022-03-15].

612

Příloha č. 106 Iniciála B na žerdi, fol. 87r, Modlitební knížka Ladislava Pohrobka (*Orationale regis Ladislai Posthumi*), 1450–1457, (Praha, NK, Teplá Ms.c. 87)

⁶¹² Ibidem

613

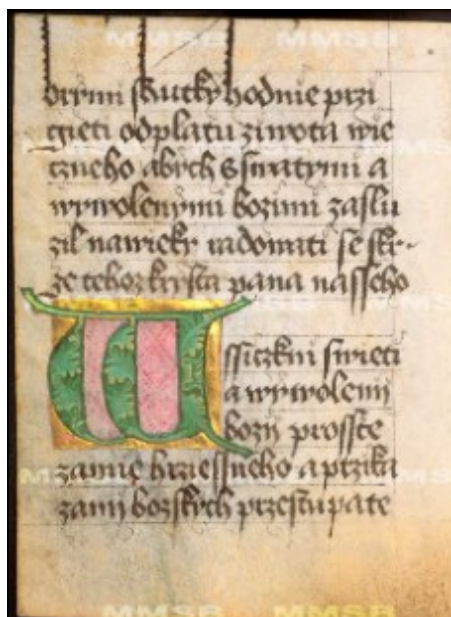
Příloha č. 107 Scéna Král Ladislav na modlitbách v akantové iniciále U, fol. 93r, detail adorujícího krále a symbol ledňáčka v točenici s plectrem v borduře, Modlitební knížka Ladislava Pohrobka (*Orationale regis Ladislai Posthumi*), 1450–1457, (Praha, NK, Teplá Ms.c. 87)

⁶¹³ Ibidem

614

Příloha č. 108 Scéna Ukřižování, fol. 23v, **Modlitební kniha Jana z Rožmberka**, kolem roku 1454, (Praha, NK, XVII J 8)

615

Příloha č. 109 Iniciála W zdobená akantem, fol. 28v, **Modlitební kniha Jana z Rožmberka**, kolem roku 1454, (Praha, NK, XVII J 8)

⁶¹⁴http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_XVII_J_8___3DVAVFC-cs [online]. [cit. 2022-03-15].

⁶¹⁵ Ibidem

616

Příloha č. 110 Iniciála P zdobená akantem v bíčku a s poškozenou bordurou při ořízce, fol. 30v, Modlitební kniha Jana z Rožmberka, kolem roku 1454, (Praha, NK, XVII J 8)

617

Příloha č. 111 Pootočená iniciála P s akantem, fol. 38r, Modlitební kniha Jana z Rožmberka, kolem roku 1454, (Praha, NK, XVII J 8)

⁶¹⁶ Ibidem

⁶¹⁷ Ibidem

Příloha č. 112 Scéna Zvěstování, patrné prvky protorenesance, fol. 9r, **Horae beatae Mariae Virginis**, 1470–1480, (Praha, NK, XXIII G 89)

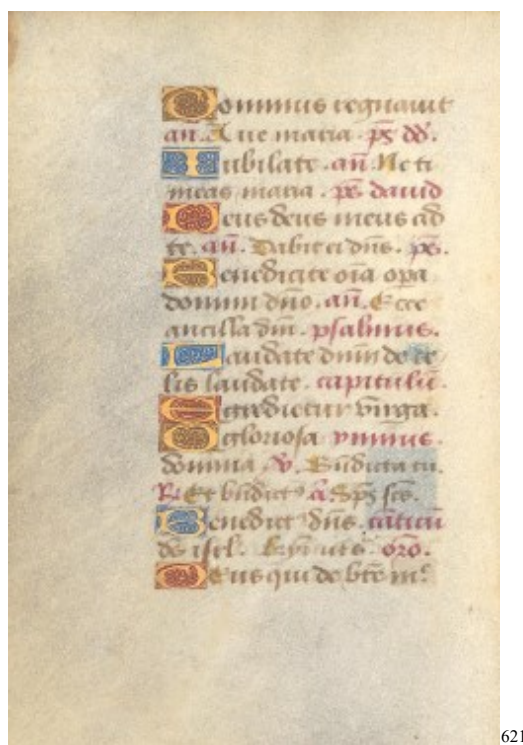
Příloha č. 113 Miniatura scéna Klanění tří králů, detail, ornamentální bordura, zlacené iniciály, fol. 44r, **Horae beatae Mariae Virginis**, 1470–1480, (Praha, NK, XXIII G 89)

⁶¹⁸http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_XXIII_G_89_0Z55E72-cs [online]. [cit. 2022-03-27].

⁶¹⁹ Ibidem

Příloha č. 114 Miniatura scéna Snímání z kříže, ornamentální bordura, zlatené iniciály, fol. 57r, Horae beatæ Mariæ Virginis, 1470–1480, (Praha, NK, XXIII G 89)

Příloha č. 115 Zlatené iniciály, fol. 68v, Horae beatæ Mariæ Virginis, 1470–1480, (Praha, NK, XXIII G 89)

⁶²⁰ Ibidem

⁶²¹ Ibidem

Příloha č. 116 Kalendář s vyobrazením sezónních prací a zodiakem Berana, měsíc březen, fol. 4r, **Rohanské hodinky** ze Sychrova, 1490–1510, (Praha, NK, VI D 25)

⁶²²http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_VI_D_25_3BW7SR7-cs [online]. [cit. 2022-03-14].

623

Příloha č. 117 Vícečetná scéna: Zvěstování, detail Svatba Panny Marie se sv. Josefem a Panna Marie tká chrámovou oponu, když přichází archanděl Gabriel, fol. 28r, Rohanské hodinky ze Sychrova, 1490–1510, (Praha, NK, VI D 25)

⁶²³ Ibidem

624

Priloha č. 118 Scéna Navštívení Panny Marie, fol. 37r, Rohanské hodinky ze Sychrova, 1490–1510, (Praha, NK, VI D 25)

625

Priloha č. 119 Florální motiv v borduře a iniciálách G, Q, D, fol. 48v, Rohanské hodinky ze Sychrova, 1490–1510, (Praha, NK, VI D 25)

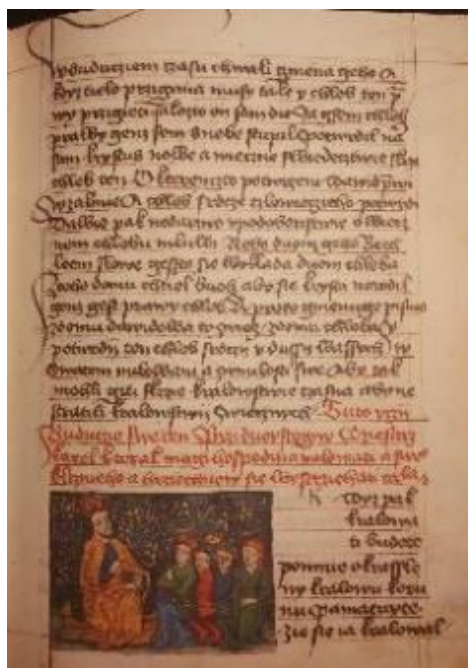
⁶²⁴ Ibidem

⁶²⁵ Ibidem

626

Příloha č. 120 Chybějící text v rukopise, dvoji písarská ruka, na fol. 97r, Rohanské hodinky ze Sychrova, 1490–1510, (Praha, NK, VI D 25)

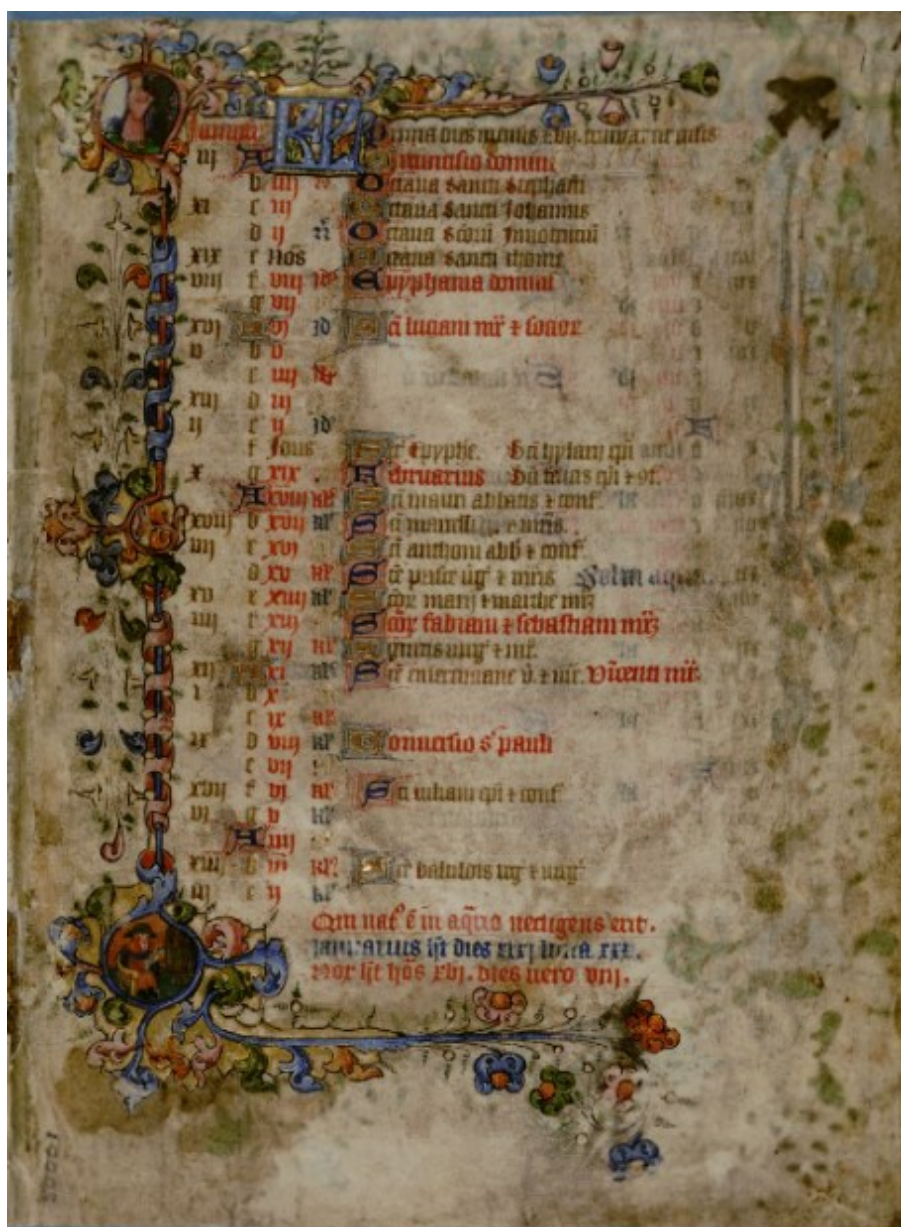
627

Příloha č. 121 Miniatura Karlovo poučení svým nástupcům, fol. 3r, **Vita Caroli Quarti**,⁶²⁸ XIV. stol.

⁶²⁶ Ibidem

⁶²⁷ KAREL IV. Vlastní životopis. 1978, s. 17.

⁶²⁸ Viz Vita Caroli Quarti (Wien, Österreichische Nationalbibliothek, ÖNB, sign. cod. s. n. 2618).

Příloha č. 123 Kalendář, měsíc leden, fol. 1r, **Hodinky královny Alžběty**, XV. století, (London, BL, Add Ms 50001)

⁶³⁰ http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=add_ms_50001 [online]. [cit. 2022-01-18].

Příloha č. 124 Miniatura, scéna Poslední večeře, detail, fol. 7r, Hodinky královny Alžběty, XV. století, (London, BL, Add Ms 50001)

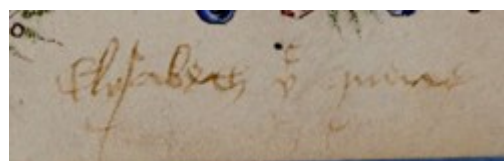
⁶³¹ Ibidem

632

Příloha č. 125 Miniatura, scéna Kristus v zahradě Getsemanské, detail, bordury se zlacením, fol. 10v, Hodinky královny Alžběty, XV. století, (London, BL, Add Ms 50001)

⁶³² Ibidem

633

Příloha č. 126 Miniatura, scéna Ukřižování⁶³⁴ s pozdějším přípiskem „Elisabeth the Queen,“ detail, fol. 22r, Hodinky královny Alžběty, XV. století, (London, BL, Add Ms 50001)

⁶³³ Ibidem

⁶³⁴ Patrná je nápisová páska u postavy sv. Josefa Arimatejského se setníkem ve znění. „Vero erat isti filius dei.“ (Opravdu to byl Syn Boží).

635

Příloha č. 127 Ornamentální iniciály přecházející do bordury, miniatura Evangelista Jan, fol. 83r, Hodinky královny Alžběty, XV. století, (London, BL, Add Ms 50001)

⁶³⁵ Ibidem

636

Příloha č. 128 Miniatura, scéna Zvěstování⁶³⁷ se zvláštností zobrazeného Ježíška nesoucího svůj kříž, čímž i on přijímá svůj Osud a naplňuje tak vůli Hospodina, detail, fol. 98v, Hodinky královny Alžběty, XV. století, (London, BL, Add Ms 50001)

⁶³⁶ Ibidem

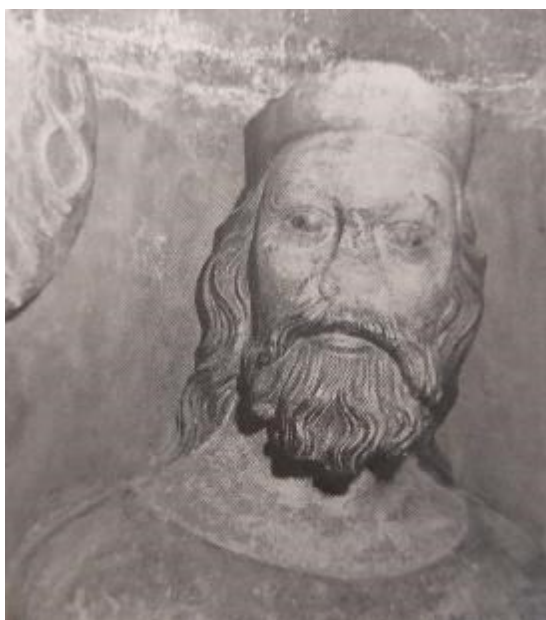
⁶³⁷ Nápisová páska archanděla Gabriela nese text: „Ave Maria, gratia plena, d[omi]n[u]s tecum, benedicta tu in m[ul]ieribus.“ (Zdravas Maria, milosti plná, Pán s tebou, požehnaná ty mezi ženami).

Pod miniaturou je prorok s nápisovou páskou ve znění: „Ecce virgo compiet.“ (Hle, panna počne).

638

Příloha č. 129 Miniatura, Král David žalmista (hrájící na nástroj zvaný psaltérium) v medailonu bordury s akantem, fol. 1r, **Hodinky z XV. století**, depozit Národní archiv Praha, (Praha, AAP, inv. č. 2027)

639

Příloha č. 130 Přibližná podoba českých panovníků **Jana a Karla IV. Lucemburských** v triforiu Svatovítské katedrály v Praze

⁶³⁸ BRODSKÝ, P., ŠUMOVIČ, M. Iluminované rukopisy v archivech. 2017, s. 202.

⁶³⁹ SPĚVÁČEK, J. Karel IV.: život a dílo. 1980, s. 562–563.

640

Příloha č. 131 Přibližná podoba královen v triforiu Svatovítské katedrály v Praze, **Blanka z Valois**, **Anna Falcká**, **Anna Svidnická**, **Alžběta Pomohanská**

⁶⁴⁰ ROYT, Jan a kol. Praha Karla IV. 2016, s. 84–87.

641

Příloha č. 132 Busta královny **Johanny Bavorské** v triforiu Svatovítské katedrály v Praze

642

Příloha č. 133 Busty krále **Václava IV.** a jeho druhé manželky **Žofie Bavorské** na konzole chrámu Panny Marie před Týnem v Praze

⁶⁴¹ SPĚVÁČEK, J. Karel IV.: život a dílo. 1980, s. 566.

⁶⁴² <http://www.stavitele-katedral.cz/znama-a-neznama-vyobrazeni-ceskych-panovniku-ve-stredoveku-vaclav-iv-v-sedile-severni-bocni-lodi-chramu-matky-bozi-pred-tynem/> [online]. [cit. 2022-10-17].

Příloha č. 134 Scéna Obětování Páně v iniciále S, ornamentální iniciála M, nebeské ptactvo v rostlinné borduře, dolní okraj stránky ve stylu bas-de-page, miniatura zápasu s medvědem, fol. 245r, **Lobkovický graduál**, kolem roku 1499, (Praha, Národní knihovna, NK, XXIII A1)

⁶⁴³http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_XXIII_A_1_3VX99MB-cs [online]. [cit. 2022-04-16].

644

Příloha č. 135 Scéna Obětování Páně⁶⁴⁵ v iniciále S, detail, fol. 245r, Lobkovický graduál, kolem roku 1499, (Praha, Národní knihovna, NK, XXIII A1)

⁶⁴⁴http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__XXIII_A_1__3VX99MB-cs [online]. [cit. 2022-04-16].

⁶⁴⁵ Scéna *Obětování Páně* (*Krista* neboli *Uvedení Krista do chrámu* také *Očišťování Panny Marie*) bývá často zaměňována s námětem *Obřezání Krista*. Pro téma *Obětování* je zde identifikovatelně jasná přítomnost pouze ženských postav, Panny Marie s prorokyní Annou, dále stařec Simeon držící Ježíška v náručí a přinesený obětní dar jedné až dvou holubic.

ROYT, J. Slovník biblické ikonografie. 2006, s. 181–182.

